

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BÖLGESEL COĞRAFYAYA GİRİŞ

COĞRAFYALİSANS PROGRAMI

PROF. DR. AYŞE NUR TİMOR

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

BÖLGESEL COĞRAFYAYA GİRİŞ

Prof. Dr. Ayşe Nur Timor

ÖNSÖZ

Coğrafyada bölge kavramının önem kazanmasında büyük rolü olan Paul Vidal de la Blache 7 Şubat 1899'da verdiği bir açılış dersinde «coğrafi görünümün ya da coğrafi mekânın oluşmasında etkili olan fiziksel, tarihsel, siyasal ve ekonomik faktörlerin rollerinin anlaşılabilmesi için ayrıntılı bölgesel çalışmaların önemini vurguluyor ve şöyle devam ediyordu»: *“Günümüzde en yetkili coğrafyacılar, asıl uğraş konusunun ülkelere ilişkin hem tasviri hem de nedenlere yer veren açıklamalar, tutarlılık sunan bölgesel incelemelere doğru yöneldiği görüşündeler. Bu görüş doğrusu pek yerinde bir duygudan esinleniyor....Kanımızca bir araya getirmeye çalıştığımız olgulardan edindiğimiz derslerden biridir bu. Yerkürenin yüzeyine ilişkin olguları daha büyük bir ölçekte karşılaştırabildiğimizden bu yana, bu olguların sergilediği harika çeşitlilik karşısında şaşkınlığa kapılmaktayız. Her yerde aynı yasalara uydukları görülmüyor; ama her yerde de toprağın, rölyefin, iklimin yerel durumlarıyla, yani ülkelerin/bölgelerin fizyonomisini belirleyen tüm nedenlerin katkısıyla değişime uğramışlardır. Farklıklar yelpazesi iyice genişlemiş bulunuyor; çöl iklimi Sahra ile Avustralya ve Amerika çöllerinde aynı şekilde göstermez kendini. Olgular farklı biçimlerde zincirlenerek, bazı bakımlardan benzer görünen bölgeleri birbirinden ayırır. Her ülke kendine özgü bir neden ve sonuçlar dizisinin anlatımıdır”*. Çok daha sonra, 1964'deki yazısında Lukermann da “coğrafyanın amacının dünya bölgelerinin incelenmesi” olduğunu ileri sürmüştü; James (1952;1971) ve başka birçokları da “bölge kavramının coğrafyanın ana merkezi olduğu” görüşündeydiler.

Bölgeselleşme” yolundaki bu gelişmeler coğrafyacıların ellerinde biriken, gittikçe de büyüyen çevresel ve kültürel bilgi yığınına yorumlamalarına çok büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Bu yaklaşım, aynı zamanda, dünyayı geniş bir mekânsal perspektifle görmeyi de mümkün kılmıştır.

Bölgesel coğrafya, Vidal'den sonra, Amerikalı coğrafyacılar arasında da yayılarak tartışılmıştı. Örneğin N. Fenneman (1919) «coğrafyanın kenarlarına, başka bilimlerin sınırlarına doğru dağılmış çeşitli sistematik alt konularını birleştiren merkezin bölgesel coğrafya olduğu» üzerinde durmuş ve bir de model geliştirmişti. ABD'de ‘landscape’ gibi yeni bakış açıları bölgesel coğrafyayla kıyaslanmış ve bölgesel coğrafyaya yeni kavramlar, yeni inceleme yöntemleri de kazandırılmıştır. Örneğin Derwent Whittlesey (1954) bölgesel teori geliştirilmesi üzerinde durarak “compagne” deyimini geliştirmiştir –“Compagne” en karmaşık bölgedir –bir alandaki, bir bütünlük hâlinde birleşen tüm fiziki, toplumsal ve ekonomik özellikler sonucu oluşan bölgedir. Whittlesey de, Vidal de la Blache (1902) gibi “bölgesel coğrafyanın coğrafi araştırmının başlangıcı değil de vardığı zirve olması gerektiği”ne inanıyordu.

«Bölge» kavramı başka bilim dallarında da başka terimler altında gelişme olanağını bulmuştur. Örneğin sosyolojide “community” (toplum) ve “natural area” (doğal alan) bölgeyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Kimi tarihçilere göre “sectionalism”, antropolojide “culture area” ve “ecological niche” de yine bölge karşılığı kullanılan terimlerdir. Edebiyatta

ise yerel özellikleri ele alan romanlar “*regional novel*” (bölgesel roman) adı altında toplanmaktadır ki bunların coğrafyaya önemli katkıları vardır.

Kabul edilmiş anlamlarında “*bölge*” ve “*bölgesel coğrafya*” sözcüklerini kullanırken, bölgesel coğrafyanın yeryüzünün bir kısmını derinlemesine inceleme yolunu ifade eden kavramları belirtmiş olduğumuzu da eklemek gerekir. Bunu beşerî ya da fiziki coğrafya ağırlıklı olarak yapmak da mümkündür ve bu durumda yapılan çalışma ya da araştırma “bölgesel fiziki coğrafya” (‘doğal bölgeler’ gibi) ya da “bölgesel beşerî coğrafya” (‘beşerî bölgeler’ gibi) çalışması olacaktır (Özgüç, 1999).

Bu kitap, öğrencilerin bölgesel coğrafyanın ne olduğunu ve başlangıçtan günümüze yapılan tanımları (özellikle zaman içinde daha çok taraftar bulanları) kavramalarını sağlamak amacıyla yazılmıştır. İlk bölümde coğrafyanın birbirleriyle ilişkili dalları ve konularına kısaca değinildikten sonra, bölgesel coğrafyadaki gelişmeler üzerinde durulmuştur. Daha sonra “Bölgesel Coğrafya”nın günümüzdeki durumu ortaya konulmuş, konuyla ilgili literatürden örnekler verilerek bölge ayırımında kullanılan kriterler ve çeşitli coğrafyacılar tarafından yapılan başlıca bölge ayırımları ele alınmıştır. İlerleyen bölümlerde ise dünya bölgelerinin tanınması amacıyla her bölgeye genel (ilerleyen sınıflarda bu bölgelerin her biri ayrı birer ders hâlinde ve ayrıntılı olarak ele alınacağı için) bir giriş yapılmıştır.

Prof.Dr. Ayşe Nur TİMOR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
1. GİRİŞ: BÖLGESEL COĞRAFYA	7
1.1. Bölgesel Coğrafya ve Gelişmeler	16
1.2. Günümüzde Bölgesel Coğrafya.....	17
1.2.1.Literatür.....	17
1.3. Bölgelerin Belirlenmesi.....	20
2. ASYA: ÇEVRESEL TEMELLER	27
2.1. Yüzey Şekilleri	33
2.2. Akarsular.....	36
2.3. İklim Koşulları	36
2.4. Bitki Örtüsü.....	39
3. ASYA: NÜFUS VE YERLEŞME	48
3.1. Demografik Özellikler ve Nüfusun Dağılışı	54
3.2. Şehirleşme	57
3.3. Etnik Yapı, Diller Ve Dinler.....	59
4. ASYA'NIN BÖLGELERİ.....	66
4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası	72
4.2. Doğu Asya.....	78
4.3. Güneydoğu Asya.....	84
4.4. Güney Asya.....	87
4.5. Güneybatı Asya (Orta Doğu).....	90
5. AVRUPA: ÇEVRESEL TEMELLER.....	99
5.1.Yüzey Şekilleri.....	105
5.2. İklim Koşulları	107
5.2.1. İklim Bölgeleri	108
5.3. Doğal Bitki Örtüsü.....	109
5.4. Topraklar	110
6. AVRUPA: NÜFUS, YERLEŞME VE EKONOMİK FAALİYETLER	117
6.1. Nüfus ve Yerleşme	123
6.1.1. Nüfusun Dağılışı.....	125
6.2. Ekonomik Gelişme ve Sanayi Faaliyetleri	126
7. AVRUPA: BÖLGELER.....	136

7.1. Batı Avrupa	143
7.2. Britanya Adaları: Birleşik Krallık (İngiltere) ve İrlanda	148
7.3. Kuzey Avrupa	152
7.4. Akdeniz Avrupası (Güney Avrupa)	153
7.5. Doğu Avrupa	154
8. ORTA VE GÜNEY AMERİKA	161
8.1. Orta Amerika: Genel Özellikler	167
8.2. Orta Amerika'nın Bölgesel Kalıbı	167
8.2.1. Orta Amerika Anakarası	167
8.2.2. Karayip Adaları	169
8.3. Güney Amerika: Genel Özellikler	170
8.4. Güney Amerika'nın Bölgeleri	171
8.4.1. Kuzey: Karayip Güney Amerikası	171
8.4.2. Indian(Yerli) Batı: And Güney Amerikası	172
8.4.3. Güney: Orta Enlem Güney Amerikası	173
8.4.4. Brezilya	175
9. KUZAY AMERİKA	182
9.1. Kuzey Amerika'nın Çevresel Temelleri	188
9.1.1. Yer şekilleri	189
9.1.2. İklim	189
9.1.3. Topraklar	190
9.1.4. Bitki Örtüsü	190
9.1.5. Hidrografi	191
9.2. Kuzey Amerika'nın Beşerî Coğrafyası	191
9.2.1. Nüfus ve Yerleşmenin Gelişmesi	192
9.2.2. Şehirleşme	193
9.2.3. Nüfusun Dağılışı	195
10. KUZAY AMERİKA: BÖLGELER	202
10.1. Kuzeydoğu: New England ve Kanada'nın Atlantik Eyaletleri	208
10.2. Fransız Kanadası	208
10.3. Megalopolis	208
10.4. Appalaşlar ve Ozarklar	209
10.5. Güney: İç Kesimler	209
10.6. Güney: Kıyı Kesimleri	210

10.7. Kuzey Amerika'nın Çekirdek Alanı: "Heartland"	210
10.8. Büyük Ovalar ve Preriler	210
10.9. Kayalık Dağlar	211
10.10. Dağlararası Havzalar	211
10.11. Kaliforniya.....	211
10.12. Kuzey Pasifik Kıyısı	212
10.13. Boreal Orman	213
10.14. Tundra ya da Arktik Bölge (Kanada'nın Kuzey Kesimleri ve Alaska'ya Uzantısı)	213
10.15. Hawaii (Adaları)	214
11. AFRIKA	220
11.1. Çevresel Temeller	226
11.1.1. Yeryüzü Şekilleri	226
11.1.2. İklim Koşulları	227
11.1.3. Bitki Örtüsü.....	228
11.1.4. Hidrografya.....	230
11.2. Nüfus Ve Yerleşme	231
11.2.1. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri.....	232
11.2.2. Kırsal Yerleşmeler ve Şehirler	233
11.3. Ekonomik Yapı	234
12. AFRIKA: BÖLGELER	241
12.1. Kuzey Afrika.....	247
12.1.1. Mısır: Aşağı Nil Havzası'nın Dayanak Noktası.....	247
12.1.2. Mağrip ve Libya	248
12.2. Sahra-Altı Afrika.....	249
12.2.1. Geçiş Zonu	249
12.2.2. Batı Afrika	250
12.2.3. Doğu Afrika	251
12.2.4. Ekvatorial Afrika	253
12.2.5. Güney Afrika.....	253
13. AVUSTRALYA.....	262
13.1. Çevre Koşulları.....	268
13.1.1. Topografya.....	268
13.1.2. İklim	268
13.1.3. Hidrografya.....	269

13.1.4. Topraklar ve Bitki Örtüsü.....	270
13.2. Nüfus ve Yerleşme.....	272
13.2.1. Nüfusun Yoğunluğu ve Dağılışı	272
13.2.2. Yerleşme ve Şehirler.....	273
13.3. Başlıca Ekonomik Faaliyetler	273
13.4. Avustralya'nın Bölgeleri.....	275
13.4.1. Güneydoğu Kenarı.....	275
13.4.2. Akdeniz Köşeleri	275
13.4.3. Tasmanya.....	276
13.4.4. Kuzeydoğu Kenarı.....	276
13.4.5. Muson Etkisindeki Kuzey	276
13.4.6. Kurak İç Kesim	277
14. YENİ ZELANDA-PASİFİK	283
14.1. Yeni Zelanda	289
14.1.1. Yeni Zelanda'nın Çevresel Temelleri	289
14.1.2. Yeni Zelanda'da Nüfus Ve Yerleşme: Başlıca Özellikler	289
14.1.3. Yeni Zelanda'nın Ekonomik Yapısı	290
14.1.4. Yeni Zelanda'nın Bölgesel Çeşitliliği.....	291
14.2. Pasifik Adaları	293
14.2.1. Adaların Çevresel Temelleri.....	293
14.2.2. Pasifik Halkları	294
14.2.3. Adalara Kısa Bir Bakış	295
KAYNAKÇA	304

1. GİRİŞ: BÖLGESEL COĞRAFYA

KISALTMALAR

YAZAR NOTU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1. Giriş: Bölgesel Coğrafya

1.1. Bölgesel Coğrafya ve Gelişmeler

1.2. Günümüzde Bölgesel Coğrafya

1.2.1. Literatür

1.3. Bölgelerin Belirlenmesi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Coğrafyanın tanımı üzerinde uzun uzun yazılar yazılmış, çeşitli zaman dilimlerinde değişik tanımlar geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları hep geçerli kalmıştır; örneğin, “*coğrafya, mekânsal farklılıkları ve bunların nedenlerini araştıran, inceleyen bilim dalıdır*” diye özetlenebilecek tanım kime aittir?

Cevap: Richard Hartshorne

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Bölgesel coğrafyave başlangıçtan günümüze yapılan tanımlar	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Avustralya -Yeni Zelanda ve Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabın başındaki Bölgesel Coğrafya ile ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın ilgili bölümlerinin okunması.
Bölgesel Coğrafya	Coğrafyanın birbirleriyle ilişkili dalları ve konuları	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Avustralya -Yeni Zelanda ve Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabın başındaki Bölgesel Coğrafya ile ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın ilgili bölümlerinin okunması.
Bölgesel Coğrafya	Bölgesel Coğrafya'nın günümüzdeki durumuve konuyla ilgili literatürden örnekler; Bölge ayırımında kullanılan kriterler ve çeşitli coğrafyacılar tarafından yapılan başlıca bölge ayırımlar	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Avustralya -Yeni Zelanda ve Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabın başındaki Bölgesel Coğrafya ile ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın ilgili bölümlerinin okunması.

Anahtar Kavramlar

- Bölgesel Coğrafya
- Von Humboldt
- C. Ritter
- Paul Vidal de la Blache
- Hartshorne

Giriş

Bölgesel ve genel coğrafyalar aslında birbirini tamamlayıcıdır ve coğrafyanın bu iki kısmı arasındaki dengeyi korumak önemlidir. Bölgesel coğrafya çeşitli alanları ayrıntılı olarak inceleyip, örnek olayları ele alırken çok sayıda konu arasında da bağıntılar kurmak zorundadır fakat genel kurallar geliştiremez. Genel (sistemik) coğrafya ise belirli bir zamanda bir özelliği daha geniş bir bakış açısıyla inceler ve belirli bir zamanda bir konuyu etkileyen faktörler üzerinde durur, böylece de genel kurallar geliştirebilir.

Bölgesel ve sistemik coğrafyaların birbirlerini tamamlayıcılığı bölgesel coğrafyanın çok miktarda bilgi sağlayarak, her bölgeye ayrı ayrı gidemeyecek olan genel coğrafyacıya katkıda bulunması; buna karşılık genel coğrafyacının da bölgesel coğrafyacının çalışmalarına anlam katacak kural ve ilkeleri bir çerçeve hâlinde sunarak katkı sağlamasıdır.

1. GİRİŞ: BÖLGESEL COĞRAFYA

Coğrafyanın tanımı üzerinde uzun uzun yazılar yazılmış, çeşitli zaman dilimlerinde değişik tanımlar geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları coğrafya kamuoyunda taraftar bulmazken ya da kısa bir süre için tutulurken, bazıları uzun süre etkisini korumuş, bazıları da zaman içinde değişime uğrayarak hep geçerli kalmıştır –örneğin Richard Hartshorne’un, kısaca, “*coğrafya, mekânsal farklılıkları ve bunların nedenlerini araştıran, inceleyen bilim dalıdır*” diye özetlenebilecek tanımıdır. Bu tanım daha sonra coğrafyanın “mekânsal farklılık ve benzerlikleri nedenleriyle birlikte araştıran bilim dalı” olduğu şeklinde geliştirilerek sürekliliğini hep korumuştur.

Coğrafya uzun zamandır birbiriyle karşılıklı ilişkili ama karşıtmiş gibi görünen dallara ayrılmıştır:

Fiziki coğrafya karşısında Beşerî coğrafya

Bölgesel coğrafya ” Genel coğrafya

Tarihi coğrafya ” Çağdaş coğrafya

Determinist coğrafya” Possibilist coğrafya

Bunların alt dalları hâlinde de çeşitli konular (jeomorfoloji, klimatoloji, nüfus coğrafyası, yerleşme coğrafyası vb.) şeklinde ayırım sürüp gitmektedir. Aslında tüm bu dallar, coğrafyanın farklı düşüncede olan coğrafyacıların konularını farklı yollardan incelemelerine izin verdiğini göstermektedir. Daha da önemlisi, tüm bu dallarda araştırma yapanları coğrafyacı kılan ve başka bilim dallarındakilerden ayıran ortak bazı şeylerin bulunduğunu da göstermektedir. Fakat asla unutulmaması gereken husus coğrafyadaki her bir konunun –soyut anlamda- her coğrafyacı için aynı önemi taşımadığı ve “*yeryüzündeki olguların karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi olan*” coğrafyada yalnızca iki yolun, iki bakış açısının var olduğudur:

(1) Olguları genelde inceleyen, teori ve kurallar geliştiren **sistematik** ya da **genel coğrafya** (başka bir deyişle de **konusal coğrafya**);

(2) Olguları, adına “bölge” denilen belirli mekân birimlerinde ayrıntılarıyla inceleyen **özel coğrafya**, yani **bölgesel coğrafya**.

Önemli olan husus genel coğrafya konularının da bölgeye dayandırılacağıdır. Örneğin klimatolojide dünyanın her bir iklim bölgesindeki iklim olayları incelendiğinde zaten bölgesel coğrafya da yapılmış olacaktır. Benzeri konular coğrafyanın fiziki ya da beşerî tüm konuları için geçerlidir. Tarım coğrafyası tarım bölgelerini, turizm coğrafyası turizm bölgelerini ele almadan tam bir coğrafi inceleme sayılamayacaktır.

1.1. Bölgesel Coğrafya ve Gelişmeler

MÖ 3'üncü yüzyılda Eratostenes'in coğrafya terimini kullanmasından sonra, Romalılar zamanına kadar, bir anlamı olan fizikî ve beşerî bölgeler ayırma yolundaki araştırmalar yerli yerine oturmuş ve hazırlanan haritalar da sık sık iklim zonları kavramıyla bağlantı kurularak oluşturulmuştu. Örneğin Batlamyus (Claudius Ptolemy, MS 90-168) *Geographike Huphegesis* adını taşıyan kitabında dünyayı bölgelere ayırmıştı. Ancak, coğrafyada “sistematik” (genel) bakış açısıyla “bölgesel” (özel) bakış açılarının varlığını ve bunlar arasındaki ayırımı yapan ilk Bernhard Varenius (1622-1650) olmuştur. Varenius *Geographia Generalis* adlı kitabında hem iki bakış açısını ele almış ve hem de “özel coğrafya” dediği, günümüzün bölgesel coğrafyasının temellerini atmıştır. Filozof Emmanuel Kant da coğrafyanın önemini “bölgesel coğrafya”yla özdeşleştirerek, “tarihçilerin zamanı devrelere ayırmalarını coğrafyacıların mekânı parçalara bölmesiyle” karşılaştırmıştı.

Modern coğrafyanın kurucuları A. Von Humboldt ve C. Ritter de bölge üzerinde durmuşlar, onların koydukları temeller üzerinde yürüyen Alman coğrafyacılar tarafından da “bölge” ondokuzuncu yüzyıl boyunca enine boyuna tartışılmıştı. Bu coğrafyacıların başında da F. Von Richthofen geliyordu. Von Richthofen “*sistematik coğrafyanın gerçek amacının belirli alanlardaki olguların karşılıklı nedensel ilişkilerinin anlaşılması*” olduğunu vurguluyor, bu anlayışın onun koroloji dediği “*tek tek bölgelerin yorumlanmasına uygulanacak ilkeler olarak açıklanabileceği*”ni ekliyordu. Onu izleyen A. Hettner de bölgesel coğrafyayı savunmuş ve coğrafyayı sistematik ve bölgesel coğrafyaların bir bileşimi olarak görmüştü (Hartshorne 1939). Ama başka ülkelerde de bölgesel coğrafyanın önemi üzerinde duruluyordu; örneğin İngiliz coğrafyacı Sir Halford Mackinder, 1887’de, bölgesel coğrafyanın “yerel olarak değişiklik gösteren çevrelerin, bu çevreler üzerindeki etkilerin izlerini süren esas özelliği”dir diyerek coğrafyanın temeli olduğuna dikkat çekiyor; 1903’de de Herbertson’un “doğal bölgeler”le ilgili makalesi yayınlanıyordu.

Bölge, öteden beri coğrafyada büyük önem taşımışsa da, özellikle Paul Vidal de la Blache (1845-1918) ile birlikte daha da fazla ağırlık kazanmıştır (Picardie’yi ele alan gibi bölgesel monografyaları dışında, 1910’da Fransa’nın bölgesel ayırımını yeniden yapmıştı). Vidal, Ritter’inkine benzer bir görüşle coğrafyanın odak noktası olarak “*içinde kültürel ve doğal olguların birlikte incelenebilecekleri*” bölgeyi alıyor ve her bir bölgeyi “*insan ile fiziksel çevresi arasındaki karşılıklı etkilenmenin biricik açıklaması olarak*” kabul ediyordu. Bölgesel coğrafya kavramının gelişmesinde öncü olan Vidal’in etkisindeki diğer coğrafyacılar yoluyla *bölgesel coğrafya* 20. yüzyıl başlarından 1950’lere kadar da neredeyse bir Fransız coğrafi bakış açısı hâline gelmişti. Bilimsel çalışmalara esas olabilecek bilgi birikiminin de belirli bir düzeye erişmesiyle 1900’lerden itibaren belli başlı ülkelerde bölgesel coğrafya çalışmalarının iyice arttığı görülmektedir.

1.2. Günümüzde Bölgesel Coğrafya

1960'lı yıllarda coğrafyada teori arayışlarının hızlanmasıyla “klâsik” olarak nitelenen tarzda bölge çalışmalarına eleştiriler getirilmişse de, coğrafyanın “bölgesel” odak noktası, bölgesel bakış açısı asla yok olmamıştır. Haggett'in (1965) dediği gibi:

“Bölgeler, coğrafyada en merkezi konumu işgal etmişler ve coğrafi literatürde de artık “klâsik” olarak nitelenen çalışmaların çoğunu bölgesel monografyalar oluşturmuştur. Her ne kadar bölgeler bazen ağır bir top ateşine tutulmuşlarsa da ... coğrafi bilgileri düzenlemede, organize etmede en mantıklı ve en doyurucu yollardan birisi olmayı da sürdürmektedirler.”

Değişen bölgelerin yarattığı karmaşık mozağin anlaşılması, en iyi bir şekilde, her bölgenin ayrı ayrı geçmişi, bugünü ve gelecekteki olası özelliklerini etkileyen belirli bazı kritik karşılıklı etkilenmelerin göz önüne alınmasıyla olabilecektir. Bölgenin geçmişi, bölgenin karakterini kazanmasında orada yaşayan insanların oynadığı egemen rolü ifade eder. İnsanlar benzer doğal çevrelere farklı yollardan tepkide bulunur, tavır alırken, doğal çevrenin her bir unsurunun gelişme açısından farklı potansiyele sahip olduğunu düşünürler. Örneğin Büyük Sahra'nın kenarları göçebe halkların günümüze kadar süren yaşam alanı olarak kalırken, Pakistan'daki çöller daha 19. yüzyıl sonlarında İngiliz mühendisler tarafından tarımsal iyileştirme alanı olarak ilan edilmişlerdi. ABD'nin Los Angeles şehrinin yayılma olgusu da bir çöl çevresine şehrsel tepki olmuştur –bunlar insanın çevreyi etkilediğine ilişkin örneklerdir. Buna karşılık, farklı çevrelerde birbirine benzer yerleşme kalıpları, insan örgütlenmeleri meydana gelebilir. Örneğin çok büyük bir alan kaplayan ABD'de ülke sınırları içinde kalan kurak, nemli, subtropikal ve ılıman iklim çevrelerinde benzer ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemler gelişmiştir.

Bir bölgenin sahip olduğu özellikler de içinde yaşayan insanlar üzerinde etkili olabilir. Her bir bölge içinde insan faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir çevredir. Bir bölgede yaşayan insanlar yalnızca onun özelliklerini değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda da doğal çevre tarafından kabul ettirilmiş sınırlar içinde ve orada işleyen ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemlere göre yaşar ve çalışır ve karşılığında da bölgeye kendi karakterini kazandırır. Böylece, görüldüğü gibi, iki yönlü bir süreç işlemektedir. Bölgelerin ayırt edici özelliklerini yaratmada insanlar başlıca gücü oluştururken, kendileri de başka unsurlar tarafından yaratılmış bölgesel özelliklerden etkilenirler.

Hiçbir bölge ayrı bir kimlik, ayrı bir bütünlük hâlinde değildir ve her bir bölge diğeriyle küresel siyasal, ekonomik ve kültürel değişimleri teşvik edecek süreçler yoluyla etkileşim hâlinindedir. Ayrıca, dış ve iç güçlerin uzun bir zaman boyunca bölge üzerinde yarattığı baskıların etki derecesindeki değişimler bölgenin karakterini de değişime uğratırlar.

1.2.1.Literatür

Coğrafyanın sistematik bölümleri başka bilim dallarının araştırma alanlarıyla geniş ölçüde üst üste geçtiği ve özellikle konuların sınırlarına denk düşen araştırmaların çoğu coğrafyadan oldukça uzak kalabildiği hâlde, bölgesel kavramların coğrafyadaki merkeziliği konusunda çok az tartışma ortaya çıkmıştır. Bölgesel coğrafya geleneksel olarak coğrafyanın

çekirdeğini oluşturmuştur ve gerçek anlamda da esas karakterini yansıtmaktadır. Coğrafyacı olmayanlar için de “*coğrafya, bölgesel coğrafyadır*”.

Doğal olarak, bölgesel kavramın eskiden beri tartışıldığı coğrafya metodolojisiyle ilgili kitaplar (örneğin Hartshorne 1939, 1959) dışarıda tutulursa, önemine rağmen bölgesel coğrafyanın amacı, felsefesi ve metodolojisiyle ilgili kitap çapında yayınların çok az olduğu görülür. Bununla birlikte, bunlardan bazıları oldukça yeterlidir. Örneğin R. Minshull’un *Regional Geography: Theory and Practice* (1967) adlı kitabı bunların başında gelir. Tüm coğrafya içinde bölgesel coğrafyanın durumunu açıkça ortaya koyan bu kitap hem analitik hem de tarihseldir. Dickinson (1976) da benzeri bir değerlendirmeyi bölgesel kavramı Amerikan coğrafyasının önde gelenlerinin görüşlerine göre yapmaktadır. Son olarak, Fransız coğrafyacı Paul Claval 1968’de yayınlanan kitabında bölgesel coğrafyayı değişik mekân ölçülerinde değerlendirip, ülkelerle bağlantılandırırken, 1993’de Fransızca, 1998’de de İngilizce çevirisiyle yayınlanan *Bölgesel Coğrafyaya Giriş* adını verdiği kitabında ise bölgesel coğrafyaya alışılmışın dışında çok farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Bölgesel coğrafya tartışmasına az yer verilen kitabında kısmen bölge bilimcilerin matematiksel yaklaşımlarını kullanırken, daha çok “*mekânın bölgesel örgütlenmesi*” olarak aldığı bölgesel coğrafyaya “gelişmişlik-azgelişmişlik” açısından bakarak konuyu örnek olaylarla değerlendirmeye çalışmaktadır.

Buna karşılık, “bölge”nin çeşitli özellikleri, yapısı, sınırları, meydana getirdiği sistemler (Hall 1935; James 1952; Ackerman 1953; Robinson 1953; Whittlesey 1954; Platt 1957; Gilbert 1960; Grigg 1965; Folke 1965; Juillard 1962 ve 1977; Lewis 1968; Vallega 1982 vb.) bölge kavramının ve bölgesel coğrafyanın geçirdiği değişimler, sorunları ve eleştiriler (Wrigley 1965; McDonald 1966; Fisher 1970; Paterson 1974; Pudup 1988; Johnston ve diğ. 1990), “mekân”, “yer” gibi başka kavramlarla ilişkileri (Couclet 1992; Seddon 1997) çok sayıda coğrafyacı tarafından makale düzeyinde ele alınmıştır. English ve Mayfield’in (1977) derlediklerine benzer yayınlarda da bölgeyle ilgili çeşitli makalelere yer verilmiştir. Ayrıca, sistematik konuların bölgesel ele alınışında da çok sayıda örneğe rastlanır. Bunların en temel öneme sahip olanlarından yalnızca makale olarak birkaçı, geçmişten bu yana, Brunhes’in (1895) sulama; Jonasson (1925), Hartshorne ve Dicken (1935), Whittlesey (1936) ile Chisholm’un (1963) tarım bölgeleri; Strong’un (1937) sanayi bölgeleriyle ilgili çalışmaları verilebilir; ancak bu tür çalışmaların bir döküm yapılamayacak kadar sonsuz sayıda çoğalmış ve çok çeşitlenmiş olduğunu yinelemek gerekir.

Bölgesel çalışmaların çoğu, özellikle beşerî coğrafya bakımından çok çabuk eskiyebilmektedir. İşte bu nedenle de Hurst (1972) “*bölgesel kavram, dinamik dünya sisteminin parçası değil, belirli bir zamanda yalnızca bir nokta için geçerli olan, gerçeğe durağan bir bakış olduğu*”nu ileri sürebilmektedir. Bununla birlikte, bölgesel çalışmalar yapıldıkları tarihteki durumu ortaya koydukları için daha sonraki karşılaştırmalara zemin oluşturabilmekte, meydana gelen değişimler bakımından karşılaştırma olanağı sağlayabilmektedirler. Çeşitli devrelerde yapılan çalışmaları içine alan bölgesel coğrafya literatürünün kapsamı sistematik konularınkinden çok daha geniştir ve bu yüzden de hem konuya hem de bölge ya da mekâna göre sınıflandırmayı gerektirirler.

Günümüzde bölgesel coğrafyayla ilgili –bazıları biraz önce belirtilen- hem genel ve hem de yerel çalışmaların sayısı çok büyük boyutlara erişmiştir. Dergileri ve içinde çıkan yazıları sıralamanın olanağı yoktur. Bununla birlikte, coğrafyada bölgesel coğrafyanın temellerini ortaya koyan ve asla eskimeyecek bazı yayınlar da vardır. Bunların başında da modern bölgesel coğrafyanın öncüsü Paul Vidal de la Blache’ın *Tableau de la Géographie de la France* (1903) ve *Géographie Universelle*’i (1927-1955 arasında L. Gallois tarafından sürdürülmüştür) gelir.

Ders kitapları arasında dünya bölgesel coğrafyası adını taşıyanlar da oldukça önemli miktarlara varmıştır; ama bunların en önemli dezavantajı çabuk eskiyebilmeleridir. Özellikle 1990’lı yıllarda SSCB’nin dağılması ve Doğu Avrupa’nın kapitalistleşme ve batıyla bütünleşme süreci içine girme çabaları, Balkanlardaki parçalanmışlığın daha da büyük bir parçalanmışlığa dönüşmesi, daha az etkili olarak Asya ve Afrika’daki gelişmeler, aynen haritalar gibi, bölgesel coğrafya ders kitaplarının sürekli yenilenmesini zorunlu kılmaktadır.

Geçmişteki dünya bölgesel coğrafya kitapları arasında Morris ve Freeman’ın (1972) *World Geography*; Wheeler, Kostbade ve Thoman’ın (1975) *Regional Geography of the World: An Introductory Survey*; Heintzelman ve Highsmith’in (1973) *World Regional Geography*; Stembridge’in (1974) *The World: A General Regional Geography*; Russell, Kniffen ve Pruitt’in (1969) *Culture Worlds* gibi kitapları önde gelenlerdir. Bunlardan bazıları yenilenerek tekrar tekrar fakat bazen yazarlardan birisi değişerek yayınlanmıştır. Amerikalılar yakın yıllarda dünya bölgesel coğrafya kitapları üzerinde durmaya ve renkli yayınlar yapmaya başlamışlardır. Bunlardan H.deBlij ve P.O.Muller’in (1997) kitabı “gümüş yıldönümü”nü kutlamıştır. Birçok yayınevi bölgesel seriler çıkarmaktadır. Örneğin Longman Landscapes bakışı altında ülkelerin birçoğu üzerinde bölgesel coğrafya kitapları yayınlamıştır (örneğin Birdsall ve Florin 1992; Heathcote 1975 gibi).

Dünyanın küçük alt-bölgeleri üzerine ünlü coğrafyacıların ayrıntılı bölge çalışmaları yayınladıkları da bilinmektedir. Örneğin M.R. Shackleton’ın (7.baskı Longmans 1964) *Europe Regional Geography*’si ve Jean Gottmann’ın *A Geography of Europe*’u (4. baskı Reinhart, Holt ve Winston 1969) bunlar arasında en ünlüleridir. Shackleton ve diğerlerinin kitapları bölgeler ve altında ülkeler olarak bir bakış açısına sahipken, Gottmann’ın bir ayrıcalıktır ve holistik bir yaklaşıma sahiptir.

Bu kitabın konusunu oluşturan Avustralya, Yeni Zelanda ve Pasifik Adalarıyla ilgili yayınlar ya ayrı ayrı kitap hâlinde yapılmış ya Pasifik veya Okyanusya başlığı altında toplanarak ya da Asya’nın bir bölgesiyle birleştirilerek yapılmıştır. Güney Pasifik ile ilgili olarak C. H. R.Taylor’ın *A Pasific Bibliography: Printed Matter Relating to the Native Peoples of Polynesia, Melanesia and Micronesia* (ikinci baskı 1965) literatür bakımından iyi bir başlangıç sayılabilirse de, kitap Avustralya’yı dışarıda bırakarak bölgedeki yerli halklarla ilgili yayınları sıralamaktadır. Buna karşılık, Avustralya ile ilgili D. H. Borchardt’ın *Australian Bibliography: A Guide to Printed Sources of Information* (üçüncü baskı 1976) da bu ülke üzerine ayrıntılı bibliyografya sunmaktadır.

Güney Pasifik ya da Okyanusya üzerine yayınlanan çeşitli kitapların başında gelenlerden birisi ilk kez 1960'da yayınlanan K.W. Robinson'un (1974) *Australia, New Zealand and the Southwest Pasific* adlı kitabıdır. Daha çok bölgesel açıdan bakılan kitapta sistematik konulara çok az yer verilmiş, Avustralya, Yeni Zelanda ve Pasifik Adaları bölgeler hâlinde ele alınmıştır. Cumberland'ın (1968, dördüncü baskı) *Southwest Pacific: A Geography of Australia, New Zealand and Their Pacific Island Neighbors* adlı kitabı kültürel bakımından uzak toplumların coğrafi bakımdan yakınlıklarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaya çalışırken, Rose'un (1966) *Dilemmas Down Under: Australia and the Southwest Pacific*'i bu konuda daha başarılı olmaktadır. T.L. McKnight'ın (1995) Okyanusya'yı ele alan kitabı da hemen hemen en yenilerden birisidir. O.W. Freeman'in derlediği (1951'den sonra çeşitli baskıları yapılmış) *Geography of the Pacific*'te yer alan 19 yazıda daha çok adalara önem verilmekte, Avustralya ve Yeni Zelanda üzerinde daha az durulmaktadır. Spate de (1956) aynı bölge hakkında bir kitap yayınlamıştır.

Avustralya üzerine de çok sayıda yayın yapılmıştır. Bunlardan bazıları ülkeyi bütünsel olarak ele alırken (Taylor 1959; Spate 1968; McKnight 1970; N. ve A.Learmonth 1972; Raymond 1979; Heathcote 1975, 1994; Walmsley ve Sorensen 1993; Löffler ve Grotz 1995 gibi), bazıları da tek bir konu üzerinde durmaktadır (Heathcote ve Mabbutt 1988; Hofmeister 1988 gibi). Buna karşılık bir kısmı da çeşitli makaleleri içeren derleme (reader) türü yayınlar (Dury ve Logan 1968; Jeans 1986 ve 1987 –ilki 1977 idi) hâlinindedir.

Yeni Zelanda'yı ele alan standart coğrafya kitapları arasında K.B. Cumberland ve J.S.Whitelaw'un (1970) *New Zealand* adlı kitapları ile R.D.Mayhill ve H.G.Bawden'in (1966) hazırladıkları *New Zealand Geography* hemen hemen ilk olanlardır (yukarıda sıralanan, Pasifikle birlikte alınanlar dışında)baştta gelmektedir. Son olarak, Pasifik adalarının çeşitli kısımları da ayrı ayrı değişik kitaplara konu olmuşlardır. Örneğin B.Malinowski'nin (1965) mercan bahçelerini, H.C. Brookfield ve D. Hart'ın (1971) Melanezya Adaları'nı ve K. Brower'ın (1981) Mikronezya'yı ele alan kitapları en dikkati çekenlerdir.

1.3. Bölgelerin Belirlenmesi

Coğrafyada bölgeleri belirlemede önceleri genellikle doğal koşulların kriter olarak alındığı görülür; kuşkusuz bunda determinist görüşün de etkisi olmuştu. Böylece, ya “doğal bölgeler”den ya da ekvatorial, Muson ya da Akdeniz bölgeleri gibi, bir ya da daha çok çevresel koşulun ağırlığını hissettirdiği belli başlı alanlardan (fiziki, beşerî ve ekonomik özellikleriyle birlikte) söz ediliyordu.. Böyle bir yaklaşımda, söz konusu bölge kendi başına bir bütünlük oluşturuyorsa ve dünyanın geri kalan kısımlarından farklılaşıyorsa coğrafi bakımdan incelenmeye değerdir. Gerçekten de bu tür bir ayırım mekânı bölme yollarından birisi olabilir; fakat coğrafi bölgelerin belirlenmesinde, insanın gittikçe artan etkisi de dikkate alınırsa, yeterli olmadığı da açıktır. Bununla birlikte, temel karakterin fiziki bir unsurun türdeşliğine dayandığı bölgeleri ayırt etmek de hâlâ mümkündür. Tek bir unsurun türdeşlik gösterdiği mekân birimlerinin ayırt edilmesiyle de *şekilsel* (formal) ya da *türdeş* (homojen) *bölgeler*den söz edilmiş olunur. Bunlar, belirli tek bir özelliğin tekdüzeliğine dayanırlar: Sayım bölgeleri, daha büyük bölgeler içindeki tali bölgeler ya da Türkiye'de “seçim bölgeleri” ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün

“tarım bölgeleri” şekilsel bölge örnekleridir. Bunlar, istatistik bilgi toplamak ve geniş ölçekli bölgesel karşılaştırmaları kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmışlardır; fakat idari bir fonksiyonları ya da herhangi bir *nodal* (çekirdeksel/düğümsel) merkezleri yoktur. Diğer yandan, mekânın örgütlenmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için *işlevsel* (fonksiyonel) bölgeler ayırımının daha uygun olacağı ileri sürülmektedir. Örneğin, “şehir bölgeleri” denildiğinde işlevsel ilişkiler açıkça hissedilmektedir. Bir şehir bölgesi şehrin çevresinde yer alan, hem şehrin dükkânlar, mesleki hizmetler vb.’ni sağlayarak hizmet verdiği ve hem de karşılığında gıda maddeleri, su, işgücü vb. sağlayarak şehre hizmet eden alandır. Fakat işlevsel bölgelerde karmaşık karşılıklı ilişkilerin uzantısının, başka sözcüklerle de *bölgenin sınırlarının* ölçülmesi önemli bir sorundur.

Giderek “*daha küçük bölgelere ayırlamayacak hiç bir mekân parçası yoktur*” fikrinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bir *odadan* başlayıp bir *ülke-devlete*, hatta yerküreye kadar uzanan her yer artık bir *bölge* olarak kabul edilebilmektedir. Bu tür bölgeler arasında ulus devletler de yer alırlar. Küresel âlem içinde de bölgeler yerelden başlayıp kıtasala kadar uzanan çeşitliliktedir. Bunları çeşitli aşamalarda ele alabiliriz: Örneğin *belli başlı dünya bölgeleri* birkaç ülkeyi içine alarak bir kıtanın büyük bir kısmını ya da tümünü içine alabilen bölgelerdir. Bu bölgeler çeşitli yazarlara ve çeşitli kriterlere göre değişik biçimde ayrılabilir; hatta çokları bütünüyle dünyaya “*gelişmiş*” (ya da “*sanayileşmiş*”) ve “*gelişmekte olan*” şeklinde iki bölge olarak bakma eğilimindedir ve “*gelişmişlik-az gelişmişlik*” ya da “*gelişmekte olmayı*” ayırt etmede birçok faktör kullanılmaktadır.

Coğrafyacıların dünyayı küresel bölgelere ayırırken izledikleri genelde birbirine benzer, özelde ise bazı farklılıklar gösteren bölge ayırımları vardır: Örneğin, en yakın zamanlı bölgesel coğrafya kitaplarından “Dünya Bölgesel Coğrafyası”nda H.de Blij ve P.Muller (1997) 12 bölge ele almaktadırlar: Avrupa, Rusya, Kuzey Amerika, Orta Amerika, Güney Amerika, Kuzey Afrika/Güneybatı Asya, Sahra-altı Afrika, Güney Asya, Doğu Asya, Güneydoğu Asya, Avustralya ve Pasifik Âlemi gibi.

Uygulamalar

1) Öğrencinin, bölgelerin belirlenmesi ile ilgili olarak, bir atlas üzerinde dünyanın küresel bölgelere nasıl ayrıldığını incelemesi yararlı olacaktır. Böylece, hem fiziki hem siyasi haritaları incelemesi, farklı bölge ayırımlarını kavramasına yardımcı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Coğrafyacılar genelde dünyayı kaç bölgeye ayırma eğilimindedirler?
- 2) En yakın zamanlı bölgesel coğrafya kitaplarından “Dünya Bölgesel Coğrafyası”sında H.de Blij ve P.Muller (1997) dünyayı kaç bölge hâlinde ele almışlardır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Çeşitli dallara ayrılmak coğrafyada kesinkes katı bir ayırım olacağı anlamına gelmeyecektir: Fiziki ya da beşerî olsun, genel ya da sistematik coğrafyanın, coğrafyanın doğası gereği birçok konunun mekâna dayandırılacağı zaten ortada olduğuna göre, bölgesel bir temelinin mutlaka olması gerekmektedir. Nüfusun, yerşeklinin, iklimin, ekonomik faaliyetlerin vb'nin incelenmesi bir mekâna dayandırılacaktır. Bölgesel ve genel coğrafyalar aslında birbirini tamamlayıcıdır ve coğrafyanın bu iki kısmı arasındaki dengeyi korumak önemlidir. Bölgesel coğrafya çeşitli alanları ayrıntılı olarak inceleyip, örnek olayları ele alırken çok sayıda konu arasında da bağıntılar kurmak zorundadır fakat genel kurallar geliştiremez. Genel (sistematik) coğrafya ise belirli bir zamanda bir özelliği daha geniş bir bakış açısıyla inceler ve belirli bir zamanda bir konuyu etkileyen faktörler üzerinde durur, böylece de genel kurallar geliştirebilir. Bölgesel ve sistematik coğrafyaların birbirlerini tamamlayıcılığı bölgesel coğrafyanın çok miktarda bilgi sağlayarak, her bölgeye ayrı ayrı gidemeyecek olan genel coğrafyacıya katkıda bulunması; buna karşılık genel coğrafyacının da bölgesel coğrafyacının çalışmalarına anlam katacak kural ve ilkeleri bir çerçeve hâlinde sunarak katkı sağlamasıdır.

Buradan yüründüğünde, coğrafi yaklaşımın pratikteki sorunu bir coğrafyacı için yeryüzünün tümünden daha küçük bir kısmını mı (bölgesel coğrafya) seçeceği yoksa çok sayıda olay ya da olgu arasından (sistematik coğrafya) bir ya da birkaçını mı seçeceğidir. Her iki yaklaşım da, bilindiği gibi, geçmişten buyana kullanılmıştır. Aslında sistematik bir konu üzerinde uzmanlaşan coğrafyacıların birer de bölgeyi benimsedikleri ve o bölge hakkında özelleştikleri sık rastlanan bir durumdur –bu bölge küçük bir yerel bölge olabileceği gibi, büyük bir ülke ya da kıtasal ölçekte bir bölge de olabilmektedir. “Bölgeselcilik” ise coğrafi tasvir dışında, başka bilimler ya da siyasetçi, şehir plancısı, iş adamı vb. gibi başkaları tarafından (özellikle de şehir-bölgesi için) kullanılan bölge kavramını tanımlayan bir terim olmuştur. Minshull’a (1967) göre bu bölgeselciliğin ortaya çıkmasından bir ölçüde coğrafyacılar sorumludur; çünkü (en azından geçmişte ve şimdi de süregelen) “*bölgeleri asla tasvirden öte bir amaç için kullanmamışlardır*”.

Coğrafyacılarından bazıları “halkta bazı bölgesel bağlar geliştirmenin gerekliliği”nden, yani bir bölgesel bilincin oluşturulmasından da söz etmişlerdir. Örneğin Gilbert (1951) “romancıların halkı bölge ve bölgeselcilik konusunda coğrafyacılarından daha iyi bilgilendirdikleri”ni ileri sürerek (aslında bu bölgesel coğrafyanın amacı değil bir işlevidir), “coğrafya, bölgelerin kişiliklerini tasvir ve tanımlama sanatıdır” diyerek görüşünü tamamlamaktadır (edebiyatta bölgeselciliğe bir örnek, Avrupalılar’ın yerleştikleri Güney ve Kuzey Amerika’da edebiyat çevresi koşulları bakımından ortak bir miras altında gelişen “*Yeni Dünya Bölgeselciliği*”dir –Jordan 1994).

Bölüm Soruları

1) *Geographia Generalis* adlı kitabında coğrafyadaki hem sistematik hem de bölgesel bakış açısını kim ele almıştır?

- a) Batlamyus
- b) Humboldt
- c) Claudius Ptolemy
- d) Varenius
- e) Ritter

2) Coğrafyanın önemini “bölgesel coğrafya”yla özdeşleştiren kimdir?

- a) Ritter
- b) Kant
- c) Varenius
- d) Hettner
- e) Ptolemy

3) Coğrafyayı “mekânsal farklılıkları ve bunların nedenlerini araştıran, inceleyen bilim dalıdır” diyerek tanımlayan kimdir?

- a) Paul Vidal de la Blache
- b) Derwent Whittlesey
- c) Richard Hartshorne
- d) Carl Ritter
- e) Alexander von Humboldt

4) *Geographike Huphegesis* adını taşıyan kitabında dünyayı bölgelere ayıran kişi kimdir?

- a) Herodot
- b) Platon (Eflatun)
- c) Batlamyus
- d) Homer
- e) Varenius

5) *Geographia Generalis* adlı kitabında “özel coğrafya” dediği, günümüzün bölgesel coğrafyasının temellerini atmış olan kişi kimdir?

- a) Platon
- b) Varenius
- c) Homer
- d) Herodot
- e) Eratosthenes

6) Türkiye’de “seçim bölgeleri” ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nün “tarım bölgeleri” hangi tür bölge örnekleridir?

7) Bölgesel coğrafyanın temellerini ortaya koyan ve asla eskimeyecek bazı yayınlar vardır. Bunların başında da modern bölgesel coğrafyanın öncüsü Paul Vidal de la Blache’ın iki eseri gelir. Bu eserler nelerdir?

8) Coğrafyada “olguları, adına bölge denilen belirli mekân birimlerinde ayrıntılarıyla inceleyen” bakış açısı hangisidir?

9) “Modern coğrafyanın kurucuları A. VonHumboldt ve de bölge üzerinde durmuşlardır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) Bölgesel ve coğrafyalar aslında birbirini tamamlayıcıdır ve coğrafyanın bu iki kısmı arasındaki dengeyi korumak önemlidir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)d, 2)b, 3)c, 4)c, 5)b, 6)şekilsel bölge, 7)*Tableau de la Géographie de la France* ve *Géographie Universelle*, 8)özel coğrafya, yani bölgesel coğrafya, 9)C.Ritter, 10)genel

2. ASYA: ÇEVRESEL TEMELLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

2. Asya: Çevresel Temeller

2.1. Yüzey Şekilleri

2.2. Akarsular

2.3. İklim Koşulları

2.4. Bitki Örtüsü

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Asya kıtası hangi su kütleleriyle kuşatılmıştır?

Cevap: Asyakuzeyden Arktik Okyanus (Kuzey Buz Denizi), doğudan Bering Boğazı ve Pasifik Okyanusu (Büyük Okyanus), güneyden Hint Okyanusu ve güneybatıdan da Kızıldeniz ve Akdeniz ile çevrelenmiştir.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Dünyadaki yedi kıtanın en büyüğü olan Asya'nın genel özellikleri ile tanıtılması	Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006) ve Emin Atasoy'un kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması.
Fiziki Coğrafya	Asya'da fiziki çevre koşullarının genel özellikleri	Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Prof. Dr. Hamit İnandık'ın(1969), Prof. Dr. Sırrı Erinç'in (1977) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması.
Fiziki Coğrafya	Asya'nın yüzey şekilleri, akarsuları, iklim koşulları ve bitki örtüsü: başlıca özellikler ve dağılışı	Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Prof. Dr. Hamit İnandık'ın(1969), Prof. Dr. Sırrı Erinç'in (1977) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Himalayalar
- Sibirya
- Doğu Çin
- Güney Hindistan ve Arap Yarımadası
- Muson Yağışları

Giriş

Dünyadaki yedi kıtanın en büyüğü olan Asya çevresinde uzanan adalarla birlikte yaklaşık 44,936,000 km² bir alan kaplamaktadır –bunun da anlamı yeryüzü karalarının üçte birinin Asya kıtası tarafından kaplandığıdır. Buna karşılık dünya nüfusunun beşte ikisi (3.5 milyardan fazla insan) de yine burada yaşamaktadır. Bunlar *nerede* yaşarlar ve nasıl beslenirlesorusu tüm coğrafi sorunların en ilginçidir; her ne kadar bu soruların yanıtları fiziki çevreyle açıkça bağlantılıysa da, dağların ya da rüzgârların ya da madenlerin dağılışımdan da daha önemlidir.

Yeryüzünde yaşayan her beş insandan üçü Asyalıdır; doğan her altı çocuktan yaklaşık 5'i yine burada doğar. Burası, aynı zamanda, tüm kıtalar içinde en insani olanıdır. Başka her yerden daha çok insan burada yaşamaktadır. Bazı alanlar hemen hemen boşken, toprağın iyi olduğu yerlerde insanlar toplanmıştır.

2. ASYA: ÇEVRESEL TEMELLER

Hemen tamamen kuzey yarıkürede yer alan Asya, kuzeyden Arktik Okyanus (Kuzey Buz Denizi), doğudan Bering Boğazı ve Pasifik Okyanusu (Büyük Okyanus), güneyden Hint Okyanusu ve güneybatıdan da Kızıldeniz ve Akdeniz ile çevrelenmiştir. Batıda Avrupa kıtasıyla arasında kabul edilmiş sınır Ural Dağları, onun devamı olarak Hazar Denizi'ne kadar Ural Nehriyle sürmekte ve Karadeniz'e kadar da sınırı Kafkas Dağları tamamlamaktadır. Kıtanın kara kısmı güneyde Malay Yarımada'sından kuzeyde Sibirya'da Çelyuşkin Burnu'na; en batıda kuzeybatı Türkiye'de Baba Burnu'ndan en doğuda kuzeydoğu Sibirya'da Dezhnev (Dejnef) Burnu'na kadar uzanmaktadır.

Yeryüzünün en alçak (Ölü Deniz) ve en yüksek noktaları (Everest Dağı)da Asya'dadır. Anakaranın güneydoğusu bir dizi adalar ve takımadalarla çevrilidir. Bunlar arasında Endonezya ve Filipinler (içlerinde Sumatra, Cava, Celebes, Borneo ve Yeni Gine gibi büyük adalar da yer alır) gibi büyük ülkelerin üzerinde yer aldığı adalar başta gelir. Kuzeye doğru Tayvan, Japon adaları ve Sahalin uzanır. Sri Lanka ve Maldivler gibi küçük ada grupları ile Andaman ve Nicobar adaları da Hint Okyanusu'nda yer alırlar.

2.1. Yüzey Şekilleri

Asya, ana çizgileriyle, bazı büyük fiziksel birimlerden oluşmuştur:

(1)Değişik yükseltilerle büyük bir platolar üçgeni vardır ve kıtanın merkezini kaplayan dev sıradağlarla bu üçgen desteklenmiştir. Hindistan'ın kuzeybatısındaki Pamir düğümü üçgenin batı ucunu şekillendirir; kuzey ucu kıtanın kuzeydoğusunda yer alır; güneydoğu ucu da Çin'in iç kesimlerine denk düşer.

(2)İkinci platolar-yaylalar dizisi Pamir düğümünden Afganistan, İran ve Anadolu'ya varır. Bu iki plato serisi Asya'nın kuzeybatısını güney ve doğusundan tamamen ayırır.

(3)Bir başka alçak büyük üçgen merkezi dağlık üçgenin kuzeyine doğru Asya'yı kaplar ve Sibirya'nın büyük kısmını meydana getirir.

(4)Asya'nın doğusu bir dizi alçak alanla işgal edilmiştir; burası dağların kollarıyla ayrılmış ve dışarıdan uzun ve komplike kıvrımlı dağ serileriyle çevrilmiştir.

(5)Asya'nın güneyinde üç büyük plato –Arabistan, Hindistan Yarımadası ve Hindicini- ana merkezi üçgenden bir dizi akarsu ovasıyla –Fırat-Dicle, İndus-Ganj-Brahmaputra ve İrravadi– ayrılmış olarak yer almaktadır.

Asya kıtasının iç kesimleri dağlar, platolar/yaylalar ve araya giren havzalardan oluşur. Yüksek çekirdek kesim kıtanın bir bakıma geometrik merkezi denilebilecek merkezinin biraz güneyine doğru yer almıştır ve Himalayalar ile bağlantılı sıradağlar ve Tibet Platosu'ndan oluşur. Bu merkezi çekirdek bölgenin etrafında bazı büyük havzalar ve nehirlerin etrafındaki ovalar (Fırat-Dicle, İndus-Ganj-Brahmaputra ve İrravadi gibi) ile dört büyük plato bölgesi yer alır: *Sibirya, Doğu Çin, Güney Hindistan ve Arap Yarımadası*.

Asya'nın merkezi kesimi dağlarla desteklenmiş, kuzey ve güneyden geniş ovalarla çevrilmiş bir dizi büyük ve çok yüksek platolardan oluşur. Gerçekten de, Asya, kalbini dağların oluşturduğu bir kıtadır. Büyük dağ sıraları Tibet yaylalarından yelpaze gibi dışarıya açılırlar ve güneyden kuzeye ya da doğudan batıya iletişimi engellerler. Düz yerler çok sınırlıdır ve bunların da çoğu ya çok soğuk ya da çok kurak olduklarında tarımsal faaliyete olanak sağlamazlar. Asya, dağlık çekirdek kesimi ve dışarıya açılan sıradağlarıyla kıtalar arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ege Denizi ile Çin Denizi arasında hiçbir yere Asya'nın ne güneyi ne de kuzeyinden arızalı dağları geçmeksizin varılamaz. Çoğu geçitler yükselti bakımından 1.000-2.000 m'den aşağıda değildir. Kompleks dağ sıraları çeşitli kıyı alçak alanlarını yalıtmış ve kıtayı parçalara ayırmıştır. Asya'da fiziksel bütünlük çok azdır.

Orta Asya'nın yüksek yaylaları kıta yüzeyinin beşte birden fazlasını kaplarlar. Asya'nın iç kesimini, bir dizi yükseltileri eşit olmayan platolardan oluştuğu için bir "plato" olarak anmak pek doğru değildir. Platolar genel seviyenin üzerinde yükselen sıradağlara sahiptirler ve bazı yerlerde devleşen yüksek kenar sıradağları da yer almaktadır. Ama plato yüzeylerindeki depresyonlar ender olarak alçak düzlüklerin seviyesine inerler; genelde en alçak yerlerde bile deniz seviyesinden 600-900 m yüksektirler. Dağ sıraları, her ne kadar mutlak yükseltilere erişmeye çalışıyorlarsa da, hâlâ oldukça alçak, platonun yükseltisinden ancak 30 cm kadar yüksektirler. Kuzeybatı sınırlarında birkaç geniş çukur plato kütesini tıpkı dev demiryolu güzergâhı açar gibi kesmişlerdir. Orta Asya'nın plato bölgelerinin kıvrımlı dağların verdiği gibi manzara çeşitliliği sunmadıkları şu sözlerle ifade edilir: *"Değişmez monotonluk –yer şekillerinin, iklimin, flora ve faunanın monotonluğu- muazzam mesafelerde uzanan platoların ayırt edici özelliğidir. Binlerce kilometrelerce yolculuk yapanlar aynı geniş ve açık vadileri, aynı çetin iklim koşullarını, aynı bitki ve hayvan türlerini, aynı tarıma uygunsuzluğu görürler"*.

Plato üçgeni bir bütün olarak alınırsa, birbirini izleyen dağ sıralarıyla çevrildiği ya da sarıldığı görülür. Güneyde Himalaya Sıraları güneybatı köşede Pamir Düğümü ya da Pamir Platosu'nu biçimlendirerek uzanır. Kuzeybatı sınırı boyunca platonun genelde kenarlarına yanal olarak bakan Tienşan, Altay, Sayan, Barguzin, Kuzey Muya ve Konam Dağları yer alır. Doğu ve güneydoğu sınırları boyunca da kuzeybatıya doğru Stanovoi Dağlarına geçişi sağlayan Büyük Kingan Dağları uzanmaktadır. Güneydoğuda ise yapı karmaşık ve engelleyicidir.

Orta Asya platoları birinden diğerine geçerken sönüp gitmezler ama genellikle iyice belirginleşmiş dağ sıralarıyla birbirlerinden ayrılmışlardır. Birbirinden kesilerek ayrılmış bir dizi alçak havzaları oluştururlar. Bu yüzden de dağların düzenini incelemede ilk sırayı ayrı ayrı platolara vermek gerekir. Asya'nın fizyografik sistemi *Pamir Platosu*'nda da *Pamir Düğümü*'nde odaklanmıştır; burası Hindistan, Çin, Tacikistan, Pakistan, Afganistan'ın birleşme sınırında yer almış, *Dünyanın Damı* diye bilinen yüksek bir platodur. Pamir'de bazı zirveler 6,100 m'nin üzerinde uzanırlar. Bu büyük düğümden dev dağ sıraları şu şekilde ayrılırlar:

(a)*Himalayalar*, Hindistan'ın kuzeyi ve Çin'e doğru büyük bir kavis yaparlar. Batı Çin'in yüksek yaylaları boyunca devam eden bu kıvrımlardır; Hindistan ile Myanmar arasındaki büyük sıraları da meydana getirmişlerdir. Bu ikinci hat Andaman ve Nikobar Adaları, Sumatra ve Cava'da ve Doğu Hint Adaları'nın dağlarında da genelde devam eder. Everest, K2 vb. gibi 8.000 m'nin üzerindeki çok yüksek zirveler Himalayalarda yer almıştır.

(b)Pamir'den doğu ve kuzeydoğuya uzanırken dağlar *Karakurum Dağları* adını alırlar. Bunun uzantısı *Kunlun Dağları* (Karanlık Dağlar) olurken, bir kolu da Altın Şan'dır (Altın Dağ). Bu dağ hatları daha doğuya doğru alçalarak devam ederler ve kuzey ve güney Çin'i birbirinden ayırırlar.

(c)Himalaya sistemi ile Karakurum-Kunlun sıradağları arasında ortalama yükseltisi 4,570 m olan *Tibet Platosu* uzanır. Pamir'den kuzeydoğuya uzantı *Tiyeşanlarya* da *Tian Dağları* (Tanrı Dağları; zirveler 6,100 m'nin üzerinde) Dış Moğolistan'a yaklaşırken irtifa kaybederler.

(d)Daha küçük olan Trans-Alay, Alay ve Hisar grubu Türkistan'ın ovalarında son bulur.

(e)Kuzeydoğuya doğru *Altay Dağları* Moğolistan'ın içlerine doğru uzanırken irtifa kaybeder.

(f)Batıya doğru *Hindu Kuş* uzanır ve İran'ın kuzeyi boyunca Elbruz Dağları olarak devam eder. Elbruz'un devamı Hazar ve Karadeniz arasında kalan Kafkaslardır; onun da uzantısı Türkiye'nin kuzeyindeki Kuzey Anadolu Dağlarıdır.

(g)*Süleyman Dağları*, güneyde Seistan-İran sıradağları ve Kirthar Tepelerini biçimlendirecek; sonra Zagros sistemini oluşturacak şekilde ve daha sonra da Küçük Asya'nın güneyi boyunca Toros sıraları olarak devam eder.

Yukarıda sıraladığımız dört dev plato bölgesi (Sibirya, Doğu Çin, Güney Hindistan, Arabistan) dışında bu sıradağlar arasındaki havzalar da yaylalar-platolar olarak kabul edilebilirler. Sayıları oldukça çok olan bu *platoların* en önemlileri şunlardır:

(1)*Tibet Platosu* hepsinin en yükseğidir ve güneyde Karakurum ile kuzeyde Kunlun arasında uzanır;

2)*Çaydam Havzası* güneyde Kunlun'un ana kolu ile kuzeyde Altın Dağ arasında uzanır ve en derinidir;

(3)*Tarım Havzası* son derece iyi tanımlanmış bir havzadır; güneyde Kunlun ve Altın Dağ ile kuzeyde Tiyeşan arasında uzanır; orta enlemlerin en büyük çöllerinden birisi olan Taklamakan burada yer alır;

(4)*Çungarya Havzası* güneyde Tienşan ile kuzeyde Altay arasında yer alır;

(5)*Gobi Platosu* ve Ordos Havzası yukarıdaki üç havzanın kuzeydoğusunda kalır;

(6)*İran platosu*;

(7)*Anadolu platosu*; bu son ikisi Pamir Düğümü'nden oldukça uzakta yer alırlar.

2.2. Akarsular

Asya'da hemen tüm nehirler büyük, dağ sıralarını ihmal etmişlerdir ve kaynaklarının birbirinden çok da önemli olmayan engellerle ayrıldığı merkezi platolarda yükselirler. Bölge başlıca dört drenaj alanına ayrılır: (1) Arktik, (2) Pasifik, (3) Hint Okyanusu ile (4) kara içi drenaj alanları.

Arktik Okyanusa dökülenlerin –Ob, Yenisey ve Lena- merkezi komplekste yer alan dağlar arasında kısa fakat yüksek kaynakları ve ovalarda da çok uzun yatakları bulunmaktadır. Ağzıları ve yatağın aşağı kesimleri kış ayları boyunca donmuş durumdadır; yatağın orta kesimleri ağız kesiminde daha buzlar erimeden önce çözüldükleri için ilkbaharda geniş açık ovalar çok büyük sellere maruz kalırlar. Pasifik Okyanusu'na dökülen nehirlerin yatakları plato üzerinde çok daha uzundur ve okyanusa varmadan önce sık sık bir dizi havalar arasından geçerler –tıpkı Yangçe gibi. Başlıcaları Amur, HuangHo, Yangçe, Si Kiyang ve Mekong'dur. Birkaçı son derece önemli-değerli ulaşım yolları halindedir ama hepsinde basamaklar bulunur.

Hint Okyanusu'na dökülen büyük nehirler dağların ilk basamaklarına kadar yükselirler; hepsi karlarla beslenmişlerdir ve yazın sellere, su baskınlarına yol açarlar. Tüm kurak bölgelerde sulama için en önemli kaynak bu nehirlerdir. Bunlar arasında da Salween, Irrawaddy, Brahmaputra, Ganj, İndus, Dicle ve Fırat başta gelirler.

2.3. İklim Koşulları

Asya'da iklim koşullarını belirlemede kontrol gücüne sahip iki özellik bulunmaktadır: Birincisi *büyüklüğüdür*; ikincisi de büyük merkezi yüksek plato çekirdek alanı ile bunları destekleyen *büyük dağ sıralarıdır*.

Asya'nın merkezi kesimi en yakın deniz kıyısından 2.400 km uzaklıktadır; bu da ekstremkıtasallık koşullarını tek başına açıklamakta ve herhangi bir durumda yaz ve kış koşullarında büyük farklılıklar doğurabilmektedir. Asya'nın merkezi platoları okyanus etkisinin iç kesimlere geçmesini engelleyen sıradağlarla çevrelenmiştir; platolar ve sıradağların, Anadolu'dan başlayarak kıtanın en kuzeydoğusuna kadar hiç ara vermeksizin daha da çok tekrarlaması atmosferin alt tabakalarında pratikte geçilmesi olanaksız bir duvar yaratır. Sonuç olarak, kışlar iç kesimlerde bu merkezi engelin kuzeyindeki ovalarda aşırı derecede soğuk geçerken, dünyanın “soğuk kutbu” (en soğuk yeri) Sibirya'nın kuzeydoğusunda uzanır. Bunun tersine, Hindistan ovaları Arktik etkilere tamamen kapalıdır ve yazları dünyada kaydedilen en yüksek sıcaklıklardan bazıları kuzey Hindistan'da meydana gelir. Bu yüzden de, Asya'nın iklim koşullarını yapısal özelliklerinden ayrı tutmak

olanaksızdır. Asya'nın iklim koşullarında üç temel eleman kışın dışarı doğru esen kurak rüzgârlar, yazın içeri doğru esen nemli rüzgârlar ve de topografyanın kontrol edici etkisidir.

Kış koşulları: Kuzey Yarıküresi'nde kış aylarında Asya'nın merkezi ve kuzeyi aşırı derecede soğur. Kuzey ovaları, okyanusun –özellikle Avrupa'da koşulları yumuşatan Kuzey Atlantik'in- yumuşatıcı etkisinden çok uzaktır. Aynı zamanda Hint ve Pasifik Okyanuslarının da ılımanlaştırıcı etkisinden dağ engelleriyle ayrılırken, dondurucu Kuzey Kutbu'nun etkilerine çok açık durumdadır. Kışın tümüyle Orta ve Kuzey Asya, doğal olarak bir yüksek basınç bölgesi meydana getiren, büyük-geniş bir soğuk, yoğun hava yastığıyla örtülmüş durumdadır. Bu yoğun hava kışın tüm yönlerde dışarı doğru eserek Orta Asya'dan soğuk ve kurak rüzgârları etrafa dağıtır; rüzgârlar aynı zamanda güçlü ve sürekli bir hâl alır. Bu, Kuzey Çin'deki durumdur. Güneyde Himalayalar'ın oluşturduğu dağ engeli bu rüzgârların ilerleyişini durdurmaya yeterlidir. Bu yüzden de Hindistan'a varamazlar.

Kışın esen bu rüzgârların kurak olacağı açıktır; bunlar ancak bir su kütlesi üzerinden geçtiklerinde nem toplayabilecek ve yağış getireceklerdir. Tıpkı Japonya, Orta ve Güney Çin, Hindicini kıyıları, Filipinler ve Sri Lanka'da olduğu gibi. Diğer yerlerde ise yılın yarısında, kışın yağışsız olduğu söylenebilir. Asya'nın kış mevsimindeki genel yağışsızlığına beş istisna vardır: (1)Kuzeybatı Sibirya'daki, batı rüzgârları kuşağındaki siklonların getirdiği kar yağışı (yeterli yoğunlukta değildir); (2)Anadolu, Güneybatı Asya, İran, Belucistan, Afganistan ve Kuzeybatı Hindistan'daki batı rüzgârları kuşağının güney kolundaki siklonların getirdiği yağmurlar; (3)Bengal Körfezi'ni geçen “Kuzeydoğu muson”unun Sri Lanka'ya getirdiği yağmurlar; (4)Ekvatorial Kuşakta uzanan Doğu Hint Adaları'ndaki yağışlar; (5)Kış rüzgârlarının normal karakterini etkileyen okyanusal etki yüzünden belirli bazı doğu-batı güzergâhlarında meydana gelen yağışlar.

Yaz Koşulları: Yaz ayları yaklaştıkça, kara hızla ısınır; yalnızca kışın büyük yüksek basınç sistemi tamamen ortadan kalkmakla kalmaz, aynı zamanda da ardı ardına gelen alçak basınç alanlarıyla yer değiştirir. Yüksek basınçtan alçak olana geçiş süreci yavaş yavaş ama ilerleyen bir şekilde gerçekleşir. Dışarı doğru esen rüzgârlar giderek daha zayıflar; bu zayıf esintilerin yavaş yavaş güçlü yaz musonları hâline geçmesi beklenebilir. Bununla birlikte, her zaman bu olağan değildir. Denge birden bozulur ve muson patlar, tüm şiddetiyle esmeye başlar. Bu da özellikle Hindistan ve Bangladeş için geçerlidir. Alçak basınç merkezlerine doğru esen rüzgârlar güç ve düzenlilik bakımından büyük farklılıklar gösterirler. Hindistan'da çok güçlü ve kalıcı gözüktürler. Çin ve Japonya üzerinde ise daha zayıftırlar. Böylece de Hindistan'da kış musonu hafif geçerken, yaz musonu güçlü olmakta; Çin'de ise kış musonu güçlüyken, yaz musonu buna kıyasla çok zayıf kalmaktadır.

Ama tüm durumlarda içeri doğru esen rüzgârlar okyanustan gelir; nem yüklüdürler ve yaz ayları pratikte tüm Asya'da yağışlı geçer. Yağışın miktarını ise orografi belirler: Merkezi platonun dağ engelleri Asya'nın merkezinde herhangi bir yeri çok yoğun yağış almaktan alıkoyar. Asya'nın yalnızca tek bir kısmında yazlar normal olarak yağışsız geçer: Güney Arabistan dışında Belucistan ve Afganistan'a kadar uzanan Güneybatı Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'nın Akdeniz bölgesinin uzantısı olarak kışın yağış alır.

Asya'nın devasa genişliği düşünüldüğünde, çok sayıda iklim tipi ayırt edilebilmektedir:

(1)*Ekvatorial iklim*; Adının da çağrıştırdığı gibi, Ekvator'un her iki yanında, normal olarak 5° kuzey ve 5° güney enlemleri arasında uzanır. Bu yüzden de Doğu Hint Adaları, Malaya ve değişmiş bir şekilde de Sri Lanka'da görülür. Bu iklim tipinde tüm yıl boyunca sıcaklıklar yüksektir, gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farklılıkları da azdır. Ekvatorial bölgeler dünyanın en sıcak bölgeleri olarak bilinmekle birlikte, gerçekten çok yüksek sıcaklıklara (38°C'den yüksek) buralarda rastlanmaz ve özellikle öğleden sonraları gök gürültülü ve kısa süreli sağanak yağışlar görülür. Nispi nem çok yüksektir, yıl boyunca ortalama % 80'in üzerindedir.

(2)*Tropikal Muson İklimi*; esas olarak tropiklerde egemendir. Tipik muson bölgeleri Hindistan, Bangladeş, Hindicini ve güney Çin'dir. Japonya da sık sık muson ülkesi olarak anılır; yağışlar benzer nedenlerden meydana gelir ama Tropiklerden uzakta yer alır ve açıkça belirgin soğuk bir kış mevsimi geçirir, bu yüzden de tropikal muson ülkelerinden ayrı tutulması gerekir. Bu ülkelerde genelde üç mevsim ayırmak alışlagelmıştır: (a)Kasımdan yaklaşık Şubat sonuna kadar çok az yağışın olduğu serin mevsim; (b) Şubattan Haziran ortasına kadar yine yağışsız geçen sıcak mevsim; (c)Haziran ortalarından Ekim sonuna kadar yağmurun atmosferi serinlettiği ve sıcaklıkların genelde azaldığı yağışlı mevsim. Muson ülkelerinde yağışlar büyük ölçüde rölyefle ilişkilidir. Muson, kıyıya yakın kesimlerde dağlarla temasa geldiğinde yükselmeye zorlanır ve sonuçta meydana gelen yağış çok yoğun olur. Yıllık ortalama yağışlar 5.000 mm'nin üzerindedir ve bu tür istasyonlar dünyanın en yağışlı yerleri olarak kabul edilirler.

(3)*Çin Tipi İklim* (ya da *Ilıman Orta Kuşak Doğu Kıyısı İklim Tipi*); Orta ve Kuzey Çin'de yer alır. Bu iki kesim de Asya'nın büyük muson bölgesinin içinde kalırlar ama soğuk kış mevsimleriyle Hindistan ve Güney Çin'in Tropikal Muson ikliminden ayrılırlar. Yağış, Hindistan'daki gibi, yazın Asya'nın iç kesimlerinde alçak basınç merkezleri gelişmesi yüzündendir. Çin kış yağışların üç alt-tipi ayırt edilebilmektedir: (a)Merkezi Çin (Şanghai ve Hankow örnektir); (b)Kuzey Çin (örnek Beijing); (c)Japonya'nın takımda konumunun değişime uğrattığı Japon tipi.

(4)*Mançurya İklim Tipi* (ya da *Soğuk Orta Kuşak Doğu Kıyısı İklim Tipi*); Mançurya ve Amur ile Kuzey Çin'in neredeyse tümünü ilgilendirir. Sıcaklık değişimleri çok fazladır; kışlar uzun ve şiddetli geçer. Musonal etki hâlâ yağış rejiminde hissedilebilir.

(5)*Sıcak Çöl İklimi*, Güneybatı Asya'nın Yengeç Dönencesi etrafındaki geniş alanlarda bulunur. Bu bölgeler subtropikal yüksek basınç kuşakları boyunca yer alırlar. Hem gece ile gündüz hem de sıcak ve soğuk mevsimler arasında büyük zıtlıklar vardır. Yaz sıcaklıklarını düşürecek yağış çok azdır ya da hiç yoktur; sıcak çöllerin yükseltileleri de az olduğundan sıcaklıklar yükselti vasıtasıyla da azalmazlar. Bunun sonucunda da dünyadaki en yüksek sıcaklıkların bazıları bu tipte kaydedilmiştir (örneğin İndüs Vadisinin en kurak kesimlerinde)

(6)*Orta Kuşak İklimi (ya da Orta Enlemler Çöl İklimi)*; Asya'nın yüksek dağlarının iklimidir. Bu tür çöller uzun bir mesafeyle ve de dağlık engellerle denizlerden ayrılmıştır. Sıcaklıklardaki büyük değişimler ve çok düşük yağışlar ortak özellikleridir. Yağış azlığı, Akdeniz ülkelerine komşu olan İran dışındaki bölgelerde çok yaygındır. Bu genel özelliklere rağmen, en az dört alt-tip ayırt edilmektedir: (a)Tibet tipi -en yüksek platolarda bulunur (Keşmir'deki Leh gibi); (b)İran tipi -kış yağış rejimiyle İran ve Afganistan'ın kapalı platolarında bulunur (örneğin İran'da Tahran); (c)Gobi tipi -daha alçak platolarda ve Tibet'in kuzeyindeki havzalarda bulunur (örneğin Kamgar, Gobi Çölü'nde Urga, Tarım Havzası'nda Lukçun); (d)Türkistan ya da Turan tipi -Sibirya'nın güneybatısında alçak alanlarda, Turan Havzası'nda bulunur; çok kurak bir step türüdür (örnek: Petro-Alexandrovsk).

(7)*Akdeniz İklimi*; Anadolu ve Suriye kıyıları boyunca gözlenir; değişmiş olarak biraz daha içerilere girdiği yerler vardır. Yazın bu bölgeler sıcak ve kurak iken subtropikal yüksek basınç kuşağının etkisi altındadır. Kışın ise Batı rüzgârları kuşağının etkisine girer ve nemli yumuşak bir mevsim geçirir. Başka sözcüklerle bu, deyim yerindeyse, "Kış Yağmuru İklimi"dir.

(8)*Orta Kuşak Kıtasal İklim (ya da orta enlem step tipi)*; Batı Sibirya'nın geniş ve açık steplerinde görülür; biraz değişmiş olarak da Moğolistan steplerinde devam eder. Bu iklim tipi denizden uzak olan ve bu yüzden de oldukça ekstrem sıcaklıkların sıkıntısını çeken büyük kara kütlelerinin iç kesimlerinin karakteristik iklim tipidir. Kışlar çok uzun ve şiddetli geçerken, yazlar kısa fakat sıcak-ılıktır. Tipik bölgelerde yağış 25-75 cm arasındadır ve hemen tümüyle ilk ve sonbaharda düşer. Kış yağışları ise kar şeklindedir.

(9)*Soğuk Orta Kuşak İklimi (ya da kuzey konifer ormanları tipi)*; Asya'nın kuzeyindeki geniş alçak alanlar boyunca bir kuşak hâlinde bulunur. Ortalama sıcaklık düşüktür ve büyük bir kesimde zaten az olan yağış kar şeklindedir. Doğal bitki örtüsü her tarafta her zaman yeşil konifer tipidir. Çok önemli olan bir özellik çok kısa olan kış günleri ile çok uzun olan yaz günleri arasındaki farktır; Kuzey Asya'nın ortalarında 35⁰'lik bir fark görülür. Genellikle kısa ama şaşırtıcı biçimde ılık bir yaz mevsimi vardır (en sıcak dönem 20⁰C'ye yaklaşır). Buharlaştırmanın az olması ve kışın yağışın kar şeklinde toprağı örtmesi sayesinde, ilkbahar geldiğinde karın eridiğinde çok azının kaybolmasıyla 250 mm gibi düşük yağışlara rağmen ağaç büyüebilmektedir.

(10)*Arktik Çöl İklimi (ya da Tundra iklimi)*; Asya'nın kuzey kıyıları boyunca görülür. Kuzey Kutup Dairesi'nin ötesinde kışlar çok uzun ve çok soğuktur –güneşin hiç görünmediği bazı günler de vardır- ve yazlar da çok kısa ve sıcaktır. Sıcaklık ve yağışlar konifer ormanlar kuşağının kuzeyiyle kıyaslanabilir durumdadır ama yaz sıcaklıkları daha düşüktür. Tarım, toprak yılın dörtte üçünde donmuş olduğu için, olanaksızdır.

2.4. Bitki Örtüsü

Bu kadar geniş bir kıtada her büyük iklim bölümünün kendine özgü egemen bitki türleri vardır. Bu bölünümelerde alçak alanların bitki örtüsünün en önemli belirleyicisi yağış olurken, yerel çeşitlilikleri kendisi de büyük ölçüde iklimik koşulların bir ürünü olan toprak

belirlemektedir. Buna göre, Asya’da bitki örtüsünün dağılışı ve başlıca özellikleri bakımından şu bölgeler ayırt edilmektedir:

(1)*Ekvatorial Bölgeler*: Yüksek, her zaman yeşil sert tahtalı türlerden oluşan yüksek bir bitki örtüsü vardır. Orman, toprağın elverişli olmadığı, tepelik alanların araya girdiği ya da bambu, çayır ya da başka otsu bitkilerin ormanlara karşı zafer kazandığı -insan eyleminin sonucu olarak tabi- yerler dışında, deniz kıyısından başlayıp dağların zirvelerine kadar çıkar. Ormanda katlar yoğundur ama ışık orman altına kolaylıkla sızabilir; bu yüzden de alt katlarda ağaçlar, bambular ve kamışlar rahatlıkla yetişebilir. Büyük ağaçlar hemen tümüyle sert tahtalıdır; uzun, kolları az, sık sık 60-80 m’yi aşan boylardadır. Fakat çok görkemli değildirler. Bir hektar başına ormanda tek türlerin bir ya da iki örneğine rastlanır ve bu durum da ormanların ticari işletimlerini zorlaştırır. Özellikle Güneydoğu Asya’da doğal düzende ormanlar çok büyük oran tutar; bu bölgede orkide ve eğrelti otları ağaçların tepelerine kadar büyürler.

Bölgede iki karakteristik bitki örtüsü daha kayda değerdir: Mangrov bataklıkları kıyı ve deltalarda gelgit hattı içinde yer alırlar ve 5-10 m’ye kadar çıkabilen ağaçları içerirler. Bazıları çok önemli ağaç türleri de barındırırlar -bazıları da 35 m’nin üzerindedir (Burma’nın Kanazo ormanları gibi). Diğer bitki örtüsü de kumsallarda yer alandır; ince birer şerit hâlinde *Casuarina* ağaçlarına sık rastlanır ama hindistan cevizi o kadar güçlü bir kök salmıştır ki artık “doğal” bitki örtüsü olarak kabul edilecektir.

(2)*Muson bölgeleri*: Muson bölgelerinin doğal bitki örtüsü ormandır. Yağışın 1000-2000 mm arasında olduğu yerlerde toprak ve yeraltı su kaynakları bakımından uygun olan yerlerde tipik “muson ormanları” görülür. Bunlar yayvan yapraklı, sıcak mevsimde yapraklarını döken ve yağışlı mevsimle birlikte tekrar yapraklanan türlerdir. Muson ormanlarının çoğunda çok sayıda tür vardır ve tek bir türün egemenliğine az rastlanır. Bununla birlikte, türlerin sayısı ekvatorial ormanlardaki kadar çok değildir. Başta “teak” ve sal ağaçları olmak üzere odun elde edilen diğer ağaçların da yuvası olan muson ormanları, ekonomik bakımdan ekvatorial ormanlardan çok daha fazla önem taşırlar. Muson ormanları daha açıktır; sık sık yoğun bir orman-altına, özellikle de bambuya ve daha kurak ot türlerine rastlanmaktadır. Yaprak dökümü kurak, sıcak mevsimde meydana gelir.

Yağışların 1000 ya da 750 mm’nin altına düştüğü yerlerde, genelde, yağış ormanların büyümesi için yeterli değildir. Bunların yerini önce koruluklar -en sık rastlanana akasyadır- alır, kuraklık arttıkça ağaçların boyutları küçülür, ta ki çalılık hâline dönüşünceye kadar. Yağışların 350 mm’nin altına düştüğü yerlerde ise yarı-çöle yaklaşan koşullar söz konusudur, *Euphorbia* gibi su tutan bitkiler önem kazanır.

Muson bölgelerinde (ekvatorial bölgelerde olduğu gibi) gelgit ya da mangrove ormanlarına ve *Casuarina* gibi kumsalı çevreleyenlere de rastlanır. Ayrıca büyük akarsuların iki taraflarında uzanan *riparian* ormanlar da karakteristiktir. Muson alanlarındaki dağ ormanları ise iki kategoriye ayrılabilir: (a) her zaman yeşil, yayvan yapraklı, meşenin (*Quercus*) çeşitli türlerinin önem taşıdığı ormanlar, (b) çam, sedir, ladin ve köknar gibi türleriyle konifer ormanlar.

(3)*Çin ve Japonya'nın Orta Kuşak Muson Bölgeleri (Doğu Asya iklimi)*: Çin'in doğal bitki örtüsüne geniş çerçevede bakılırsa, bunu orta iklim bitki örtüsü olarak tanımlamak mümkündür, Fakat ormanların ortadan kaldırılması öylesine ölçeklere varmıştır ki ormanlar artık üç ana bölgede kalmıştır: Nanşan ya da Nanling Sıradağları, Tsinling Sıradağları ve Batı Yaylalar bölgesi. Ormanın genel karakteri yayvan yapraklı, genelde daima yeşil ağaçların koniferlerle karışmış durumudur –özellikle yükseklerde. Geniş bambu alanları da vardır; Çin'in çok yaygın ulusal ağacı ise T'ung ya da odun-yağı ağacıdır (*Aleuritescordata*). Diğer karakteristik ağaç ise Varnishtree'dir (*Rhusvernificeracila* ağacı).

Japonya'da, ülkenin güneyi koniferlerle karışık yayvan yapraklı, daima yeşil sert tahtalı ılıman orta kuşak ormanlarıyla kaplıdır; daha kuzeyde koniferler ve yapraklarını döken sert tahtalılar egemendir.

(4)*Mançurya Bölgesi*: Mançurya'nın dağlık kesimlerinin büyük kısmını içine alır ve Rusya'nın komşu alanlarına kadar uzanır. Bölge, konifer ve sert tahtalı ormanlara sahiptir. Koniferler arasında lâdin, gümüş köknar, kızılçam ve şimal çamı vardır ama ekonomik olarak en değerlisi Mançurya çamıdır. Sert tahtalılar arasında ise meşe, yabani üvez, kızılağaç, kayın, gürgen ve başkaları vardır. Sibiryada, büyük kısmıyla, bu özelliklere sahiptir.

(5)*Çöl Bölgeleri*: Doğal olarak Asya'nın sıcak ve orta iklim çöllerindeki bitki örtüsü türlerini tanımlamaya çalışmak olanaksızdır. Kısacası, bu kesimlerdeki bitki örtüsü hemen yanındaki bölgenin “doğa” tarafından tercih edilenlerini ihtiva eder. Ayırım ancak içinde gerçekten yaşam olmayan gerçek çöllerle (Tarım Havzası'nın orta kesimi ya da Güney Arabistan'ın Rub-ül-Hali Çölü gibi), bir miktar hayvan ve bitki yaşamını, özellikle de iyi yağış alınan yıllarda, destekleyen çöller arasında yapılabilir.

(6)*Akdeniz Bölgeleri*: Akdeniz'in kurakçıl her zaman yeşil küçük ağaçlardan oluşan, sıcak yaz aylarında aşırı buharlaşmaya karşı donanımlı korulukları Güneybatı Asya'da iyi gelişmiştir. Zeytinin gri-yeşil koruyucu tüyleri de olan küçük yaprakları, portakalın mumlu yaprakları, üzüm bağının aşırı uzun kökleri Akdeniz koruluklarında değişim yaşandığı fikrini vermektedir. Kısa otlar ve çalılıklar geniş alanlar kaplar, buna karşılık çayırılar yoktur. Koniferlerde soğuktan korunmak amacıyla yaprak yüzeyi azdır, bu sıcak mevsimlerde aşırı derecede nem kaybını da engellemektedir; bu yüzden de konifer korulukları (özellikle oldukça küçük türler) Akdeniz bölgelerinde de görülmektedir.

(7)*Step Bölgeleri*: Stepelerin Asya'da tipik bir gelişme gösterdiği yer Sibiryanın güneybatısıdır ve yine Moğolistan platosunun çöl ve yarı-çöllerini çevrelerken merkezi Mançurya'nın alçak kesimlerinde de yer alır. Tipik bitki örtüsü çok alçak otlar şeklindedir; ot örtüsü zaman zaman bitkisiz çıplak araziyle kesintiye uğrar. Step otlarının daha nemli bölgelerdekinden daha dar yaprakları vardır ve birçok tür kurak havalarda yuvarlaklaşan yapraklara sahiptir. Küçük yapraklı ağaçsı bitkiler ile otsu, yumrulu ve soğanlı bitkilere oldukça sık rastlanır. Güneybatı Sibiryanın güneyine doğru steplerden yavaş yavaş step-çöle geçilir; kuzeye doğru da oldukça verimli konifer ormanlara yavaş bir geçişi sağlayan kuşak yer alır.

(8)*Soğuk Orta Kuşak Bölgeleri:* Sibirya'nın soğuk orta kuşak kesimi konifer ormanlarla kaplıdır. Ana orman kuşağı Orta Asya dağları boyunca yer yer parmaklar hâlinde güneye sızar. Ekstrem iklim koşulları hızlı büyümeyi engeller; ağaçlar Kuzey Amerika'nın benzer koşullardaki kesimlerine göre daha küçük ve daha zayıftır.

(9)*Arktik Bölgeler:* Asya'nın kuzey kenarında, göze çarpan son ağaçlardan itibaren, soğuk çöl ya da tundra egemen olur. Yalnızca birkaç küçük noktada söğüt ve bodur çalılar vardır; diğer yerlerde yosun ve likenlerin ve bodur kserofil bitkilerin egemenliği söz konusudur. Bazı yerlerde yosunlar egemenken, daha kurak yerlerde likenler ya yosun-tundra ya da liken-tundra hâlinde belirirler. Bataklık depresyonlar sayısızdır ve seyrek de olsa turba vardır; korunmalı ama güneş ışınlarına maruz noktalar çiçek bakımından zengindirler. Ama yazlar kısa ve çarpıcıdır; yılın büyük kısmında yer tümüyle donmuş durumdadır.

Uygulamalar

1) Öğrenci bu dersi Asya'nın fiziki haritası eşliğinde okumalı ve metinde geçen morfolojik ünitelerin yerlerini bularak lokasyonlarını öğrenmelidir. Bu konuda, ilgili web sitelerine ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) ungarya Havzası hangi dağlar arasında yer almaktadır?
- 2) Asya’da “ekvatorial iklim” kuşaağı hangi enlemler arasında yer almaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Dünyanın en büyük kıtası olan Asya doğudan Pasifik Okyanusu, kuzeyden Kuzey Buz Denizi, güneyden Hint Okyanusu ve batıdan da Avrupa kıtası ile çevrilidir. Fakat sınırlandırılması oldukça hassas bir konudur; bu konuda birçok araştırmacı farklı görüşler ileri sürmüştür. Özellikle batı, yani Avrupa kıtası ile olan sınırı kesin olarak tespit edilmiş değildir ve oldukça tartışmalıdır. Eskiden Asya ile Avrupa arasında sınır olarak Don Nehri kabul edilirdi; daha sonra Ural Dağları sınır olarak kabul edilmeye başlandı. Günümüzde Ural Dağları-Ural Nehri-Maniç Oluğu-Karadeniz-Boğazlar-Ege Denizi-Akdeniz-Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz üzerinden çekilecek bir hattın en doğru sınır olduğu savunulmaktadır.

Asya kıtası Afrika'dan Süveyş Kanalı-Kızıldeniz ve Babülmendep Boğazı'ndan geçen bir sınırla ayrılmaktadır. Okyanusya kıtası ile olan sınırı ise Avrupa ile olan sınırı gibi tartışmalıdır. Asya ile Okyanusya arasında bulunan irili ufaklı pek çok ada, bu sınırın belirlenmesinde sorun olmaktadır. Doğuda, kuzey-güney uzantılı sıradağların su üzerine çıkmış kısımları olarak kabul edilen adalar ve takımadaların oluşturduğu yaylar kıtayı kuşatmaktadır. Aleut, Kuril, Japon ve Bonin gibi derin deniz çukurluklarının doğu kenarından geçen bir çizginin batısındaki bölgenin, dolayısıyla burada yer alan ada ve takımadaların Asya anakarasına ait oldukları kabul edilmektedir. Okyanusya ile Asya kıtasının ayırımını ise, güneydoğuda, Sunda ve Arafura şelfleri arasından geçen bir hat belirlemektedir. Kıtayı güneyden Hint Okyanusu sınırlandırmaktadır; fakat Lakkadiv ve Maldiv mercan takımadaları Asya kıtasından sayılmaktadır. Asya kuzeyden Kuzey Buz Denizi ile sınırlıdır; kuzey doğuda, Amerika'dan, sığ bir deniz olan 100 km genişliğindeki Bering Boğazı vasıtası ile ayrılmaktadır.

Asya'nın biçimlenmesi, jeolojik yapısı ve tarihi tarafından belirlenmiştir. Kıta içinde bazı büyük yapısal birimler yer alır. Güneybatıda Arabistan ve Hindistan yarımadaı son derece değişmiş pre-Kambriyen eski kayaç kompleksine işaret ederler. Kuzey Avrasya benzer iki eski kayaç alanına sahiptir: birisi Baltık Denizi etrafındaki Fenno-Scandian Kalkanı; diğeri ise Baykal Gölü'nün kuzeydoğusunda Angaraland olarak bilinen bloktur. Başka böyle kütleli alanlar Çin'de de yer almaktadır; tümü metamorfize olmuş eski kayaçlardan oluşmuştur. Bu dirençli bloklar arasında doğu-batı doğrultulu sıradağların birbirini izlediği görülür. Paleozoik ve Mesozoik dönemlerin büyük kısmı boyunca bunlar Tetis olarak bilinen Akdeniz'den daha uzun ve daha geniş büyük bir denizin yeri idi. Sedimentler bu jeosenklinele birikti ve dağ oluşumuyla Mesozoikin bitimi ve özellikle de Senozoik devirde kayaçları sıkıştırdı ve deforme etti. Himalayalar bu tür sıradağlardan birisini oluşturmaktadır ve dünyadaki en genç dağlardan birisidir. Benzer dağlar Türkiye'den Japonya'ya kadar uzanır. Dağlar gerçekten de Asya'nın kalbini oluşturmaktadır. Büyük dağ sıraları Tibet yaylalarından yelpaze gibi dışarıya açılırlar ve güneyden kuzeye ya da doğudan batıya iletişimi bloke ederler. Asya kıtasının coğrafi konumu, güneyde ekvator bölgesinden kuzeyde kutup bölgesine kadar uzanan geniş toprakları, yüzey şekillerinin uzanışı, denizlere olan uzaklık ya da yakınlık gibi coğrafi faktörlerin etkisiyle iklim koşulları ve bitki örtüsü de büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Tarihin çok eski devirlerinden beri süregelen beşerî müdahalelerin de doğal görünümün değişmesinde önemli rol oynadığını belirtmek gerekir.

Bölüm Soruları

1) Asya'da dört dev plato bölgesi (Sibirya, Doğu Çin, Güney Hindistan, Arabistan) dışında, sıradağlar arasındaki havzalar da yaylalar-platolar olarak kabul edilebilirler. Aşağıdakilerden hangisi bunlardan birisi değildir?

- a) Tibet Platosu
- b) Anadolu platosu
- c) Cungarya Havzası
- d) Guyana Platosu
- e) Çaydam Havzası

2) Aşağıdaki akarsulardan hangisi Hint Okyanusu'na dökülmez?

- a) Salween
- b) Amur
- c) Brahmaputra
- d) İndus,
- e) Ganj

3) Asya'da Hindistan, Çin, Tacikistan, Pakistan, Afganistan'ın birleşme sınırında yer alan ve *Dünyanın Damı* olarak bilinen plato aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Hindiçini
- b) Pamir
- c) Arabistan
- d) Doğu Çin
- e) Güney Hindistan

4) Asya’da büyük Pamir Düğümü’nden dev dağ sıraları ayrılırlar. Aşağıdakilerden hangisi bu dağlardan birisi değildir?

- a) Himalayalar
- b) Karakurum Dağları
- c) Altay Dağları
- d) Hindikuş Dağları
- e) Apeninler

5) Asya’nın dört dev plato bölgesi (Sibiry, Doğu Çin, Güney Hindistan, Arabistan) dışında, büyük sıradağlar arasındaki havzalar da yaylalar-platolar olarak kabul edilebilirler. Taklamakan Çölü bunlardan hangisinde yer almaktadır?

- a) Çaydam Havzası
- b) İran Platosu
- c) Gobi Platosu
- d) Tarım Havzası
- e) Çungarya Havzası

6) Asya kıtası Afrika’dan hangi sınırla ayrılmaktadır?

7) Lakkadiv ve Maldiv mercan takımadalarının hangi kıtanın sınırları içinde kaldığı kabul edilmektedir?

8) Andaman ve Nicobar adaları hangi okyanusta yer almaktadırlar?

9) “Muson bölgelerinin doğal bitki örtüsü” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Çaydam Havzası güneyde Kunlun’un ana kolu ile kuzeyde Dağ arasında uzanır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)d, 2)b, 3)b, 4)e, 5)d, 6) Süveyş Kanalı-Kızıldeniz ve Babülmendep Boğazı’ndan geçen bir sınırla, 7)Asya, 8)Hint Okyanusu’nda, 9)ormandır, 10)Altın

3. ASYA: NÜFUS VE YERLEŞME

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

3. Asya: Nüfus ve Yerleşme

3.1. Demografik Özellikler ve Nüfusun Dağılışı

3.2. Şehirleşme

3.3. Etnik Yapı, Diller ve Dinler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Asya'nın en çok nüfusa sahip ülkesi hangisidir?

Cevap: Çin Halk Cumhuriyeti.

2) Asya'nın en az nüfusa sahip ülkesi hangisidir?

Cevap: Maldivler.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın beşerî özelliklerinin (nüfus, yerleşme ve kültürel özellikler) kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus", "Yerleşme" ve "Kültür" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Prof. Dr. Hamit İnandık'ın(1969), Prof. Dr. Sırrı Erinç'in (1977) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Başlıca şehirler
- Cakarta
- Manila
- Bandung
- Şanghay
- Beijing
- Tokyo

Giriş

Dünyada en fazla insanın yaşadığı kıta olan Asya'da nüfus 4 milyarı aşmıştır. Yalnızca Doğu Asya 1 milyar 571 milyon nüfusa sahipken onunla neredeyse yarış hâlindeki Güney Asya'nın nüfusu da 1 milyar 588 milyonu geçmiştir. Dağılışı bakımından dengesizlik gösteren Güneydoğu Asya'nın nüfusu 597 milyonu aşmışken, daha az nüfusa sahip Güneybatı Asya'da da 235 milyon kişi yaşamaktadır. Orta Asya'nın nüfusu toplam 167 milyonu bulurken Rusya'nın Asya kesiminin nüfusunun 39 milyon dolayında olduğu sanılmaktadır.

Etniklik ya da etnik yapı yaklaşımı Asya'daki halkların farklılığını incelemeye ırksal yaklaşımdan çok daha doğru bir yaklaşımdır. Gerçekten de bu kıtada diller ve dinlerin başı çektiği çok sayıdaki kültürel farklılık halkları birbirinden ayırt etmeyi sağlamaktadır.

3.1. Demografik Özellikler ve Nüfusun Dağılışı

Asya ülkelerinin nüfusları (bazı nüfus özelliklerini gösteren ilgili tablodan da izlendiği gibi), 300 bin kişilik Maldivlerden başlayarak 1 milyar 338 milyonun üzerindeki Çin'e kadar uzanmaktadır. Zaten dünyanın hâlen en fazla nüfusa sahip 10 ülkesinden 7'si Asya'dadır. Çin'den başka bu ülkeler: Hindistan (1 milyar 189 milyon), Endonezya (236 milyon), Pakistan (185 milyon), Bangladeş (164 milyon), Japonya (127 milyon) ve nüfusunun büyük kısmı Avrupa'da yer almakla birlikte arazisinin büyük kısmı Asya'da yer alan Rusya (142 milyon). İşte bu yüzden *“dünya karalarının üçte birine sahip, insanların üçte ikisinin yaşadığı kıta”* denilmektedir.

Asya halklarının diğer bütün kıtalardakinden çok daha çeşitli-farklı olduğu kabul edilmiştir. Bu halklar yine diğer kıtalardakinden farklı bir dağılış kalıbıyla belirli yerlerde, özellikle de güney ve doğu Asya'da toplanma gösterirler. Kıtanın kuzey ve iç kesimlerde -ve aynı şekilde güneybatı Asya'nın da iç kesimlerinde- ortalama nüfus yoğunlukları hangi kriter alınıralsa alınsın son derece düşüktür. Örneğin tüm Asya için nüfus yoğunluğu km²'de 126 olurken (Dünya 49), Moğolistan km²'de 2 kişi ile dünyadaki en düşük nüfus yoğunluğuna sahip ülkedir (Kazakistan'da 6, Türkmenistan'da ise 11 kişi düşüyor). Bu tür yerlerde halk nehir vadileri ya da vahalar gibi nüfus toplanma alanlarında yaşarlar –örneğin Taşkent gibi.

Kuzeyde, Sibirya'da ise yerleşmeler esas olarak Trans-Sibirya demiryolu ve ona uzanan kollar boyunca yer almışlardır. Doğu, Güneydoğu Asya'da ve Güney Asya'nın büyük bir kısmında halk oldukça küçük düzlüklerde öylesine bir toplanma gösterirler ki nüfus yoğunlukları buralarda km²'de 4,000'i geçer. Singapur, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkesi olarak km²'de 6,785 kişiyi geçer; Çin'in bir bölümü hâline gelen sadece 500,000 nüfuslu Makao'da ise 20,346'dır ama Makao ayrı bir ülke olarak nitelenmez ve Singapur yoğunluk bakımından birinci durumdadır.

Demografik bakış açısından, **Musonlar Asyası** çok büyük öneme sahiptir. Hindistan'dan doğuya doğru Güneydoğu Asya ülkelerini geçerek ve kuzeyde de Kore Yarımadası ve Japonya'ya kadar uzanan bu kuşak, ikisi birlikte üç milyardan fazla nüfusa sahip Doğu ve Güney Asya nüfus toplanma alanlarını içine almaktadır. Burada yaşayanlar çok büyük ölçüde tarımsal köylerde yaşayan ve yaşamlarını devam ettirecek ürünleri yetiştirmek için yaz musonlarının getireceği yağışlara bağımlı olan kırsal toplumlardır. Başlıca gıdaları pirinç olan bu toplumlar, pirinci yetiştirmek için önce suya, sonra da suyu kolaylıkla yayabilecekleri düz alanlara ihtiyaç duyduklarından, bu nitelikteki alanlar Musonlar Asya'sında yüzyıllardan beri en çok tercih edilen ve sonuçta da en yoğun yerleşilen yerler olmuştur. Kuzeybatı Hindistan gibi kurak ya da kuzey Çin gibi yetiştirme devresinin kısa olduğu yerler ise kendilerine daha az nüfus çekmişlerdir.

Doğu Asya'da Çin'in nüfusu, uzun tarihi boyunca, tahmin edilemeyen düzeylere ulaşmıştır. Nüfus gelişmesi dünyanın arazi bakımından en büyük ülkelerinden birisi olmasına rağmen Çin'i km²'de 138 kişiyle dünyanın yoğun nüfuslu ülkelerinden birisi hâline getirmiştir. Ancak bu ortalama yoğunluk dengeli dağılmamıştır. Çin'in nüfus dağılışı haritasından da izlendiği gibi, nüfusun büyük kısmı ülkenin doğusu boyunca uzanan ve

yüzölçümünün yaklaşık üçte biri tutarındaki alanda toplanmıştır. Nemli bir özelliğe sahip bu alana genellikle *Esas Çin* denilir. Çin'in seyrek nüfuslanmış batı kesimi ise kurak ve dağlıktır. Yaklaşık 3.3 milyon km² büyüklüğünde dev bir alan olan Çin'in iç kesimi ya da Çin Orta Asyası ülkenin 1.3 milyarın üzerindeki nüfusunun yalnızca 70 milyonuna sahip bulunmaktadır.

ASYA ÜLKELERİNİN BAŞLICA NÜFUS ÖZELLİKLERİ

<i>ÜLKE</i>	<i>NÜFUS (milyon)</i>	<i>DOĞAL ARTIŞ ORANI</i>	<i>TAHMİNİ NÜFUS (milyon)</i>		<i>TFR</i>	<i>ŞEHİRLİ NÜFUS</i>	<i>NÜFUS YOĞUNLUĞU</i>
	<i>2010</i>	<i>(%)</i>	<i>2025</i>	<i>2050</i>		<i>%</i>	<i>km²'de</i>
1. Ermenistan	3.1	0.6	3.4	3.4	1.7	64	101
2. Azerbaycan	9.0	1.1	9.7	11.6	2.2	54	99
3. Bahreyn	1.3	1.3	1.0	1.2	1.9	100	1,098
4. Kıbrıs	1.1	0.6	1.1	1.1	1.5	62	111
5. Gürcistan	4.6	0.3	4.1	3.2	1.7	53	65
6. Irak	31.5	2.6	43.2	61.9	4.1	67	66
7. İsrail	7.6	1.6	9.3	11.2	3.0	92	332
8. Ürdün	6.5	2.6	7.7	9.8	3.8	83	64
9. Kuveyt	3.1	2.0	3.9	5.1	2.2	98	156
10. Lübnan	4.3	1.5	4.6	5.0	2.3	87	377
11. Umman	3.1	1.8	3.1	3.9	2.6	72	9
12. FilistinTopraklar 1	4.0	2.8	6.2	8.8	4.6	83	666
13. Katar	1.7	0.8	1.1	1.4	1.8	100	80
14. Suudi Arabistan	29.2	2.6	35.7	49.7	3.8	81	13
15. Suriye	22.5	2.5	27.5	34.9	3.3	54	108
16. Türkiye	73.6	1.2	87.8	88.7	2.1	76	94
17. Birleşik Arap Emirlikleri	5.4	1.4	6.2	8.4	2.0	83	53
18. Yemen	23.6	3.0	36.6	58.0	5.5	29	42
19. Afganistan	29.1	2.1	50.3	81.9	5.7	22	49
20. Bangladeş	164.4	1.5	190.0	231.0	2.4	25	1,035
21. Bhutan	0.7	1.7	1.1	1.3	3.1	32	19
22. Hindistan	1,188.8	1.5	1,391.2	1,747. 3	2.6	29	344
23. İran	75.1	1.3	88.2	100.2	1.8	69	43

24.	Kazakistan	16.3	1.4	17.1	17.4	2.7	54	6
25.	Kırgızistan	5.3	1.6	6.6	8.1	2.8	35	26
26.	Maldivler	0.3	1.9	0.4	0.5	2.5	35	1,020
27.	Nepal	28.0	1.9	36.1	42.6	3.0	17	189
28.	Pakistan	184.8	2.3	228.8	295.0	4.0	35	213
29.	Sri Lanka	20.7	1.2	21.2	19.5	2.4	15	306
30.	Tacikistan	7.6	2.4	9.4	11.4	3.4	26	50
31.	Türkmenistan	5.2	1.4	6.6	7.4	2.5	47	11
32.	Özbekistan	28.1	1.8	32.9	37.2	2.8	36	59
33.	Brunei	0.4	1.3	0.5	0.6	1.7	72	65
34.	Kamboçya	15.1	1.6	19.6	25.5	3.3	20	79
35.	Endonezya	235.5	1.4	271.2	296.9	2.4	43	122
36.	Laos	6.4	2.1	8.5	11.8	3.5	27	25
37.	Malezya	28.9	1.6	34.5	40.5	2.6	63	82
38.	Myanmar	53.4	0.9	55.4	58.7	2.4	31	74
39.	Filipinler	94.0	2.1	120.2	149.8	3.2	63	296
40.	Singapur	5.1	0.6	5.3	5.3	1.2	100	6,785
41.	Tayland	68.1	0.6	70.2	68.9	1.8	31	128
42.	Doğu Timor	1.2	3.1	1.0	3.0	5.7	22	70
43.	Vietnam	88.9	1.2	103.6	116.9	2.1	28	257
44.	Çin	1,338.1	0.5	1,476.0	1,437.0	1.5	47	138
	Çin Hong Kong SAR	7.0	0.6	8.1	8.7	1.0	100	6,308
	Makao SAR	0.5	0.6	0.6	0.6	1.0	100	20,346
45.	Japonya	127.4	-0.0	119.3	95.2	1.4	86	338
46.	Kuzey Kore	22.8	0.5	25.8	26.4	2.0	60	193
47.	Güney Kore	48.9	0.4	49.1	42.3	1.2	82	487
48.	Moğolistan	2.8	1.9	3.1	3.4	2.7	61	2
49.	Tayvan	23.2	0.2	23.1	18.9	1.0	78	636
ASYA TOPLAMI		4,157.0	1.2	4,768.0	5,378.0	2.5	43	126

Doğu Asya'nın nüfus ve toprak bakımından en büyük ülkesi Çin olmakla birlikte, en gelişmiş ve en yoğun nüfuslu ülkesi *Japonya*'dır. "Pasifik Kenarı" ekonomik gelişmesinin toplumu ve mekânı dönüşüme uğrattığı yer olan Doğu Asya'nın geleceğini ortaya koyan bölge ise Japonya, Kore (şimdilik Güney) ve Tayvan'ın oluşturduğu alandır. Kısaca *Jakota Üçgeni* olarak anılan bu bölge büyük şehirlerin sıralandığı, şaşılacak kadar çok hammaddenin tüketildiği, en son imalat tekniklerinin kullanıldığı, muazzam miktarlarda üretimin yapıldığı, küresel bağlantıların kurulduğu, ticaret fazlalıklarının yaratıldığı ve hızlı bir kalkınmanın meydana geldiği bölgedir.

Güneydoğu Asya'nın demografik önemi dünyanın en büyük iki toplanma alanına, Güney ve Doğu Asya'ya bitişik olması nedeniyle azalmaktadır. Bölgede birçok yerde yoğun tropikal ormanların yarattığı kısıtlamalar yüzünden tarımsal olanaklar gelişmemiş, bu da nüfus dağılışına yansımıştır. Bölgenin kıyı kesimlerinde bile Güney ve Doğu Asya'daki kadar yoğunluk yoktur. Bölgenin toprak bakımından oldukça büyük bir ülkesi fakat en yoksulu olan Laos'un ancak 6.4 milyonun üzerinde bir nüfusu vardır. Bununla birlikte, tek tek ülkelerin nüfuslarının birleşmesiyle, Güneydoğu Asya'da toplam 597 milyondan fazla nüfus yaşamakta ve dünyanın nüfus bakımından dördüncü büyük ülkesi olan, tek başına 236 milyon nüfusa sahip Endonezya da bu bölge içinde kalmaktadır. Bölgedeki diğer dört ülke, Vietnam (89), Filipinler (94), Tayland (68) ve Myanmar'ın (54 milyon) her biri ayrı ayrı oldukça yoğun nüfusludur. Güneydoğu Asya'nın bazı kesimlerindeki nüfus yoğunlukları dünyadaki en yüksekler arasındadırlar.

Güney Asya'da ise, biraz önce değinilen Çin'den sonra dünyanın nüfus bakımından ikinci ülkesi Hindistan nüfus artışını ülke toplamına her yıl 19 milyon kişi ekleyecek bir hızla sürdürmektedir. Bunun yanında, Hindistan'da nüfus hâlâ tarıma en uygun koşullara sahip alçak alanlarda toplanmış olma özelliğini de sürdürmektedir. Hindistan'dan daha küçük olmakla birlikte, gerek Pakistan gerekse Bangladeş dünyadaki en fazla nüfuslu 10 ülke arasında yer alırlar. Birbirine zıt niteliklerdeki çevre sorunları her iki ülkedeki nüfus dağılışı ve yaygın yoksulluk üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Pakistan topraklarının önemli bir kısmı çöle yakın koşullardadır; yağış azlığı (hatta yokluğu) ülke nüfusunu büyük ölçüde sulamalı tarımın yapılabileceği İndus Nehri Vadisi'nde toplanmaya zorlamıştır. Diğer yandan, Bangladeş de, tersine, sık sık vuku bulan fazla yağıştan zarar görmektedir. Ganj-Brahmaputra deltasının en büyük kısmını kaplayan Bangladeş toprakları aşırı derecede düz ve deniz seviyesinden çok az yüksektir; bu yüzden de doğal afetlerden kolayca zarar görebilmektedir.

Buna karşın, Asya'nın büyük kısmında ya kuraklık (ve çöller) ya da soğuk yüzünden nüfus seyrek dağılmıştır. Soğuk iklimlerde donmuş topraklar (*permafrost*), verimsiz topraklar ve iyi drene olmayan alanlar yerleşmeyi, tarımı ve hayvancılığı, dolayısıyla da gıda sağlanmasını engelleyen başlıca etkenlerdir.

3.2. Şehirleşme

Asya'nın büyük kısmında hâlâ kırsal nüfus egemendir; tüm kıtada ortalama olarak halkın yarısından azı (% 41) şehirlerde yaşamaktadır. Bununla birlikte, şehirleşme ya da

şehirlere doğru akış yakın zamanlarda tüm hızıyla süregelmektedir. Şehirli nüfus bazı ülkelerde ise egemen durumdadır: örneğin şehir-devlet olan Bahreyn, Katar, Hong Kong ve Makao (Çin'e ait), Singapur gibi küçük ülkelerde nüfusun % 100'ü; İsrail, Tayvan, Kuveyt gibi ülkelerde ise % 100'e oldukça yakındır. Buna karşılık Nepal (% 14), Sri Lanka ve Kamboçya (% 15) ve Laos (% 21) gibi bazı ülkelerde şehirli nüfus çok az bir yer tutmaktadır; hatta kıtanın ikinci büyük ülkesi Hindistan'da % 30'u bile bulamamıştır.

DOĞU VE GÜNEY ASYA ÜLKELERİ VE BELLİ BAŞLI ŞEHİRLERİ

<i>Doğu Asya</i>		<i>Güney Asya</i>	
<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>	<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>
ÇİN	ŞANGHAY, GUANGÇU, BEIJING	HİNDİSTAN	DELHİ, MUMBAİ, KOLKATA
JAPONYA	TOKYO, OSAKA, NAGOYA	PAKİSTAN	KARAÇİ, LAHOR, FAYSALABAD
GÜNEY KORE	SEUL, PUSAN, TAEGU	BANGLADEŞ	DAKKA
KUZEY KORE	PYONGYANG	NEPAL	KATMANDU
TAIWAN (QUEMOY, MATSU)	TAIPE, KAOHSIUNG	SRI LANKA	KOLOMBO
		BHUTAN	LHASA

GÜNEYDOĞU ASYA VE BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (ASYA KESİMİ): ÜLKELER VE BAŞLICA ŞEHİRLERİ

<i>Güneydoğu Asya</i>		<i>Bağımsız Devletler Topluluğu</i>	
<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>	<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>
ENDONEZYA	CAKARTA, BANDUNG	RUSYA	MOSKOVA, ST. PETERSBURG
FİLİPİNLER	MANİLA, KUEZON ŞEHRİ	ÖZBEKİSTAN	TAŞKENT
VIETNAM	HO Çİ MİN ŞEHRİ, HANOİ	KAZAKİSTAN	ALMATI (ALMA-ATA)
TAYLAND	BANGKOK, KRUNG THEP	AZERBAYCAN	BAKÜ
MYANMAR (BURMA)	RANGUN	TACİKİSTAN	DUŞANBE
MALEZYA	KUALA LUMPUR	KIRGIZİSTAN	BİŞKEK
KAMBOÇYA	PHNOM PENH	GÜRCİSTAN	TİFLİS
LAOS	VİENTIANE	TÜRKMENİSTAN	AŞKABAD
		ERMENİSTAN	ERİVAN

BELLİ BAŞLI GÜNEYBATI ASYA ÜLKELERİ VE BAŞLICA ŞEHİRLERİ

<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>	<i>Ülke</i>	<i>Başlıca şehirler</i>
İRAN	TAHRAN	İSRAİL	TEL AVİV, KUDÜS
TÜRKİYE	İSTANBUL, ANKARA	ÜRDÜN	AMMAN
AFGANİSTAN	KABİL	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	ABU DHABI
IRAK	BAĞDAT	LÜBNAN	BEYRUT
SUUDİ ARABİSTAN	RİYAD, CİDDE	UMMAN	MUSCAT
YEMEN	ADEN	KUVEYT	KUVEYT
SURİYE	ŞAM		

Dünyanın en büyük 26 şehrinin 15'i Asya'dadır. Ancak bu sıralamada yer alan şehirler tek başlarına birer şehir olma durumunu kaybetmişlerdir ve birkaç şehrin arada boşluk kalmaksızın metropoliten alan hâlinde toplanmasından meydana gelen birer “şehirsel âlem” durumu kazanmışlardır. İlk sıralarda yer alan 4 Asya şehri, birleştikleri diğer şehirleri de yansıtacak şekilde, 20 milyonun üzerinde nüfusa sahiptirler: *Tokyo* (Tokyo-Yokohama-Kawasaki-Saitama; Büyük Tokyo Alanı), *Seul* (Seul-Incheon,-Bucheon-Goyang-Seongnam-Suweon), *Delhi* (Delhi-Faridabad-Haryana-Gaziabad)ve *Mumbai* (Mumbai-Navi-Kalyan-Thane-Ulhasnagar; Büyük Mumbai). Şanghai, Karaçi, Beijing, Dakka ve İstanbul ise tek başlarına büyüyen şehirlere örnek oluşturmaktadırlar.

Asya gibi, çok çeşitli fiziki coğrafya özelliklerinin, çok büyük ve yüzlerce kültürün bulunduğu bir kıtada şehirlerin türdeşliğinden söz etmek, doğal olarak, mümkün değildir. Bununla birlikte, Asya şehirlerinin büyük kısmında gözlenen bir özellik, bunların çoğunun sanayi-öncesi bir karakter taşımalarıdır. Aslında dünyada modernleşmenin henüz değmediği hiçbir şehirden söz etmek mümkün değildir ama Asya şehirlerinin büyük kısmı ya bu modernleşmenin henüz başlangıcındadır ya da böyle bir etki hızla ilerleyememiştir. Birçok ülkede kırsal nüfus egemenliğine rağmen, çeşitli büyüklüklerde şehirler ülkelerin çekim ve idari merkezleri olarak işlev görmektedirler.

Asya şehirlerini belirtilmeğe değer önemli bir özelliği de çok büyük kısmında geçmişteki Avrupalı sömürge ya da ticaret döneminin etkilerinin mekâna yansıması olmasıdır. Karaçi, Mumbai, Colombo, Chennai, Kolkata, Rangoon (Yangon), George Town (Pinang), Kuala Lumpur, Singapore, Jakarta, Surabaya, Manila, Ho Chi Minh City (eski Saigon), Phnom Penh, Hanoi bunlara örnektir. Günümüzde ise bütün bu şehirler, Tahran, Şam, Kudüs gibi tarihi şehirler, İstanbul, Tel Aviv-Yafa, Taşkent, Beyrut, Ankara ve daha yeni şehirler artık kendilerine dev “*kule*” denen binalarıyla Amerikan şehirlerini örnek alan bir gelişme-değişme süreci içerisinde ve artık hepsi birbirlerine benzemeye başlamışlardır.

3.3. Etnik Yapı, Diller Ve Dinler

Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'nın anakarasında (özellikle Himalayalar ve Tibet kesiminde ve Moğolistan'da) Mongol-Moğol halklar egemendir. Güneydoğu Asya'nın takımadalarında Malay-Polinezya halkları egemendir. Güney Asya'nın üçte ikisi, Ortadoğu halklarına benzer şekilde Kafkas halkları kökenlidir; tıpkı Orta Asyalılar gibi. Buna karşılık Hindistan'ın güneyinde Dravidyen dilleri konuşan daha koyu renkli insanlar daha çoktur.

Hindistan'ın orta-kuzeyini kaplayan büyük kısmında *Hint-Avrupa ailesi* dillerinden Hindi dili egemen durumdadır. Fakat Hindistan'da mevcut yüzlerce dilin yarattığı çokdillilikten dolayı, bu çekirdek alanda da başka dillerin egemen olduğu yerler (Batı Bengal'de Bengali, gibi) vardır. Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki küçük bölge – Kafkaslar- çok sayıda dili barındırır. Gürcistan'ın resmî dili Gürcücedir ve 3 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır; Ermenistan'ın resmî dili Ermenice *Kafkas ailesinden* değildir ve Hint-Avrupa ailesine girmektedir. Aynı şekilde, Azerice de *Altaik dillerden* birisidir.

Altaik diller adlarını Orta Asya'daki Altay Dağları'ndan alırlar; fakat günümüzde bu aileye giren dilleri konuşanlar Balkanlar'dan Kuzeydoğu Asya'ya kadar geniş bir alana yayılmışlardır. En büyük alt-grubunu da *Türk* kökenli diller oluşturur; Türkiye'den başka bazı Orta Asya Türk halk grupları da konuşmaktadırlar. Altaik dil ailesinin ikinci büyük grubu Moğolistan'da ve Çin'in İç Moğolistan denilen bölgesinde konuşulan *Moğolca*'dır. *Mandarin* ya da *Han Çince*'si Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmî dilidir. Çince'nin (1 milyardan fazla insan konuşur) sayısal egemenliğine rağmen, Sino-Tibet dil ailesi coğrafi bakımdan dünya çapında geniş bir yayılma alanı göstermez. Bu dil ailesinin bölgesel dilleri, Çin diline benzer çevre koşullarında (Myanmar ve Tayland'ın büyük akarsu vadileri gibi) gelişme imkânı bulmuşlardır. Japon, Kore ve Vietnam dilleri bir dil ailesi meydana getirmezler; fakat her biri önemli miktarda insan tarafından konuşulur. Hindistan Yarımadası'nın güney kısmında *Dravidyen*ailesinin dilleri konuşulmaktadır; ülkenin orta kısımlarından itibaren en kuzeye kadar Hint-Avrupa dilleri konuşulur.

Asya aynı zamanda dünyadaki belli başlı dinlerin ve başka birçok küçük dinin doğduğu ve beslendiği yerdir: Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet güneybatı Asya'da, Budizm ve Hinduizm Hindistan'da ve Çin dinleri denilen Konfüsyüsçülük ve Taoculuk da Çin'de. Her ne kadar doğrudan ve dolaylı etkisi büyük olmuşsa da Hristiyanlık Asya'da çok küçük bir kesim tarafından (esas olarak Filipinler ve Güney Kore'de) sürdürülmektedir.

Uygulamalar

1) Öğrenci bu dersi Asya ile ilgili beşerî haritalar eşliğinde okumalı ve metinde geçen yerleşmelerin (özellikle başlıca şehirlerin) yerlerini bularak lokasyonlarını öğrenmelidir. Bu konuda, ilgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) *Jakota Üçgeni* olarak anılan bölge nerededir?
- 2) *Büyük Tokyo Alanı* hangi şehirlerden oluşur?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Asya kıtasının genel beşerî özellikleri ele alınmış, ardından alt bölgelerden “Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası” genel özellikleri ile değerlendirilmiştir.

Asya 4 milyarı aşan nüfusu ile dünyanın en kalabalık bölgesidir. Dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesi olan Çin de bu bölgede yer almaktadır. Bölgede nüfusun dağılışında büyük farklılıklar görülmektedir. Genel olarak kuzey kıyıları, yüksek dağlık alanlar ve çöllerle kaplı kesimler nüfusun en az olduğu yerlerdir. Sibirya nüfus yoğunluğunun en az olduğu bölgedir. Nüfusun en yoğun olduğu yerler ise Güney ve Güneydoğu Asya'dır; tüm Asya nüfusunun %80'inden fazlası bu iki bölgede yaşar. Asya'nın Musonlar Asyası olarak adlandırılan bölgesi, tüm bölge nüfusunun % 55' ini barındırır. Bu yoğun nüfuslu bölge aynı zamanda (Güney Amerika'dakiler ile birlikte) dünyanın en büyük şehirlerine (Tokyo, Beijing, Delhi, Karaçi, Dakka, Bombay gibi) de ev sahipliği yapmaktadır.

Asya aynı zamanda dünyadaki büyük semavi dinlerin de doğduğu bölgedir; İslamiyet, Hristiyanlık ve Museviliğin her üçü de Asya'nın alt bölgelerinden Ortadoğu' da ortaya çıkmıştır. Yine büyük nüfus topluluklarına hitap eden Budizm ve Hinduizm de Asya kökenli dinlerdir. Asya aynı zamanda medeniyetler beşiğidir. Türk, Çin ve Hint medeniyetleri bu kıtada binlerce yıldır varlıklarını devam ettirmektedirler. Kıtada 100' ün üzerinde dil konuşulmaktadır. Başlıca dil ailelerinin hepsinin (Sami, Hind-Avrupa, Ural-Altay, Çin-Tibet) bulunduğu Asya, konuşulan dillerin(Arapça, Türkçe, Rusça, Farsça, Çince, Japonca, Bengali, Hint dilleri gibi) çokluğu bakımından da dikkat çekicidir.

Asya halklarının diğer bütün kıtalardakinden çok daha çeşitli-farklı olduğu kabul edilmiştir. Bu halklar yine diğer kıtalardakinden farklı bir dağılış kalıbıyla belirli yerlerde, özellikle de güney ve doğu Asya'da toplanma gösterirler. Kıtanın kuzey ve iç kesimlerde -ve aynı şekilde güneybatı Asya'nın da iç kesimlerinde- ortalama nüfus yoğunlukları hangi kriter alınıralsa alınsın son derece düşüktür. Örneğin tüm Asya için nüfus yoğunluğu km²'de 126 olurken (Dünya 49), Moğolistan km²'de 2 kişi ile dünyadaki en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir (Kazakistan'da 3, Türkmenistan'da ise 11 kişi düşüyor). Bu tür yerlerde halk nehir vadileri ya da vahalar gibi nüfus toplanma alanlarında yaşarlar –örneğin Taşkent gibi. Kuzeyde, Sibirya'da ise yerleşmeler esas olarak Trans-Sibirya demiryolu ve ona uzanan kollar boyunca yer almışlardır. Doğu, Güneydoğu Asya'da ve Güney Asya'nın büyük bir kısmında halk oldukça küçük düzlüklerde öylesine bir toplanma gösterirler ki nüfus yoğunlukları buralarda km²'de 4.000'i geçer. Singapur, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkesi olarak km²'de 6,785 kişiyi geçer. Çin'de ülkenin 1.3 milyarın üzerindeki toplam nüfusunun yüzde 90'sı toplam yüzölçümünün üçte birinde toplanmıştır. Çin'in bir bölümü hâline gelen sadece 500,000 dolayında nüfusa sahip olan Makao'da ise 20.346'dır ama Makao ayrı bir ülke olarak nitelenmez ve Singapur yoğunluk bakımından birinci durumdadır. Son derece sanayileşmiş Japonya'da bile halkın büyük kısmı en büyük şehirlerin yerleştiği sınırlı miktardaki düzlük alanlarda yaşarlar.

Bölüm Soruları

1) Asya'nın bazı ülkelerinde şehirli nüfus egemen durumdadır. Aşağıdakilerden hangisi bu ülkelerden birisi değildir?

- a) Bahreyn
- b) Katar
- c) Nepal
- d) Hong Kong
- e) Makao

2) Dünyanın en kalabalık nüfusa sahip bölgesi/kıtası hangisidir?

- a) Avrupa
- b) Afrika
- c) Kuzey Amerika
- d) Asya
- e) Avustralya

3) Aşağıdakilerden hangisinde Doğu ve Güney Asya ülkeleri ve şehirleri yanlış eşleştirilmiştir?

- a) Çin; Şanghay, Beijing
- b) Japonya; Tokyo, Osaka
- c) Hindistan; Delhi, Mumbai
- d) Pakistan; Karaçi, Dakka
- e) Nepal; Katmandu

- 4) Dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesi hangisidir?
- a) Çin
- b) Hindistan
- c) Rusya
- d) ABD
- e) Endonezya
- 5) Hangi Asya ülkesi km²'de 2 kişi ile dünyadaki en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir?
- a) Çin
- b) Nepal
- c) Moğolistan
- d) Bhutan
- e) Myanmar
- 6) Tüm Asya için nüfus yoğunluğu km²'de kaç kişidir?
- 7) Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'nın anakarasında (özellikle Himalayalar ve Tibet kesiminde ve Moğolistan'da) hangi halklar egemendir?
- 8) Dünyanın en büyük 26 şehrinin kaç tanesi Asya'dadır?
- 9) "İslamiyet, Hristiyanlık ve Museviliğin her üçü de Asya'nın alt bölgelerinden da ortaya çıkmıştır" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?
- 10) "..... km²'de 2 kişi ile dünyadaki en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)c, 2)d, 3)d, 4)a, 5)c, 6)126, 7)Mongol-Moğol, 8)15'i, 9)Ortadoğu, 10)Moğolistan

4. ASYA’NIN BÖLGELERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

4. Asya'nın Bölgeleri

4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası

4.2. Doğu Asya

4.3. Güneydoğu Asya

4.4. Güney Asya

4.5. Güneybatı Asya (Orta Doğu)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Asya nüfusunun yaklaşık % 38'i, dünya nüfusunun ise % 22'si (yaklaşık 1.5 milyar kişi) hangi bölgesinde yaşar?

Cevap: Doğu Asya

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın her biri dünyanın birçok bölgesinden çok daha büyük ve birbirlerinden çok farklı özelliklere sahip olan bölgelerinden "Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası" hakkında bilgi sahibi olmak	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya - İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "İlgili bölümlerinin okunması; Gaye Ertin'e ait "Rusya – Özellikler. Bölgeler" (Çantay Kitabevi, 2004) kitaba bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın bölgelerinden "Doğu Asya" hakkında bilgi sahibi olabilmek	Prof. Dr. Ayşe Nur Timor'un kaynakçada verilen "Çin" (Çantay Kitabevi, 2011) ve "Japonya" (Çantay Kitabevi, 2005) kitaplarına bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın bölgelerinden "Güneydoğu Asya" hakkında bilgi sahibi olabilmek	Prof. Dr. Ayşe Nur Timor'un kaynakçada verilen "Güneydoğu Asya – Özellikler. Bölgeler" (Çantay Kitabevi, 2002) kitabına bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın bölgelerinden "Güney Asya" hakkında bilgi sahibi olabilmek	Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Prof. Dr. Hamit İnandık'ın (1969), Prof. Dr. Sırrı Erinç'in (1977) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Asya'nın bölgelerinden "Orta Doğu" hakkında bilgi sahibi olabilmek	Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Prof. Dr. Hamit İnandık'ın (1969), Prof. Dr. Sırrı Erinç'in (1977) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada belirtilen yayınlarına bakılması; Prof. Dr. Necdet Tunçdilek (1977) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1999) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Anahtar Kavramlar

- Çin
- Japonya
- Kuzey Kore
- Güney Kore
- Moğolistan
- Orto Doğu
- Rusya Federasyonu

Giriş

Asya, dev büyüklüğü ve farklı karakteri yüzünden, çok kabaca beş büyük bölgeye ayrılmaktadır: Eski *Sovyetler Birliği*, şimdiki *Bağımsız Devletler Topluluğu* Asyası olarak anılan bölge; *Doğu Asya*; *Güneydoğu Asya*; *Güney Asya*; *Orta Doğu (Güneybatı Asya)*. İlerleyen sınıflarda bu bölgelerin her biri (fiziki ve beşerî özellikleri açısından) ayrıntılı olarak ele alınacağı için, genel özellikleri ile tanıtılmaya çalışılacaktır.

4. ASYA’NIN BÖLGELERİ

Asya, dev büyüklüğü ve farklı karakteri yüzünden, çok kabaca beş büyük bölgeye ayrılmaktadır: (1)Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Kafkasları içine alan eski *Sovyetler Birliği*, şimdiki *Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası*olarak anılan bölge; (2)Çin, Tibet, Moğolistan, Kuzey ve Güney Kore ile Japonya’yı içine alan *Doğu Asya*; (3)Myanmar, Tayland, Kamboçya, Laos, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Brunei ve Filipinler’i içine alan *Güneydoğu Asya*; (4) Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Sri Lanka, Nepal ve Bhutan’ı içeren *Güney Asya*; (5)Afganistan ile daha önce *Orta Doğu* olarak anılagelmiş –İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Arap yarımadasındaki diğer ülkeler- ülkeleri içine alan *Güneybatı Asya*.

4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu Asyası

1917-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin hâkimiyetinde kalan ancak 1991’de bağımsızlıklarını kazanmış olan ülkeler (Baltık ülkeleri ve Gürcistan dışındakiler), 8 Aralık 1991’de Bağımsız Devletler Topluluğu’nun oluşturulması anlaşmasını imzaladılar; daha sonra (1993’de) Gürcistan’da topluluğa katıldı fakat 2009 yılında yeniden ayrıldı.

Rusya Federasyonu; 17.075.200 km² yüzölçümü ile dünyanın ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nun en büyük ülkesidir; dünyadaki kara kütlelerinin % 12’sini oluşturur. Bu dev boyutlardaki ülke, küçük bir prenslikten (Sibirya’ya, Orta Asya çöllerine ve Arktik Okyanus kıyılarına kadar uzanan) dev bir imparatorluğa dönüşmüştür. 1917 Devrimi ile birlikte Çarlık dönemi kapanmış, Komünistlerin zaferi ile sonuçlanan ayaklanmanın ardından devletin adı da değişmiş ve artık Sovyetler Birliği olarak anılmaya başlamıştır. Birlik onbeş ülkenin katılımı ile oluşmuş, Rusya da bu oluşum içindeki devletlerden biri konumuna gelmiştir. Fakat Sovyetler Birliği, özellikle 1985’den 1991’e kadar olan devrede yaşanan zorlu süreçten (bu süreç uluslararası literatüre iki Rusça kelimeyi -*perestroyka*/yeniden yapılanma ve *glasnost*/açıklık- kazandırmıştır) sonra, 1991 yılında parçalanmıştır.

Rusya Federasyonu’nda yerleşmeden dış politikaya kadar pek çok konuyu belirleyen temel unsurlardan birisi *çevre koşullarıdır*. Ülke topografik bakımdan oldukça sade bir görünüme sahiptir ve kabaca üç gruba ayrılabilir: (1)Düzlük alanlar ve ovalar; alçak tepeleri de içine alan bu alanlar Doğu Avrupa Ovası, Merkezi Rusya Ovası ve Batı Sibirya Ovası olmak üzere üç tanedir. (2)Platolar; başlıcalarını ülkenin kuzeyindeki Fenno-İskandinav Platosu, Onega Gölü’nden Ukrayna tepelerine kadar uzanan Merkezi Rusya Platosu, Yenisey ve Lena nehirleri arasında yer alan Orta Sibirya Platosu ve Baykal Gölü’nün güneydoğusunda yer alan Vitim Platosu oluşturur. (3)Dağlık Alanlar; Urallar, Kafkas, Altay-Sayan, Doğu ve Batı Sayan, Stanovoy, Sikhota-Alin, Verhoyansk, Çerski, Ohotsk-Çaun Dağları başlıcalarıdır. Dağ sıraları, ovaların karanın iç kısımlarına kadar uzandığı batı yarısına oranla, ülkenin doğu yarısında daha yoğundur.

Rusya’nın çevre koşulları ile ilgili olarak ilk akla gelen özelliklerinden biri “soğuk iklimi”dir. Çok geniş bir ülke olmasına rağmen, Karadeniz kıyıları ve uzak doğu bölgeleri dışında, iklim koşulları her yerinde büyük benzerlik gösterir: uzun ve şiddetli kışlar, kısa

yetişme devresi, düşük ya da orta derecede yağış değerleri ve yaz ve kış arasındaki belirgin fark. İklim koşullarının belirlenmesinde iki özellik dikkat çeker: ülkenin Kuzey Kutbu'na yakın (topraklarının yarısından fazlası 60° kuzey enleminin kuzeyinde kalır) ve büyük kısmının denizden uzak konumu. Ülkedeki en şiddetli soğuklar Kuzey Buz Denizi kıyılarında değil, kış aylarında geniş kara kütlelerinin denize oranla çok daha hızlı ısı kaybetmesi nedeniyle, daha güneyde ve kıta içinde görülmektedir. Yağışta ise büyük farklılıklar görülmektedir. En yüksek yağış değerlerine (600-800 mm), Atlas Okyanusu'ndan doğuya doğru hareket eden nemli hava kütleleri nedeniyle, Avrupa Rusyası'nın kuzeybatısında rastlanır. Ayrıca Kafkas Dağları'nın eteklerinde Karadeniz'e komşu dar subtropikal kuşak ile Büyük Okyanus kıyıları da nemlidir.

Rusya'daki toprak tiplerinin başlıcalarını tundra toprakları (Kuzey Buz Denizi çevresinde), podzolik topraklar (konifer ormanların bulunduğu alanlarda), çernozyomlar (otlu step formasyonunun bulunduğu alanlarda) ve kestane renkli topraklar (gerçek step alanlarında) oluşturur.

Rusya su kaynakları açısından zengindir; binlerce akarsuyun varlığı ülkeyi dünyanın en geniş su kaynaklarına sahip hâle getirmiştir. Akarsuların % 84'ü Urallar'ın doğusunda yer alırlar ve Kuzey Buz Denizi (başlıcalarıYenisey, Lena, İrtiş-Ob, Peçora, kuzey Dvina, Kolima ve İndigirka'dır) ile Büyük Okyanus'a (başlıcalarıAmur ve ana kollu Ussuri'dir) dökülürler. Hazar Denizi'ne dökülen Volga (birçok coğrafyacıya göre Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayırır), Azak Denizi'ne dökülen Don ile Rusya sınırından kuzeyde çıkarak Beyza Rusya ve Ukrayna'ya ulaşan Dinyeper diğer önemli akarsulardır. Rusya, özellikle kuzey ve kuzeybatı bölgeleri (özellikle Karelya kesimi) göller bakımından da zengindir. Bu bölgelerdeki göllerin büyük çoğunluğu buzul gölleridir ve başlıcalarınıLagoda, Onega, Peipus, Beloye, Topozero, Vyg ve İlmen oluşturur. Tektonik kökenli göllerin en büyükleri ise Baykal Gölü'dür.

Ülkenin doğal bitki örtüsünün dağılışı basit ve karakteristiktir. Ormanların kuzey sınırını sıcaklık, güney sınırını ise yağış ve nem koşulları çizer. Tundra (Kuzey Buz Denizi kıyılarında 50-450 km'lik bir kuşak boyunca ve Büyük Okyanus kıyısında oldukça dar bir alanda), konifer ormanları ya da tayga (batıda Finlandiya sınırından Büyük Okyanus kıyılarına kadar uzanan kuşakta, Sibirya'da, güney Urallar ve Kafkaslar üzerinde), karışık ve yayvan yapraklı ormanlar (daha çok Avrupa Rusyası'nda, Sibirya'nın güney kıyısı boyunca ve Çin sınırının güneydoğusunda), ağaçlı stepler (Avrupa Rusyası'nın kurak güney kısmında ve Batı Sibirya'da, Volga nehri boyunca) ve step formasyonu (Karadeniz'den ve Kuzey Kafkaslar'dan Altay Dağları'nın doğusuna kadar) geniş yayılım alanlarına sahiptirler.

Rusya Federasyonu 143.4 milyonluk nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkeleri arasındadır. Nüfusun % 57'si Avrupa kesiminde (Urallar dâhil), % 43'ü de Asya kesiminde yaşar. Bu eşitsiz dağılıшта doğal koşulların büyük etkisi vardır. Ülke dünyanın yerleşilmiş en soğuk alanlarından birisini oluşturmaktadır. Toplam arazisinin 2/3'ünü oluşturan kuzeyde nüfusun 1/15'i yaşar. Buna karşılık en önemli şehirler, sanayi ve tarım alanları yoğun nüfuslu Avrupa Rusyası'nda, güney Sibirya'da ve uzak doğu bölgelerinde bulunmaktadır. Rusya çok uluslu bir ülkedir. En kalabalık grubu % 85.3'lük bir orana sahip olan Slavlar (Ruslar,

Ukraynalılar, Beyaz Ruslar) oluşturur. Slavlar dışında (sayısız küçük grupla birlikte) üç büyük etnik grup bulunur: Altay grubu, Ural grubu ve Kafkas grubu. Rusya'nın yerleşme kalıbı büyük ölçüde şehirlerden oluşur. Nüfusun olduğu gibi şehirlerin de büyük kısmı Avrupa kesiminde toplanmıştır. Başkent Moskova, eski başkent St. Petersburg, Novosibirsk, NijniyNovgorod, Yekaterinburg, Volgograd, Omsk, Çelyabinsk, Ufa ve Kazan 1 milyon ve üzerinde nüfusa sahip başlıca şehirlerdir.

Kapladığı alan bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya, çoğu ülkeye göre daha yeknesak bir yapı göstermesine rağmen, coğrafi özelliklerini belirleyecek beş bölge ayırt edilebilmektedir: (1)*Çekirdek Rusya*; Rusya'nın "kalbi" olarak nitelendirilir; ülkenin geniş nüfus kitleleri, lider şehirleri (Moskova, St. Petersburg), önemli sanayi alanları, yoğun ulaşım ağı ve tarım bölgelerini içine alır. (2)*Doğu Sınır*; Büyük Sibirya kütesinin güney kesimini oluşturur. Şiddetli, keskin bir kara iklimi hüküm sürer. Bölge tüm tarihi boyunca Avrupa Rusyası'nın hammadde ihtiyacını karşılamıştır. (3)*Kuzey Sibirya*; Geniş, soğuk, ıssız, sert koşulları olan bir bölgedir. Büyük bölümü boştur; yerleşmeler azdır. Az sayıdaki bu yerleşmeler (İgarka ve Norilsk gibi) Yenisey Nehri boyunca uzanır. 1700'lü yılların başlarına kadar sürgün yeri olarak kullanılmıştır. (4)*Uzakdoğu*; Rusya'nın merkezine en uzak bölgedir; ulaşım yalnızca Transsibirya demiryolu ve ona paralel tek bir karayoluyla karşılanır; Rusya'nın Büyük Okyanus'a ve Asya-Pasifik bölgesine açılan tek çıkış noktasıdır. (5)*Kaliningrad*; Baltık Denizi üzerinden Rusya'nın Atlas Okyanusu'na açılan ticaret ve balıkçılık bölgesidir.

Orta Asya; Hazar Denizi'nin kuzeyinde ve doğusunda, geniş çöller ve kurak otlaklarla kaplı olan, ancak doğu ve güneydoğu kenarlarında yüksek dağlarla sınırlanan bir bölgedir. Bu bölgede günümüzde beş bağımsız devlet yer almaktadır: *Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan*.

Orta Asya'nın *fiziki coğrafyası*, büyük mekânsal farklılıklar göstermektedir. Genel olarak bölgenin kuzeyinde ve batısında geniş yarı-kurak stepler ve çöller, doğu ve güneydoğusunda ise dağlar yer alır. Bölgenin % 25'ini kaplayan dağların tümü "Tanrı Dağları" adıyla anılmaktadır; kuzeyden güneye doğru Altay-Tarbagatay, Karlık-Kaz, Tiyen-Şan (Han Tanrı), Pamir-Alay, Kopet-Hindikuş ve Kuenlun-Kaş-Altun sıradağlarından oluşurlar. Bölgenin kuzeyinde, Orta Asya ile Batı Sibirya düzlüklerini birbirinden ayıran ve ortalama yükseltisi 200-450 m arasında değişen Kazakistan Eşiği uzanır. Kazakistan'ın fazla yüksek olmayan dağ ve tepelerle bozkırların birbiri ardına uzandığı kuzey bölgelerine Kazakistan Bozkırları ya da Kazak Adırlığı adı verilmektedir. Daha güneyde, geniş Batı Türkistan Düzlükleri ya da Turan Ovası uzanır. Genellikle ortalama yükseltisi 25-35 m arasında değişen az yüksek tepeler ve ovalardan oluşan Batı Türkistan Düzlükleri, orta kesiminde yer alan Aral Gölü ve Amuderya nehrinin belirlediği bir hat ile ikiye ayrılmaktadır. Hattın doğusunda kalan bölüm hemen tümüyle Karakum Çölü ile kaplıyken, batıda kalan bölümde Üst-yurt Plâtosu ve Kızılıkum Çölü yer alır. Çöllerin kumulları dağlık alanlara doğru yerlerini dağ eteği ovalarına bırakırlar. Bunların en önemlileri, aynı zamanda bölgenin en önemli tarım ve yerleşme alanları da olan, Fergana ve ZereşanOvaları'dır.

Orta Asya yaklaşık 4 milyon km²'lik oldukça geniş bir alan kaplamasına rağmen iklim bakımından pek fazla çeşitlilik göstermez; bölgenin daha çok kuzey yarısını kaplayan geniş bozkırlarda hüküm süren (bozkır) ikliminin dışında, günlük ve mevsimlik sıcaklık farklarının çok büyük olduğu kontinental çöl iklimi egemendir. Bölgenin iç havzalarını kuşatan yüksek sıradağların okyanuslardan hareket eden nemli hava kütlelerinin iç kısımlara girmesine engel teşkil etmeleri ve yılın büyük bir kısmında hüküm süren antisiklonik rejim Orta Asya'nın çöl rejimine girmesinde rol oynayan başlıca faktörlerdir. Bölgede yağışlar, güneyden kuzeye doğru ve dağlık alanlarda nispeten artmakla birlikte, genelde düşüktür. Güneydeki havzalarda 25-100 mm kadar düşük olan yağış değerleri, Orta Asya'yı Kuzey Sibirya'dan ayıran bölgede 250-500 mm arasında değişir. Bölgede sıcaklık değerleri de, yağış değerlerinde olduğu gibi, kuzeyden güneye doğru değişmektedir. Kış mevsiminde Orta Asya'nın kuzeyinde (özellikle 42° kuzey enlemine kadar) Sibirya soğukları hüküm sürerken, güney kısımlarda kış mevsimi ılık geçer. Yaz mevsimi ise son derece sıcak ve kuraktır.

Orta Asya tümüyle bir kapalı havzayı oluşturmaktadır; yeryüzü şekilleri, yağışların düşük, buna karşılık buharlaşmanın şiddetli olması nedeniyle bölge akarsularının dışa akışları yoktur. Mevcut akarsular doğu-güneydoğudaki yüksek dağlardaki kar ve buzullarla beslenirler. Bölgenin en önemli akarsuları Siriderya (Seyhun) ve Amuderya (Ceyhun), İli, Zerafşan, Çu, Murhâb, Ticân, Sarısu, Turgan, Irgaz ve Uyıl'dır. Orta Asya'da, bazıları dünyanın en büyükleri arasında yer alan çok sayıda göl bu akarsularla beslenmektedir. Bu göllerin başlıcaları Aral Gölü, Balkaş Gölü, Issık Gölü ve Lop Gölü ile dünyanın en büyük iç denizi olan Hazar Gölü/Denizi'dir. Yalnızca bölgenin değil dünyanın da en önemli su kütlelerinden olan Aral Gölü, ticari pamuk tarımı için çevredeki çölü sulamak üzere kendisine akan akarsuların (Amuderya ve Siriderya'nın) yolunun değiştirilmesiyle kurumaya başlamıştır ve büyük bir çevre felâketine sahne olmaktadır.

Orta Asya ülkelerinin günümüzde toplam nüfusları 55 milyon dolayındadır. Nüfusun en yoğun olduğu yerleri, verimli alüvyal toprakları ve geniş sulama olanakları ile vahalar oluşturur. Vahaların çekiciliğini arttıran ve yoğun nüfuslu olmalarına yol açan bir diğer neden de, geçmişteki önemli ticaret yolları üzerinde olmalarıdır. Böylece, coğrafi konumlarının sağladığı bu olanakla, bütün tarihleri boyunca Uzak Doğu ve Batı Dünyası arasındaki geçit noktalarını oluşturarak gelişmişlerdir. Başlıca vahalar (Hokent, Semerkant, Buhara ve Fergana) Amuderya ve Siriderya nehirleri boyunca sıralanmaktadırlar. Orta Asya'da vahalardan sonra nüfusun toplandığı diğer alanları, havzaları çevreleyen dağların etekleri ile stepler oluşturur. Vahaların tarıma dayalı olan yerleşik hayatına karşılık, bu alanlarda hayvancılığa dayanan göçebe bir hayat tarzı hüküm sürer.

Orta Asya'nın ekonomik yapısında tarım her zaman önemli bir ekonomik faaliyet olmuştur. Pamuk bölgenin başlıca tarımsal ürünüdür ve vahaların hemen tümünü kaplar. Pamuk tarımının en önemli olduğu ve en geniş alan kapladığı ülke Özbekistan'dır. Vahalar dışında Orta Asya'nın büyük kısmı tarımsal faaliyet için çok kurak olmakla birlikte, kara toprakların devamında ve orta iklim kuşağı içinde yer alan Kazakistan'ın kuzey bölgeleri tahıl tarımı (daha çok Kuzey Kazakistan'da buğday) için çok uygundur. Bölgede tütün (tamamına yakını Kazakistan'da), şeker pancarı (Kazakistan'da, özellikle Çu vadisinde), dut ağaçları,

üzüm bağları, sebzeler ve ılıman iklime özgü meyveler diğer önemli tarımsal ürünleri oluştururlar. Ayrıca meyve-sebze yetiştiriciliği de gelenekseldir. Geleneksel önemini koruyan bir diğer ekonomik faaliyet de hayvancılıktır; büyük ölçüde çiftlik hayvancılığına dönüşmekle birlikte göçebe çobanlar hayvanlarıyla hâlâ bir otlaktan diğerine dolaşmaktadırlar.

Orta Asya, özellikle yeraltı zenginlikleri bakımından dünyanın önemli bölgeleri arasında yer alır. Hazar Denizi'nin doğusunda kalan alan rezerv ve üretim bakımından önemli kömür yataklarına (Kazakistan'da Karaganda, Lenger, Bay-Konur, Ber-ChogurAktuba ve Dağcık'da, Özbekistan'da Fergana vadisindeki Gök-Yangak ve Angren'de) sahiptir. Bölgede önemli bakır (Kazakistan'da Cezkazgan, Balkaş, Kunrad, Leninogorsk ve Bozcagöl havzaları ile Özbekistan'daki Almalık havzası), demir (Kustanay, Ayat, Sarbay, Kaçar, Atası, Karsak, Privralsk ve Sokolovsk) ve kurşun (Kazakistan'da Altay dağları yakınlarında) yataklarına da sahiptir. Bununla birlikte, son yıllarda petrol ve doğal gaz çıkarımı giderek daha önemli olmaya başlamıştır. Hazar Denizi'ndeki büyük petrol yatakları ve Türkmenistan'ın doğal gaz rezervleri bölgenin yakın geleceğinde önemli olacaktır. Fakat Orta Asya ülkeleri, dünya ekonomisi ile bağlantı kurabilecekleri (boruhatlarını da içeren) ulaşım ağlarına şiddetle ihtiyaç duymaktadırlar.

Kafkaslar; Genel olarak, Eski Sovyetler Birliği'nin uzak güneybatı köşesinde Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki geniş bölgeye verilen isimdir. "Kafkasya" adı da verilen bu bölge, çok geniş bir coğrafi bölge olmamasına rağmen, dünyadaki en kompleks beşerî ve fiziki kuşaklardan birisini oluşturmaktadır. Genel olarak birbirine paralel uzanan sıradağlardan oluşan bu bölge üç bölüme ayrılarak incelenebilir: (1)*Kuzeydeki Bozkır Bölgesi ya da Kafkasözü*; Büyük Kafkas Dağları'nın kuzeyinde kalan geniş bozkırları kapsamaktadır. Önemli bir tarım potansiyeline sahipti ve tahıl tarımı yapılan alanlar geniş yer kaplar. (2)*Büyük Kafkas Dağları*; genelde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 1.200 km.'lik bir kuşak hâlinde uzanan bu büyük sıradağlar, yükseklikleri birçok yerde 5.000 m.'nin üzerinde olan çeşitli sıradağlardan oluşmaktadır (en yüksek zirve 5.642 m'ye ulaşan Elbruz Dağı'dır). (3)*Trans-Kafkasya*; Kafkasların güneyinde yer alır. Bu bölgenin güneyini Volkanik Ermeni Plâtosu kaplar; Büyük Kafkas Sıradağları ve Ermeni Plâtosu arasında da, bölge nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı subtropikal vadiler ve kıyı ovaları uzanır. Arazi Trans-Kafkasya depresyonunun ötesinde tekrar yükselerek Türkiye ve İran'a bitişik engebeli bir bölgeyi ya da *Küçük Kafkaslar*'ı oluşturur.

Bölgede iklim koşulları, tümüyle yüzey şekillerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Kafkaslar'ın büyük kısmını kaplayan dağlık ve engebeli alanlarda oldukça sert bir karasal iklim hüküm sürer. Büyük Kafkas Dağları, aynı zamanda, kuzeyden gelen kutbi hava kütlelerini de engeller. Böylece, Karadeniz'in etkileri dağlar arasında kalan oluklar boyunca bölgenin iç kesimlerine kolaylıkla sokulabilmektedir. Yüksek Kafkas Sıradağları'nın güneyi, Gürcistan'ın vadileri ve alçak kıyı ovalarında nemli tropikal iklim hüküm sürer. Bu kesimlerde yumuşak kışlar ve sıcak yazlar, eski Sovyetler Birliği'nde hiçbir bölgede bulunmayan yüksek yağış (1.250-2.500 mm.) ile birleşir. Bu nedenle, bölgenin batısında Karadeniz'i sınırlayan alçak alan, sadece sınırları içinde kaldığı Gürcistan'ın değil tüm Kafkasya'nın en yoğun nüfuslu kısmıdır.

Kafkaslar günümüzde idari açıdan 3 bağımsız cumhuriyet -Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan- ve sayıları 10'u bulan "Özerk Cumhuriyet" ya da "Özerk Yönetim Birimi"ne bölünmüş olan, yaklaşık 23 milyon nüfuslu bir bölgedir. Kafkaslar'ın beşerî coğrafyasının en önemli özelliği, nüfusun hem etnik kökenleri ve kültürel gelenekleri hem de diller ve dinler açısından dünyanın en karmaşık bölgesi olmasıdır. Bölgenin nüfusunu etnik kökenleri açısından üç ana grupta incelemek mümkündür: (1)Kafkasya'nın Yerli Halkları ya da Kafkas Kavimleri: Gürcüler, Çerkezler (Abhazalardahil), Lazlar, Kabartaylar, Çeçenler, İnguşlar, Batlar, Avarlar, Dovgiler, Lezgiler ve Laklar'dır. (2)Hint-Avrupa Kavimleri: Svanları, Ukraynalılar, Rusları ve Osetleri kapsar. (3)Türk Kökenliler: Azeriler ile Kıpçak Türkleri olarak bilinen Kumuklar, Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar ve Kafkasya Türkmenleri bölgenin Türk kökenli nüfusunu oluştururlar.

Bölge diller ve dinler açısından da büyük bir çeşitlilik sunar: Bölgenin değişik yerlerinde, birkaç yüz kişinin konuştuğu dillerden sayıları milyonları bulan büyük ulusal toplulukların konuştuğu dillere kadar çok çeşitli diller konuşulmaktadır. Bu çeşitlilik çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. Plinius, Romalıların bölgede işlerini ancak seksen çevirmenle yürütebildiğini belirtiyordu. Arap coğrafyacılar ise bölgeye Cebel'ül-Els (Diller Dağı) adını vermişlerdi. Yine, Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nin 7.cildinde Kafkas Dağları hakkında verdiği ilginç bilgiler arasında özellikle bu konuyu vurgulamıştı: "... Berzi kavmi bu yüksek dağın eteklerinde oturduklarından Acem tarihçileri bu büyük dağa Berzi Dağı (Kuh-El Berz ya da Elbruz Dağı) derler. Arap dilinde ise, dağların babası anlamında Ebu'l-Cibal'dir... Berz Dağı'nın etrafında onbir adet ülke sahibi padişahlar oturur. Kendilerine mahsus yetmiş çeşit lehçeleriyle konuşurlar. Değişik lisanlı insanlardır. Birbirlerinin kelime ve tabirlerini tercümanlar vasıtasıyla güçlüklerle anlarlar." Azerbaycanlılar Müslümandır. Gürcüler, Ortodoks kilisesine mensupturlar. Ermeni kilisesi (Gregoryen Kilisesi) çok eski ve bağımsız bir Hristiyan topluluğudur. Bu başlıca geleneksek dinler yanında, çok sayıda dinsel azınlık da vardır.

Kafkaslar'ın ekonomik yapısında tarım önemli bir yere sahiptir. Belirli bölgelerde sıcak iklim ürünlerinin yetiştirildiği ticari tarım faaliyetleri yapılır; özellikle Gürcistan eski Sovyetler Birliği'nde üretilen turuncgil ve çayın % 90'ından fazlasının karşılar. Arpa, buğday, darı ve mısır gibi tahıllar diğer başlıca ürünleri oluştururlar. Kafkaslar, maden kaynakları bakımından oldukça önemli bir ekonomik potansiyele sahiptir. Petrol ve doğal gaz bölgenin en değerli doğal kaynaklarıdır. Kafkaslardaki en önemli petrol yatakları, başlıca iki alanda toplanmıştır: Birincisi, Azerbaycan'ın başkenti Bakü çevresinde Hazar Denizi'nin altında ve kıyı boyunca; ikincisi de Çeçenistan'da Grozni'de dağların kuzeyinde. Petrol kaynaklarının geliştirilmesine, üretimin artırılmasına ve dünya pazarlarına taşınmasına yönelik projelerin uygulanmasıyla, Kafkaslar'ın dünyanın can alıcı bölgelerinden biri olması mümkündür. Ancak, özellikle petrolün taşınması ile ilgili sorunlar giderek büyümektedir. Diğer yandan, Hazar Denizi, özellikle dünya havyar (mersin balığı yumurtası) üretiminin % 90'ından fazlasını karşılayan mersin balığı yatakları ile, önemli bir balıkçılık alanıdır. Sanayi faaliyetleri ise yalnızca küçük ölçekte değişik imalat sanayileri ile sınırlıdır. Sanayi tesislerinin tamamına yakını başkentlerde ya da hemen yakınlarında yer alır; Azerbaycan'da Bakü, Gürcistan'da Tiflis ve Ermenistan'da Erivan.

4.2. Doğu Asya

Doğu Asya'nın büyük bir kısmını tek başına bir ülke -Çin- kaplamaktadır. Çin, çok farklı fiziki ve beşerî coğrafi görünümlere sahip olan çok büyük bir ülkedir. Çin bir “dağlar ülkesi” olarak adlandırılmaktadır. Ülkenin topraklarının 2/3'si dağlar, tepeler ve yüksek platolarla kaplıdır. Çin'in topografyası, genel olarak, kuzeydoğuya, doğuya ve güneydoğuya doğru yükseltisini kaybeden eğimli ya da taraçalı bir yapıya sahiptir. En yüksek “doğal taraça”, 4.000 m'nin üzerinde yüksekliğe sahip olan *Tibet-KinghaiPlatosu*'dur. Çin'in ve Güneydoğu Asya'nın bütün başlıca nehirleri (Brahmaputra, Salween, Mekong, Huanghe/Sarı Nehir ve ÇangKiang/Yangçe) bu platodan doğar. İkincisi, ortalama yükseltileri 1.00-2.000 m olan taraçalar ve platolar tarafından şekillendirilmektedir Bunlar, kuzeyden güneye doğru, *Tarım Havzası*, *Moğolistan Platosu*, *Merkezi Çin Lös Platosu*, *Seçuan'ınKızıl Havzası* ve *Yunnan-Guizhou Platosu* şeklinde uzanış gösterirler. Üçüncüsü ise büyük nehirlerin aşağı çığırlarındaki ovalar ve alçak alanlardan oluşmaktadır. Ülke nüfusunun 2/3'sinden fazlası burada yaşar; burası Çin'in tarımsal ve endüstriyel merkezidir.

Çin toprakları genelde farklı yükseltilere sahip bu bölümlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, adeta bir kıta büyüklüğünde alan kaplayan bu çok geniş topraklar dâhilinde, genel hatları ile birbirinden farklı 10 topografik ünite ayırt etmek mümkündür: 1-Tibet Yüksek Alanları, 2-Tiyenşan Dağları, 3-Moğolistan-Sincan Yüksek Alanları, 4-Moğolistan'ı Sınırlayan Yüksek Alanlar, 5-Doğudaki Yüksek Alanlar, 6-Doğudaki Düzlük Alanlar, 7-Merkezi Yüksek Alanlar, 8-Seçuan Düzlüğü, 9-Güneydeki Yüksek Alanlar, 10-Güneybatıdaki Yüksek Alanlar.

Çin büyüklüğündeki bir ülkede büyük sıcaklık farklılıklarının ve birçok farklı iklim tipinin bulunması son derece doğaldır. Ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki 49°'lik enlem farkı ile batısındaki yüksek dağlar ve platolarla doğu ve güneydoğusundaki alçak ovalar arasındaki yükselti farkları iklim koşullarını büyük ölçüde etkileyen önemli faktörlerdir. Fakat asıl etkili olan, ülkenin geniş Pasifik Okyanusu ile Asya kıtasının kenarında yer alan konumudur. Başlıca iklim türlerinin dağılımı ve bunlarla ilgili yağış ve hava sıcaklığı koşulları özellikle belirgin muson mevsimine, kış ve yaz arasındaki rüzgâr terselmelerine bağlıdır. Çin'in farklı bölgelerinde farklı yağış değerleriyle karşılaşmaktadır: bazı istasyonlar 7.500 mm hatta daha fazla yağış alırken, bazılarında toplam yağış yalnızca 100 mm kadardır. Genelde Güney Çin nemlidir, Kuzey Çin yarı-nemlidir, ülkenin iç bölgeleri ise kuraktır. Kuzey ve Güney Çin arasındaki farklılıklar sıcaklık değerleri için de geçerlidir; Batıda yükselti nedeniyle sıcaklık düşer ve tümüyle tarımsal faaliyeti engelleyebilir; güneyde sıcaklıklar tarımsal faaliyetin tüm yıl boyunca sürdürülebileceği ve yılda iki hatta üç kere ürün alınabileceği değerlerdedir; merkezi alanlarda çoğu yerde yılda yalnızca yazın bir kere hasat yapılır (fakat kış mevsiminde de ürün alınabilen kesimler vardır).

Ülkenin kuzeyi ve güneyi arasındaki büyük fiziksel farklılıkları (özellikle iklimatik) aynı zamanda bu iki bölge arasında tarımsal ve kültürel farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Kuzey Çin'de *pedokaller* olarak bilinen kireç bakımından zengin topraklar bulunurken, Güney Çin *pedalferler* olarak bilinen kireç bakımından fakir, alüminyum ve

demirin birikmiş olduğu topraklar yaygındır. Bu genel gruplandırmaya rağmen, Çin’de çeşitli toprak tipleri görülür. En verimli topraklar kuzey ve batı Mançurya’nın, güney Moğolistan’ın ve kuzey Tibet’in yarı-nemli step örtüsünün yayılış gösterdiği kesimlerinde görülürler. Güney Çin’de tarımsal alanın çoğu, taşkın ovalarının ya da deltaların *genç alüvyal depoları* üzerinde bulunur. Çin’de orijinal doğal bitki örtüsünün hâlâ korunduğu çok az alan (İç Moğolistan, Sincan ve Tibet’in stepleri ve çöl bitkileri, Mançurya’nın kurak otlakları ve orman alanlarının bir kısmı ve merkezi ve güney Çin’in dağlarındaki nispeten küçük ormanlık alan) kalmıştır. Büyük ölçüde ortadan kaldırılmış olan orman örtüsünü yeniden kazanabilmek (ve çölleşmeyi de önlemek amacıyla) *Yeşil Kuşak* olarak bilinen kitlesel bir ağaçlandırma projesi başlatılmıştır.

Çin tarih boyunca kaydedilmiş tüm bilgi ve verilerde dünyanın en yüksek nüfuslu ülkesi olmuştur (muhtemelen gelecekte de öyle olacaktır). 2010’da nüfusu 1.339.724.852’a ulaşmıştır. Üstelik bu dev boyutlardaki nüfus özellikle bazı devrelerde yüksek oranda artmıştır. 1960’larda tüm Doğu Asya ülkeleri için sorun hâline gelen büyüyen ve artış hızı yükselen bir nüfus, aşırı kalabalıklaşma korkusuna yol açmıştı. Bu dönemde ve izleyen yıllarda Çin “*tek çocuk siyaseti*”ni uygulamaya koydu. Çin nüfusu çok sayıda etnik gruptan oluşmaktadır; bu grupların en büyüğü, toplam nüfusun % 91.5’ini oluşturan *Han*’dır. Etnik azınlıklar ise 50’den fazla gruptan oluşurlar ve genellikle özerk bölgelerde ya da yönetim bölümlerinde yaşarlar.

Çin dünyada en çok nüfusa sahip ülke olmasına rağmen, ortalama nüfus yoğunluğu (km²’de 139 kişi) çok yüksek değildir ve bu ortalama yoğunluk dengeli dağılmamıştır. Bir Çin haritası üzerinde Heilonkiang Eyaleti’nin en kuzeydoğu noktasından Myanmar, Laos ve Çin’in birleştiği noktaya uzanan bir çizgi çekildiği takdirde, bu çizginin doğusunda ülke topraklarının yalnızca % 20’sinin kaldığı görülür fakat nüfusunun % 90’ı burada yaşar. Nemli bir özelliğe sahip bu alana genellikle *Esas Çin* denir. Çin’in nüfusunun ¾’ünden fazlası belli başlı dört akarsu havzasında toplanmıştır: (1)*Kuzeydoğu Çin Ovası* ya da diğer adıyla *Liao-Songhua Havzası*; (2)*Kuzey Çin Ovası* olarak anılan Aşağı Sarı Nehir (Huang He/HoangHo) Havzası; (3)*ÇangKiyang* (Yangçe) Nehri’nin *yukarı ve aşağı havzaları*; (4)*Si (Batı)Nehri Havzası*. Çin’in en büyük şehirleri ve sanayi alanları da buralarda yer alır. Çin bir yandan Şanghai ve Beijing gibi çok büyük şehirlere sahiptir ve nüfusun % 49.7’si (665.57 milyonu) şehirlerde yaşamaktadır, diğer yandan 674.15 milyonluk dev bir nüfus kitlesi (% 50.3’ü) hâlâ köylerde ve diğer küçük kırsal yerleşme birimlerinde yaşamakta ve geçimini topraktan sağlamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti Asya’nın en güçlü ekonomileri arasındadır ve dünya ekonomisindeki rolü giderek artmaktadır. Ekonominin modernleşmesi, savaş sonrası komünist yönetim sırasındaki iç siyasal çatışmalar ve başka ülkelerle sınırlı ilişkiler yüzünden, 1970’lerin sonlarından itibaren başlamıştır. Çin, tamamen merkezî planlamaya dayalı olan ekonomisinde 1978 yılından itibaren “dışa açılma ve içerde ekonomiyi güçlendirme politikası”nın yürürlüğe girmesi ve Kültür Devriminin sona ermesiyle temel reformları gerçekleştirmeye başlamıştır. Pasifik kıyısında oluşturulan *Özel Ekonomik*

Kuşaklar, ülkenin doğu kıyısı boyunca yer alan *Açık Şehirler*, *Serbest Ticaret Bölgeleri* ve *Açık Sınır Şehirleri* bunların en güzel uygulamalarıdır.

Çin’de tarım faaliyetlerinin MÖ yaklaşık 7500’de darı ve pirinç yetiştiriciliğiyle başladığı bilinmektedir; tarım ekonomideki önemini korumakta ve çalışanların % 40’ına yakını hâlâ tarımda istihdam edilmektedir. Çin’in tarımsal üretim bakımından dünyanın en önde gelen ülkesi olmasına rağmen, toplam arazisinin yalnızca yaklaşık % 15’i tarıma elverişlidir. Bu alan (dünya toplam ekilebilir arazisinin % 10’unu oluşturur) dünya nüfusunun % 20’sinden fazlasını besler; üstelik yaklaşık 1.4 milyon km²’lik bu alanın yalnızca % 1’i (116.580 km²) sürekli olarak ekilidir. Tarımsal arazi 200 milyon kadar haneye bölünmüştür, kişi başına yalnızca 0.6 hektar arazi düşer.

Çin’in ekili arazisinin yaklaşık % 75’i temel besin ürünlerine ayrılmıştır. *Pirinç* Çin’in en önemli tarımsal ürünüdür ve ekili arazinin yaklaşık % 25’ini kaplar; çoğunlukla Huang He’nin güneyinde, Yangçe Vadisi’nde, ZhuJiang deltasında ve Yunnan, Guizhou ve Seçu an eyaletlerinde yetiştirilir. Dünyanın en büyük tahıl üreticisi olan Çin’de “Güney Çin pirinç, Kuzey Çin buğday üretir”. Çin dünyanın en büyük *buğday* üreticisidir; dünya toplamının yaklaşık % 20’sini bu ülke vermektedir. Ancak, tüketiminde de önde gelen ülkeler arasında olduğu için, zaman zaman buğday satın alan dünya ülkeleri arasında yer alabilmektedir. Çin dünyanın en önemli pamuk üreticisidir. Pamuğun ülke çapında geniş bir yayılım alanı bulunmakla birlikte, özellikle Kuzey Çin Ovası’nın çeşitli kesimlerinde, Yangçe nehri deltasında, orta Yangçe vadisinde ve Sincan Uygur Özer Bölgesi’nde büyük öneme sahiptir. Çin’in dünya tarımındaki yerinde pamuk ve tütün de büyük öneme sahiptirler; dünya pamuk üretiminin % 40’ını ve tütün üretiminin % 43.4’ünü karşılamaktadır.

Sanayi faaliyetleri büyük bir hızla gelişmektedir; Çin, sanayi üretiminde 1990’da dünyanın ilk on ülkesi arasında 9. sırada alırken 2002’de dördüncü ve 2011’in sonunda da ilk sıraya yükselmiştir. Gelişme yolunda kaynaklarını büyük bir hızla tüketmektedir; maden kömürü, demir cevheri, bakır, kalay, çinko, boksit, tungsten ve antimon çıkarımında dünya toplamının önemli bir kısmını tek başına karşılamakta ve dünya ham petrol üretiminde ilk beş ülke arasında yer almaktadır. Ayrıca, dünya primer enerjisinin % 50.4’ünü üreten ilk beş ve % 40’ından fazlasını tüketen ilk üç ülke arasında yer almaktadır. Elektrik enerjisinde ise dünya toplamının yaklaşık % 17’sini tüketmekte ve tüketimini daha da arttırmaktadır. Günümüzde termik, hidroelektrik ve nükleer enerji sektörleri tüm sanayi sektörlerinin en hızlı büyüyenleridir; hidroelektrik üretimi termik elektrik üretiminin yaklaşık 1/5’i kadar olmasına rağmen, Çin dünyada en çok hidroelektrik üreten ülkedir ve büyük baraj projelerine imza atmaktadır. Bunların en büyüğü Üç Boğaz Barajı’dır. Çin, dünyada avlanan balık ve diğer su ürünlerinin uluslararası ticaretinde de başta gelen ülkeler arasındadır. Ulaşım faaliyetleri de son yıllarda hızla gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. En önemli ulaşım sektörü olan demiryoludur; dünya demiryollarının ve yüksek hız hatlarının dağılımına bakıldığında, sırasıyla üçüncü ve ikinci sırada yer almaktadır.

Çin’in farklı coğrafi görünümeler sunan çok geniş toprakları, her biri çeşitli alt bölgeleri de içeren, başlıca dört bölgeye ayrılmaktadır: (1)*Doğu Çin’in dağlık alanları ve*

akarsu havzaları ile Kuzeydoğu Çin; coğrafi görünümüne, Pasifik Okyanusu'na dökülen üç büyük nehrin (Huang He, ÇangKiang/Yangçe) ve Si/Batı) havzaları egemendir. Aynı zamanda vadileri, ovaları ve soğuk Kuzeydoğu bölgesini de kapsar. Doğu Çin, genellikle Asıl Çin olarak adlandırılır; burası çok büyük nüfus kümeleri, yoğun bir şekilde ekilip biçilen toprakları, sayısız köyleri ve kalabalık şehirleri ile “Gerçek Çin”dir. (2)*Moğolistan Platosu (Moğolistan Stepleri)*; Asıl Çin ile Moğolistan arasındaki geçiş zonundan oluşur. Fiziki coğrafya açısından, bölge, büyük ölçüde geniş Gobi Çölü çanağının güney kenarını kaplamaktadır. Aynı zamanda, *İç Moğolistan Özerk Bölgesi*'nin toprakları ile denk düşmektedir. (3)*Kinghai-Siang'ın (Tibet) yüksek platoları ve dağları*; Çin topraklarının yaklaşık ¼'ünü kaplar ve Tibet Özerk Bölgesi ile komşu eyaletlerin kenar kesimlerini içine alır. Dünyanın en yüksek ve karlarla kaplı dağ sıraları ile yüksek platoları burada yer alır. (4)*Sincan'ın çölleri*; Kuzeybatıda, Rusya Federasyonu sınırındaki uzak ve izole Sincan'dır; günümüzde *Sincan-Uygur Özerk Bölgesi* olarak bilinmektedir. Sincan Tiyeşan Dağları ile ayrılmış iki çok büyük havza (Tarım Havzası /Taklamakan Çölü ve Çungarya Havzası) ile daha küçük birkaç havzayı kapsamaktadır.

Japonya; Asya'nın doğu kenarı boyunca, bir yay oluşturacak şekilde kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanan dağlık bir takımada grubu üzerinde yer almaktadır. Dört büyük ada Japonya'nın % 97'sini kaplar: En büyükleri merkezde yer alan *Honşu*'dur. Bu ada ülkenin ekonomik çekirdeği ve anakarasıdır. Diğer büyük adalardan *Hokkaido* kuzeyde, *Şikoku* ve *Kyuşu* güneybatıdadır. Honşu, Şikoku ve Kyuşu arasında *İç Deniz* uzanır; burası Japonya'nın ekonomik ve kültürel anacaddesidir.

Japon adalarının genel topografik kalıbını hafif engebeli tepelik alanlar, yüksek ve engebeli dağlar ve dağların denizlere bakan kenarlarında yer alan küçük ve birbirinden uzak ovalar oluşturur. Aslında Japonya'nın fiziki yapısı iki temel özelliğe sahiptir: “adasallık” ve “düz alanların sınırlı oluşu”. Ülkenin toplam arazisinin 3/4'ünü dağlar kaplar. Adalar o kadar genç bir topografyaya sahiptir ki, yamaçlar alışılmadık bir şekilde dik ve zirveler sivri uçludur. En büyük ve en önemli ovalar Honşu Adası'nda yer alır; ancak en genişleri olan Kanto/Tokyo Ovası bile yaklaşık 13.000 km² alan kaplar. Japonya bu dağlık yapı dâhilinde çok sayıda (200'ün üzerinde) volkana sahiptir.

Japon adaları, aynı zamanda dünyanın sismik açıdan en aktif bölgelerinden birisi üzerinde de yer alırlar. Japonlar için en büyük potansiyel tehlike depremlerdir. Japonlar her 20-30 yılda bir yaşadıkları mekânı yeniden inşa etmeye alışkındırlar. Onları buna adaların Pasifik levhasının dünyanın tektonik açıdan en aktif kesimlerinden birisini oluşturan sınırı üzerinde -*Pasifik Ateş Çemberi*'nde- yer almaları zorlar. Japonya'yı etkileyen depremlerin bir kısmı çöken Pasifik levhasının iç kısmında gerçekleşirler. Mantonun aşağıya doğru hareket eden levhaya direncinin oluşturduğu çeşitli iç kuvvetler tarafından üretilen bu depremlerin odağı derinde (genellikle yüzeyden 150 km kadar aşağıda) yer alır. Pasifik ve Filipin levhalarının birbirine yaklaşması ile ilişkili depremler ise daha sık bir odağa sahiplerdir. Bu depremler iki levhanın birleşme yerinde, Pasifik levhasının Filipin levhasının altına girdiği zon üzerinde (burada Filipin levhası bir kemer şeklini alır) ya da yakın zonlarda gerçekleşirler. Japon adaları dâhilinde yer alan başlıca sismik zonlar şunlardır: Kıta şelfi,

Japon Denizi kıyısı, İç Deniz'in batısı, Biwa Gölü'nün ötesinde Osaka'dan Tsuruga'ya uzanan hat, Kuzey Kyuşu'daki Nasu volkanik zincirini izleyen hat, Fossa Magna ve Fuji Zonu ve Hokkaido'daki İshikari Depresyonu. Fakat sarsıntılardan en çok etkilenen bölge, kıyının Avrasya levhasının kenarına yakın olması nedeniyle, güney-merkezi Honşu'dur

Ülkenin iklimini kıtasal ve denizsel etkilerin karışımı belirler: adaların Asya'nın Pasifik Okyanusu'na bakan doğu kıyısındaki lokasyonu, büyük enlemsel uzanımları (31⁰ kuzey ve 45⁰ güney enlemleri arasında yer alırlar), yüzey şekillerinin karmaşıklığı ve 3.000 m'nin üzerindeki yükselti farklılıkları, iklim koşullarında büyük çeşitliliklere yol açarlar. Bununla birlikte, Japonya'nın iklimini belirleyen tüm etkenlerin en önemlisi musonal hava kütleleridir. Sıcaklıklar genel olarak kuzeyden güneye gidildikçe yükselir. Gerçek bir kurak mevsim yoktur, yağış bol ve tüm yıl boyunca ürün yetiştirilmesi için yeterlidir. Topraklar genelde düşük bir verimlilik düzeyine sahiptir. Fakat diğer Doğu Asya ülkelerinde olduğu gibi, Japonya'da da genç alüvyal topraklar çok yüksek bir değer taşırlar; nüfusun taşkın ovaları ve deltalarda yoğunlaşmasının en büyük nedenlerinden birisi bu verimli toprakların varlığıdır. Bitki örtüsünün en önemli özelliği, farklı enlemlerde ve daha sıcak bölgelere özgü birçok elemanı da içeren, büyük bir çeşitlilik (palmiyeler ve orkidelerden akçaağaç ve çamlara kadar) sunmasıdır. Genelde kuzeyden güneye doğru kuşaklar hâlinde uzanan üç genel orman kuşağı belirlenmektedir: Kuzey ve Doğu Honşu'da yayılış gösteren "boreal ormanlar"; Güneybatı Hokkaido ve Honşu'nun kuzeyi ile daha güneydeki belirli yüksek alanlarda "ılıman ormanlar", Honşu'da, yaklaşık Tokyo Ovası'nın bulunduğu enlemde deniz seviyesine kadar inen ve ülkenin güneybatısındaki alçak yamaçları ve ovaları kaplayan subtropikal ormanlar.

Japonya'nın nüfusu 127 milyonu (2010'da 127.4 milyon) aşmıştır. Nüfusu hızla artmamasına rağmen, yapısındaki ve dağılışındaki değişimler sosyal ve ekonomik içerikleri açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Japonların nüfus kontrolü deneyimleri en olgun başarı –belki de aşırı başarı- örneği olarak görülmektedir. Doğum oranındaki ve daha sonra da nüfus artış oranındaki düşüşler artık alarm vermektedir. Ortalama ömür uzamıştır, fakat nüfus hızla yaşanmaktadır. Japonya'da nüfusun dağılışı yüzey şekilleri ile yakından ilişkilidir. Düzlük ve verimli topraklara sahip olan alanlar ile alüvyal ovalar yoğun nüfuslanmışlardır. Böylece, nüfus, Tokyo Ovası'ndan güneye –Osaka'ya doğru uzanan ve İç Deniz ile kuzeybatı Kyuşu'nun her iki kıyılarını da içeren düzensiz bir kuşakta, ülkenin Pasifik kıyısı boyunca yoğunlaşmıştır. Japonların % 78.9'u şehirlerde yaşamaktadır. Bu ülkede şehirleşmenin en çarpıcı özelliği, şehirsiz nüfusun ülkenin küçük bir kısmında, batıda Kitakyuşu/Şimonoseki'den doğuda Tokyo'ya kadar uzanan çekirdek alan üzerindeki şehirlerde yoğunlaşmış olmasıdır.

Japonlar doğal çevre koşullarının olumsuzluğun, adaların oldukça küçük bir alan kaplamasına ve kaynakça fakir olmalarına rağmen ekonomik mucizelerini gerçekleştirmişlerdir. Ekonomide görülmemiş büyüme oranlarına erişilmiş, bu da sanayi faaliyetlerindeki hızlı gelişmeye dayanmıştır. Sanayi faaliyetleri belirli alanlarda yoğunlaşmıştır: Kanto Ovası (Tokyo, Yokohama, Kawasaki), Kansai kesimi, Nagoya, Kitakyuşu, Niigata, Toyoma ve Muroran. Japonya'nın % 16'sında tarım yapılabilmektedir.

Bir yandan tarım alanları başka kullanışlara sahne olurken diğer yandan da daha önce elverişli olmayan alanlarda tarım faaliyetleri hızla yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte, yetiştirilen ürünler çoğaltılmış ve verimde önemli artışlar sağlanmıştır.

Japonya, büyüklükleri, gelişmeleri ve fiziksel yapıları bakımından birbirinden farklılıkları büyük fakat kendileri küçük olan bölgelerden oluşmaktadır (1)*Hokkaido*; Japonya'nın en kuzeyde yer alan adasıdır. (2)*Tohoku*; Honşu'nun kuzeyinde yer alan ve güneydeki çekirdek alan ile kuzey sınır bölgesi arasında geçiş zonunu oluşturan bölgedir. (3)*Merkezi ve Güneybatı Japonya*; Ülkenin nüfusu, tarım ve sanayi faaliyetlerinin çok büyük kısmının toplandığı subtropikal kalbidir.

Doğu Asya'nın doğusundaki *Kore Yarımadası* iki ülke tarafından paylaşılmaktadır. Kore 1910-1945 yılları arasında yaşanan Japon işgali altında kalmış, daha sonra Sovyetler Birliği ve ABD kuvvetleri adaya çıkartma yapmış, kuzey ve güneyin farklı siyasal rejimleri benimsemesi ve Kore Savaşı'nın ardından Kuzey ve Güney Kore olmak üzere ikiye bölünmüştür.

Kuzey Kore (resmî adıyla *Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti*); Topraklarının yaklaşık % 80'i dağ sıralarından ve platolardan oluşur. Ülkenin kuzeydoğusunu ortalama yüksekliği 1.000 m'yi bulan Kema Platosu kaplar; platonun kuzey kenarında ülkenin en yüksek noktası Pektu Dağı (2.774 m) yükselir. Orta kesimden ise kuzey-güney doğrultusundaki Nangim Dağları geçer. Bu dağlardan güneybatıya doğru birbirine paralel dağ sıraları uzanır. Aralarındaki geniş akarsu vadileri, Pyongyang ve Çeryang kıyı ovalarıyla birleşir. Bu kıyı ovaları (özelikle Pyongyang) ülkenin en yoğun nüfuslu kesimlerini oluştururlar. Kuzey Kore'nin nüfusunun (22.8 milyon) eşitsiz dağılışı dışındaki bir diğer önemli özelliği de etnik açıdan son derece homojen bir yapı göstermesidir (% 99.8'ini Koreliler oluşturur).

Kore Yarımadası'nın güney bölümünde ise **Güney Kore** yer alır. Güney Kore'nin arazisinin büyük kısmı dağlıktır ve tarıma elverişli değildir. Daha çok ülkenin batısında ve güneybatısında yer alan düzlükler toplam alanın % 30 kadarını oluşturur. Güney Kore başlıca dört bölgeye ayrılır: (1)yüksek dağlar ve dar kıyı ovalarıyla kaplı doğu bölgesi; (2)geniş kıyı ovaları, nehir havzaları ve yuvarlanmış tepelerden oluşan batı bölgesi; dağlar ve vadilerle kaplı güneybatı bölgesi; (4)Nakdong Nehri'nin geniş havzasının egemen olduğu güneydoğu bölgesi. Kuzey Kore gibi Güney Kore'nin nüfusu (48.9 milyon) da etnik yapı ve konuşulan diller açısından homojendir. Nüfusun büyük kısmı (% 85 kadarı) şehirlerde yaşar. Güney Kore "Asya'nın Kaplanları" olarak adlandırılan ve 1060'lardan beri dünyanın ekonomisi en hızlı büyüyen ülkelerinden birisidir. Ekonomisi büyük ölçüde uluslararası ticarete bağlıdır; dünyanın 6. en büyük ihracatçısı ve 10. en büyük ithalatçısıdır.

Moğolistan; Doğu Asya'nın kuzeyinde yer alır. Moğolistan 1911 yılında Çin'in Mançu Hanedanı'nın yıkılışı sırasında bağımsızlığını ilan etmiş, fakat bağımsızlık mücadelesi 1915'e kadar sürmüştür. Kore gibi Moğolistan da ikiye bölünmüştür. İç Moğolistan Çin'in hâkimiyetinde bir özerk bölge hâline getirilirken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dış Moğolistan'da Moğolistan Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve Moğolistan 1945'te bağımsızlığını

ilan etmiştir. Moğolistan 1.564.116 km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesi, fakat (2.8 milyon) aritmetik yoğunluklar açısından en seyrek nüfuslu ülkedir.

Moğolistan dağlık bir ülkedir. Dağlar kuzey ve batıda geniş alan kaplar (ortalama yükseltisi 1.580 m), güney ve güneydoğusunda ise Gobi Çölü yer alır. Ülkenin büyük kısmında yağışın az olduğu ve büyük sıcaklık farklılıklarının görüldüğü sert bir karasal iklim hüküm sürer. Ülkenin en büyük şehri başkent Ulanbator'dur ve toplam nüfusun % 38'i bu şehirde yaşar. Moğolistan hızla şehirleşmektedir; şehirlerde yaşayan nüfusun oranı günümüzde % 60'ı geçmiştir. Geri kalanın büyük çoğunluğu (% 30 kadarı) geniş alanlar kaplayan bozkırlarda göçebe gruplardan oluşur. Bu büyük ülkede tarımsal alan kısıtlıdır; 1990'dan sonra ekonomik yapıda önemli değişiklikler görülmesine rağmen, devlet çiftlikleri tarımsal (özellikle buğday yetiştiriciliğinde) üretimdeki önemlerini korumaktadırlar. Gelişmekte olan sanayi faaliyetleri Ulanbator ve yeni kurulan Darhan'da yoğunlaşmıştır. Moğolistan bakır, maden kömürü, tungsten, molibden, altın ve kalay gibi yeraltı kaynaklarına sahiptir; Erdenet'de yer alan bakır yatakları Asya'nın en önemli bakır yatağıdır (dünyada da ilk on sırada yer alır).

4.3. Güneydoğu Asya

Güneydoğu Asya'da *çevresel faktörler* yaşam ile arazi arasındaki ilişkinin anlaşılıp yorumlanmasında çok önemli bir role sahiptirler. Bölgenin Asya anakarası üzerinde kalan bölümü engebeli bir topografik yapıya sahiptir. Bölgenin kuzeyinde, Himalaya Dağları'nın doğu ucu güneye doğru keskin bir açı ile kıvrılarak bölgeye girer ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan dağ sıraları şeklinde uzanır. Bunların en batıda olanı Arakan Sıradağları'dır ve Burma-Hindistan sınırını oluşturur. Daha doğudaki ikinci dağlık sırayı, Burma ile Tayland arasındaki sınırı belirledikten sonra Malay yarımadasına doğru uzanan dağlar oluşturur. Anakara üzerindeki üçüncü dağ sırası Annam Sıradağları'dır; dördüncü dağ sırası da, güneydoğuya doğru yönelerek Vietnam'ı Çin'den ayıracak şekilde uzanmaktadır.

Bu yüksek alanlar tarafından çevrelenmiş olan vadilerde, Güneydoğu Asya'nın büyük nehirleri uzanır: Burma'nın Irravadi ve Salven nehirleri, Tayland'ın ÇaoPhraya nehri, Kamboçya ve Vietnam'ın Mekong nehri ve Vietnam'ın Kızıl nehri. Kıtasal Güneydoğu Asya'nın bu büyük nehirleri bazı benzer özelliklere sahiptirler: Binlerce kilometre uzunluktadırlar (örneğin Irravadi ve Salven 2.250 km'den uzun, Mekong 4.160 km); yukarı yataklarında oldukça dardırlar ve az sayıda kola sahiptirler; denize doğru aktıkları kısımlarda, normal durumun tersine olarak, oldukça genişlerler ve suları bollaşır; şiddetli muson yağışları nedeni ile çok miktarda su taşırlar; jeolojik şartların kontrolündedirler -örneğin, Salven ve Kızıl nehirlerin aktığı yapısal çukurlar bunun en belirgin ve kuvvetli delilidirler; Salven dışında hepsi çok geniş bir deltaya sahiptir. Deltaların çoğu her yıl 45-90 m arasında (Irravadi ve Mekong 60 m) denize doğru ilerler. Güneydoğu Asya'nın iç kısımları, depremlerin görülmediği ve temelini eski kütlelerin oluşturduğu artık dengeye oturmuş bir alandır. Güneydoğu Asya'da 3 tip arazi şekli görülmektedir: Genç tektonik ya da volkanik dağlar, parçalara ayrılmış peneplenler (Burma'da Şan Plâtosu, Tayland'da Korat Plâtosu ve

Kamboçya’da Kamboçya Fincan Tabağı olarak adlandırılan alçak bölüm) ve daha yakın geçmişe ait alüvyal ovalar.

Güneydoğu Asya’nın iklimi yaz ve kış musonlarının bir ürünüdür. Yaz aylarında, güneybatıdan esen muson rüzgârları (yaz musonları) bölgenin üzerini yoğun bulutlarla kaplar ve yoğun yağış (bazı yerlerde 5.000 mm) bırakırlar. Kış aylarında ise, daha kuru ve daha soğuk olan kuzeydoğu yönlü musonlar (kış musonları) bu yöne bakan yamaçlar haricinde, daha az yağmur bırakırlar. Bölge genelinde sıcaklıklar her zaman yüksektir ve beşerî faaliyetler üzerindeki etkisi de (yalnızca ayrı bir soğuk mevsimin görüldüğü Kuzey Vietnam dışında) sınırlıdır. Asya’nın hiçbir kısmında sıcaklıklar yıl boyunca Güneydoğu Asya’da olduğu kadar birbirine yakın değildir. Ekvatora yakın kısımlarda ve deniz seviyesinde, ortalama aylık sıcaklıklar arasındaki fark yalnızca 2-3 derecedir. Buna karşılık günlük sıcaklık farkları çok daha büyüktür (örneğin Singapur’da gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı 22°C’ye kadar çıkar).

Güneydoğu Asya’da bitki örtüsü (beşerî faaliyetin yoğun olduğu deltalar, kıyılardaki alçak alanlar ve alüvyal vadiler dışında) yağış rejimine bağlı olarak değişmektedir. Bölgede yağışın (2.000 mm’nin üzerinde) ve nemin bol olduğu yerlerde son derece yoğun ve her zaman yeşil tropikal yağmur ormanları, yağışta musonlara özgü değişikliklerin görüldüğü yerlerde tropikal ormanlar kadar sık olmayan ve yapraklarını döken muson ormanları uzanır. Muson ormanları özellikle kereste elde edilmesinde önemli bir yeri olan tik (teak) ağacının yetişme alanlarıdır. Bölgede kauçuk, hindistan cevizi, hurma ve kapok ağaçları ile çay ve kınakına gibi türleri kapsayan suni ormanlar da oluşturulmuştur. Orijinal ormanlarının tahrip edildiği yerlerde ise bunların yerini “imperata” çayırları almıştır; ayrıca turbalıklardaki bataklık ormanlarına ya da bazı yerlerde kıyıları sınırlandıran mangrov ormanlarına kadar içlerinde binlerce türün barındığı çok daha değişik formasyonlar da görülmektedir. Güneydoğu Asya’da üç 3 toprak tipi görülmektedir: Volkanik topraklar (bazik karakterdekiler pirinç tarımı için son derece önemlidir), lateritler (daha çok Tayland’ın doğusu, Kamboçya ve Borneo’da) ve alüvyal depolar.

Güneydoğu Asya’nın nüfus dağılışı kalıplarının kuzey ve batıdaki dev komşularından farklı olmasına ve bölgenin göçmenlerin oluşturduğu dalgalardan etkilenmemesine neden olan faktörler başlıca iki grupta toplanmaktadır. *Birincisi*, bölgenin sınırları boyunca iç kısımlara ulaşmayı engelleyen doğal engeller vardır. Batıda kuzeydoğu Hindistan’la kuzeybatı Myanmar arasındaki sınır boyunca uzanan ve yoğun ormanlarla kaplı dağlar ve tepeler önemli bir engeldirler. Myanmar’ın kuzeyinde haşin ve ürkütücü Tibet bulunurken, ülkenin kuzeydoğusu ve Laos’un kuzeyini yüksek Yunnan Plâtosu kaplar. Bölgeye girişin nispeten kolay olduğu tek yer, Güneydoğu Çin yolu ile Vietnam’a geçiştir. Gerçekten de bu geniş yol boyunca önemli miktarlarda göç ve bağlantılar gerçekleşmektedir. Ayrıca bölgenin kendi içinde de bağlantı kurmayı güçleştiren engeller vardır. Bölge içinde kuzeyden güneye doğru uzanan paralel sırtlar, verimli vadiler arasındaki doğu-batı doğrultulu ilişkileri önemli ölçüde engellemektedir. *İkincisi*, bölgede tarım şartlarının sınırlı olmasıdır. Bölgenin çoğu beşerî yerleşmeler üzerinde etkili olan tropikal yağmur ormanları ile kaplıdır. Musonal yağmur rejimleri ile savan ikliminin görüldüğü kısımlarda da tarım üzerinde etkili olan birçok

sınırlayıcı etken vardır: toprakların genellikle kuvvetli yağmurlarla aşırı derecede yıkanmaları, yüksek buharlaşma oranları, uzun kuraklıklar, düşük verimlilik, yağmurun emilmeden toprak üstünde kalmasıyla ilgili yüksek oranlar ve erozyonla ilgili sorunlar. Fakat yüzyıllardır bu şartlar altında tarım yapan bir Güneydoğu Asyalı köylü çiftçi için, tüm bunlar “hiçbir şey”dir.

Güneydoğu Asya’da nüfusun en belirgin özelliği eşit dağılmamasıdır. Bölgede nüfusun yoğunlaştığı alanların başında başlıca nehirlerin alüvyal topraklardan oluşmuş vadi ve deltaları gelir. Bu alanlarda nüfus yoğunlukları kilometrekarede 500’ün çok üzerindedir. Myanmar’da Tibet sınırının yakınından doğan ve Andaman Denizi’ne döküldüğü yerde bir delta oluşturan Irravadi, Tayland’da ülkeyi bir uçtan diğerine kat eden ve Tayland Körfezi’ne dökülen ÇaoPraya, Güney Vietnam’da Çin içlerindeki yüksek dağlardan doğan ve tüm Hindeğin yarımadasını geçen Mekong nehri ile Kızıl nehrin deltaları Güneydoğu Asya’nın anakarada kalan kısmında en yoğun yerleşilmiş alanlardır. Özellikle Vietnam’daki Tonkin ovası en yoğun nüfuslu alanlardan birini oluşturur. Bölgede volkanik toprakların bulunduğu alanlar da alüvyal topraklar üzerindeki benzer nüfus yoğunluklarına sahiptirler. Daha çok takımadalarda -Selebes (Sulawesi) adasının güneyinde, Sumatra’nın bazı kıyı kesimlerinde, Filipin adalarının bazılarında ve özellikle Cava ile Bali adalarında- derin, koyu renkli ve zengin volkanik toprak formasyonlarının tarımsal faaliyetler için çok uygun şartlar sunduğu alanlar son derece yoğun nüfuslanmışlardır. Bunlar arasında Cava adası en çok dikkat çekenidir. Adadaki sayısız volkanların 17 tanesi aktiftir ve bu volkanlardan çıkan küllerle toprak sürekli doğal olarak gübrelenir. Örneğin, 1962’de Bali’deki GunungAgung volkanı patladığında büyük miktarlardaki kül Cava’da 2 mm kalınlığında bir tabaka hâlinde depo edilmiş, yollar ve çatılar 3 aydan fazla küller altında kalmış ve çiftçiler bu külleri sepetlerine doldurarak tarlalarını gübrelemişlerdi. Adanın verimli volkanik toprakları üzerinde 120 milyon kişi yaşar -bu tüm Endonezya adalarında yaşayan nüfusun yaklaşık 2/3’ü ve tüm bölge nüfusunun 1/4’ü kadardır. Bölgenin nüfus dağılım haritası incelendiğinde, Malaya yarımadasının batı kıyısı boyunca yayılış gösteren, fakat ne alüvyal ne de volkanik topraklarla ilişkili olmayan nispeten yoğun nüfuslu bir kuşak göze çarpar. Bu, Güneydoğu Asya’da nüfusun toplanma alanları için üçüncü bir kaynağı gösterir: plântasyon ekonomisi. Gerçekten de Avrupalıların bölgeye tanıttığı plântasyonlar hiçbir yerde Malaya’da olduğu kadar ekonomik coğrafyayı değiştirmemişlerdir. Kuşkusuz modern Malezya’nın plântasyon ekonomisi olmaksızın bu derece yoğun nüfuslanmış bir çekirdek alan olarak gelişebileceğini söyleyebilmek güçtür. Güneydoğu Asya’da özellikle yağmur ormanları ile kaplı olan yüksek alanlar nüfusun en seyrek olduğu kısımlardır. Geniş alanlar kaplayan ormanlık alanlar, daha önce tarımsal faaliyet için açılmış bir alanın yeniden kendine gelebilmesi ve ıslah edilebilmesi için yıllar boyunca terk edilmesi gerektiğinden, yalnızca dağınık ve az sayıdaki nüfusu besleyebilmektedirler. Geçime dayalı göçebe tarımsal faaliyetlerin hâkim olduğu bu alanlarda, bazen avcılık ve toplayıcılık gibi faaliyetler geçim tarımına eşlik etmektedirler.

Bölge nüfusunun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşar. Tarımsal yerleşmelerin en ortak şekli toplu ya da çekirdekleşmiş köylerdir. Fakat bunlar farklı tip (örneğin Merkezi Burma’daki surlu köyler) ve büyüklüklere (örneğin Merkezi Tayland’daki köyler büyük, Endonezya’da Cava ve Sumatra’da ya da kıtasal Güneydoğu Asya ve Kalimantan’ın yüksek

alanlarındaki köyler ise daha küçük tiplerini oluştururlar) sahiplerdir. Şehirler ise bölgenin bir ucundan diğerine benzer arazi kullanılış kalıpları sergilemektedirler: (1)hepsi hızlı bir nüfus artışına sahne olurlar; (2)varlıkları son derece azalmakla birlikte, yabancılar hâlâ şehirlerin ticari yaşamlarında karar verici rol oynamaktadırlar. (3)büyük kıyı şehirleri hem başlıca limanlar olarak dış ticaret ve denizcilik faaliyetlerine hizmet verirler hem de iç kısımlardaki toplama-dağıtma faaliyetleri için de birer merkez hâline dönüşmüşlerdir. (4)hepsi birbirine benzer şehir içi arazi kullanılış kalıpları sergilerler. Bölge ülkelerinin hemen tümünde şehirselleşme nüfusun büyük bir kısmı “başlıca şehir”de (ya da “primate city”de) yaşamaktadır.

Güneydoğu Asya’da üç tarımsal sistem yaygındır: (1)Göçebe tarım faaliyeti; Vietnam ve Laos’da Annam Sıradağları, Tayland’ın doğusu, Burma’daki dağlık alanlar, Kalimantan (Borneo), IrianJaya, Sumatra’nın büyük kısmı ile Malay yarımadasının doğusunda ormanlarla kaplı yüksek alanlarda yaşayan kabile gruplarının önde gelen ekonomik faaliyetidir. Ağaçların kesilip yakılmaları ve bunların külleri ile toprağın verimliliğinin artırılmasına dayanır; verim ya da alınan ürün miktarı azaldığında da bu alanları terk edilir ve başka bir yerde aynı döngü tekrarlanır. Fakat çevre üzerindeki etkileri (özellikle ormanların tahribi) konusunda önemli tartışmalar bulunmaktadır. (2)Sulamalı pirinç tarımı; bölgede tarımsal faaliyetin en ortak ve en yaygın şeklidir. Delta ovaları, vadiler ve taraçalandırılmış yamaçlar gibi yoğun olarak ekili alanların çok büyük kısmında sulamalı pirinç tarımı (*paddy*) yapılmakta ve bölge dünyanın pirinç üretim (Güney Asya ile birlikte % 90’ın fazlası) merkezi olarak görülmektedir. (3)Plântasyon Tarımı; bu ticari tarım türü bölgede Avrupalılar tarafından başlatılmıştır. Günümüzde en önemli ürünler kauçuk, palmiye yağı, kahve, çay, tütün ve hindistan cevizidir.

Güneydoğu Asya farklı özellikler sunan ormanlarında çeşitli kaynaklara sahiptir. Bölgede geniş yayılış gösteren tropikal yağmur ormanlarından elde edilen kereste ürünleri (tik, abanoz, sandal ve daha çok Filipinler’e özgü maun) ülkelerin çoğu için büyük öneme sahiptir. Özellikle Malezya, Endonezya, Filipinler, Myanmar, Tayland ve Vietnam’da ormanlardan faydalanma ekonomik yapıda büyük öneme sahiptir. Bölge, diğer yandan, aralarında metal madenler ve fosil yakıtların da bulunduğu, bazı önemli maden kaynaklarına da sahiptir. Bu kaynakların en çok bilineni, başlıca üretim kuşağının Malay Yarımadası ve komşu adalarda yer aldığı kalaydır. Ayrıca bakır (Filipinler’in kuzeyinden başlayarak Moluk Adaları’na ve Yeni Gine’de Bougainvill’e kadar uzanan alanda), nikel (Endonezya ve Filipinler’de yoğunlaşmıştır), demir (Malaya ve Filipinler’de) ve petrol (Endonezya, Malezya, Brunei, Myanmar, Tayland, Vietnam ve Filipinler’de) yatakları da bölgesel öneme sahiptir. Güneydoğu Asya’da sanayi faaliyetleri ise sömürge döneminde gelişmeye başlamış ve 20. yüzyılın son çeyreğinde bu gelişme kuvvetlenmiştir.

4.4. Güney Asya

Güney Asya başlıca beş bölgeye ayrılabilir: (1)*Hindistan*; (2)*batı*, Pakistan’da odaklanır; (3)*doğu*, Bangladeş’te odaklanır; (4)*güneydeki adalar* –Sri Lanka ve Maldivler ve (5)*Keşmir’den Nepal ve Bhutan’a kadar olan kuzeydeki dağlık alan*. Fizyografik bölgeler açısından bakıldığında ise, açıkça kendisini belli eden üç büyük bölge ayırmak mümkündür:

1)*Kuzeydeki Dağlık Alan:* Kuzeybatıdaki Hindu Kuş ve Karakurum sıradağlarından başlayıp ortada kalan Himalayalarla uzantısını Bhutan'daki dağ sıralarına ve en doğudaki Hint eyaleti ArunaçalPradeş'e kadar sürdürür. Fakat bölgenin en büyük ülkesi Hindistan'da asıl ağırlığını hissettiren bu alt-bölge değil, aşağıda ele alınan diğer iki bölgedir.

(2)Akarsu Havzalarının Düzlükleri: Çoğu kez genel bir adla "Kuzey Hindistan Ovası" olarak da anılan bu kuşak: (a)Pakistan'ın aşağı İndus vadisinden (bu alan Sind olarak bilinir) başlar, daha sonra (b)Hindistan'da Ganj nehri vadisinin yarattığı geniş ovayı içine alır ve doğuda (c)Bangladeş'te Ganj ve Brahmaputra'nın birleşerek yarattığı büyük çifte deltaya doğru doğruya uzanır.

(3)Güney Platosu: Hindistan yarımadası, esas olarak, dev DekkanPlatosu'nun egemen olduğu bir alandır. Dekkan ("Güney" demektir) doğuya doğru eğilmiş ve bu yüzden de en yüksek kesimleri batıda yer almıştır. Dekkan'ın kuzeyinde başka iki plato daha uzanır: Batıda Merkezi Hint Platosu ve doğuda da Chota-Nagpur Platosu. Bu platonun kenarları aynı zamanda da Gatlar denilen (sözcük olarak anlamı tepeler –bir başka anlamı da merdivenler) dağlarla belirlenmiştir ve Gatlar oldukça dar kıyı ovalarına doğru inerler.

Doğu Asya ülkeleri 1.5 milyara yaklaşan toplam nüfuslarıyla dünyanın en büyük iki toplanma alanından birisini (diğeri Doğu Asya) oluşturmaktadırlar. Güney Asya, aynı zamanda da, dünyanın bilinen en eski medeniyet-kültür ocaklarından birisidir ve daha sonra Britanya sömürge imparatorluğunun da köşe taşlarından birisi olmuştur.

Güney Asya olarak ayrılan bölgede yer alan ülkelerin kendilerinin başka yerlerden ayırt edilmelerini sağlayan özellikleri vardır ve bunların bazıları oldukça çarpıcıdır. Kısaca özetlemeye çalışarak bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

Nepal, *Dünyanın Tek Hindu Krallığı*'ydi –28 Mayıs 2008'de "Cumhuriyet" hâline gelmesine karar verildi. Bununla birlikte, önemli fiziki coğrafya özellikleri de vardır: Bunların başında da yükselti gelir: en alçak nokta 70 m'de başlar ve çok kısa bir mesafe içinde en yüksek nokta 8,850 m'deki Everest Tepesi'ne tırmanır. Dünyanın en yüksek 10 zirvesinden 8'i burada yer alır; "Üçüncü Kutup" denilen Everest de burada alır. Diğer dağların büyük kısmı yine 8.000 m'nin üzerindedir.

Bhutan, *Dünyanın Tek Budist Krallığı*'dır. Küçük Bhutan Krallığı bir yüksek dağlar ve derin vadiler ülkesidir. Güneyde Hindistan sınırında 12 ile 16 km arasındaki genişlikte Duars denilen dar bir alçak alan, bir ova uzanır. Kuzeyde İç Himalayalar denilen yüksek dağlar geniş ve derin vadilerle parçalanmış durumdadır. En uzak kuzeyde ise Büyük Himalayalar burada da 7.000 m'nin üzerinde yükselirler. Yüzyıllarca dış dünyadan yalıtılmış olarak kalmış; krallık hiçbir zaman yabancı istilasına uğramamış ya da başkaları tarafından fethedilmemiştir.

Sri Lanka, "Güney Asya Trajedisi" olarak anılan bu ada-ülke ekonomik sorunlar kadar, bazıları Hindistan ve Pakistan'ınkiyle aynı fakat bazıları onlarınkinden değişik siyasal sorunlarla da uğraşmak zorundadır. Sri Lanka Hindistan Yarımadası'na yakınlığı ve

okyanusla bağlantılı ticaret ve fetihlere açık olmasından kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir. Tamiillerle Sinhalezlerin çatışmasından dolayı burada oluşmuş olan “devlet içinde devlet” ya da “insurgentstate” modeli yakın yıllarda (Küba, Nikaragua, Peru gibi) başka ülkelerde de görülmüştür.

Bangladeş’e yapılabilecek ilk yakıştırma “*Şanssız Ülke*” olmaktadır. Bangladeş, gerçek bir *fiziki* yerdir; neredeyse tek bir bölgeden oluşmuştur: tümü, popüler bir deyimle “*deltaik*”tir. Bangladeş’te Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin (ve de Meghna) birleşik deltası ülkenin tümüne yakınına kapsar, tümüne yakınına ilgilendirir. Arazi her iki akarsudan ayrılan, bazen 30 km genişliğe erişen ama derinliği 5 m’yi geçmeyen 200’den çok dağıtım kanallarıyla parçalara ayrılmıştır. Ganj-Brahmaputra delta ovası akarsuların yarattığı kanallardan meydana gelmiş bir labirent gibidir. Az ve özdeyişle burası “*yeni çamur, eski çamur ve bataklık*” diye tanımlanır. Eğer genel olarak bu kesimdeki ayrı ayrı alanların tümünü deltaik özellik olarak alırsak (ve Meghna’nın gerisindeki Surma Vadisini de katarak), o zaman burası dünyanın en büyük deltası olur. Ama sözcük anlamını kesin ve dar şekliyle alırsak, Ganj, Ganj-Brahmaputra ya da başka bir deyişle Bengal Deltası çok daha küçüktür ve tanımlanması da hiç kolay değildir. Bu bakımdan bölgenin çok büyük kısmı gerçek delta ile kuzeye doğru büyük alüvyal yelpazeler kütlesi –*Strickland’sparadelta*- olarak nitelenebilir. Buradaki deltanın tanımı için çok girişimler yapılmıştır.

Ama Bangladeş aynı zamanda gerçek bir *beşerî* yerdir –dünyadaki en yoksul ülkelerden birisidir. Kişi başına 470 \$ yıllık geliriyle, Birleşmiş Milletler dünya sıralamasında 186’ıncı sıradadır. Hindistan’ın büyük kısmında olduğundan çok daha yüksek olan nüfus artışı Bangladeş’in en büyük derdidir.

Pakistan; Kuruluşundan sonra sürdürdüğü tek bir ülke hâlinde ayakta kalma savaşı “yeni bir meydan okuma” olarak algılanan Pakistan için “eğer Mısır’a ‘Nil’in hediyesi’ denilirse, Pakistan’a da “‘İndus’un hediyesi’ denilebilir” yorumu getirilmiştir. İndus nehri ve en büyük kolu Sutlej (Satleç) bu çok nüfuslu ülkenin kalbini meydana getiren yaşam damarlarını beslemektedirler.

“Meydan Okuma” şeklindeki nitelemenin nedeni 1970’lerin başında, tamamen yeni bir başkentin Rawalpindi’den kısa bir mesafede Keşmir sınırında “İslamabad” adıyla kurulmuş olmasıdır. Bu yeni planlı şehir bu konumuyla ve adıyla çatışma hâlinde olduğu Hindistan’a bir meydan okuma olarak algılanmıştı. Bu durum da yalnızca Pakistan’ın kültürel ve ekonomik *heartland*’inin içerde bulunma konumunu doğrulamakla kalmamakta, aynı zamanda da ülkenin kuzeydeki varlığını mücadele içinde vurgulamaktaki kararlılığını da göstermektedir. Pakistan’ın aşırı derecede sınıra yakınlık gösteren Lahor yerine Karaçi’yi seçerken gösteremediği bir güvenlik duygusunun da delili olmaktadır. Ayrıca, başkente İslâmabad adını vererek de, Pakistan, Müslüman olan temelini Hindu meydan okuyuşuna karşı ilân etmiştir.

Hindistan; “*Hindistan alt-kıtası, çeşitli ırkların ve insanların toplanıp içine yakalandığı derin bir ağ olmuştur hep*”. “*Hindistan yaşamın hemen her anında her çağdan meraklı dikkatleri kendine çekmiştir, onları heyecanlandırmıştır*”. Bunları söyleyen Rennell şöyle sürdürüyor

sözlerini: “İklimin çekiciliğiyle yaratılan yumuşaklık ve kadınsılık ve neredeyse kendiliğinden üretim yapan toprağın çoğaltıcı doğası Hindistan halkını daha güçlü komşularının saldırılarına açık tutmuş ve onları her yabancı saldırgan için kolay av kılmıştır. Sonuç ise, Hindistan’ın dalga dalga fetih ve yerleşmelere sahne olmasıdır”.

Büyük Güney Asya üçgeninin yaklaşık üçte ikisini tek başına kaplayan ülke Hindistan’dır; günümüzün dünyadaki en çok nüfuslu demokrasisi ve en büyük nüfuslu federal devletidir. Hindistan’da Sahra-altı Afrika, buna ek olarak Kuzey Afrika/Güneybatı Asya’nın birlikte nüfuslarından daha fazlası yaşamaktadır –yani 74 ülke nüfusu toplamından daha çok... Eğer Hindistan tek bir devlet olarak kalabilirse, dünyanın da nüfus bakımından birinci en büyük ülkesi olacaktır. Bir üniter ülke olma durumunu sürdürdükçe de yirminci yüzyılın siyasal-coğrafi mucizelerinden birisi olacaktır. Hindistan korkunç bir etnik, dinsel, linguistik ve ekonomik zıtlıklar ve farklılıkların mozaigi hâlinindedir; birçok ulusun içinde yaşadığı bir devlettir; yarım yüzyılı biraz aşan sürede temelde demokratik bir ülke olarak kalmayı ve federal sistemi sürdürmeyi başarmıştır.

Hindistan 28 eyalet ile eyalet toprağı adını taşıyan 7 idari birimden oluşmaktadır. 1947’de bağımsızlığın ardından Hindistan hükümeti ülkeyi bölgesel dillere göre yeniden örgütlemiş ve tüm Hintlilerin 1/3’ü tarafından konuşulan *Hindi* tüm ülke için resmî dil ilan edildi. Ancak, daha çok kuzeyde toplanmış olan bu dili konuşan grubun egemenliğini istemeyen güneydeki Hintliler buna tepki gösterdiler ve şiddet olayları meydana geldi; bu nedenle de bu karardan hemencecik vazgeçip resmî dil olarak (“şemsiye” dil) İngilizce benimsendi. Günümüz Hindistan’ının belli başlı bölgesel dillere göre ayrılmış siyasal-coğrafi çerçevesi Hindistan’daki birçok toplum için doyurucu olmamıştır; resmen kabul edilmiş 17 dilin dışında da birçok dil konuşulmaktadır. Din de Güney Asya’nın ve Hindistan’ın siyasal coğrafyasını biçimlendirmeye devam etmektedir. 1947’de Güney Asya alt-kıtasının parçalanmasıyla bir Hindu kesim (Hindistan) ve bir de Müslüman kesim (Pakistan) ortaya çıkmasından da dinsel farklılıklar sorumluydu. Hindistan nüfusunun büyük çoğunluğu –% 83’ü- Hindudur; nüfusun % 12 kadarını oluşturan Müslümanlar (Hindistan Endonezya ve Pakistan’dan sonra en fazla Müslüman nüfusa sahip ülke) ile % 2 kadarını oluşturan Sihler önemli azınlık guruplardır. Hiyerarşik düzende en yüksek kastlar sırasıyla *Brahmanlar*, *Kshatriyas*, *Vaçyaslar*, *Çudraslar*’dır. Bu dört grubun altında, en aşağıda da hiçbir kasttan olmayanlar, yani “*Dokunulmazlar*” denilen ve topraktan geldikleri sanılanlar bulunur. Toplumun en kirli işlerini (hayvan kesmek, deri tabakhanelerinde çalışmak, çöpçülük yapmak vb gibi) yapan bu gruptur.

4.5. Güneybatı Asya (Orta Doğu)

Orta Doğu, tarih öncesinden günümüze kadar sayısız etnik grupların gelişip yayıldığı, bir yandan en ilkel topluluklar yaşarken diğer yanda en büyük medeniyetlerin kurulduğu Asya kıtasının batı ucunda yer alan bir bölgedir. Bölge Türkiye’den İran’ın doğu sınırına kadar uzanır ve Arabistan Yarımadası’nın güneyine kadar olan toprakları da içine alan yaklaşık 6.5 milyon km²’lik bir alan kaplar. Orta Doğu’nun *yüzey şekilleri* birbirine hiç benzemeyen iki büyük üniteden meydana gelmiştir: (1)Yüksek Saha; bölgenin kuzey ve kuzeydoğusunda

kalan kısmını kapsar ve coğrafi görünümüne genç kıvrımlı dağ sıraları ile yükselmiş relief şekilleri egemendir. (2)Arap Plâtosu; Bu bölüm bütünüyle eski ve devamlı aşınmaya uğramış bir özelliğe sahiptir. Kuzeyin en belirgin özellikleri olan kıvrımlar ve yüksek dağ sıraları ile dinamizm, Arap Plâtosu'nda yerlerini alçak plâtolar ve ovalar ile statik yapıya bırakmışlardır. Bu çok farklı iki bölüm arasında, onların çeşitli özelliklerini taşıyan üçüncü bir bölüm, “Geçiş Zonu” yer alır. Orta Doğu'da genç dağlar yaklaşık 2.5 milyon km² alan kaplarlar. Bölge kuzeyde, doğudan batıya iki büyük sistem tarafından geçilmektedir: Kafkas Dağları ile güneyinde uzanan Karadeniz Dağları ve Elbruzlar Alplerin Kuzey Kolu'nu, daha güneyde Toroslar ve Zağroslar ise Alplerin Güney Kolu'nu meydana getirirler. Bu iki kol bir “Ara Bölge” ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Ara Bölge, bu iki kol arasında oluşmuş bir havza olmakla birlikte, ortalama yükseltisi 1.000 m olduğundan yükselmiş bir plâto olarak belirmektedir.

Orta Doğu'da ovalar diğer morfolojik ünitelere göre oldukça az alan kaplarlar; hatta Yüksek Saha'da yok denecek kadar azdırlar. Bunun en önemli nedeni, Yüksek Saha'nın bütünüyle dağlar ve yüksek plâtolardan meydana gelmiş olmasıdır. Bölge ovalarının bir kısmı Yüksek Saha'da ve onun Ara Bölge'si içinde (gerçek görünümleri ile İç Anadolu'da ortaya çıkarlar ve Merkezi İran'a kadar bağımsız şekiller hâlinde uzanırlar), bir kısmı da Yüksek Saha'nın kenar bölümlerinde (oluşmalarında tektoniğin rolü büyüktür ve en zengin örnekleri Türkiye'de, Marmara ve Ege bölgelerinde görülür) yer alırlar. Ayrıca alüvyal ovalar (Karadeniz Bölgesi'ndeki Çarşamba, Bafra ve Karasu ovaları gibi) ve kuzeyde Kura Depresyonu, Çukurova ve Mezopotamya Ovası gibi daha farklı karaktere sahip ovalar da bulunmaktadır. Bölgede çöller çok geniş sahalar kaplar; İran'ın kuzeydoğusunda Horasan'dan başlar, Mezopotamya vadisinin batı kenarında devam eder, Büyük Suriye Çölü'nden itibaren güneye doğru Umman Denizi'ne kadar uzanarak Arap Plâtosu'nun büyük çoğunluğunu (DaştıLut, DaştıKavir, Rubülhâli Çölü, Büyük Suriye Çölü, Büyük Nefud Çölü, Küçük Nefud Çölü başlıcalarıdır) kaplarlar.

Orta Doğu'da akarsu şebekesi bölgenin her yerinde aynı özelliklere sahip bulunmaz. Bölgede üç farklı drenaj şebekesi ayırt edilmektedir: (1)Ekzoreik (Denize Akışı Olan) Sahaların Drenaj Şebekesi: Özellikle Yüksek Saha'da, bol yağış alan alanlarda yoğundur. Türkiye'nin hemen her yeri, Elbruz ile Zağros dağlarının üzeri, Doğu Akdeniz kıyısında yer alan dağlar ile güneyinde Kızıl Deniz boyunca uzanan plâtoların denize bakan yüzleri bu sahalar içinde kalır. Ekzoreik sahalarındaki akarsular, basit (Kafkaslarda İngur ve Kura; Karadeniz Dağları'nda Değirmendere, Kızıldere ve İkizdere; Toroslar'da Dalaman, Aksu, Köprüsu ve Manavgat gibi) ve kompleks (Türkiye'de Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya, Seyhan, Ceyhan, Küçük Zap ve Asi; İran'da Kızıluzun, Karun, Mend; İran ve Irak'ta Büyük Zap ve Diyala gibi, Fırat ve Dicle ise Orta Doğu'da kompleks akarsu şebekesinin en karakteristik örnekleridir) olmak üzere iki gruba ayrılırlar. (2)Andoreik (Denize Kesintili Olarak Akışı Olan) Sahaların Drenaj Şebekesi: Genellikle Yüksek Saha'nın iç kısımları ile Doğu Akdeniz kıyı bölgesindeki Gor Çukuru sahasında yer alır. (3)Areik (Dışarıya Akışı Olmayan) Sahaların Vadi Şebekesi: Bu tür sahalar genellikle Arap Plâtosu'nda yer alırlar.

Kuzeyden güneye yani Kafkas Dağları'ndan Aden'e kadar uzanan alan üzerinde, Orta Doğu'yu üç iklim kuşağına -"İlman Kuşak", "Sıcak Kuşak" ve "Subtropikal Kuşak"- bölünmektedir. Fakat bu kuşaklar çok düzenli değildir; Arap Plâtosu dışında, kısa mesafeler içinde önemli değişiklikler görülebilmektedir. Sıcaklıklar da bölgenin her yerde aynı değildir. Özellikle yaz sıcaklıkları çok yüksektir; örneğin Bağdat'ta 40°C'nin üzerinde iken İran'ın güneybatısındaki Huzistan bölgesinde 53.9°C olarak kaydedilmiştir. Kış mevsimi ise, enlem derecesinin düşüklüğüne rağmen bölge sürekli "Kontinental Polar Hava Kütlesi"nin baskısı altında kaldığı için, Arabistan'ın kuzey bölümü de dâhil olmak üzere oldukça soğuk geçmektedir. En düşük sıcaklık Türkiye'de Karaköse'de -43°C olarak kaydedilmiştir; Tebriz ve Meşet'te de sırasıyla -27.8°C ve -23.9°C'lik değerler kaydedilmiştir. Orta Doğu yağış şartları bakımından ise gerçekten bir geçiş sahasında yer almaktadır. Çünkü bölge kuzeyde İlman Kuşak'ın nemli iklim tipinin etkisi altında bulunmakta, buna karşılık güneyi tümüyle yağışsız bir bölüm içinde yer almaktadır. Orta Doğu'da çevre koşullarındaki bölgesel farklılıklar doğal bitki örtüsünde de görülmektedir. Bölgenin kuzeyinde Karadeniz kıyıları, Kafkaslar, Elbruzlar, Zağroslar ve Lübnan dağları üzerinde nemli ve subtropikal ormanlar; Arabistan Yarımadası'nın tamamı ile Ürdün ve Irak'ta çöl sahalarının bitki örtüsü; İç ve Doğu Anadolu'nun yüksek plâtolarında, Güney Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan plâtolarında, İran'da, Yukarı ve Aşağı Mezapotamya'da, Güneydoğu Anadolu'da ve Orta Suriye'de stepler, gerçek Akdeniz ikliminin görüldüğü alanlarda da Akdeniz âleminin bitki örtüsü geniş yayılış alanına sahiptirler.

Orta Doğu günümüzde yaklaşık 300 milyon nüfusa sahiptir. Fakat nüfusun dağılışında belirgin bir eşitsizlik görülmektedir. Bölgede nüfus "Yüksek Saha" ve "Ara Bölge" olarak adlandırılan, diğer bir ifadeyle genel olarak sıcaklık, yağış ve toprak koşullarının yaşamaya ve tarımsal faaliyete (özellikle sulamaya) elverişli olduğu alanlarda yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin Karadeniz, Marmara ve Ege kıyıları, Doğu Akdeniz kıyı şeridi, Hazar Denizi ve Basra Körfezi kıyıları, Mezopotamya ile Dicle ve Fırat nehirlerinin vadi boyları bölgenin en yoğun nüfuslanmış alanlarını oluştururlar. Mutlak kuraklığın hüküm sürdüğü çöller ile yaşam koşulların çok güç olduğu çöller komşu alanlar ise nüfus kümelerinden yoksundur. Bölge nüfusu dinsel, dilsel ve etnik açıdan önemli farklılıklar göstermektedir. Orta Doğu yerkürenin yerleşme tarihi içinde, ilk şehirleşme hareketlerinin başladığı bölgelerden birisidir. Günümüzde bölge nüfusunun % 55'i şehirlerde yaşamaktadır. Kırsal yerleşmeler ise köyler ve bazıları geçici bazıları sürekli daha küçük iskân şekilleri (mahalle, yayla, kom, mezra, oba ve çiftlik gibi) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yerleşmeler Yüksek Saha ülkelerinde kıvrımlı ve ara bölgede dikkati çekerler. Alçak Saha'da kır yerleşmeleri çoğunlukla küçük köyler ya da (sayıları giderek azalmakla birlikte) göçebe hayvancılık yapan grupların geçici yerleşmeleri şeklindedir.

Orta Doğu ülkeleri ikili bir ekonomik yapıya sahiptirler. Bölge her şeyden önce dünya enerji coğrafyasında büyük önem taşıyan petrolün başlıca üretim ve ticaret alanlarından birisidir; fakat bu doğal kaynak bazılarında bol miktarda bulunurken, bazılarında hemen hiç yoktur. Diğer yandan, Türkiye ve İsrail dışında sanayi faaliyetleri bölge ülkelerinde pek gelişmemiştir. Bu nedenle temel geçim kaynağını hâlâ büyük ölçüde tarım faaliyetleri oluşturmaktadır. Bölge nüfusunun yaklaşık % 65'inin geçimini tarımdan karşıladığı tahmin

edilmektedir. Fakat bölgenin yerleşim tarihi kadar eski olan bu faaliyet zamanımızda birkaç ülke dışında istenilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Bölgenin kuzeyinde relief, güneyde ise iklimatik faktörler tarımsal faaliyetin alanını daraltmakta ve sınırlarını çizmektedir. Orta Doğu'da ekonomik yaşamda hayvancılık önemli bir yere sahiptir; geniş alanların ot örtüsü (steplerden Alpin çayırlara kadar değişen) ile kaplı olması kuşkusuz bunda büyük paya sahiptir. Bölge dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri olmasına rağmen, sanayi faaliyetleri gelişmemiştir. Bununla birlikte, bölgede tarımsal faaliyete ve madencilığe dayalı bir imalat sanayisinin varlığı belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Modern sanayi faaliyetlerinin gelişmiş olduğu ülkelerin başında Türkiye, İran ve İsrail gelmektedir. Orta Doğu'da geçmişi oldukça eskiye dayanan önemli bir sanayi kolu da madenciliktir. Fakat Orta Doğu yeraltı kaynakları bakımından asıl zenginliğini petrole borçludur. Orta Doğu petrol rezervleri açısından dünyadaki en önemli bölgelerden birisidir. Özellikle Ara Bölge'de İran'da Huzistan'daki, Irak'ta Basra Körfezi kıyıları ile Musul'daki, Suudi Arabistan'daki, körfez ülkelerinin kıyılarındaki ve Hazar Denizi kıyılarında Bakü çevresindeki petrol havzaları büyük rezervlere sahiptir.

Uygulamalar

1) Öğrenci bu dersi Asya ile ilgili bölgesel haritalar eşliğinde okumalı ve bölgelerin lokasyonlarını kavramalıdır. Bu konuda, ilgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1)** *Üçüncü Kutup*” denilen Everest Dağı hangi Asya ülkesinin sınırları içinde kalmaktadır?
- 2)** Tayland’da ülkeyi bir uçtan diğerine kat eden ÇaoPraya Nehri hangi körfeze dökülür?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Asya'nın alt bölgelerinden dördü –Doğu Asya, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Orta Doğu- genel fiziki ve beşerî özellikleri ile ele alınmıştır

Doğu Asya hem coğrafi hem de kültürel özellikleri açısından “Doğu” olarak adlandırılmaktadır. Bölge dünyanın en yoğun nüfuslu yerlerinden birisidir; Asya nüfusunun yaklaşık % 38'i, dünya nüfusunun ise % 22'si (yaklaşık 1.5 milyar kişi) burada yaşar. Çin(tam adıyla *Çin Halk Cumhuriyeti*); Doğu Asya'nın nüfus ve toprak bakımından en büyük ülkesidir; 9,640,821 km²'lik yüzölçümü ile fiziksel olarak tüm Asya'ya egemendir. Aynı zamanda, 1.34 milyara yaklaşan nüfusu ile yalnızca Doğu Asya'nın değil dünyanın da en fazla nüfusa sahip ülkesidir. Günümüzde dünya toplam nüfusunun yaklaşık 1/6'sı Çin topraklarında yaşamaktadır.

Güneydoğu Asya, Asya kıtasının güneydoğu köşesindeki sayısız adalar, yarımadalar ve bunların arasına giren sığ iç denizlerden oluşan bir bölgedir. Bölge toplam 4.6 milyon km²'lik yüzölçümüyle dünya yüzölçümünün yalnızca yüzde 3'ünü kaplar. Günümüzde 500 milyonu aşkın insanın yaşadığı Güneydoğu Asya yüzölçümleri, nüfus yoğunlukları, kaynak potansiyelleri ve gelişme düzeyleri bakımından birbirinden çok farklı 10 ülke arasında paylaşılır: *Myanmar, Tayland, Laos, Kamboçya, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Brunei ve Filipinler*. Güneydoğu Asya yakın yıllara kadar bir bütün olarak dünyanın yoksul bölgeleri arasında yer alıyordu. Fakat günümüzde bölgenin ekonomik coğrafyasında (daha çok sanayi ve özellikle imalat faaliyetlerinde) önemli bir büyüme bazı gelişmeler açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, tarım bölge genelinde hâlâ en önemli ekonomik faaliyettir.

Güney Asya kıtanın diğer yerlerinden kuzeyden dünyanın en büyük sıradağları olan geniş ve muazzam Himalayalarla, doğu ve batıya doğru da bunların uzantılarıyla ayrılmıştır. Kuzey, doğu ve güneye doğru Güney Asya dağlar, ormanlar, kıyılarla çevrilmiştir ve bu durumuyla da dünyanın en iyi tanımlanmış fizyografikalemlerinden birisini oluşturmaktadır. Gerçekten de Güney Asya âlemini olağanüstü fiziksel zıtlıklar tanımlar. Dünyanın en kurak yerlerinden biri de, en fazla yağışlı yerlerinden biri de bu âlemde yer alır; tüm dağ sıralarının en yüksek ve en büyükleri devasa akarsu yataklarının etrafını çevreler; yoğun yağmur ormanları yaşamsız çöllerle zıtlık oluşturur; bir alanda tarımın sorunu suyun azlığıyken, bir başkasında da çokluğudur. Bütün Güney Asya âlemi 4.516.396 km²'dir; batıda İran sınırından doğuda Myanmar'a ve Hindistan yarımadasının en güney ucundan Keşmir'in en kuzeyine kadar uzanır. Bu sınırlar içinde,

Bölüm Soruları

1) Çin'in nüfusunun $\frac{3}{4}$ 'ünden fazlası belli başlı dört akarsu havzasında toplanmıştır: Aşağıdakilerden hangisi bu havzalardan birisi değildir?

- a) Kuzeydoğu Çin Ovası ya da diğer adıyla Liao-Songhua Havzası
- b) Huang He/HoangHo Havzası
- c) ÇangKiyang (Yangçe) Nehri'nin yukarı ve aşağı havzaları
- d) Irrawaddy Havzası
- e) Si (Batı) Nehri Havzası

2) Orta Doğu'da nemli ve subtropikal ormanlar aşağıdaki bölgelerden hangisinde görülmez?

- a) Arabistan Yarımadasında
- b) Karadeniz kıyılarında
- c) Kafkaslar üzerinde
- d) Lübnan dağları üzerinde
- e) Zağroslar üzerinde

3) Çin'in ve Güneydoğu Asya'nın bütün başlıca nehirleri Çin'in hangi topografik ünitesinden doğar?

- a) Tibet-Kinghai Platosu
- b) Kızıl Havza
- c) Merkezi Çin Löss Platosu
- d) Tarım Havzası
- e) Moğolistan Platosu

4) Çin'in topografyası, genel olarak, kuzeydoğuya, doğuya ve güneydoğuya doğru yükseltisini kaybeden eğimli ya da taraçalı bir yapıya sahiptir. En yüksek “doğal taraça” hangisidir?

- a) Moğolistan Platosu,
- b) Merkezi Çin Lös Platosu
- c) Yunnan-Guizhou Platosu
- d) Tibet-Kinghai Platosu
- e) Tarım Havzası

5) Çin'in nüfusunun $\frac{3}{4}$ 'ünden fazlası belli başlı akarsu havzalarında toplanmıştır. Bu havzalar Çin'in en büyük şehirlerini ve sanayi alanlarını da içerirler. Aşağıdakilerden hangisi bu havzalar arasında yer almaz?

- a) Kuzeydoğu Çin Ovası (Liao-Songhua Havzası)
- b) Aşağı Sarı Nehir (Huang He/HoangHo) Havzası
- c) Tarım Havzası
- d) ÇangKiyang (Yangçe) Nehri'nin yukarı ve aşağı havzaları
- e) Si (Batı) Nehri Havzası

6) Bütün Güney Asya âlemi ne kadar alan kaplar?

7) Güneydoğu Asya'da hangi ülkeler yer alır?

8) Doğu Asya'nın nüfus ve toprak bakımından en büyük ülkesi hangisidir?

9) “Orta Doğu ülkeleri bir ekonomik yapıya sahiptirler” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Orta Doğu'da sıcaklıklar bölgenin her yerde aynı değildir. Özellikle sıcaklıkları çok yüksektir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1) d, 2) a, 3) a, 4) d, 5) c, 6) 4.516.396 km² 7) Myanmar, Tayland, Laos, Kamboçya, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Brunei ve Filipinler, 8) Çin, 9) ikili, 10) yaz

5. AVRUPA: ÇEVRESEL TEMELLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5. Avrupa: Çevresel Temeller

5.1. Yüzey Şekilleri

5.2. İklim koşulları

5.2.1. İklim Bölgeleri

5.3. Bitki örtüsü

5.4. Topraklar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Avrupa’da kaç büyük fizyografik bölge ayırt edilebilmektedir?

Cevap: Dört bölge ayırt edilebilmektedir: (1)Kuzeybatı Dağlık Bölgesi;(2)Merkezi Dağlar ve Yaylalar; (3)Güney Dağlık Bölgesi; (4)Kuzey Avrupa Ovası ve Başka Düzlükler.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Avrupa nedir? Sınırları nerededir? Avrupalılar kimlerdir? Sorularının yanıtları	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus", "Yerleşme" ve "Kültür" bölümlerinin okunması; Prof.Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Avustralya - Yeni Zelanda ve Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabın başındaki Bölgesel Coğrafya ile ilgili bölüme bakılması.
Fiziki Coğrafya	Avrupa'nın çevresel temellerinin genel özelliklerinin ortaya konulması	Prof.Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Anahtar Kavramlar

- Baltık Kalkanı
- Rhone Vadisi
- Rhein Vadisi
- Pireneler
- Apeninler
- Karpatlar
- Dinar Dağları

Giriş

Avrupa nedir? Sınırları nerededir? Avrupalılar kimlerdir? Sorularının yanıtları herkesin sandığından çok daha karmaşık ve tartışmalıdır. Dünyanın başka yerlerindeki bölge ayrımlarında da olduğu gibi, Avrupa da neleri içine aldığı kabul edilmiş kesin bir tanımının yapılamadığı bir “birlik”tir. Avrupa’nın sınırlarını fiziki coğrafya terimleriyle doğuda Ural Dağları, Ural Nehri ve Hazar Denizi; güneyde Kafkas Dağlarının kuzey sıraları ile Karadeniz ve Akdeniz; batıda Atlas Okyanusu ve kuzeyde de Kuzey Buz Denizi’nin (Arktik Okyanus) çizdiği kabul edilmiştir.

Bu fiziksel tanımlama uygun gibi görünse de çok sayıda kuşkucu sorulara götürür bizi: Örneğin Avrupa Rusya’yı ikiye bölmekte, bir kısmını Asya’da bırakırken, diğerini Avrupa’ya katmaktadır. Böylece de Rusya’nın “Avrupalı mı” yoksa “Asyalı mı” olduğu yoksa ikisi de olmadığı soruları doğmaktadır. Tanımlanması konusunda zorluk çekilen yerler arasında İzlanda da vardır; Avrupa’nın bir parçası kabul edilir ve Danimarka’nın bağımsızlığını kazanmış eski bir ilidir ama Kuzey Amerika’nın bir parçası olarak görülür hep. Aslında neyin ve kimin Avrupalı olduğunun belirlenmesinde kültürel mülahazalar çok önem taşır. Bu yüzden de ataları bin yıl kadar önce Asya’dan Avrupa’ya göçen Macarlar ve Finliler, Avrupa halkları olarak kabul edilirlerken, Avrupa’ya yakın zamanlarda göç etmiş milyonlarca Asyalı ve Afrikalı “Avrupalı” olarak görülmezler.

Avrupa, küresel üyelikleri olan çok sayıda uluslararası kurumun merkezlerinin bulunduğu yerdir; aynı zamanda temelde Avrupalı üyelere sahip çeşitli örgütlere de ev sahipliği yapmaktadır. Diğer yandan, tüm kıtayı birleştirecek tek bir toplumsal ve kültürel egemenlikten söz edilememekle birlikte, belki bir Avrupa projesi olarak “Avrupa Birliği”nin günümüzdeki en başarılı olduğu iddia edilmektedir.

5. AVRUPA: ÇEVRESEL TEMELLER

Avrupa, Avrasya kara kütlesinin uzun bir yarımadası gibidir -daha küçük yarımadalar ve adaları da kendisi yaratmıştır: İngiliz Adaları; İber, İtalyan ve Balkan yarımadaları gibi. Bu birimler nehirler, boğazlar ve dağ geçitleriyle kolayca aşılarak insan tarihinde etkin bir bağlantı ağı oluşturan dar denizler ve dağ sıralarıyla birbirlerinden ayrılmıştır. Her ne kadar Atlantik kıyısı batıda Avrupa'nın tartışılmaz sınırını oluşturuyorsa da, doğuda böyle kesin belli bir sınır yoktur. Ancak, klasik dönemlerden beri Don Nehri, Volga Nehri ve Ural Dağları Avrupa'nın doğu sınırını ifade etmede kullanılmışlardır.

Avrupa yüzölçümü bakımından küçüktür. Rusya sınırından batıya Avrupa'nın toplam yüzölçümü 5 milyon km²'nin üzerindedir (Rusya'nın Avrupa kısmıyla 10.4 milyon²). Avrupa'nın karasal kesiminin kabaca yarısı Fransa'nın Atlas Okyanusu kıyılarından doğu Polonya'ya kadar uzanan ana yarımadadır. En uç kesimler bile birbirlerine o kadar uzak değildir. Cebelitarık'tan İskandinavya'nın Kuzey Burnu'na ya da İzlanda'dan İstanbul'a kadar yalnızca 4,025 km kadar bir mesafe söz konusudur. Buna karşılık, Kuzey Buz Denizi, Akdeniz ve Atlantik koy ve körfezleri, bunlar boyunca sıralanmış sayısız adalarla birlikte, Avrupa başka kıtalardan çok daha uzun bir kıyı çizgisine sahiptir. Eski Sovyetler Birliği (BDT) dışarıda bırakılırsa, yalnızca Karpat Dağları bölgesi kıyıdan 480 km kadar uzakta kalır ve Avrupa nüfusunun % 80 kadarı kıyıdan 160 km'lik bir mesafe içinde yaşar.

5.1.Yüzey Şekilleri

Avrupa'da dört büyük fizyografik bölge ayırt edilebilmektedir:

1)Kuzeybatı Dağlık Bölgesi; Avrupa'nın fizyografik bölgeleri içinde en eskisi ve en yumuşamışdır. Dağlar ya da yaylalar iki ayrı alandan oluşur: (a)İsveç'in Fenno-İskandinav ya da Baltık Kalkanı, Finlandiya ve güneydoğu Norveç, (b)Norveç'in geri kalan kesimleri, İsveç'in en batı ucu, kuzey İngiltere, Galler ve İrlanda'nın bazı kesimleri ve İskoçya. Bölgede denize olan düşünlük, eğilim (Norveç kıyıları boyunca uzanan yüzlerce balıkçı köyü ya da İskoçya kıyılarındaki balık çiftlikleri gibi) hemen her yerde hissedilmektedir. Deniz manzarası da Kuzey Denizi petrol ve gaz yatakları ve bunlarla bağlantılı taşımacılık ve imalat faaliyetleri tarafından oldukça değiştirilmiştir. Her ne kadar Kuzeybatı Dağlık Bölgesi şehirselleşmiş ve endüstriyel görünüm kazanmışsa da, aynı zamanda da Avrupa'nın doğal koşullardan en fazla etkilenmiş en geniş manzara alanlarını da içermektedir. Bu doğal manzara ve güzellikler birçok rekreasyonel fırsatlar için ortam oluşturur.

(2)Merkezi Dağlar ve Yaylalar: Bölge Batı İspanya'dan Orta Avrupa'ya (Slovakya'ya) kadar uzanan tepelik bölgelerin sürekliliği olmayan bir kombinasyonu hâlinindedir. Yükseklikler 150-600 m arasında değişir; çok az yerde 1.200 m'yi bulur. En tanınmış kesimleri Fransa'da Bretagne Yarımadası ve Masif Central, Ardenler (Belçika-Lüksemburg), Almanya'da Harz Dağları ve Bohemya Tepeleri vardır.

Bölge rölyefi oldukça yumuşaktır ama çok seyrek yerleşilmiş alçak dağlık alanlarla yoğun yerleşilmiş vadi ve havzalar gibi çok farklı arazileri de içine alır. Volkanik faaliyetler

bu bölgede çok sayıda aşınmış volkan konilerini yaratmış, birçok küçük havza ve vadi de bu bölge içine gömülmüştür: Fransa'da Rhone Vadisi, Fransız-Alman sınırında Rhein Vadisi, İsviçre ve Bavyera Platoları ve Avusturya'da Tuna vadisi ve de Eflak Ovası bunların en bilinenleridir. Merkezi Dağlık (ya da *Hersinyen*) alanlar da Kuzeybatı Dağlık Bölgesi gibi çok tutulan dinlenme alanlarıdır. Doğal yapıyla ilgili kaynakları -çok sayıda falezleri, doğal gölleri, kaplıcaları/içmelerigibi- önemli bir çekicilik unsurudur.

(3)*Güney Dağlık Bölgesi*: Merkezi Yüksek Alanlar güneyden kendilerinden çok daha yüksek olan Alp Dağlarıyla (diğer yönlerden de Kuzey Avrupa Düzlükleriyle) çevrilidirler. *Alp Dağları* yalnızca ünlü Alpleri içine almakla kalmaz, aynı zamanda da bu büyük dağ sistemine ait olan başka sıradağları da içerirler. İspanya ile Fransa arasındaki *Pireneler*, İtalya'nın *Apeninleri*, eski Yugoslavya'nın *Dinar Sıradağları*, Doğu Avrupa'nın *Karpatları* bu Alpin sistemin birer parçasıdır. Güney Dağlarında en yüksek zirveler Alplerde yer alır - Mont Blanc 4,808 m gibi bir yüksekliğe ulaşır. Diğer dağ sıralarının en yüksekleri genelde 1.525 ile 2.440 m arasındadır.

Bilindiği gibi, Avrupa kıtası geçmişteki buzul çağının etkilerinin en çok hissedildiği yerlerin başında gelir. 1.5-2 milyon yıl önce başlayan buzul çağlarının 35.000 yıl önce başlayan ve 10-15.000 yıl önce maksimuma varan sonuncusunun izleri çok fazladır. Bu izler Güney Dağlık Bölgesi'nde (Finlandiya'daki yüzlerce göl, kuzeydoğu Almanya ve Polonya'da eriyen buzların taşıdığı malzemelerin yığıldığı yüzlerce kilometrelik hafif tepeler ya da Alpler üzerindeki buzul aşındırmasına bağlı olarak oluşmuş manzaralar gibi) de görülmektedir.

Güney Dağlık Bölgesi Avrupa'nın en arızalı alanlarını oluşturmaktadır. Ancak bu arızalı yapı, bölgenin en önemli turizm alanı olmasını da sağlamıştır. Özellikle Alpler, uygun kar koşulları, meydan okuyan zirveler ve korunmalı vadiler ve göllerle bileşimi hâlinde, yıl boyunca çok çeşitlendirilen alanları sunmaktadırlar.

(4)*Kuzey Avrupa Ovası ve Başka Düzlükler*; Avrupa'nın yer şekillerine göre ayrılabilir bölgelerinin en yoğun nüfuslu olanıdır. Kuzey Avrupa Düzlüğü (*Büyük Avrupa Ovası* olarak da bilinir) güney Fransa'dan -Pirenelerden- başlayıp kuzey Almanya üzerinden geçerek Alçak Ülkeleri aşar ve doğuda Polonya üzerinde bir "yelpaze" şeklini alarak güneybatı Rusya'ya doğru iyice sokulur. Kuzey Avrupa Ovası'nın büyük kısmı 150 m'nin altında bir yükseltiye sahiptir.

Bölgede dört geniş düzlük ayırt edilebilir:

(1)Yapısal düzlükler; esas olarak güneydoğu İngiltere ve orta-kuzey Fransa'da (Londra-Paris Havzası), kuzey Akitanya Havzası ve güneybatı Almanya'da bulunurlar.

(2)Birikinti düzlükleri; ancak tepe ve dağların çevrelerinde bulunurlar, bu alanlarla sınırlıdır. Güney Akitanya Havzası, Rhône-Saône Koridoru, Rhein Rift Vadisi, orta İsviçre, Ebro Depresyonu ve Po Ovası başlıca örnekleridir.

(3)Kıta buzul levhalarının geride bıraktığı depozitlerin oluşturduğu düzlükler; bunlar arasında kuzey Hollanda, kuzey Almanya, Danimarka ve İsveç'in güney ucu da bulunmaktadır.

(4)Denizden kazanılan araziler hâlindeki düzlükler; her ne kadar Danimarka ve Almanya'da da denizden kazanılan arazilerden oluşan düzlükler varsa da, bu tür uygulamalarda Hollanda ün kazanmıştır.

Avrupa'nın büyük ovası-düzlüğü yaşamsal bir üstünlüğe sahiptir: Orta ve Batı Avrupa'da nehirlerin çoğu kaynağını Alpler ve uzantısı olan dağlardan alırlar. Kuzeye doğru akan nehirlerin en büyükleri Vistül ve Oder sularını Baltık Denizi'ne boşaltırlarken, Elbe ve Rhein ise Kuzey Denizi'ne akarlar. Fransa batıya akan üç büyük akarsuya sahiptir: Seine, Loire ve Garonne; bu ülkedeki Saone-Rhone isegüneye Akdeniz'e akar. İtalya'da Po, İber Yarımadası'nda Tagus/Tajo, Ebro ve Guadalquivir, İngiltere'de Thames ve İrlanda'da Shannon da önemli akarsulardır. Doğu Avrupa'da Tuna, Don ve Volga yine belli başlı nehirleri oluştururlar.

5.2. İklim Koşulları

Avrupa'nın ılıman iklimi onun batıdan esen rüzgârların yolu üzerindeki yarımada, denizsel ve orta-enlem konumunun bir sonucudur. Bu rüzgârlar Kuzey Atlantik'in sıcaklığını ve nemini Batı Avrupa'ya taşırlar. Hava koşullarındaki neredeyse günlük değişimler ise alçakveyüksek basınç sistemlerinin geçişi nedeniyledir. Blok hâlde dağların bulunmayışı, her ne kadar doğuya doğru yağış miktarlarında azalma meydana gelse de, havanın ve nemin Orta ve Doğu Avrupa ovalarına akışını kolaylaştırır.

Batı Avrupa ikliminin anahtar sözcüğü *güvenilirlik*dir. Doğuya doğru azalan yağışlar doğu Yunanistan ve doğu İspanya'da kuraklık koşullarına kadar varır. Yaz kuraklıkları bütün Akdeniz alçak kesimlerinde olağandır. En yüksek yağışlar dağlarda ve batı Avrupa'nın kıyı kesimlerinde meydana gelir ve Galler ve İskoçya'nın yüksek zirvelerinde yıllık 5.000 mm'ye varır. Ortalama yağışlar Batı Avrupa düzlüklerinde 500-750mm'dir, daha yüksek alanlarda 750-2.000 mm'ye çıkar ve doğuya doğru azalarak bazı yerlerde 250 mm'ye kadar iner.

Batı Avrupa'nın suyun etkisiyle yumuşayan iklimine "*batı kıyısı denizsel*" denir; Doğu Avrupa'nın ılımandan sığa uzanan yazları ve soğuk kış koşulları karasal iklimi oluştururken, güneydeki kurak, sıcak yazlar ve serin yağışlı kışlar Akdeniz iklimini meydana getirir. Orta Avrupa, bu alanda denizselden karasala doğru değişen etkiler nedeniyle daha sık değişen bir iklim yapısı gösterir. Yüksek yerlerde koşullar yüksek zirvelerden aşağıdaki yamaçlara doğru yükselti ve bakıya göre sıcaklık ve yağış bakımından değişiklik gösterirler. Yüksek Alplerin bazı kısımları zaten kar ve buzullarla kaplı durumdadır. Bununla birlikte, yerel deniz esintileri de kara üzerindeki, özellikle de Akdeniz bölgesinde, sıcaklıkların değişime uğramasında önem taşırlar.

Avrupa başka bütün kıtalardan çok daha yüksek oranda insanın yerleşmesine ve tarıma uygun iklimlerle donanmıştır. Orta enlemlerdeki konumu ve denizle olan özel ilişkisi orta

derecede sıcaklıklar ve yeterli yağışı getirmiştir. Yalnızca yüksek enlemlerinde ve dağların yüksek kesimlerinde gelişmeye engel olabilecek marjinal ortamlar yaratır. Her ne kadar Kuzey ve Güney Avrupa arasında 40° enlemi dolaylarında bir fark doğuyorsa da yaz ayları bütün kıtada benzer ortalama sıcaklıklar sergiler: 16 ile 24°ler arasında. En soğuk ayın ortalama sıcaklıkları ise güney İspanya ve Yunanistan'da 10°C'den kuzey İsveç'te -18°C'ye kadar iner.

5.2.1. İklim Bölgeleri

Wladimir Köppen'in 1900'de öne sürdüğü sınıflandırmaya göre Avrupa'da belli başlı iklim farklılıkları sert kışları olan iklimlerle (D-nemli mikrotermal) ılıman kışları olan, en soğuk ayın ortalama sıcaklığının donma noktasının üzerinde kaldığı (C-nemli mesotermal) iklimler arasında gözlenmektedir. İklim bölgeleri daha sonra ılıman yazları olan (Temmuz ortalaması 22°C'nin üzeri) ve serin yazları olan (22°C'nin altında) iklim tipleri şeklinde alt gruplara ayrılmaktadır. Nemli mikrotermal kategoride dört aydan az bir zaman süresinde ortalama sıcaklığın 10°C'nin üzerinde kaldığı özel bir boreal iklim türü (Dc) de yer alır. Daha ılıman kış iklimleri (nemli mesotermal) de kendi içinde ılıman yazlar (nemli suprotropikal -Ca) ve serin yazlar (denizsel batı kıyısı -Cb) şeklinde olduğu kadar kurak yazlar yaşanan ancak sıcak ve serin yazlar gibi çeşitleri de olan Akdeniz iklimi (Cs) gibi alt gruplara ayrılmıştır. Mevsimlik yağış kalıpları da düzenli yağışlar (f) ve kış (w) ya da yaz (s) yağışlarına göre belirtilmiştir. Böylece, örneğin, Kuzeybatı Avrupa Cbf iklim bölgesi içine girmektedir -ılıman kışlar, serin yazlar ve mevsimlere göre düzenli dağılmış bir yağış kalıbı. Ağaçların büyümesine izin veren bu iklim tiplerine ek olarak, iki de ağaçsız iklim tipi bulunmaktadır. İber Yarımadası'nın belirli bazı kesimleri potansiyel buharlaşmanın ve terlemenin yağıştan fazla olduğu step iklim bölgesi (B) olarak gözlenmektedir. Kuzey İskandinavya'da da yazlar ağaç yetişmesine uygun olmayacak kadar serin kaldığı için bu bölge de tundra iklim bölgesi (ET) içine girer.

Avrupa'nın iklim haritasında yumuşak kış ve sert kış iklimleri arasındaki sınır kuşağının orta İskandinavya'dan Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısına kadar uzandığı görülür. Alpler yumuşak kış bölgeleriyle kuzeydeki batı kıyısı iklimi ve güneydeki Akdeniz iklimini birbirinden ayırır. Keza, kuzey İtalya'daki Po Vadisi'nden Makedonya'ya uzanan bir nemli suprotropikal kuşak da bulunmaktadır. Bu alanda yerel rüzgâr kalıpları ve Alplerin yarattığı topografik engel yaz aylarında Atlantik açıklarındaki hava kütlelerinin serinletici etkisini en aza indirir; kışın kutbi cephenin güneye doğru yer değiştirmesi ise denizsel etkinin bölgeye egemen olmasına ve daha yüksek sıcaklıkların sürdürülmesine izin verir. Ilıman yazlar aynı zamanda aşağı Tuna bölgesinde Bulgaristan ve Romanya'nın karakteristik özelliğidir ama burada da Atlantik ve Akdeniz'e olan mesafelerin büyüklüğü söz konusu alanın sert kış iklimi kategorisine sokulmasına yol açmaktadır. Kuzey İsveç ve Finlandiya'da bulunan boreal iklim Avrupa Rusya'sı ve Sibirya boyunca uzanan geniş tayga kuşağının batı ucunu oluşturur.

5.3. Doğal Bitki Örtüsü

Avrupa'nın doğal bitki örtüsü ve toprakları çeşitli iklim, rölyef, kayaç yapısı ve drenaj koşullarıyla sıkı bir şekilde ilişkilidir. Arazinin yoğun bir nüfus tarafından entansif kullanılması Avrupa'nın esas-orijinal doğal kalıplarını, özellikle de bitki örtüsünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Fakat bitki örtüsünü yalnızca insanlar değil jeolojik dönemler boyunca meydana gelen iklim değişiklikleri de değiştirmiştir.

Avrupa'yı kuzeyden güneye doğru dört ana bitki bölgesine ayırmak mümkündür:

1)*Tundra Kuşağı*; Avrupa'da, Asya ve Amerika kıtalarına oranla, tundralar çok az yer kaplarlar. Yalnızca Kuzey Avrupa'nın kutup dairesinin ötesinde şerit hâlinde uzanırlar. Başlıca türleri taşlık alanlarda likenler (taş yosunu), nemli alanlarda muşlar (yer yosunu) oluşturur. Güneye doğru gidildikçe bodur söğütlere ve cüce huşlara rastlanır.

2)*Orman Kuşağı*; Doğal olarak ağaçsız ve tahrip edilmiş alanlar bir tarafa bırakılacak olursa, Avrupa'nın büyük bir kısmı orman kuşağı içinde kalır. Orman kuşağı iki alt bölüme ayrılabilir:

a)Kuzey Avrupa Konifer Orman Kuşağı: Kutup dairesinin güneyinden 60. Paralel dairesine kadar uzanan bölgeyi içine alır. Bu kuşağın karakteristik türleri melez çamı, sarıçam, ladin ile yayvan yapraklılardan söğüt ve huşlardır.

b)Karışık Orman Kuşağı: Konifer Orman Kuşağı'nın güneyinde, İskandinavya'nın güney ucundan Orta Rusya Ovası'na kadar uzanan geniş alanlarda yer alır. Yaklaşık olarak 50. kuzey paralel dairesine kadar iner. Yayvan yapraklı ağaçlar güneye ve batıya doğru gidildikçe çoğalırlar. Baltık-Karadeniz kıstağının doğusunda daha ziyade saplı meşe ve ıhlamur ağaçları, batısında ise meşelerle birlikte kayın ağaçları yaygındır.

Bu orman kuşağında yeryüzü şartları bazı değişikliklere yol açmıştır. Bataklık alanlarda turbalıklar, çakıllı-kumlu olan yalı kumulları üzerinde süpürge otu, kamışlar ve katırtırnağı gibi bitki toplulukları yer almaktadır. Dağlık alanlarda da yükseltiye uygun olarak bitki katları bulunur. İnsanlar da alt seviyelerde kesmeyle, orta seviyelerde yakmayla, yüksek seviyelerde aşırı otlatmayla orman örtüsünde olumsuz etki yapmıştır. Bu kuşakta insanın olumsuz etkisinin en az olduğu alan, Dinyeper Nehri'nin yukarı çıkışında yer alan Pripet bataklıklarıdır.

3)*Step Kuşağı*; Avrupa'da orman kuşağının güneyinde kalan ve ormanın gelişemediği geniş alanların bitki örtüsünü stepler teşkil eder. Kuzeyden güneye doğru ve şeritler hâlinde ağaçlı step, ağaçsız step, çalılık step, tuzlu stepler alt kuşakları oluştururlar. Kuzey ormanlarına yakın kesimlerde ağaçlı stepler, çernozyom adı verilen kara topraklar üzerinde ağaçsız stepler, solonçak adı verilen açık renkli tuzlu topraklar üzerinde çalılık stepler (Hazar Denizi'nin kıyıları), çölümsü-tuzlu topraklar üzerinde tuzlu stepler (aşağı Volga Vadisi boyunca) görülmektedir.

Stepler Batı Avrupa'ya ince şeritler hâlinde sokulurlar. Ayrıca, Güney Avrupa'da yer alan yaylalar steplin gelişmesine son derece elverişlidirler. Günümüzde Avrupa'daki steplerin çoğu ıslah çalışmaları sonucunda tarım alanlarına dönüştürülmüşlerdir.

4) *Akdeniz Bitki Kuşağı*; Avrupa'nın güney kıyılarında, iklimin kışları yağışlı ve yazları kurak geçmesi nedeniyle, kuraklığa dayanıklı (kserofil) bitkiler egemendir. Çok az yer tutan orman formasyonu meşe ve çam türlerinden oluşmaktadır. İnsanın olumsuz etkisi sonucunda, ormanın yerini maki formasyonu almıştır. Başlıca maki türleri mantar meşesi, defne, kocayemiş, mazi meşesi gibi bodur ağaçlar ile laden ve kekik gibi kokulu otlardan oluşmaktadır.

Akdeniz bölgesinde soğuktan korunan ve suyu bol olan yerlerde tropikal bitkiler de yetişir. Örneğin, İspanya'nın güneydoğusundaki Alicante (Elche) Ovası'nda hurma yetiştirmek ve meyve vermektedir (Özey, 2012).

Avrupa'da iklim olaylarının değişmesiyle birlikte bitkilerde yapraklanma, çiçek açma, meyve verme tarihlerinde de yer yer değişiklikler görülmektedir. Bitkilerde görülen kış duraklama devresindeki süre, Avrupa'da güneyden kuzey doğru artar. Buna paralel olarak yapraklanma ve çiçeklenme kuzeye gidildikçe gecikir. Örneğin, leylakların çiçek açma zamanı Güney Avrupa'da Mart ayı sonu, Orta Avrupa'da Nisan ayının ikinci yarısı, Güney Rusya'da Mayıs ayının birinci yarısı, Orta Rusya'da Mayıs ayının ikinci yarısı, Güney İsveç'te Haziran ayının birinci yarısı ve son olarak da Kuzey Rusya ve Kuzey İskandinav'da Haziran ayının ikinci yarısıdır. Avrupa'da genel olarak büyüme devresi, Akdeniz Bölgesi'ndeki duraklama hariç, yaz mevsimidir.

Kıtada bitkilerin kuzey sınırları, yaşama şartlarına göre ve iklimin değişmesine paralel olarak değişiklik arzeder. Turuncgiller Güney Avrupa'nın yalnızca kıyı çizgisi boyunca görülürken, zeytin bütün Akdeniz Bölgesi'nde yetiştirmektedir. Bağların kuzey sınırı Orta Avrupa'da 51. kuzey paraleline, Batı Avrupa'da 47. kuzey paraleline kadar çıkar. Buğdayın kuzey sınırı ise, Güney İsveç ve Finlandiya Körfezi'nden itibaren güneydoğuya doğru çekilen hat belirler. Arpanın kuzey sınırı ise daha kuzeyde kalır ve buğdayinkine yaklaşık paralel olarak uzanır.

5.4. Topraklar

Buzul çağındaki buzullaşma bazı alanlardaki toprağı alıp süpürmüş ve kumlu, çakıllı ve taşlı toprakları başka yerlerde biriktirmiştir. Genel olarak buzul arkasında gerek kompozisyon gerekse verimlilik bakımından son derece değişmiş topraklar bırakmıştır.

İklim, bitki örtüsü ve toprak arasındaki geniş anlamdaki ilişkiler Batı'dan çok Doğu Avrupa'da daha iyi tanımlanabilmektedir. Kuzeyden güneye doğru kuşaklar hâlinde bakılırsa önce en kuzeyde asitli, fakir, bataklık oluşturmuş tundra toprakları yer alır ki bunlar yosun, liken ve çalılık türü bitki örtüsü taşırlar. Bu kuşağın güneyinde tayga (boreal orman) kuşağında her zaman yeşil ağaçlar alır ki bunlar da gri, asitli, verimsiz, bitkilerin istediği humus bakımından fakir topraklardır. Tarım bunun da güneyindeki toprak kuşağında yaygın

olarak başlar; burası her yıl yapraklarını döken ya da yayvan yapraklı ağaçların bulunduğu kuşaktır ki bu bitkiler kahverengi topraklara katkıda bulunurlar. Doğu Avrupa’da ağaç kuşağının güneyine doğru yağış azaldıkça ağaçların yerini doğal çayırlar alırlar. Birinci kuşak uzun otlardan oluşan preri -orman step- hâlinedir, sonra kısa boylu otların preri-step kuşağı, sonra yarı-kurak çalılıklar ve sonunda da çöl bitkileri kuşağı gelir. Akdeniz’in alçak kesimlerinde doğal bitki örtüsü kuraklığa dayanıklı zeytin, servi, çalı-ağaçlar ve maki çalılıkları gibi su kaybını önlemek üzere kendilerini uyarlayabilen yapraklara sahip bitki örtüsü yer alır. Akdeniz toprakları genelde yüksek oranda demir içerdiklerinden kırmızıdırlar ve sık sık da volkanik kökenli oldukları görülür. Alüvyal ya da su depolanmış, nehir vadilerinde rastlanan topraklar en verimlileridir. Dağ toprakları ve bitki örtüsü türleri değişik yükseltilerde değişik tiplerde olurlar.

Uygulamalar

1) Öğrencinin bu dersi Avrupa'nın fiziki haritası eşliğinde okuması yararına olacaktır. Ayrıca, bölge ile ilgili iklim bölgelerini, bitki örtüsü kuşaklarını ve toprakların dağılımını gösteren haritalara ilgili web sitelerinden (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ulaşmaları konuyu kavramalarına yardımcı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Stepler Avrupa'nın hangi kesimlerinde görülmektedir?
- 2) Pireneler hangi iki Avrupa ülkesi arasında kalmaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Avrupa'ya genel bir giriş yapılmış ve genel coğrafi özellikleri üzerinde durulmuş, ardından bölgenin çevresel koşulları üzerinde durulmuştur.

Avrupa âlemi Avrasya kara kütesinin en batı ucunda, dünyanın geri kalan kısımlarıyla temas kurmaya en uygun konum olan yerde bulunmaktadır. Avrupa dünyanın “etkili” bölgelerinden birisidir; bu etki yüzyıllardır süregelen küresel ekonomik ve siyasal egemenliğinin kazandırdığı avantajların sonuçlarıdır. Bölgede yer alan günümüzün modern devletleri büyük sömürge imparatorluklarının merkezlerini oluşturan sağlam ve güçlü odaklarından doğmuşlardır. Nüfus derece şehirleşmiştir, iyi eğitim görmüştür, uzun yaşam sürelerine sahiptir ve dünyanın başlıca üç büyük nüfus toplanma alanlarından birisini oluştururlar.

Avrupa nüfusu genellikle varlıklıdır, ancak bölge genelinde kalkınma düzeyi batıdan doğuya doğru azalır. Kalkınmış grupta yer alan ülkelerde ekonominin egemen sektörü sanayidir, üstelik verimlilik düzeyi çok yüksek olan sanayi! Bölgenin uluslararası ekonomik bütünleşmeye doğru önemli bir ilerleme kaydetmiş olduğunu da belirtmek gerekir. Üstelik bu durum hâlâ gelişmeye ve daha geniş koordinasyona doğru gitmeye devam etmektedir.

Avrupa'nın doğal çevresi topografik, iklimik, vejetatif ve toprak bakımından geniş bir çeşitlilik sunmaktadır ve birçok endüstriyel kaynakla donanmıştır. Bölge yüzölçümü bakımından küçük olabilir ama fiziksel görünümü ya da mekânları çeşitli ve karmaşıktır. Avrupa'nın çoğu bölgesi küçük alanlar içinde çarpıcı rölyef değişimleriyle kendini belli eder. Çok sayıda geniş fizyografik bölgeler ayırt etmek mümkünse de Avrupa'nın daha geniş bölgesel kalıbını “*Avrupa'nın insan dramının biçimlenme yoluyla çok bağlantılı olan kalıbı*”nı da gözden kaçırmamak gerekir. Gerçekten de, Avrupa'nın “yüzü”, değişik manzarası, bazen açıkça belli olan uluslararası sınırlarından çok daha fazla insan etkisinin açık işaretlerini sergilemektedir.

Avrupa'nın çeşitli ve farklı yer şekilleri ve iklimleri çoklarını kendine çeker. Kuzeybatıdaki arızalı, sisli kıyılardan kuzeyin dümdüz ve verimli ovalarını aşarak ormanlık Merkezi Tepelik alan ve muhteşem Alpleri geçerek kurak ve güneşli Akdeniz Havzası'na kadar Avrupa'nın yer şekilleri ve iklimleri muazzam bir panorama sunmaktadırlar. İnsan faaliyetleri doğal çevreden etkilenmişlerdir; ama ne yazık ki insan faaliyetleri de doğal mirasın zarar görmesine yol açmıştır.

Bölüm Soruları

1) Avrupa'nın fizyografik bölgeleri içinde en eskisi ve en yumuşamış olanı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Kuzeybatı Dağlık Bölgesi
- b) Merkezi Dağlar ve Yaylalar
- c) Güney Dağlık Bölgesi
- d) Kuzey Avrupa Ovası ve Başka Düzlükler
- e) Doğudaki Dağlık Bölge

2) Batı Avrupa ikliminin anahtar sözcüğü aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Yüksek sıcaklık
- b) Kararsızlık
- c) Yoğun yağış
- d) Sürekli donlar
- e) Güvenilirlik

3) Avrupa yüzey şekilleri bakımından dört büyük bölgeye ayrılmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi bu bölgelerden bir tanesi değildir?

- a) Kuzeybatı Dağlık Bölgesi;
- b) Kuzeydoğu Yaylaları
- c) Merkezi Dağlar ve Yaylalar
- d) Kuzey Avrupa Ovası ve Başka Düzlükler
- e) Güney Dağlık Bölgesi

4) Aşağıdaki topografik ünitelerden hangisi Avrupa'nın "Merkezi Dağlar ve Yaylalar" bölgesi içinde yer almaz?

- a) İsveç'in Fenno-İskandinav ya da Baltık Kalkanı
- b) Fransa'da Masif Central
- c) Almanya'da Bohemya Tepeleri
- d) Fransa'da Bretagne Yarımadası
- e) Belçika-Lüksemburg'da Ardenler

5) Avrupa'nın yer şekillerine göre ayrılabilir bölgelerinin en yoğun nüfuslu olanı "Kuzey Avrupa Ovası ve Başka Düzlükler" olarak adlandırılan bölgedir. Aşağıdakilerden hangisi bu bölgedeki birikinti düzlükleri arasında yer almaz?

- a) Po Ovası
- b) Rhône-Saône Koridoru
- c) Ebro Depresyonu
- d) Kuzey Akitanya Havzası
- e) Güney Akitanya Havzası

6) Avrupa'da orman kuşağının güneyinde kalan ve ormanın gelişemediği geniş alanların bitki örtüsü nedir?

7) Avrupa'da bitki örtüsünün dağılışına bakıldığında, tundra kuşağı nerede uzanır?

8) Avrupa'nın iklim haritasında yumuşak kış ve sert kış iklimleri arasındaki sınır kuşağının nereden nereye kadar uzandığı görülür?

9) "Avrupa'da iklim, bitki örtüsü ve toprak arasındaki geniş anlamdaki ilişkiler Avrupa'da daha iyi tanımlanabilmektedir" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) "Avrupa genelinde kalkınma düzeyi doğru azalır" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)a, 2)e, 3)b, 4)a, 5)d, 6)stepler,7)Kuzey Avrupa'nın kutup dairesinin ötesinde, 8)orta İskandinavya'dan Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısına, 9)Doğu, 10)batıdan doğuya

6. AVRUPA: NÜFUS, YERLEŞME VE EKONOMİK FAALİYETLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6. Avrupa: Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler

6.1. Nüfus ve Yerleşme

6.1.1. Nüfusun Dağılışı

6.2. Ekonomik Gelişme ve Sanayi Faaliyetleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Avrupa'nın oldukça büyük nüfus yoğunlukları içinde en göze çarpanı hangisidir?

Cevap: Avrupa nüfus eksenini olarak adlandırılan doğu-batı uzanımlı kuşaktır.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Nüfus ve Yerleşme	Avrupa’da nüfus ve yerleşmenin genel özellikleri ile ortaya konulması	Prof. Dr.Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın “Nüfus” ve “Yerleşme” bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006), Emin Atasoy’un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç’in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.
Nüfus	Avrupa’da nüfusun dağılışının genel özellikleri ile anlatılması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın “Nüfus” ve “Yerleşme” bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006), Emin Atasoy’un (2003) ve Prof. Dr.Selami Gözenç’in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Anahtar Kavramlar

- Avrupa nüfus eksenı
- Milano
- Torino
- Barselona
- Sanayi Devrimi
- Fransa
- Almanya
- Benelüks

Giriş

Avrupa'nın beşerî coğrafyasının ele alındığı altıncı bölümde, bölgenin yerleşilmesi, nüfusun dağılışı ve şehirleşme üzerinde durulacaktır. Daha sonra, “Sanayi Devrimi”nin beşiğı olan Avrupa’da ekonomik gelişme ve sanayi faaliyetlerine değinilecek ve sanayi bölgeleri ele alınacaktır. Dersin son bölümünde Avrupa’nın bölgelerine giriş yapılacak ve beş bölgeden ilki olan “Batı Avrupa” da bu bölümde işlenecektir.

6.1. Nüfus ve Yerleşme

2000 yıldan fazla bir süredir Avrupa teknolojik yenilikler, toplumsal ilerlemeler ve insanlığın aydınlanmasıyla ilgili başka birçok gelişmenin ocağı olmuştur. Ticaret ve sömürgecilik faaliyetleri yoluyla Avrupalılar kendi kültürlerinin elemanlarını yakın yüzyıllarda dünyanın her tarafına yaymışlar; ancak, bunu yaparken yerli toplumlar üzerinde çok ağır etkiler bırakmışlardır. Avrupa kültür gelişmesinin geçmişi Nil Vadisi ve Güneybatı Asya'ya kadar uzanır. MÖ 5000 yılında neolitik insan, tarım ve hayvancılık uygulamalarını da beraberinde getirerek, Asya'dan batıya doğru göçe başlamıştı. Birkaç bin yıl içinde yerleşik hâle geçerek “*medenileşmiş yaşam*” kavramını ortaya çıkaran bu insanlar Avrupa'nın her yerine yayıldılar ve Avrupalı yaşam tarzını da yaydılar. Bu arada Yunan medeniyetiyle de bağlantılı olmuştur bu gelişmeler. Daha sonra Roma İmparatorluğu egemen kültürel güç hâline geldi ve MS 4. yüzyıl sonlarına doğru Roma'nın etkisi bütün Akdeniz alanına yayıldı ve kuzeyde İngiltere'ye kadar uzandı. Askerî fetihlerle, şehirler inşa ederek ve iletişimi kolaylaştıracak bir karayolları ağı oluşturarak, Roma, bütün imparatorluk boyunca süren bir kültürel iz bırakmıştı. Önemli katkıları arasında Latin dili, Hristiyan dini, hukuk ve siyasetle ilgili kavramlar, tarımsal ve teknolojik uygulamalar ve sayısız şehrin kuruluşu vardır. Daha sonra, bilindiği gibi, Avrupa kültürü Karanlık Çağ denilen bir devire girmişti.

Onbeşinci yüzyılın keşifler ve icatlar çağının başlamasıyla birlikte, güç ve etkinin odak noktası İber Yarımadası'na ve yavaş yavaş da Atlas Okyanusu'na bakan diğer ülkelere kaymıştı. Önce Portekiz ve İspanya tarafından başlatılan, daha sonra İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın bu iki ülkeyi izlediği keşifler sömürge imparatorluklarının kurulmasına ve milyonlarca Avrupalının da Yeni Dünya'ya göçmesine yol açmıştı. Sömürgelerdeki çevre ve insan kaynaklarının işletilmesinin Avrupa'da belli başlı ekonomik ve siyasal güçlerin gelişmesine katkısı büyük olmuştur. Bununla birlikte, birçok kültürel özelliğin yayılmasında rol oynayan Avrupalılar, keşifler çağıyla birlikte, yalnızca kendi bildiklerini dünyanın başka yerlerine kabul ettirmeye çalışmamışlar, “*bilgi güçtür*” (Francis Bacon) inancıyla başkalarından da çok şey öğrenmişler ve benimsedikleri fikirleri dünyanın başka yerlerine taşımışlardır. Bu çağ boyunca bütün medeniyetlerle temasa gelen yalnızca Avrupalılar olduğu için de, dünya bilgi ve ürünlerinin “*yıkanma*” yeri de Avrupa olmuştur. Böylece, *hijyerarşik yayılma* şeklinde kültürel yayılma küresel bilgi Avrupa'dan dünyanın diğer kısımlarına aktarılmaya başladı.

Avrupalılar Asya'dan aldıkları *şeker kamışı*nı Karayip bölgesine taşımışlar; Güneydoğu Asya'daki *muzu* Güney Amerika'ya; *kakaoyu* Meksika'dan Afrika'ya, *kahveyi* Arabistan'dan Güney Amerika'ya getirip ekmişlerdir. İlginç olan husus da daha sonra bu ürünlerin yetiştirilmesinin getirildikleri ülkelerin en önemli tarımsal faaliyetleri hâline gelmesidir. Avrupalılar birçok maddenin üretiminin yerini değiştirmekle kalmamış, birçok maddeyi de dünyanın her tarafındaki pazarlarda satılmak üzere, dünya ticaretine sokmuşlar; yeni pazarlar yaratmışlar, üretim, taşıma, pazarlama ve tüketimde her aşamanın kontrolünü ellerinde tutmuşlardır. Hint mallarını Çin'e, Güney Amerika mallarını Afrika ve Asya'ya tanıtırken, bir İngiliz Çin'den çaldığı çay bitkisini Kalküta'da yetiştirerek Hindistan ve Seylan'da (Sri Lanka) çay tarımı faaliyetinin gelişmesine yol açmıştır.

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında dünyayı etkileyen iki büyük devrim –Sanayi Devrimi ve Demokratik Devrim- de batı Avrupa’da başlatılmıştı. Buharın makineye uygulanmasının hızlandığı Sanayi Devrimi, mamul maddeler üretiminde ve de doğal kaynakların tüketiminde büyük artışlara yol açarken ticaret ağlarını genişletmiş ve sanayi şehirlerinin hızla büyümelerini sağlamıştı. Avrupa dünyanın ilk sanayi-şehir toplumunun gelişme merkezi ve- yerini yirminci yüzyıl başlarında ABD’ye bırakmaya kadar- dünyanın egemen gücü hâline gelmişti. Demokratik Devrim ise aristokratların yönetimine ve çoğu fabrika işçisinin olumsuz toplumsal ve ekonomik koşullarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. “Özgürlük, eşitlik, kardeşlik” (“Liberté, égalité, fraternité”) kavram üçlüsü bireysel insan hakları için bir rehber olarak geniş bir kabul görmüştü. Yönetilen halk, yönetim siyasetlerinin belirlenmesinde kendi seslerinin de çıkmasını hakları olarak talep etmişlerdi. Avrupa’dan çıkan bu devrimler, eşit olarak değilse de, büyük ölçüde dünyaya yayıldı. Günümüzde dünyadaki çatışmaların çoğunun nedeninin insan hakları konusundaki görüş farklılıklarına ve toplumların sanayileşmelerindeki düzey farklılıklarına gittiği görülmektedir.

Son kırk-elli yılda, yüzyıllarca süren çatışma ve iki dünya savaşının trajedilerini yaşadktan sonra, Avrupalı devletler dayanışma yoluyla daha fazla ekonomik ve siyasal güç arama eğilimi sergilemişlerdir. Kıtanın siyasal parçalanmışlığıyla bağlantılı, daha önce mevcut dezavantajlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra aşama aşama geliştirilen Avrupa Topluluğu, ulusal ekonomi ve ulusal yönetimlerin bütünleşmesi için esas birlik olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası dönemin büyük kısmında Avrupa’nın bütünleşmesinde en önemli engel, Doğu Avrupa’nın komünist ülkelerini yalıtmaq için inşa edilen “*Demir Perde*” olmuştu. 1989’dan sonra, komünizmin çöküşüyle, Batı Avrupa devletlerinin Doğu Avrupa’daki komşularına erişme ve kıtanın birleşme sürecini ilerletme olanağı yeniden doğmuştur.

Avrupa, modern zamanlarda, Amerikalara, Avustralya’ya ve başka deniz-aşırı âlemlere yerleştirmek üzere milyonlarca nüfusunu göndermişti. Yerel toplumlara üstün geldikleri yerlerde Avrupa’dan gelen beyaz yerleşmeciler yeni topluluklar yaratmışlardı. Yeni vatanları olan Güney Afrika ve Cezayir gibi azınlıkta kaldıkları yerlerde bile temelden büyük değişikliklere yol açmışlardı. Şimdi ise Avrupa kendisi bir göçmen dalgasıyla karşı karşıya bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonundan beri çok sayıda göçmen Avrupa’ya, fakat özellikle de Batı Avrupa’ya gelmiştir. 1990’a doğru Batı Avrupa’da, bölge nüfusunun yüzde 8’den fazlasını oluşturan 13 milyon göçmen yaşamaya başlamıştır. 1960’lar ve 1970’lerde Avrupa’daki sanayi patlaması sırasında ortaya çıkan iş olanaklarından yararlanmak üzere gelenlerin hemen hemen tümü, birçoğu nispeten yakın ülkelerden (Türkiye ve Cezayir gibi) olmak üzere, Üçüncü Dünya’dandı. Diğerleri de, sömürge döneminden dolayı kendi haklarını kullanarak, Endonezya, Angola ve Surinam gibi daha uzakta kalan, bir zamanların sömürgelerinden gelmişlerdi. Kökenleri ne olursa olsun, büyük bir çoğunluk, iş olanaklarının ve diğer kolaylıkların yer aldığı Avrupa’nın büyük şehirlerine yerleştiler.

Avrupa’daki kalkınma patlaması sırasında bu göçmenler kendilerine iş bulmuşlar ve genellikle hoş karşılanmışlardı. Fakat Batı Avrupa ekonomisi 1980’lerde yavaşladığında, yeni gelenler de artık hoş karşılanmıyorlardı. Daha fazla göçmene karşı muhalefet arttı; azalan

işlerle ilgili olarak göçmenlerle Avrupalılar arasındaki rekabet de arttı. Şehirlerdeki toplumsal sorunlar da buna paralel olarak yoğunlaştı. Üçüncü Dünya göçmenleri için Avrupa, Avrupalıların Amerika’da buldukları erime potası ortamı olamıyordu. Avrupalı hükümetlere karşı ayrımcılık suçlamaları yöneltilirken, etnik mahallelere sahip birçok Avrupa şehri de daha önce hazırlıklı olmadıkları sorunların içinde buldular kendilerini.

Paris ve Amsterdam gibi belli başlı Avrupa şehirlerinin çoğunda, göçmenlerin kendi kültürlerinin bazı yanlarını ettikleri geniş mahalleler vardır artık. Fransa’nın önde gelen şehirleri (yalnızca Paris değil, Lyon ve Marsilya da) İslâm’ın hüküm sürdüğü, sokak işaretlerinin Arapça ve atmosferin Fas, Tunus ya da Cezayir şehrindeki gibi olduğu banliyölere sahiptir. Almanya’nın batısındaki şehirlerde Türklerin damgası da aynı şekilde güçlüdür. Amsterdam’da 300,000’in üzerindeki Surinamlı göçmen şehrin çehresini değiştirmiştir -eski sömürge nüfusunun yaklaşık yarısı şimdi Hollanda’da yaşamaktadır. Günümüzde Amsterdam’daki şehir içi okullardaki çocukların yarısı Hollandalı değildir ve şehrin toplumsal coğrafyası, beyaz sakinleri dış banliyölere taşındıkça, daha da hızla değişmektedir. Esas olarak Surinamlıların oluşturduğu siyahların şehir içindeki sayıları gittikçe artmaktadır ve şehrin toplam nüfusunun üçte birini aşacağı beklenmektedir. Bu tür değişimler, doğal olarak, kolaylıkla meydana gelmez; Amsterdam gibi birçok Avrupa şehri de gittikçe artan suçluluk ve bağlantılı sorunların sıkıntısını çekerek bunun bedelini ödemektedirler.

Böylece, bir yamalı toplum ve gelenekler hâline gelen Batı Avrupa’nın kendisi de yeni uyum sağlama ihtiyacı ve yeni bir toplumsal harita gerçeği ile karşı karşıyadır. Avrupa, “*en uluslararası âlem*” olarak tanımlanmıştır hep; şimdi de, yaşlanan nüfus yeni yeni göçmen akımlarına yol açtıkça, “*en kültürlerarası âlem*” hâline gelecektir.

6.1.1. Nüfusun Dağılışı

Avrupa, özellikle daha geç keşfedilen kıta ve bölgelere milyonlarca nüfusunu gönderdiği ve son iki yüzyıl içindeki savaşlarda yine milyonlarca nüfusunu kaybettiği hâlde, dünyanın en fazla değil ama en yoğun nüfuslu kıtası olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Bununla birlikte, çeşitli ülkelerinde doğumların azalması ve nüfusun artış eğiliminin son derece yavaşlaması nedeniyle bir nüfus azalmasıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Her ne kadar Avrupa, Kuzey Çin ya da İndus Vadisi gibi ilk medeniyetlerin geliştiği alanlardan birisi değilse de, dünyanın yerleşilmiş en eski alanlarından birisidir. Avrupa’da özellikle büyük demografik sonuç doğuran olgu Sanayi Devrimi olmuştur. Şehirlere olan göçlerle birlikte şehirlerin büyümesi teşvik edilmiş ve nüfus artışı hızlanmıştır. Bölge en uzun sanayi geçmişine sahip olduğu için, Avrupa şehirlerin en fazla yoğunlaştığı ve nüfus artışının da en düşük oranda gerçekleştiği kıta olma özelliğini taşımaktadır.

Avrupa’nın oldukça büyük nüfus yoğunlukları içinde en göze çarpanı, genellikle *Avrupa nüfus eksen*i olarak da adlandırılan doğu-batı uzanımlı kuşaktır. Bu kuşak, merkezî ve güney İngiltere’den, Hollanda, Belçika, kuzey Fransa, Almanya, Polonya’yı geçerek doğuya, Ukrayna ve Rusya’ya doğru uzanır. Kuşağın büyük kısmı, tarımsal bakımdan oldukça verimli

Büyük Avrupa Ovası içinde kalırsa da, burada çok az sayıda nüfus tarımla uğraşmaktadır. Buna karşılık, nüfusun çok büyük kısmı, akarsular ve kıyılar boyunca, Avrupa'nın bu kısmındaki kömür havzaları ve sanayi bölgelerinde yer alan sayısız şehir ve kasabada yaşamaktadır. Aslında burada tek tek büyük şehirlerden değil, yer yer neredeyse kesintisiz uzanan birden çok şehrsel kuşaktan söz edilebilir. *Londra, Manchester, Brüksel, Amsterdam, Rotterdam, Essen, Berlin, Varşova* ve daha güneyde *Münih, Viyana, Prag* ve *Budapeşte* bu kuşaklar içinde önde gelen şehirlerinden yalnızca birkaçıdır. Buna karşılık, İskandinavya'ya ve Baltık ülkelerine doğru ülkelerin toplam nüfus miktarları ve nüfus yoğunlukları azalır. Zaten doğum azlığı (yıllık artış hızı yüzde 0.1 ile 0.3 arasında) nedeniyle nüfus artışında sıkıntılar olan İskandinav ülkeleri ile nüfusları genelde azalma eğiliminde olan Baltık ülkelerinin tümü 10'ar milyonun çok altında nüfusa sahiptirler.

Akdeniz ülkeleri büyük bir nüfus toplanması meydana getirmezler. Akdeniz Avrupa'sının sınırlı olan alçak alanlarında yüksek yoğunluklar yer almaktadır. Akdeniz'in en kalabalık ülkesi İtalya'dır. Ülkenin kuzeyindeki Po Nehri vadisi bütün Akdeniz Avrupa'sındaki en büyük nüfus toplanma alanıdır. Zengin alüvyal topraklarıyla verimli tarım alanlarını içine aldığı gibi, büyük sanayi şehirleri *Milano* ve *Torino* da burada yer almaktadır. *Marsilya*'nın 1.5 milyon nüfusuyla en büyük şehrsel merkez olduğu Fransa'nın güneydoğusundaki Rhône Vadisi, İspanya'nın doğu kıyısı (*Barselona* en büyük merkez) ve Yunanistan'da *Atina* metropoliten alanı da Akdeniz'in oldukça yoğun nüfuslu diğer yerlerini oluşturmaktadırlar.

6.2. Ekonomik Gelişme ve Sanayi Faaliyetleri

Sanayi Devriminin başladığı ve dünyadaki ilk sanayi bölgelerinin olduğu Atlas Okyanusu'nun kuzeydoğu kesiminde -Batı Avrupa ülkelerinde- sanayi faaliyetleri, genelde, hâlâ yapılarını ve görünümelerini korumaktadırlar. Avrupa sanayi bölgeleri, Avrupa Birliği'nin odak noktasını, ana damarını oluşturlar.

İngiltere'de, maden kömürünün harekete geçirdiği sanayi faaliyetleri, zamanında, dünyada eşi olmayan bir alansal uzmanlaşma kalıbı meydana getirmişti. Günümüzde bu kalıbın büyük kısmı, farklılaşma, yeniden-yerleşme ve çeşitli hatalar nedeniyle kaybolmuş; İngiltere, modern teknolojik gelişmelere ayak uydurmada başarısız kalmıştır. Bir zamanlar sanayinin modernleşmesinin adeta anıtı olan fabrikalar aslında hâlâ işletilmektedir ama yaşlanmış, yetersiz, yavaş, verimsiz ve işletilmesi pahalıya mal olarak. Kuzey İngiltere'deki *Midlands* sanayi şehirlerinin büyük ölçüde önem kaybetmeleriyle, buralardaki sanayi yatırımlarının yönelebildikleri yer, İngiltere'nin tarihi odak noktası olmuştur; yani, *Londra*. İngiliz Adaları'nın hâlâ en büyük iç pazarı olan Londra, dış pazarların rekabeti arttıkça yerel imalatçılar için daha da önemli hâle gelen bir pazar olmuştur. Bütün bu gelişmeler, enerji sağlanmasında maden kömürünün azalan (nükleer enerjinin artan) önemini, durmadan yenilenen makineleşmeye ayak uydurma arzusunu ve dev bir iç pazar oluşturmaya ek olarak Londra'nın iyi bir ithalat limanı da olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Böylece Londra, aynen Paris gibi, Avrupa bölgesi içinde anahtar bir sanayi alt-bölgesi olarak belirmektedir.

Sanayi Devrimi kıta Avrupa'sına yayıldığında *Paris* zaten Avrupa'nın en büyük şehriydi; ama Paris'in, aynen Londra gibi, yakın çevresinde ne maden kömürü ne de demir yatakları vardı. Paris, çevresindeki yüzlerce kilometrelik alan içindeki en büyük yerel pazardı ve mevcut kara ve su yolu ağına demiryolları da eklendiğinde, şehrin merkeziyet durumu daha da güçlenmişti. Londra örneğinde olduğu gibi, Paris de hemen belli başlı sanayileri kendisine çekmiş ve şehir öteden beri ün yaptığı lüks maddelerin (mücevherat, parfüm ve giyim eşyası) imalatında olduğu kadar, otomobil montaj ve imalâtı, metalürji ve kimyasal maddeler imalatında da önemli bir büyüme göstermiştir. Hazır ve bol işgücü, mamul maddelerin dağıtımı için ideal bir bölgesel konum, devlet dairelerinin varlığı, yakın bir okyanus limanı (Le Havre) ve Fransa'nın en büyük iç pazarıyla Paris'in büyük bir sanayi merkezi olarak gelişmesi rastlantısal değildir. Fransızlar, Paris dışında da, Avrupalıların diğer yerlerde yaptıklarını yaptılar ve üretim hacmi bakımından başka bölgelerle rekabet edemeyecekleri için uzmanlaştılar -kaliteli dokumada, hassas ölçme aletlerinde, otomobilde ve de tabii şarap ve peynirde.

Gerçekten de, günümüzde Batı Avrupa sanayi bölgelerinin büyük kısmı belirli sanayi ürünleri ticaretinde uzmanlaşmışlardır. Böylece, Avrupa dışında, özellikle Asya ülkelerinin sanayi ürünlerinin rekabetinden kaçınmak yanında, Batı Avrupa ülkeleri arasında da belirli ürünlerde üstünlüğü koruyacak duruma girmişlerdir. Bu durumun meydana gelmesinde, Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarında oluşturdukları Avrupa Birliği'nin (önceki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu) etkisi tartışılmaz. Bu örgütlenme, topluluk içindeki her ülkenin, tarım ve diğerlerinde olduğu gibi, sanayide de rolünün belirlenmesini gerekli kılmıştır.

Avrupa'nın maden kömürü yatakları, batıdan doğuya doğru uzanan bir kuşak hâlinedir ve bu kuşak sanayinin de geliştiği alan olmuştur: Güney İngiltere'den başlayıp, kuzey Fransa ve güney Belçika, Hollanda, Almanya'dan geçerek güney Polonya'da Silezya'ya kadar uzanır bu kuşak. Demir cevheri de hemen hemen aynı kuşakta yer aldığından, Avrupa'nın *Sanayi Kuşağı* böylece daha iyi anlaşılmış olur. Örneğin Almanya'da sanayi Avrupa Sanayi Kuşağı içinde kalan alanda, maden kömürü yataklarına bağlı olarak, yoğunlaşmıştır. Savaş öncesi dönemde üç büyük sanayi alanı ortaya çıkmıştı: Batıda Hollanda sınırına yakın *Ruhr*; Çekoslovakya sınırına yakın (şimdi Almanya'nın doğusunda) *Saksonya*; ve şimdi Polonya'da kalan *Silezya*. Savaş sonrasında Almanya'nın elinde bunlardan yalnızca *Ruhr* kalmıştı, fakat Ruhr gelişerek Avrupa'nın en yoğun sanayi bölgesine dönüştü. Günümüzde Almanya Avrupa'nın da en büyük gücü durumundadır. Adını Rhein Nehri'nin küçük bir kolundan alan ve 9,934 km²'lik bir alan kaplayan Ruhr sanayi bölgesinde yüksek nitelikli kaynaklar, çok iyi bir erişebilirlik (Köln, Bonn ve Dortmund havalimanları, Duisburg'da dünyanın en büyük, Köln'de ise Avrupa'nın ikinci büyük kara içi limanı) ve büyük pazarlara yakınlık (Köln-Düsseldorf-Duisburg-Essen-Dortmund) bir bileşim hâlinde avantaj oluşturmaktadırlar. Yerel demir cevheri yatakları tükendiğinde, ithal demir cevherini tek bir yüklemeyle getirmek, bu yüzden, çok kolay olmuştu. 1870'lerden beri ağır sanayi ürünleri (ve de savaş için tanklar ve silahlar) akıtan Ruhr bölgesi, fabrikaları, 11 milyon nüfusu, 3.7 milyon çalışanı (1.5 milyon imalâtta, 2.2 milyon hizmetlerde) ile Avrupa'nın en büyük sanayi konürbasyonudur. Günümüzde de Ruhr avantajlı bir bölge (Almanya'nın 100 büyük şirketinin 40'ı ve 44 üniversite yine burada yer alıyor) olarak kalmışsa da, Kuzey

Amerika’da ve Avrupa’nın diğer yerlerindeki tesislerin yaşlanma sorunu burasının (Rheineland ile birlikte) geleceğini de belirsiz bırakmaktadır.

Saksonya ise daima beceri ve kaliteye önem vermiş, optik aletler ve fotoğraf makineleri, dokuma ve seramik gibi ürünleriyle tanınmış bir bölgedir. Leipzig ve Dresden’in şehrsel merkezlerini oluşturduğu Saksonya, şimdi iki Almanya’nın birleşmesinin sancılarını çekmekte fakat aynı zamanda da Almanya’nın ekonomik plancılarının yeniden canlandırmaya çalıştıkları ana hedeflerini oluşturmaktadır. Biraz daha doğuya doğru, şimdi Polonya içinde yer alan ve Çek Cumhuriyeti’ne doğru da uzanan *Silezya*da ilk önce Almanlar tarafından geliştirilmişti. Saksonya-Bohemya-Silezya sanayi eksenini kaliteli maden kömürü yatakları ve Ukrayna’dan gelenlerle takviye edilen, daha zayıf demir cevheri yataklarına dayanarak geliştirmiştir. Avrupa Sanayi Kuşağı içinde Belçika’da ise iki sanayi koridoru dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, maden kömürüne dayalı, Charleroi ve Liège’den geçen, ağır sanayinin yer aldığı doğu-batı eksenini; ikincisi ise, Brüksel ve Antwerp’den geçerek Charleroi’dan kuzeye uzanan, daha hafif ve daha çeşitlenmiş sanayi faaliyetlerinin yer aldığı koridordur.

Avrupa’nın sanayideki başarısı yalnızca hammaddeye dayanmamıştır; usta işgücü ve yüksek derecede uzmanlaşma da yoğun bir ürün değiş-tokuşuna yol açan çeşitli sanayi kuşaklarının oluşmasını sağlamıştır. Bu değiş-tokuş Avrupa’nın doğal ulaşım güzergâhlarıyla çabuklaşmış, insan-yapısı ulaşım ağlarıyla da güçlenmiştir. Böylece de sanayi faaliyetleri ilk çıkış kaynaklarından çok uzaklara, hâlen Avrupa’nın belli başlı sanayi merkezlerinden birisi olan kuzey İtalya’ya, İspanya’da Katalonya (Barselona’da çekirdekleşerek) ve kuzeydoğu İspanya’ya, güney İsveç’e ve güney Finlandiya’ya kadar yayılmıştır. Ancak bunlar ve Avrupa’nın burada belirtilemeyen başka sanayi alanlarının hepsi, kıtanın dev sanayi kütlesi içinde çekirdekleşmiş üst düzeydeki parçaları oluşturmaktadırlar.

Kuzey Amerika’da ve İngiltere’de olduğu gibi, kıta Avrupa’sı ülkelerinde de ilk sanayi bölgeleri maden kömürü ve demir cevherine bağlı olarak ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir. Sanayinin yer seçimini etkileyen ekonomik, toplumsal ya da siyasal çeşitli etkenler bu bölgelerin önemlerini korumalarında, kaybetmelerinde ya da yeniden kazanmalarında değişik roller üstlenmişlerdir. Kullanılan hammadde ve enerji kaynağındaki değişimlerle siyasal kararların bir sanayi bölgesi üzerindeki etkisini aşağıya alınan örnek çok iyi resimlendirmektedir:

Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği’nde her biri belirli bir sektörde uzmanlaşmış sanayi bölgeleri bulunmakla birlikte, bunların hiç birisi Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da bulunan kuşaklarla boy ölçüşemez. Merkezi planlama ülkeleri olarak anılan bu ülkelerdeki sanayileşmede şimdiye kadar üretim mallarına, özellikle ağır sanayiye önem verilmiş, tüketim malları üzerinde durulmamıştır. Doğu Avrupa sanayi bölgesi, aslında, bu kesimdeki ülkelerdeki komünizm öncesi yatırımlar ve geleneklerden gelmiştir. Son derece farklılaşmış; çoğu kez Sovyetler tarafından üretilen hammaddelere bağımlı kalmış ve özelleşmiş mallar üretmiştir. Komünist planlama ve siyaset, aynen rejim öncesi yatırımların yaptığı gibi, izlerini bırakmıştır. Geri kalan dört bölge ise B.D.T. içinde kalmaktadır. Buralardaki fabrikalar ve

Üretim türleri büyük çapta planlı ekonomi kökenlidir. Söz konusu dört bölgeden  yerel enerji kaynaklarıyla yerel hammaddeye dayalıdır. Ayrıca her biri kendi kendisine yeterli olmaya çalışmıştır. 1990’lardan sonraki kş sanayiye de çok olumsuz etkilemiş; zaten donanım ve işletme açısından köhneleşmiş olan sanayi durma noktasına gelmiştir. Bu lkeler hâlen bir yeniden-yapılanma ve örgütlenme süreci içindedirler.

Uygulamalar

1) Öğrencilerhem Avrupa genel hem de ülkeler ile ilgili beşerî haritalara bakmalı ve böylece ülkelerin sınırlarını, komşularını ve başlıca yerleşmelerin lokasyonlarını öğrenmelidir. İlgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Silezya sanayi bölgesi nerededir?
- 2) Avrupa nüfus ekseni hangi ülkelerden geçmekte ve hangi şehirleri içine almaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Avrupa'nın beşerî coğrafyasını ele alınmış ve bölgenin yerleşilmesi, nüfusun dağılışı ve şehirleşme üzerinde durulmuştur. Daha sonra, "Sanayi Devrimi"nin beşiği olan Avrupa'da ekonomik gelişme ve sanayi faaliyetlerine değinilmiş ve sanayi bölgeleri ele alınmıştır.

Dünyada, özellikle daha geç keşfedilen kıta ve bölgelere milyonlarca nüfusunu gönderdiği ve son iki yüzyıl içindeki savaşlarda yine milyonlarca nüfusunu kaybettiği hâlde, Avrupa, dünyanın en fazla değil ama en yoğun nüfuslu kıtası olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Avrupa'nın toplam nüfusu Doğu ya da Güneydoğu Asya'ninkine yaklaşılamaz; fakat toprak bakımından oldukça küçük olan yüzölçümü yüksek bir yoğunluğa sahip olmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli ülkelerinde doğumların azalması ve nüfusun artış eğiliminin son derece yavaşlaması nedeniyle bir nüfus azalmasıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Her ne kadar Avrupa, Kuzey Çin ya da İndus Vadisi gibi ilk medeniyetlerin geliştiği alanlardan birisi değilse de, dünyanın yerleşilmiş en eski alanlarından birisidir. Avrupa'da özellikle büyük demografik sonuç doğuran olgu Sanayi Devrimi olmuştur. Şehirlere olan göçlerle birlikte şehirlerin büyümesi teşvik edilmiş ve nüfus artışı hızlanmıştır. Bölge en uzun sanayi geçmişine sahip olduğu için, Avrupa şehirlerin en fazla yoğunlaştığı ve nüfus artışının da en düşük oranda gerçekleştiği kıta olma özelliğini taşımaktadır. Avrupa'da nüfusun dağılışı da sanayileşmeden etkilenmiştir; bu bakımından gelişmiş ya da sanayi için gerekli kaynaklara sahip alanlar daha fazla sayıda nüfusu kendilerine çekmişlerdir.

Oldukça büyük nüfus yoğunlukları Avrupa'da da yaygındır; fakat en göze çarpanı, genellikle *Avrupa nüfus eksenini* olarak da adlandırılan doğu-batı uzanımlı kuşaktır. Bu kuşak, merkezî ve güney İngiltere'den, Hollanda, Belçika, kuzey Fransa, Almanya, Polonya'yı geçerek doğuya, Ukrayna ve Rusya'ya doğru uzanır. Kuşağın büyük kısmı, tarımsal bakımdan oldukça verimli Büyük Avrupa Ovası içinde kalırsa da, burada çok az sayıda nüfus tarımla uğraşmaktadır. Buna karşılık, nüfusun çok büyük kısmı, akarsular ve kıyılar boyunca, Avrupa'nın bu kısmındaki kömür havzaları ve sanayi bölgelerinde yer alan sayısız şehir ve kasabada yaşamaktadır. Aslında burada tek tek büyük şehirlerden değil, yer yer neredeyse kesintisiz uzanan birden çok şehrsel kuşaktan söz edilebilir. *Londra, Manchester, Brüksel, Amsterdam, Rotterdam, Essen, Berlin, Varşova* ve daha güneyde *Münih, Viyana, Prag ve Budapeşte* bu kuşaklar içinde önde gelen şehirlerinden ancak birkaçıdır. Kuzey Denizi kıyısı, özellikle de Hollanda'da Rhein ve İngiltere'de Thames nehirlerinin ağızları Avrupa'nın uluslararası başlıca ticaret şehirlerinin lokasyonlarıdır. Madencilik ve sanayi merkezleri ise İngiltere'nin maden kömürü havzalarında, Almanya'nın Ruhr Vadisi'nde, Polonya'nın yukarı Silezyası ile Büyük Avrupa Ovası'nın güney kenarları boyunca uzanan bazı yerlerde bulunmaktadır; Avrupa Sanayi Eksenini boyunca bazı yerlerde aritmetik yoğunluklar çok yüksektir.

Bölüm Soruları

- 1) Akdeniz Avrupası'nın en kalabalık ülkesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) İtalya
 - b) Yunanistan
 - c) Portekiz
 - D) İspanya
 - e) Fransa
- 2) Aşağıdakilerden hangisi Almanya'nın bölgelerinden birisi değildir?
 - a) Kuzey Avrupa Ovası'nın bu ülke içinde kalan kısmı ve kıyı kesimi
 - b) Merkezi yaylalar
 - c) Bavyera Alpleri;
 - d) Rhein (Ren) Vadisi
 - e) Po Ovası
- 3) Avrupa'da Roma İmparatorluğu ardında önemli kültürel izler ve katkılar bırakmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu katkılardan bir tanesi değildir?
 - a) Latin dili
 - b) Hukuk ve siyasetle ilgili kavramlar
 - c) Sayısız şehrin kuruluşu
 - d) Çeşitli tarımsal ve teknolojik uygulamalar
 - e) Gelişmiş bir sanayi sektörü

4) Avrupalılar, keşifler çağıyla birlikte yalnızca kendi bildiklerini dünyanın başka yerlerine kabul ettirmeye çalışmamışlar, “bilgi güçtür” inancıyla başkalarından da çok şey öğrenmişler ve benimsedikleri fikirleri dünyanın başka yerlerine taşımışlardır. “Bilgi güçtür” hangi kişinin düşüncelerinin simgesidir?

- a) Varenius
- b) Francis Bacon
- c) Paul Vidal de la Blache
- d) James Hutton
- e) LesleyCormack

5) Dünyanın en fazla değil ama en yoğun nüfuslu kıtası hangisidir?

- a) Avrupa
- b) Avustralya
- c) Güney Amerika
- d) Afrika
- e) Kuzey Amerika

6) Saksonya Sanayi Bölgesi hangi ürünleriyle tanınmıştır?

7) Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında dünyayı etkileyen iki büyük devrimbatı Avrupa’da başlatılmıştı. Bunlardan birisi Sanayi Devrimi idi; diğeri hangisidir?

8) Avrupa Sanayi Kuşağı içinde Belçika’da iki sanayi koridoru dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, maden kömürüne dayalı, Charleroi ve Liège’den geçen, ağır sanayinin yer aldığı doğu-batı eksenidir. İkincisi neresidir?

9) “Avrupa’da özellikle büyük demografik sonuç doğuran olgu olmuştur” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Avrupa’nın oldukça büyük nüfus yoğunlukları içinde en göze çarpanı, genellikle olarak da adlandırılan doğu-batı uzanımlı kuşaktır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)a, 2)e, 3)e, 4)b, 5)a, 6)optik aletler ve fotoğraf makineleri, dokuma ve seramik gibi ürünleriyle tanınmıştır,7)Demokratik Devrim, 8)Brüksel ve Antwerp'den geçerek Charleroi'dan kuzeye uzanan, daha hafif ve daha çeşitlenmiş sanayi faaliyetlerinin yer aldığı koridor, 9)Sanayi Devrimi, 10)Avrupa nüfus eksen

7. AVRUPA: BÖLGELER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7. Avrupa: Bölgeler

7.1. Batı Avrupa

7.2. Britanya Adaları: Birleşik Krallık (İngiltere) ve İrlanda

7.3. Kuzey Avrupa

7.4. Akdeniz Avrupası

7.5. Doğu Avrupa

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Avrupa'nın bölgeleri içinde en karmaşık, en sıkıntılı ve en geçiş özellikleri taşıyanı hangisidir?

Cevap: Doğu Avrupa

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Avrupa'nın bölgelerinden Batı Avrupa'nın başlıca coğrafi özelliklerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.
Bölgesel Coğrafya	Avrupa'nın bölgelerinden "Britanya Adaları"nın genel fiziki ve beşerî özelliklerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.
Bölgesel Coğrafya	Avrupa'nın bölgelerinden "Kuzey Avrupa"nın genel fiziki ve beşerî özelliklerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Bölgesel Coğrafya	Avrupa'nın bölgelerinden "Akdeniz Avrupası ve Doğu Avrupa"nın genel fiziki ve beşerî özelliklerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1998) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Anahtar Kavramlar

- Britanya
- Birleşik Krallık
- Londra
- Midlands
- Cardiff
- Central Belt
- Baltık Denizi,
- Adriyatik Denizi

Giriş

Avrupa anakarasının kuzey ve kuzeybatısına doğru ve ondan Kuzey Denizi ve Manş Denizi'yle ayrılmış olarak çok sayıda adadan (toplam yüzölçümleri 244.755 km²)oluşan bir grup yer alır: *Britanya* ya da *İngiliz Adaları*. Soğuk iklimleri, fakir toprakları, engebeli stepleri ve sınırlı doğal kaynakları ile (alçak rölyef ve verimli topraklarıyla daha elverişli koşullara sahip olan Danimarka dışında) *Kuzey Avrupa* oldukça zorlu çevresel koşullara sahip bir bölgedir. Bu koşulların da etkisiyle, Avrupa'nın diğer bölgeleriyle kıyaslandığında daha az nüfusludur. *Akdeniz Avrupası* üç büyük yarımada sahiptir; İber, Yunan, İtalya yarımada ları. İspanya ve Portekiz İber yarımadası üzerinde alır. Yunan yarımadası Avrupa'nın güneydoğu ucunda yer alır; güneydeki İtalya yarımadasının güneyi Batı Avrupa'dan oldukça uzakken kuzey kısmı daha yakın ve sıkı ilişkiler içindedir. *Doğu Avrupa* ise Avrupa'nın beş bölgesi içinde en karmaşık, en sıkıntılı ve en geçiş özellikleri taşıyanıdır.

7. AVRUPA: BÖLGELER

Avrupa ülkelerine “Avrupa Birliği” açısından bakarsak daha ilginç bir ayırım söz konusudur: Son katılan ülkelere önceki çekirdek sayılabilecek 15 Birlik Ülkesi’nin 4-5-6 yöntemiyle anıldığı görülür: *Dört dev* –Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere; *beş iç* ülke (hepsi Almanya’nın komşusudur) –Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka ve Avusturya; *altı dış* ülke –İrlanda, İsveç, Finlandiya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz. Son yıllarda eklenen on ülke ise genellikle kıtanın doğusunda ve en dışında yer alan ülkelerdir. Diğer yandan, Avrupa toprak bakımından o kadar büyük olmamakla birlikte, büyük çevresel, kültürel ve ekonomik farklılıkları birleştiren bir bölgedir. Bölgeyi bu farklılıklara dayanarak beş bölgeye ayırmak mümkündür:

7.1. Batı Avrupa

Avrupa âleminin kalbi olan bu bölge, Almanya ve Fransa gibi iki büyük ülkeyi, Belçika, Hollanda, Lüksemburg’un meydana getirdiği Alçak Ülkeler’i ve İsviçre, Avusturya ve minik Liechtenstein gibi Alp ülkelerini içine alır.

Fransa Batı Avrupa ülkeleri arasında en büyüğüdür (Avrupa’daki anakara kısmı 543,964 km², dış topraklarla birlikte 664,616 km²). Harita üzerindeki biçimi bir altıgeni andırır; bu biçiminden dolayı da ülke *Altıgen-l'Hexagone* olarak anılır. Bu altıgenin üç kenarı suyla çevrilidir –kuzeybatıda English Channel, batıda Atlas Okyanusu ve Biscay Körfezi ve güneydoğuda da Akdeniz. Geri kalan kenarlar ise genelde dağlıktır. Fransa’nın fizyografik özellikler bakımından Avrupa’nın küçük bir modeli olduğu ileri sürülmektedir: Avrupa’nın merkezi dağları ve yaylaları geniş alanlar kaplarken, Fransız Alpleri dağ oluşumundaki en genç sistem olan Alp sisteminin-zincirinin batı ucunu kaplar. Paris ve Akitanya havzalarının alçak sedimanter yatakları ve Rhine Vadisi ise Kuzey Avrupa Düzlikleri’nin bir parçasıdır. Aynı zamanda Avrupa’nın en yüksek noktası (MontBlanc 4.808 m) ile en alçak noktası Delta duRhône (-5 m) da bu ülkenin sınırları içinde bulunmaktadır. Fransa’nın iklim koşulları Avrupa genelinde gördüklerimizin bir bileşimi hâlinindedir. Alpler ve bağlantılı dağlar dışında ılıman iklim koşulları başlıca üç etkinin egemenliği altındadır: Okyanus etkisi özellikle kuzeyde ve batıda yoğun olmakla birlikte ülkenin büyük kısmında gözlenir; nedeni de batı rüzgârlarının Atlas Okyanusundan yumuşak ve nemli koşulları getirmesidir. İkinci iklim özelliği olan orta-enlem karasal iklim tipi ülkenin iç kısmında egemendir; daha sıcak yazlar ve daha sert kışlarla belli olur. Üçüncü iklim tipi Akdeniz iklimidir ve Akdeniz kıyısı boyunca 20-60 km genişlikteki bir kuşak dâhilinde bu iklim tipi yaşanır.

Fransa günümüzde 65.5milyon nüfusa sahiptir ve toprakları *région* (rejyon) denilen 26 idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin 21’i kıtada yer alırken 1’ini de Korsika Adası oluşturur. İkinci Dünya Savaşı’ndan ülkedeki şehir ve kasabalar hızla büyümeye başlamıştır. Fakat özellikle 1960’dan beri Fransa’daki şehirleşme sürecinde büyük değişimler meydana gelmiştir; bunların başında gerçek anlamda bir şehirleşme olgusu ve şehirlileşme kodu oluşturulması gelir. Başta başkent Paris olmak üzere, Lyon, Marsilya, Lille, Toulouse, Nice ve Bordeaux başlıca şehrsel yerleşmelerdir.

Fransa'nın fiziksel coğrafi çeşitlilikleri çok çeşitli tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesine izin vermektedir: kuzeyde mandıracılıktan buğday ve keten üretimine, Akdeniz kıyısı boyunca ve Korsika'da pirinç, zeytin ve turunçgil üretimine kadar büyük bir çeşitlilik söz konusudur. Fransa Avrupa'nın en büyük tarımsal üreticisi ve ihracatçısıdır. Aslında istihdam açısından bakıldığında tarımın payı % 2.71, sanayinin payı % 24.47 ve hizmetlerin payı da % 72.82'dir; hizmetlerin payının yüksekliği turizmin bu ülkedeki ağırlığıyla ilgilidir. Diğer yandan, toplam tarımsal üretimin değer bakımından büyük kısmı hayvancılıktan (dağlık bölgeler ile kuzeybatı Fransa'dan) gelmektedir. Ülkede en çok yetiştirilen ürünler buğday, şeker pancarı, mısır, arpa ve patatestir ve en yoğun biçimde Loire vadisinin kuzey kesimlerinde yetiştirilmektedirler. Güneyde ise meyvecilik ve özellikle bağcılık önemlidir. Diğer yandan, Fransa dünyanın en büyük sanayiye dayalı ekonomik güçlerinden birisidir. Paris ile birlikte önemli sanayi merkezleri arasında kuzeydoğuda Metz, Strasbourg, Roubaix ve Lille; güneydoğuda Lyons, Saint Étienne, Clermont-Ferrand ve Grenoble; güneyde Marsilya, Toulouse, Nice ve Nîmes); ve batıda da Bordeaux ve Nantes başta gelirler. Fransa, kalkınmışlık düzeyinin bir yansıması olarak, Avrupa'daki en geniş demiryolu ağına (yaklaşık 30.000 km) sahip ülkedir. Günümüzde turizm ülkedeki dördüncü büyük endüstri durumundadır; Fransa bu bakımdan yaklaşık 75 milyon dolayındaki turist sayısı ile dünyada birinci durumdadır. Paris turizmin odak noktası olmakla birlikte, turizmle ilgili yatırımlar dört ana bölgede toplanmıştır: güneyde Languedoc-Rousillon, Korsika, güneybatıda Aquitaine (Akitanya) ve Alpler.

Almanya, Avrupa Birliği'nin dört “dev”inden ve Avrupa'nın en büyük ekonomik ve siyasal güçlerinden birisidir. Almanya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1990'ların başına kadar, birbirinden tamamen farklı siyasal rejimleri olan iki ayrı devlet hâlinde, bölünmüş olarak kaldı. Geçmişte Batı Almanya olarak anılan Almanya'nın batı kesimi savaştan sonra dünyanın en güçlü ekonomilerinden birisine sahip olmuştur. Batı Almanya 1990'da ekonomik, toplumsal ve siyasal açılardan Doğu Almanya'yla bütünleşti; böylece (FRG), yani eski Batı Almanya'nın adı kullanılmaktadır.

Fiziki coğrafya açısından bakıldığında Almanya'nın “kuzeydeki düzlükler”, “merkezdeki tepeler” ve “güneydeki Bavyera Alpleri” şeklinde üçe ayrılabilir. Bununla birlikte, biraz daha ayrıntıya girerek Almanya'yı bölgelere ayırmak gerekirse, bölgeleri şu şekilde sıralayabiliriz: (1)*Kuzey Avrupa Ovası'nın bu ülke içinde kalan kısmı ve kıyı kesimi*; bölge çok sayıda göllerle kaplıdır. Hollanda ve Belçika ile sınır oluşturan Nordrhein-Westphalia eyaleti son derece sanayileşmiştir (örneğin Ruhr sanayi bölgesi buradadır). Ülkenin büyük şehirlerinden ve en önemli limanlarından olan Hamburg ve Kiel de bu bölgede yer alırlar. (2)*Merkezi yaylalar –kuzeyde Harz dağları ve güneyde de Kara Ormanlar*; bölgenin kuzey kısımları, Sauerland, Teutoburger Ormanı ve aynı sırada Harzdağlarının güzel manzaralarını içine alır. Buralar son derece tutulan yerlerdir ama bunun nedeni güzelliklerinden çok, Almanya'nın sanayi bölgelerinden kolay erişilebilirlikleridir. Güney kesimi ise iki önemli turizm bölgesini içine alır: Kara Ormanlar ve Bavyera Ormanları. (3)*Bavyera Alpleri*; Almanya'nın güneyinde, Avusturya sınırına doğru Alp dağlarının ilk sıraları hâlinde belirir. Almanya'daki en yüksek dağ olan Zugspitze (2.200 m) burada yer alır. Bavyera (Alpler ve yüksek yaylalar) tümüyle Almanya'nın en tutulan turizm

bölgesidir. (4)*Rhein (Ren) Vadisi*; Alplerden kuzeye doğru, geniş ve düz bir vadide akar. Güneye bakan yamaçlar, noktalar hâlinde dağılmış birçok köyün bağları için taraçalandırılmıştır. Rhein Nehri'nde gemiyle yolculuk dünyanın her tarafından gelen ziyaretçilere çekici gelmektedir, fakat nehrin yük taşımacılığındaki muazzam önemini ayrıca vurgulamaya gerek bile yoktur.

Birleşik Almanya, alan bakımından Fransa ve İspanya'dan sonra üçüncü büyük, 85.1 milyon (2011) nüfusuyla da nüfus bakımından en büyük ülke durumuna gelmiştir. Almanya federatif bir idare yapısına sahiptir. *Land* olarak anılan (çoğul: *Länder*-lender okunur) 13 eyalet ve ayrıca 3 bağımsız (*Freistaat*) eyalet bulunur. Almanya, toplam nüfusun %90 kadarının şehirlerde yaşadığı bir ülkedir. Başlıca şehirler Berlin (başkent), Hamburg, Frankfurt, Stuttgart, Köln, Düsseldorf, Munich ve Hanover'dir. Fakat sanayileşme-şehirleşmeyle birbirine yakın metropoliten alanlar (Ruhr gibi) ortaya çıktığından tek başına en büyük şehirden söz edilemez. Almanya'nın savaş-sonrası dönemde çarpıcı bir bölgesel nüfus değişim kalıbı sergilediği görülür. 1945–1960 arasında (Duvarın 1961'deki inşasından 1 yıl öncesine kadar) çok miktarda nüfus kazandığı, bu tarihten sonra ise çok az değişim (Doğu'nun katılması sayılmazsa) gösterdiği görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında savaşta kaybettiği topraklardan 8 milyon göçmenin Batı'ya sığınması gelir. 1961'den sonra sığınmalar çok daha az sayıda olmuştur –Duvar yüzünden.

Almanya dünyanın belli başlı ekonomileri arasına yakın zamanlarda girmiştir. Günümüz Alman ekonomisi zengin ve teknolojik açıdan güçlüdür (dünya beşincisi). Alman toplumu için tarımın önemi, ülke gelirleri (% 1.1) ve istihdam içindeki payının (% 2.8) düşüklüğüne rağmen, tahmin edilebileceğin çok üzerindedir. Birçok maddenin üretiminde Avrupa lideri olması, belirli alanlarda tarım yapılan alanların oldukça yüksek bir oran göstermeleri, özellikle batıda Avrupa standartlarına göre çok yüksek verim-hasılat alınması, doğuda istihdam ve ekip-biçmenin hızla azalmış olması, işletmelerin büyüklüklerinde, istihdam ve sermaye düzeyinde hâlen süregelen değişimler Alman tarımının başlıca özellikleridir. Genel olarak üç alan ülkede en çok ürün alınan yerleri oluştururlar: (1)Batıda Köln ve Münster düzlükleri/alçak alanları; (2)Stuttgart, Mainz ve Frankfurt yakınlarında, güneybatıdaki bir dizi vadi ve havza; (3)Aşağı yukarı Hannover, Leipzig ve Erfurt şehirleri arasında bir çizgi gibi uzanan, orta Almanya'daki yay biçimli alan. Almanya sanayi üretiminde de Avrupa'nın başta gelen ülkeleri arasındadır; Ruhr, Saar, Saksonya, Berlin ve Silezya başlıca sanayi bölgeleridir.

Batı Avrupa'nın kuzeybatı köşesindeki ülkelerin üçü -Belçika, Lüksemburg, Hollanda- **Benelüks** olarak anılırlar. Üç ülkenin birinci heceleri -Be-Ne-Lux- alınarak verilen bu ad bazen de ülkelerin daha çok fiziksel bir özelliğini vurgulamak üzere "*Alçak Ülkeler*"e (Pays Bas) dönüşür. Gerçekten de her üç ülkenin de arazilerinin büyük kısmı deniz seviyesinden çok az yüksek ya da deniz seviyesinde olurken, Hollanda'da deniz seviyesinden de aşağıda kalan araziler önemli bir yer kaplar. Benelüks ülkeleri dünyanın en yoğun nüfuslu ülkeleri arasında yer alırlar ve mekân gerçekten çok değerlidir. 27.5 milyonu aşan nüfus (2011'de Belçika: 10.364.388; Lüksemburg: 468,571; Hollanda: 16.407.491) toplam 28,554 km²'lik bir alanda toplanmıştır. Nüfus yoğunlukları çok yüksektir: Belçika'da km²'de 883,

Lüksemburg'da 999 ve Hollanda'da da 1,033. İşte bu yüzden Hollanda yüzyıllardan beri yaşam alanını genişletme çabalarını sürdürmüş ve bunu denizden arazi kazanarak başarmaya çalışmıştır; ZuiderZee/Güney Denizi'nin sularının drene edilmesini hedefleyen proje, günümüze kadar gerçekleştirilen en büyük projedir. Benelüks ülkeleri sınırlı mekânlarına ve oldukça mütevazı kalan kaynaklarına karşılık verimli ekonomik faaliyetleriyle uluslararası ticareti yöneten ülkeler hâline gelmişlerdir. Özellikle Belçika'nın başkenti Brüksel önemli bir siyasal rol üstlenmiştir -Strasbourg ile birlikte Avrupa Birliği'nin başkentidir; NATO'nun merkezi ve sayısız uluslararası örgütün idari merkezi hizmetini görmektedir; yüzlerce çok-uluslu şirketin burada büroları bulunmaktadır.

Belçika, hatta başkenti Brüksel, yasal olarak Fransız ve Flaman zonlarına ayrılmıştır. Kuzeyi, Kuzey Denizi'ne açılan kesimleri ovalarla (Flander Kıyı Ovası olarak tanınır) kaplıdır; güneyde ise ortalama yüksekliği 200 m dolayında olan bir tepelik bölge yer alır. Bu iki fizyografik bölge birbirinden doğu-batı uzantılı bir vadi(Merkezi Ova olarak da bilinir) ile ayrılır. Ülke yüzölçümünde ormanların payı % 20 kadardır. İklim koşulları ılıman, yumuşak geçen kışlar ve serin, yağışlı, nemli geçen yazlarla kendisini belli eder. Belçika'nın toplam arazisinin% 23 kadarı tarımsal amaçla kullanılmakta ve bu alanlar üzerinde genellikle çok küçük çiftlikler dağılmış bulunmaktadır (şeker pancarı, taze sebze, meyve, tütün yetiştirilir; et ve süt ürünleri elde etmek için mandıracılık yapılır). Fakat kalkınmada esas rolü ağır sanayi faaliyetleri oynamıştır. Sanayi faaliyetleri Sambre ve Maas (Meuse) nehirlerinin birleştikleri depresyonda toplanmıştır. Bununla birlikte, ülkede iki sanayi koridoru kendilerini açıkça belli ederler. Bunlardan *birincisi* doğu-batı doğrultulu maden kömürüne dayalı ağır demir sanayi kollarının yer aldığı eski sanayi bölgesi Charleroi-Namur-Liège eksenini olarak anılandır. *İkinci* koridor, daha hafif ve daha çeşitli sanayi kollarının yer aldığı, Charleroi'nın kuzeyinden başlayıp Brüksel'den geçerek büyük Antwerp limanına uzanandır.

Hollanda ilk bakışta geniş çapta insan-yapısı bir ülkedir; 1/5'inden fazlasını polderler (denizden kazanılan araziler) oluşturmaktadır. Ülkenin hemen hemen yarısı deniz seviyesinin altındadır (en alçak kesim, Zuidplaspolder -7 m'dir) ve nüfusun önemli bir bölümü denizden elde edilen araziler üzerinde yaşamaktadır. "Düzlük" Hollanda'nın en belirgin özelliği olmakla birlikte, dört fizyografik bölge ayırt edilebilir: (1)deniz kıyısı boyunca güneydeki Zeeland adalarından kuzeydoğudaki Alman sınırına kadar uzanan bir kumullar kuşağı; (2)Rhein, Maas ve Ijssel nehirlerinin geniş alüvyal vadilerinin meydana getirdiği bölge; (3)Utrecht şehri ile doğu sınırı arasında uzanan son buzul çağındaki faaliyetler sonucunda ortaya çıkmış bir dizi çok alçak tepeler; (4)En güneyde Hollanda'nın denizden, akarsulardan ya da buzul hareketlerinden etkilenmemiş tek belirgin yüksek kesimi Limburg; Belçika sınırında yer alan bu bölgedeki en yüksek yer bile ancak 322 m'dir (Vaalserberg).

Üç şehir -*Amsterdam, Rotterdam* ve (Lahey olarak da anılan) *Den Haag*- Hollanda'nın "üçgen" biçimli çekirdek alanına yerleşmişlerdir. Anayasal başkent Amsterdam canlı bir ekonomik merkez, işlek bir liman ve çeşitli hafif sanayi faaliyetleriyle Hollanda'nın gerçek odak noktasıdır. Avrupa'nın en işlek limanı olan Rotterdam, gerek Rhein gerekse Meuse (Maas) nehirlerine giriş-çıkışlara da hükmederek Batı Avrupa'ya açılan denizyolu kapısıdır. Den Haag ise Hollanda hükümetinin ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı'nın

konumlandığı yerdir. Bu üçgenin dışında kalmakla birlikte Utrecht ve Eindhoven da önemli şehirlerdir.

Hollanda diğer Benelüks ülkelerine göre tarımsal bakımdan daha gelişmiştir. Ülke arazisinin % 27.1'ini kaplamasına rağmen son derece makineleşmiş olduğu için faal nüfusun ancak% 4'ünü (sanayi %23, hizmetler %73) istihdam eden tarım faaliyetlerinin belirgin özelliği (a)“Fabrika tarımı” olarak anılan, küçük çiftliklerde domuz ve kümes hayvancılığında son derece özelleşmiş olması; (b)ihracat için yüksek değerli meyve ve sebze üretiminde uzmanlaşmış olması; (c)biber, domates ve salatalık üretiminde seraların yoğun bir biçimde kullanılmasıdır. Bununla birlikte sanayi sektörü (daha çok Kuzey Denizi ile Rotterdam arasında gıda, petrol işleme, kimyasal maddeler ve elektrikli aletler) Hollanda ulusal gelirinin çok önemli bir kısmını karşılamaktadır. Doğalgaz (Groningen yakınlarında) Hollanda'nın en önemli doğal kaynağıdır ve Kuzey Denizi'nde petrol yatakları da bulunmaktadır. Ayrıca, ülkenin eski yerleşmeleri, denizden kazanılan arazileri, lale bahçeleri ve temizliğiyle turizm sektöründe de önemli bir yeri olduğu da bilinmektedir.

Lüksemburg Alçak Ülkeler'in en küçüğüdür. Batı Avrupa'da, Almanya, Fransa ve Belçika arasında, dükalılık ile yönetilen küçük (2.587 km²) bir kanton devletidir.

Lüksemburg toprakları, her karış arazi parçasından maksimum verimi sağlamak için dikkatle işlenmiş izlenimini verir. Denize kapalı bu küçük ülkenin iki doğal bölgesi vardır: (1)Ülkenin % 32'sini kaplayan Ardenlerin bir devamı olan kuzeydeki *Oesling*; Ortalama 500 m yüksekliğinde olan bu bölgede nehir ve şelaleler boldur; bölge çoğunlukla ormanlardan oluşan yemyeşil bir bitki örtüsü ile kaplıdır. (2)Ülkenin % 68'ini kaplayan güneydeki *Bon Pays* (yani “Güzel Ülke”). “İyi -Verimli- Arazi” olarak da anılan bu ikinci bölgenin ortalama yükseltisi 300 m'dir. Düzluklerde tahıl ve yem bitkilerine dayalı tarım ve arızalı/tepelik olan kesimlerde de hayvancılık faaliyetleri büyük önem taşır. Lüksemburg, sahip olduğu yeryüzü şekillerinin verdiği avantajlar sayesinde, aşırı sıcak ve soğuklardan uzak, ılıman bir iklime sahiptir. Batı Avrupa'nın ılıman deniz ikliminin tesiriyle, ülke bol yağış alır. Dolayısıyla nehirlerin ve sulak alanların sayısı oldukça fazladır. Ülkenin hemen her tarafı yemyeşil bir bitki örtüsü ile kaplıdır. Mevcut nehirler ve şelaleler bu yeşillığe ayrı bir güzellik katarak ülkeye zengin bir tabiat manzarası kazandırır. Sure, Our ve Moselle ülkenin en önemli üç büyük nehridir.

Lüksemburg, yüzölçümünün küçüklüğüne rağmen, kalabalık (2011 nüfusu 503.302 idi) bir ülkedir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Fransız ve Alman asıllılar, çok az bir bölümünü de İtalyanlar oluşturur. Lüksemburg, diğer küçük ülkelerin (“cep” devletler de denir – Liechtenstein, San Marino, Vatikan gibi) tersine güçlü bir ekonomik temele ve siyasal etkiye dayalı olarak kendisini gerçek bir devlet olarak kabul ettirmiş ve varlığını böylece sürdürmüştür. Ülke ekonomisi imalat sektöründe demir-çeliğin egemenliğiyle ve başka bazı ağır sanayi faaliyetlerinin ortaya çıkmasıyla güçlenmiştir. Lüksemburg'un turizm ve finans sektörleri de önemlidir; finanstaki başarısı daha çok bir vergi cenneti gibi kullanılmasıyla ve çoğu yabancılara ait bankalar ve başka kuruluşlarla ilgilidir.

7.2. Britanya Adaları: Birleşik Krallık (İngiltere) ve İrlanda

Britanya Adaları deyimi hava tahminleri dışında günümüzde ender olarak kullanılan bir deyimdir. Nedeni de artık tek bir üniter devlet hâlinde olmamalarıdır: 1921’de İrlanda Adası’nın büyük kısmı *Irish Free State*’i oluşturmak üzere ayrılmıştı; 1949’da da *İrlanda Cumhuriyeti* hâline geldi. İrlanda Adası’nın kuzeyinde kalan, tarihi Ulster kesiminin 6 county’si (ilçesi) Birleşik Krallığın bir kısmı hâlinde kaldı. *Birleşik Krallık* olarak anılan ülke İngiltere, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda ve bunlarla birlikte Channel Islands ve Man Adası’ndan oluşmakla birlikte, genelde daha kısa bir ad gibi gelen “İngiltere” olarak anılmaya devam edilmektedir.

Britanya Adaları Ekvator’dan bu kadar uzak herhangi bir ülkeye göre çok daha uygun iklim koşulları sergilerler. Bunun nedeni, Gulfstream’dan doğan sıcak su ve bununla bağlantılı olarak da sıcak hava akıntısının kuzeye doğru hareketidir. Kışın Doğu Avrupa üzerinde büyük bir ağır ve soğuk hava kütlesi yer alır ve İngiltere’nin havası dışarı doğru esen soğuk rüzgârlardan etkilenir; doğu İngiltere batıya göre ortalama olarak daha soğuk ve daha kurak olma eğilimindedir. Adaların kışın en sıcak kesimi güneybatı İngiltere’dir. Yazın güney İngiltere Akdeniz ve Azorlar üzerindeki yüksek basınç sisteminin etkisi altına girer ve uzun dönemler güzel hava koşulları yaşar. Britanya Adaları’nın her yanı tarım yapmaya yetecek ölçüde yağış alır; bununla birlikte düzlüklerde, alçak kesimlerde sulamaya da gidilir.

Britanya Adaları dünyanın en yoğun nüfuslu ve en şehirlileşmiş kısımları arasındadır ama coğrafi kalıplar son derece değişkendir. Avrupa Birliği’ndeki en yoğun nüfuslu üçüncü ülke olan Birleşik Krallık ile en az yoğun nüfuslu ülke olan İrlanda Cumhuriyeti arasında belirgin zıtlıklar vardır. Fakat Birleşik Krallık içinde de, dağlık-düzlük, yüksek yerler-alçak yerler ve sanayinin geçmişiyle bağlantılı yerler arasında çok değişkenlik görülür; örneğin, Londra artık nerdeyse tıkanmışken, İskoçya’nın dağları bomboştur.

Geçmişte “üzerinde güneş batmayan imparatorluk” unvanını taşıyan Birleşik Krallık, daha 19. yüzyıl ortalarından beri şehirlileşmiş bir ülke olarak anılmıştır. 1990’ların ortalarında da nüfusun %90’ı şehirlerde yaşar duruma gelmişti. Ancak nüfusun dağılışı düzensizdir; hatta düzensiz dağılışı arttıran eğilimler de söz konusudur: (1)20. yüzyılın bir olgusu kabul edilen “güneye yönelme”, Londra’nın varlığının ve güney ve doğu kesimlerin zengin tarımsal alanlarının da önemli etkisiyle, kuzeyden güneye doğru olan nüfus hareketini kapsamıştır. (2)“şehirden kıra” doğru yer değiştirmedir; yani büyük şehirlerin tersine küçük şehirler, kasabalar ve kırsal alanlara yönelmedir. (3)Londra, Birmingham, Manchester, Leeds, Liverpool ve Newcastle gibi büyük şehirlerin içindeki çekirdek alanlardan banliyölere ve şehir kenarlarına doğru kaçıdır.

Birleşik Krallık Batı Avrupa’nın önde gelen ticari güç ve finans merkezlerinden birisidir. Tarım yoğun ve entansiftir, son derece makineleşmiştir, faal nüfusun % 1.5 kadarıyla gıda ihtiyacının % 60’ını karşılamaktadır. Birleşik Krallık geniş maden kömürü, doğal gaz ve petrol yataklarına sahiptir. Sanayinin gerek istihdamdaki payı (% 19.1) ve gerekse millî gelirdeki payı (% 26.4) gittikçe azalırken, hizmetlerin (özellikle de bankacılık, sigorta ve piyasa hizmetlerinin) payı (% 72.6) giderek artmaktadır.

Britanya Adaları'nın bölgesel ayırımı genellikle şu şekilde yapılmaktadır:

(1)İngiltere; İngiltere de kendi içinde üç bölgeye ayrılmaktadır. Güney İngiltere, Midlands ve Kuzey İngiltere.

Güney İngiltere içindeki “güneydoğu” olarak anılan kesim, ekonomik ve siyasal anlamda ülkeye egemendir. En zengin bölgedir; ülkenin başkenti ve mali merkezi olan Londra'nın bu bölge içinde yer alması nedeniyle hizmetler alanında en yüksek oranlarda istihdam sağlamaktadır. Londra aynı zamanda ülkenin en önemli turizm merkezidir ve çeşitli rekreasyon kolaylıkları, eğlence ve kültürel imkanlarıyla eşsiz bir şehirdir. Güney bölgesinde “Doğu Anglia” olarak ayrılan kesim küçük ve alçak bir alandır; fakat Birleşik Krallık'ın nüfus ve ekonomik faaliyetler bakımından en hızlı büyüyen bölgesidir. Tarımın gerçek bir “tarımsal sanayi” özelliği kazandığı bir bölge hâlinde. Burada yer alan Cambridge üniversite şehri de ileri teknoloji sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde rol oynamıştır. Büyük bir alan kaplayan ve “güneybatı” olarak anılan kesimde ise, başta Bristol olmak üzere, önemli bazı şehrsel yerleşmeler yer alır. Bu kesimde çevre koşullarının çok yüksek nitelikli olması (kıyının manzarası, iki ulusal parkın varlığı) yaşamak için en çok tercih edilen yerlerden birisi yapmıştır güneybatıyı (örneğin Bournemouth ve Torbay sayfiyelerinde olduğu gibi).

Midlands'in kimliği değişiktir. İngiltere'nin ikinci büyük şehri Birmingham'ı ve Kara Ülke olarak tanınan kömür çıkarım alanlarını içine alan “Batı Midlands”, Britanya'nın sanayi (otomobil ve makine sanayileri egemen)merkezidir. “Doğu Midlands” ise yakın yıllarda ekonomik bakımdan iyi bir performans göstermektedir. Bu kesimin ayakkabı dahil, giyim eşyası imalatı bakımından önemi büyüktür.

Kuzey İngiltere'nin büyük kısmı hâlâ kırsal karakterdedir. Bununla birlikte, bölge her biri güçlü sanayileşmiş ve şehirleşmiş çekirdeklere sahip olan alt bölgelere ayrılır. Bu alt bölgelerden “kuzeybatı” Britanya anakarasındaki en küçük bölgelerden birisidir fakat nüfus bakımından güneydoğudan sonra ikinci gelir. Bu yoğun şehirleşmiş alan Sanayi Devrimi'nin beşiği olmuştur; dünya çapında sanayi faaliyetleri burada, Lancashire'ın kasaba ve köylerinde pamuklu dokumayla birlikte başlamıştır. İngiltere'nin iki büyük metropoliten alanı -Liverpool ve Manchester- da bu bölgededir. “Kuzey” bölgesinde Yorkshire, Humberside, Leeds, Bradford ve Sheffield gibi sanayi merkezleri önem taşır ve burada yünlÜ dokuma sanayi daha ağır basmıştır. Bu alt bölgenin en büyük şehri olan Leeds, hizmetlerde (turizm) ve mali sektörde gelişmeye başlamıştır.

(2)Galler; İskoçya ile birlikte Britanya'nın yüksek alanlarını temsil etmektedirler. Her ikisi de, daha çok, dağlar ve ormanlar, bozulmamış kıyılar ve seyrek nüfuslarıyla geniş kırsal alanlar hâlinde. İngiltere'nin bölgelerini ele alırken hiç birinin siyasal statüsünden ve kesin olmayan kimliklerinden hemen hiç söz edilmezken, Galler'de (aynı zamanda İskoçya'da da) durum çok farklıdır. Kelt kültür ve geleneğinin ısrarlı parçalarını koruyan Galler Anglo-Saksonlardan yüzyıllar önce farklılarını ortaya koymuşlardı. Gal dili (Welsh) özellikle kırsal batı ve kuzey Galler'de hâlâ korunmakta hatta bazı yerlerde birinci dil olmayı sürdürmektedir. Gal ulusalcılığı da 1960'larda yeniden canlanmıştır.

Cardiff (başkent), Swansea, Newport, Birdgend, Wrexham, Pembroke ve Conwy önemli şehirlerdir. Kırsal kesimler yakın yıllarda birçok kazanç ve kayıplar yaşamışlardır: AB'nin Ortak Tarım Politikası'ndan gelen baskılar küçük koyunculuk ve mandıracılık işletmelerinin sayısının esaslı bir şekilde azalmasına neden olmuş ve yüksek alanlarda nüfus kaybına yol açmıştır. Nüfus kaybı ve göç eden yerel halkın yerini geçici olarak gelenlerin doldurması, daha erişilebilir durumda fakat tarım bakımından daha çetin şartlara sahip Merkezi Yüksek Alanlar'da ve de özellikle Snowdonia'da keskin bir şekilde hissedilen sorun hâlinedir. Ama Galler'in kır sakinleri daha şehirli hâle gelmiş, hükümetlerin teşvikleriyle desteklenen küçük pazar kasabalarında (Newtown gibi) ya da kıyı kasabaları ve emekli merkezlerinde toplanmışlardır. Diğer yandan, Birleşik Krallık'daki birçok bölge gibi Galler de kömür yataklarının tıkanmasından zarar görmüştür. Bununla birlikte, 1990'larda, Britanya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırımların (özellikle büyük Japon şirketlerinin) % 20 kadarını kendisine çekmiştir.

(3)İskoçya; İskoçya Büyük Britanya adasının 1/3'ünü kaplar; toplam yüzölçümü 78.772 km²'dir. Anakara dışında İskoçya sayıları 790'ın üzerinde adadan oluşmaktadır. Bu adalar dört büyük ana gruba ayrılırlar: Shetland, Orkney, İç Hebridler ve Dış Hebridler. İskoç anakarası ise kendi içinde üç bölge ya da alan hâlinde görülebilir:

(1)kuzeyde *Yüksek Alanlar (Highlands)*; genelde dağlıktır ve Britanya Adalarındaki en yüksek dağlar buradadır (1.344 m ile en yüksek zirve Ben Nevis gibi). Batı kıyı çok arızalıdır; koylar fiyort görünümü verirler. Highlands'deki birçok yerin İskoç tarihi ve folkloruyla bağlantısı vardır.

(2)*Merkezi Kuşak (Central Belt)*; Glasgow çevresini içine alan Batı Kıyısı ve başkent Edinburgh'u içine alan Doğu Kıyısı şeklinde bölünmüştür. Bu bölge İskoçya'nın en şehirleşmiş ve sanayileşmiş kesimidir.

(3)*Güney Tepeleri*; İrlanda Denizi'nden Kuzey Denizi'ne kadar 200 km uzunlukta dağ ve tepelerden oluşan bir sıra hâlinedir. İklim koşulları bakımından İskoçya'nın orta kuşak ve okyanus iklimlerine sahip olduğunu ve hava durumunun değişken olduğunu söyleyebiliriz. Atlantik'ten gelen Gulfstream etkisi çok hissedilir ve bu ülkeyi bulunduğu enlemin koşullarına göre çok daha sıcak yapar. Bununla birlikte sıcaklıklar İngiltere'dekinden ya da Birleşik Krallık'ın diğer kesimlerinden daha düşüktür. Yağışlar tüm İskoçya'da değişkendir. Batıdaki dağlar en nemli kesimlerdir; yıllık yağış 3.000 mm'yi geçer. Alçak kesimlerde ise yıllık 800 mm dolayındadır.

Başkent Edinburgh Avrupa'nın en büyük mali merkezlerinden birisidir; Glasgow ise önde gelen bir deniz limanı ve büyük bir imalat merkezidir. Aberdeen ("Avrupa'nın Petrol Başkenti" adıyla anılır ve Kuzey Denizi petrol faaliyetlerinin merkezini oluşturur), Dundee ve Falkirk diğer önemli yerleşmelerdir.

İskoçya'nın ekonomisi Avrupa'nın geri kalan kısımlarıyla ve daha da geniş olarak Batı Dünyası'yla sıkı bağlara sahiptir ve en çok da ihracat üzerinde yoğunlaşmıştır. En büyük ihraç ürünleri *whiskey*, elektrikli aletler ve finansal hizmetler şeklindedir. 1970'lerde Kuzey

Denizi'nde petrol bulunması ve 1980'lerde Glasgow ile Edinburgh arasındaki *SiliconGlen* diye anılan koridorda bir ekonomik patlama yaşanması, İskoç ekonomisini dönüşüme uğratmıştır. Ülkenin yalnızca ¼'ü ekili durumdadır (en çok tahıl ve sebze) ama koyunculuk bitkisel üretimin zor olduğu tepelik arazide ve adalarda önem taşımaktadır.

(4)Kuzey İrlanda; Kuzey İrlanda coğrafyasının merkezini Britanya Adalarındaki en büyük tatlı su gölü olan LoughNeagh gölü (392 km²) oluşturur. Tepelik kesimler oldukça fazladır; bunlardan bazılarında altın da bulunur. Fakat tepelerin hiç birisi yüksek değildir, ancak 848 m'ye varırlar. İrlanda'da geçmişteki volkanik faaliyetlerden kalan, ürkütücü geometrik şekiller hâlindeki Devler Kaldırımı (Giant's Causeway) dünya çapında bir doğal mirastır. Kuzey İrlanda buzul döneminin büyük bir kısmında buzlarla kaplı olduğu için şimdi bunların izlerini bölgenin büyük kısmında görmek mümkündür (özellikle Down'da). Kuzey ve Doğu Down'da akarsular boyunca uzanan çok verimli tarımsal alanlar yer alır; tepelik kesimler ise otlatma amaçlı olarak kullanılmaktadır. Lagan Nehri vadisine ise Belfast şehri egemendir. Belfast başkent olmasının yanısıra yoğun bir şekilde şehirleşmiş ve sanayileşmiş olarak bir metropoliten alan hâlinde uzanır. Londonderry ve Lisburn diğer önemli yerleşmelerdir.

İrlanda Avrupa'nın en genç bağımsız devletlerinden birisidir. İngiltere ile İrlanda arasında 1921'de imzalanan bir anlaşma ile *İrlanda Bağımsız Devleti* adıyla bağımsızlığını kazanmıştı; fakat bunu İrlanda'nın bir bölümünün bağımsız, bir bölümünü de yeniden İngiltere'ye bağlı kılan anlaşmayı destekleyenler ve karşı olanlar arasındaki iç savaş, sonuçsuz kalan sınır belirleme görüşmeler ve Birleşik Krallık karşıtı bir takım ekonomik önlemler alınmasıyla geçen çalkantılı yılların ardından 1949'da *İrlanda Cumhuriyeti* ilan edildi. Bu genç cumhuriyetin nüfusu 4 milyonun biraz üzerindedir (4.015.676). Nüfus azlığının temel nedeni dışarıya yönelik göçlerdir.

İrlanda'nın orta kesiminde, doğuda Dublin'den batıda Galway'e kadar uzanan ve otlaklar ve ormanlarla kaplı olan düzlükler uzanır; Büyük AllenBataklığı da bu kesimdedir. İrlanda'nın orta bölümü, doğuda Dublin'den batıda Galway'e kadar uzanan bir düzlüktür. Bu düzlük otlaklardan ve ormanlardan meydana gelir ve Büyük Allen bataklığı da bu ovadadır. Düzlükler yükseklikleri 900 m'yi nadiren aşan dağlarlakuşatılmıştır. Ülkenin 1/6'sı büyük kısmı Shannon Nehri'nin batısında yer alan bataklıklarla kaplıdır. Shannon Nehri (385 km) Britanya Adaları'nın en uzun akarsuyudur. İrlanda ılıman bir deniz iklimine sahiptir. Sıcaklıklar yüksek değildir ve Atlas Okyanusu'ndan gelen nemli rüzgarlar ülkenin yıl boyunca yağış almasına neden olur.. Yağışlar nedeniyle ülke yılın önemli bir kısmında sis tabakasıyla kaplıdır.

İrlanda ekonomisinde tarım ve sanayi faaliyetlerinin payları birbirine yakındır. Bitkisel üretimin temelini verimli topraklara sahip ovalarda yetiştirilen yulaf, patates, buğday, arpa ve şekerpancarı oluşturur. Topraklarının yaklaşık 2/3'ü çayır ve meralardan oluştuğu için hayvancılık (daha çok sığır, dağlık bölgelerde ve cılız otlaklarda da koyun yetiştiriciliği) çok gelişmiştir. Ağır sanayi gelişmemiştir; imalat sanayinin büyük bölümü başkent Dublin'de ve çevresinde toplanmıştır. Maden kaynakları sınırlıdır; sanayide kömür ve petrolden doğan

enerji açığını hidrolik santrallerle kapatmaya çalışmaktadır. İhracatının % 50'sinden fazlasını gıda maddeleri, % 25'inden fazlasını da hayvansal ürünler (özellikle sığır eti ve canlı hayvan) oluşturr.

7.3. Kuzey Avrupa

Kuzey Avrupa (ya da *Norden/Nordik Avrupa*) Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Estonya ve ada ülke İzlanda'yı içine alır.

Norveç, uzun Atlantik kıyısı ile Norveç neredeyse tümüyle oluşur; bu dağlar arasında da buzul vadileri yer alır. Ülkede tarıma elverişli topraklar Güneydoğu'da başkent Oslo'nun çevresinde, güneybatıda Bergen'de ve batı kıyısında Trondheim yakınlarındaki sınırlı alanlarda yer alırlar. Norveç, İskandinav yarımadasında doğal kaynaklar açısından en iyi ikinci ülke olmasına rağmen, eksikliklerini denizden sağlamaktadır: dünyadaki en büyük balık endüstrilerinden birisine sahiptir; balıkçılık filosu bütün okyanuslarda çalışmakta, özellikle kendi karasularında oldukça yüksek miktarlarda balık üretimi yapmaktadır; deniz ticaret filosunun toplam tonajı dünyadaki en büyükler arasındadır ve dünya deniz ticaretinden en büyük payı alan ülkelerden birisidir. Bu iki faaliyet 1970'lere kadar ülke ekonomisini ayakta tutmuş fakat bu tarihten sonra parlak bir ekonomik geleceğin habercisi olan Kuzey Denizi'ndeki kendisine ait petrol ve doğal gaz yataklarını işlemeye başlamış ve hayal edemediği kadar büyük bir gelire sahip olmuştur.

İsveç İskandinav Yarımadası'nda, Norveç'in doğusunda yer alır. Ülkede iki önemli tarımsal alan vardır. Bunlardan daha önemli olanı ülkenin güney ucunda, diğeri de güneybatısında (başkent Stockholm'den Göteborg'a doğru iki yana açılarak uzanan alanda) yer alır. Burada başlıca ekonomik faaliyet mandıracılık olmakla birlikte sanayi faaliyetleri oldukça yaygındır; diğeri bir ifadeyle tarım sanayinin gölgesinde kalmıştır. İsveç'te, bazı Avrupa ülkelerinden farklı olarak, imalat faaliyetleri bir dizi küçük ve orta büyüklükteki kasabalarda dağınık bir yayılım göstermektedir. Ayrıca, Danimarka ve Norveç'in aksine endüstrisini güçlendirmek için (demir, bakır, kurşun, çinko, manganez, altın ve gümüş gibi)çeşitli kaynaklara sahiptir. İsveç mobilya, paslanmaz çelik, otomobil, elektronik mallar ve cam eşya üretiminde söz sahibidir ve uzun zamandır sanayileşen ülkelere ham yada yarı işlenmiş mallar ihraç etmektedir.

Finlandiya'nın seçenekleri daha sınırlıdır. Ülkenin büyük bölümü o kadar soğuk ve glasyel topraklar o kadar incedir ki, sürekli tarım yapılamamaktadır. Tarımsal faaliyet daha çok sıcak olan güney ve güneybatı kıyıları boyunca yoğunlaşmıştır. Yeraltı kaynakları sınırlıdır fakat Finliler sahip oldukları bu kaynakları sağlıklı bir ekonomi oluşturmak için iyi kullanmayı bugünde sürdürmektedirler. Bunda her şeyden önce yetenekli ve üretken nüfusun büyük rolü vardır. Ekonomi bir tekstil endüstrisi merkezi olan Tampere, gemi inşa ve çeşitli makinelerin üretim merkezi olan Turku ve başkent Helsinki'deki sanayi faaliyetleriyle ayakta durmaktadır. Finlandiya'nın her yerinde yaygın olan yoğun ormanlarından uzun zamandan beri kâğıt hamuru, kâğıt, kereste, ağaç ve çeşitli tahta ürünleri üretilmekte ve bu ürünler ülkenin yıllık ihracatının yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Danimarka Kuzey Avrupa'nın en küçük ülkesidir. Fakat 5.4 milyon nüfusuyla İsveç'in ardından ikinci sırada yer almaktadır. Batı Avrupa ve İskandinavya arasındaki komşu adaları ve Jutland Yarımadası'nı (Danimarka'nın kara bölgesini oluşturan yarımada) kapsar. Danimarka nispeten ılık ve nemli bir iklime sahiptir. Verimli topraklar ve düzlük arazi, topraklarının %75'inden fazla kısmında yoğun şekilde tarım yapılmasına olanak sağlar. İhraç ürünleri arasında süt ürünleri, et, kümes hayvanları ve yumurta yer almaktadır. Başkent Kopenhag hem tüm bölgenin en büyük metropoliten alanıdır hem de malların toplandığı, depolandığı ve gemilerle nakledildiği önemli bir limandır.

İzlanda Avrupa kıtasının uzak batısında, Arktik Çember'in tam güneyinde yer almaktadır. İzlanda İskandinav yarımadasındaki iklim özelliklerine benzer özelliklere sahip olmasına rağmen burada iklim daha serttir. Küçük boyutta bir ülkenin nüfusuna (263,000) sahip olan ülkede nüfusun yaklaşık yarısı başkent Reykjavik'te yaşamaktadır. Bugünkü İzlanda nüfusunu Norveç ve Danimarka'dan göç edenler oluşturduğu için İzlanda kuzey bölgesi ile etnik açıdan benzerliklere sahiptir. İzlanda'nın ekonomisi neredeyse tamamen denize yönelmiştir. Ülkenin yıllık ihracatının %80'den fazlasını balık üretimi oluşturmaktadır.

7.4. Akdeniz Avrupası (Güney Avrupa)

Akdeniz Avrupa'sı Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz'i ve mini ada-devlet Malta'yı içine alır.

Yunanistan topraklarının 1/3'ü ekilip biçilmektedir. Ülke nüfusunda (10.7 milyon) kırsal nüfus miktarı oldukça yüksektir. Yunanlı çiftçiler ülke içinde tüketilmeleri için buğday ve mısır, ihracata yönelik olarak da tütün, pamuk ve tipik Akdeniz ürünleri olan zeytin, üzüm, turuncgiller ve incir üretmektedirler. Her on Yunanlıdan altısı şehir ve kasabalarda yaşar; en büyük şehir başkent Atina'dır (3.5 milyon). Atina sınırlı sanayi faaliyetleri yanında bir ticaret ve kültür (özellikle eski Yunan tarihinin odak noktası olarak) merkezidir. Yunanistan sahip olduğu önemli tarihi mirası ve doğal güzellikleriyle turizmden önemli gelir elde eden ülkelerden biridir. Ülkenin diğer önemli gelir kaynağı sahip olduğu büyük deniz ticaret filosuyla yaptığı kargo taşımacılığıdır.

İspanya ve **Portekiz**'in yer aldığı İber Yarımadası Yunan Yarımadası'ndan daha büyüktür ve ham madde açısından daha şanslıdır. İspanya'da kırlar yoğun nüfuslanmıştır; ülke sanayi faaliyetlerindeki ağır gelişmenin bedelini kırlar üzerindeki (hâlâ sürmekte olan) yoğun nüfus baskısıyla ödemiştir. Özellikle kuzeydeki çiftlikler alışılmıştan küçük ve daha az verimlidirler. Tarımsal faaliyet fakir topraklar üzerinde ve düşük verimle sürdürülmektedir. İspanya'nın endüstriyel merkezi kuzeydoğuda Katalonya'nın metropolü Barselona'da (4.2 milyon nüfus) yer almaktadır. Bir diğer endüstri bölgesi ise Bilbao şehrinin kuzeyindeki Bask bölgesidir; burada özellikle metal ve makine endüstrisi gelişmiştir. Diğer iki yoğun nüfuslu alan güneyde Andalusia (Guadalquivir Nehri'nin Atlantik'e açıldığı yer) ve ülkenin merkezinde yer alan başkent Madrid'tir (4.5 milyon nüfus). **Portekiz** ise Atlantik kıyısında yer alır. Nüfusun büyük kısmı kıyıdaki alçak alanlara yayılmışken az miktarda nüfus İberPlatosu'nda yaşamaktadır. Lizbon (2.4 milyon nüfus) ve Porto (1.1 milyon nüfus) ülkenin en önemli şehrsel merkezleridir.

İtalya'nın güneyi ile Sicilya ve Sardunya adalarında Akdenizli yaşam tarzı ve ekonomisi egemendir. İtalya birçok açıdan birbirinden oldukça farklı iki bölgesiyle (kuzey ve güney) adeta iki ülke gibidir. *Kuzey* Batı Avrupa yaşam tarzı ve Avrupa'nın merkezine yakınlık gibi avantajlara sahipken, *güney* yüzyıllardır özellikle iş olanakları açısından durgun bir bölgedir. Başkent Roma (3 milyon) bu birbirine zıt iki bölge arasında yer alır. 58.1 milyon nüfuslu İtalya Akdeniz Avrupası'nın en gelişmiş ülkesidir. Hem endüstriyel ve tarımsal üretimi hem yaşam standardıyla Batı kültürüne katkı sağlamaktadır. Günümüzde İtalya'nın merkezi Roma'nın tarihi bölgesinden, kuzeyde Po Havzası'nın merkezindeki Lombardy'e kaymaktadır. Po nehri ve kollarının oluşturduğu Po ovası Apeninler ve Alpler arasında yer alır, Akdeniz Avrupası'nın en büyük ovasıdır ve tarım için ideal koşullara sahiptir. Ovada tam olarak Akdeniz iklim özellikleri egemen değildir; yağışlar tüm yıla dağılmıştır. Alpler ve Apeninlerden elde edilen hidroelektrik ülkenin tek yerel enerji kaynağıdır. İtalya, Almanya'nın ardından Avrupa'nın en büyük çelik üreticisidir. Metal endüstrisi, özellikle otomobil üretimi çok gelişmiştir. *Turinen* büyük otomobilüretim, *Cenova* en büyük gemi yapım endüstrisinin merkezleridir.

Lombardy'nin merkezinde yer alan Milan, Kuzey İtalya'nın en önemli şehridir. Milan yalnızca İtalya'nın finans, bankacılık ve hizmet endüstrisi merkezi değil aynı zamanda bütün Akdeniz Avrupası'nın en önemli imalat (üretim) merkezidir. Hiçbir İtalyan şehri endüstriyel çeşitlilik (tarımsal ekipmanlardan televizyon setlerine, ipekten ilaca ve porselenden ayakkabıya kadar) açısından Milan ile rekabet edemez. Milan, ülke nüfusunun yalnızca % 8'ine sahip olmasına rağmen, tüm ülke gelirinin % 30'unu karşılamaktadır. Bu durum Milan'ı tüm Avrupa'nın en zengin şehirleri arasına sokmaktadır.

7.5. Doğu Avrupa

Doğu Avrupa (ya da bazılarına göre, Rusya'yı dışarıda bırakarak, *Doğu Merkezi Avrupa*) Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın arta kalan kısımlarından (Sırbistan-Karadağ, Slovenya, Hırvatistan, Bosna ve Makedonya) oluşur; bu 12 ülkeye aslında Sovyetler Birliği'nden kalan, 1991'de bağımsızlıktan sonra Doğu Avrupa'ya katılan beş cumhuriyet de eklenmektedir: Latviya (Letonya), Litvanya, Belarus, Moldava ve Ukrayna.

“Doğu Avrupa” adı yüzyıllardan (hatta bin yıldan) beri parçalanma, istikrarsızlık ve kargaşa ile eş anlamlı anlaşılmıştır. Bölge fiziki coğrafya koşulları bakımından da ilk bakışta dağlar ve ovalarla domino tahtasına benzer bir görüntü vermektedir. Merkezde ve güneyde yer alan *dağlar* farklı yükseltilerde ve çeşitli arızalı tiplerdedirler. Kuzeyde ve merkezde Tuna boyunca uzanan ovalar ise değişen derecelerde düzlükler, verimlilik, sıcaklık, nemliliktedir ve tarımsal olarak Avrupa'nın bazı en iyi tarım alanlarından bazı en yoksul olanlarına kadar farklılık gösterirler. Bölge fiziki coğrafya açısından bakıldığında dört alt bölgeye ayrılmaktadır: (1)*Kuzey Ovası*; Polonya'nın büyük kısmını içine alarak güneyde Karpatlar ve Südetler ile kuzeydeki Baltık Denizi arasında uzanır; (2)*Merkezdeki Dağlık Kuşak*; Karpat Dağları ve daha batıda Çek sınırı boyunca uzanan daha alçak tepelerin oluşturduğu bir merkezi dağ kuşağıdır; (3)*Tuna Ovaları*; Dağlarla sınırlanmış ve suları Tuna Nehri ve kolları

tarafından akıtılan iki ana düzlük ya da alçak alandan (Büyük Macar Ovası ve Romanya'daki Eflak ve Moldavya ovaları ile Bulgaristan'ın kuzey kenarı) oluşur ve Avrupa'daki en verimli geniş tarım alanlarını içerir. (4)*Güneydeki Dağlık Kuşak*; Balkan Yarımadası'nın büyük kısmını kaplar. Bulgaristan, eski Yugoslavya'dan türeyen ülkeler ve Arnavutluk bölgenin dağlık kesimlerini oluşturan ülkelerdir ama aralarda bazı yerlerde düzlükler de vardır.

Doğu (Merkezi) Avrupa'da bir başka bölge ayırımı da siyasi-coğrafi çerçeve içinde ülkelerin farklı gruplarda toplanmaları şeklinde yapılabilmektedir:

(1)*Baltık Denizi'ne Bakan Ülkeler*: Doğu Avrupa kuzeyde Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve güneyde Adriyatik'e, doğuda Rus sınırından batıda Alman sınırına kadar uzanmaktadır. Bu ülkeler arasında Polonya, Litvanya, Latviya-Letonya ve Belarus (Beyaz Rusya) yer alır; her ne kadar Belarus'un Baltık Denizi'ne kıyısı bulunmuyorsa da, söz konusu üç ülkeyi kuşatmakta ve kıyıdaki Rus toprağı Kaliningrad ile de doğrudan bağlantısı bulunmaktadır.

(2)*Adriyatik Denizi'ne Bakan Ülkeler*: Bunlar eski Yugoslavya'dan çıkmış karmaşık ve değişim hâlindeki ülke grubunu oluştururlar: Slovenya, Hırvatistan, Bosna, Sırbistan ve Makedonya'dan oluşan bu grupta komşu ülke Arnavutluk da yer alır.

(3)*Karadeniz'e Bakan Ülkeler*: Bu ülke grubu da Bulgaristan ve Romanya gibi eski Doğu Avrupa ülkeleriyle Moldavya ve Ukrayna gibi Sovyetlerden ayrılan yeni cumhuriyetleri içine alır. Moldavya aslında bir kara ülkesi iken iki Karadeniz ülkesi tarafından kuşatılmış durumdadır.

(4)*Karaya Kilitli ya da Denize Kıyısı Olmayan Ülkeler*: Eski Doğu Avrupa'nın merkezinde, kalbinde yer alan ülkelerdir. Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan bu gruba girer. Çek Cumhuriyeti bölgenin en batısında yer alan ve bölge ülkeleri arasında en Batılı olan ülkedir. Macaristan Tuna Ovaları olarak anılan bölge içinde yer alır ve bu bölgenin çok büyük kısmını kaplar.

Uygulamalar

1) Bir Avrupa haritası üzerinde, kıtanın bölgesel ayrımının kavranması öğrencinin yararınadır. Bu inceleme öğrenciye farklı alt bölgelerde yer alan ülkelerin lokasyonlarını, komşularını, denizler ve boğazlara göre konumlarını öğretecektir. Her ülkenin haritasına (dersle ilgili PPT sunumun eşliğinde) ayrı ayrı bakılması ve öğrenilen bilgilerin google earth'e bakılarak desteklenmesi yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Fransa'nın komşuları hangi ülkelerdir?
- 2) İngiltere ile kıta Avrupası arasında hangi deniz yer almaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Avrupa'nın bölgelerinden ilkini (Batı Avrupa) altıncı bölümde görmüştük. Bu derste Avrupa'nın diğer dört bölgesi (Britanya Adaları, Kuzey Avrupa, Akdeniz Avrupası ve Doğu Avrupa) ele alınmıştır.

İskandinavya'ya ve Baltık ülkelerinde toplam nüfus miktarları ve nüfus yoğunlukları Avrupa Nüfus Ekseni'ne göre azalır. Zaten doğum azlığı (yıllık artış hızı yüzde 0.1 ile 0.3 arasında) nedeniyle nüfus artışında sıkıntılar olan İskandinav ülkeleri ile nüfusları genelde azalma eğiliminde olan Baltık ülkelerinin tümü 10'ar milyonun çok altında nüfusa sahiptir; hepsinde nüfus azalması gözlenen Baltık ülkeleri Litvanya, Letonya ve Estonya zaten oldukça küçük ülkelerdir. Bütün bu ülkelerde nüfus, daha ılıman iklim koşullarının bulunduğu, kıyılarda ve en çok da başkentler etrafında toplanma göstermektedir. Baltık ülkelerinden Letonya'nın başkenti Riga bu kesimdeki milyonluk tek şehirdir.

Avrupa'nın güneyinde bazı kesimler her ne kadar yüksek yoğunluk alanları oluşturuyorlarsa da, Akdeniz ülkeleri, yukarıda belirtilen kuşağa benzer büyük bir nüfus toplanması meydana getirmezler. Genelde engebeli, kıraç veyaden yataklarından yoksun olan Akdeniz Avrupa'sının güney kesimleri daha fazla kırsal yoksulluk çekmiş ve sanayileşmede daha geç kalmıştır. Bölgenin sınırlı olan alçak alanlarında en yüksek yoğunluklar yer alırsa da, insanları besleme potansiyeli daha düşük, nispeten daha az nüfuslanmış olan yukarı kesimler daha şiddetli bir etki altındadır. Ormanların ortadan kalkması ve toprak erozyonu yüzyıllardan beri bu yamaçlar üzerinde işlemektedir ve her ikisi de Akdeniz Avrupa'sındaki aşırı insan baskısının sonuçlarıdır.

Akdeniz'in en kalabalık ülkesi İtalya'dır. Ülkenin kuzeyindeki Po Nehri vadisi bütün Akdeniz Avrupa'sındaki en büyük nüfus toplanma alanıdır. Zengin alüvyal topraklarıyla verimli tarım alanlarını içine aldığı gibi, büyük sanayi şehirleri *Milano* (3.6 milyon) ve *Torino* (1.6 milyon nüfuslu) da burada yer almaktadır. *Marsilya*'nın 1.5 milyon nüfusuyla en büyük şehrsel merkez olduğu Fransa'nın güneydoğusundaki Rhône Vadisi, İspanya'nın doğu kıyısı (*Barselona* 4.3 milyon nüfusuyla buradaki en büyük merkez) ve Yunanistan'da *Atina* (3.8 milyon) metropoliten alanı da Akdeniz'in oldukça yoğun nüfuslu diğer yerlerini oluşturmaktadırlar. Akdeniz ülkelerinin iç kesimlerinde de metropoliten şehrsel büyümeleri, özellikle başkentler çevresinde görülmektedir: Örneğin İtalya'da kıyıya oldukça yakın *Roma* (3.5) ile İspanya'da tamamen içeride kalan *Madrid* (6.1 milyon) gibi. Aslında, Türkiye'yi de Akdeniz Avrupa'sı içinde almak daha doğru olmakla birlikte, aradaki konumu (stratejik önemi de buradan kaynaklanmaktadır zaten) bölge olarak Ortadoğu ya da Güneybatı Asya'da da yer alabilmesini kolaylaştırıyor (Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdaki şıklardan hangisinde İngiltere'nin bölgeleri doğru olarak verilmiştir?
 - a) Kuzey İngiltere-Orta İngiltere-Güney İngiltere
 - b) Güney İngiltere-Midlands-Kuzey İngiltere
 - c) Kuzey İngiltere-Orta İngiltere-Doğu İngiltere
 - d) Güney İngiltere-Midlands-Doğu İngiltere
 - e) Güney İngiltere-Batı İngiltere-Doğu İngiltere
- 2) Avrupa kıtasının uzak batısında, Arktik Çember'in tam güneyinde yer alan ülke hangisidir?
 - a) Danimarka
 - b) Norveç
 - c) İzlanda
 - d) İsveç
 - e) Almanya
- 3) İngiltere'nin güneyinde hangi kesimde tarım gerçek bir "tarımsal sanayi" özelliği kazanmıştır?
 - a) Doğu Midlands
 - b) Doğu Anglia
 - c) Batı Midlands
 - d) Bristol ve çevresi
 - e) Cambridge ve çevresi

4) Aşağıdakilerden hangisi Galler'in büyük şehirleri arasında yer almaz?

- a) Cardiff
- b) Newport
- c) Conwy
- d) Yorkshire
- e) Swansea

5) İskoçya, Büyük Britanya Adası'ndaki toprakları dışında dört büyük ada grubunu da kapsamaktadır. Aşağıdakilerden hangisi bu adalardan değildir?

- a) Ben Nevis
- b) Orkney
- c) Shetland
- d) İç Hebridler
- e) Dış Hebridler

6) Akdeniz'in en kalabalık ülkesi hangisidir?

7) Kuzey Avrupa'nın en küçük ülkesi hangisidir?

8) İngiltere kendi içinde kaç bölgeye ayrılmaktadır?

9) “İrlanda'nın orta kesiminde, doğuda Dublin'den batıda Galway'e kadar uzanan ve otlaklar ve ormanlarla kaplı olan düzlükler uzanır; Bataklığı da bu kesimdedir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Akdeniz Avrupa'sı Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz'i ve mini ada-devlet.....'yı içine alır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)b, 2)c, 3)b, 4)d, 5)a, 6)İtalya, 7)Danimarka, 8)Üç bölgeye ayrılmaktadır: Güney İngiltere, Midlands ve Kuzey İngiltere, 9)Büyük Allen, 10)Malta

8. ORTA VE GÜNEY AMERİKA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8. Orta ve Güney Amerika

8.1. Orta Amerika: Genel Özellikler

8.2. Orta Amerika'nın Bölgesel Kalıbı

8.2.1. Orta Amerika Anakarası

8.2.2. Karayip Adaları

8.3. Güney Amerika: Genel Özellikler

8.4. Güney Amerika'nın Bölgeleri

8.4.1. Kuzey: Karayip Güney Amerikası

8.4.2. Indian (Yerli) Batı: And Güney Amerikası

8.4.3. Güney: Orta Enlem Güney Amerikası

8.4.4. Brezilya

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Orta Amerika bir bütün olarak kaç bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir?

Cevap: “Anakara” ve “adalar” olmak üzere iki bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Orta Amerika'nın genel özelliklerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1993) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.
Bölgesel Coğrafya	Orta Amerika'nın bölgesel kalıbının kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1993) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.
Bölgesel Coğrafya	Güney Amerika'nın genel özelliklerinin ve bölge ayırımının ortaya konulması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerinin okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006), Emin Atasoy'un (2003) ve Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1985 ve 1993) kaynakçada verilen kitaplarının okunması.

Anahtar Kavramlar

- Orta Amerika Cumhuriyetleri
- Karayip Adaları
- Venezüella
- Guyana
- Surinam
- Kolombiya
- Ekvador
- Peru
- Bolivya
- Brezilya
- Paraguay
- Uruguay
- Arjantin
- Şili

Giriş

Orta Amerika ayrı bir coğrafi bölge midir? Bazı coğrafyacılar Orta ve Güney Amerika'yı tek bir bölge olarak ele almakta ve egemen İberyalı (İspanya ve Portekiz) mirası ile Katolik dininin yaygınlığını yansıtan “*Latin*” Amerika olarak adlandırmayı tercih etmektedirler. Fakat bu kriter daha çok Güney Amerika'ya uygundur. Orta Amerika'da nüfusun çoğunun ataları Afrikalı, Asyalı ve Avrupalı'dır. Bundan dolayı, Orta Amerika kültürel-coğrafi çeşitlilik kavramları için çok güçlü bir örnek oluşturmaktadır.

Güney Amerika bütün kıtalar içinde biçimi en çok bilinendir; dev bir üçgen biçimindeki kıta, Orta Amerika'nın anakarasının oluşturduğu ince bir kara köprüsü ile Kuzey Amerika'ya bağlanmaktadır. Güney Amerika 12 bağımsız ülke (Venezüella, Guyana, Surinam, Kolombiya, Ekvador, Peru, Bolivya, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Arjantin ve Şili) ile Fransa'nın bir denizaşırı ili (*département*) Fransız Guyanası'ndan oluşmaktadır.

8.1. Orta Amerika: Genel Özellikler

Orta Amerika bölünmüş ve parçalara ayrılmış bir bölgedir. Kuzey ve Güney Amerika gibi dev büyüklükte iki bölgeyi birbirine bağlayan, Meksika'nın güneyinde ince bir kara şeridi hâlinde 6.000 km boyunca uzanan huni biçimli anakarası, Panama'da yalnızca 65 km genişliğe sahiptir. Diğer yandan, dağ sıraları, volkanlar, bataklık kıyılar ve yoğun yağmur ormanları teması ve bağlantıyı güçleştirir. Karayip Denizi'ndeki adalar, denizin tabanından yükselen dağ zincirlerinin zirveleridir. Bu zirvelerin bir kısmı nispeten durağandır, diğerleri ise aktif volkanlardan ibarettir. Hemen hemen her yerde sık sık depremler gerçekleşir. Bu doğal felaketlere mevsimlik şiddetli fırtınaların da eklendiği düşünülürse, Orta Amerika'nın çevre koşulları açısından dünyanın en güç ve tehlikeli bölgelerinden birisi olduğu açıktır.

Orta Amerika'nın genel özelliklerini şu maddeler altında toplamak mümkündür: (1)Orta Amerika Meksika'dan Panama'ya uzanan anakara ülkelerinin tümü ile doğuda Karayip Denizi'ndeki adaların tümünü kapsamaktadır. (2)Orta Amerika'nın anakarası Atlantik ve Pasifik suları arasında çok önemli ve kesin bir sınır oluşturur; burası kıtalararası bir kara köprüsüdür. (3)Orta Amerika'da tropikal koşullar yükseltiye bağlı olarak değişikliğe uğrar ve doğal çevre koşulları açısından düşey kuşaklar ortaya çıkar. (4)Orta Amerika kültürel ve politik açılarından parçalanmış bir bölgedir; günümüzde istikrarsızlık tüm zamanlardan daha fazladır. (5)Orta Amerika kültürel açıdan karmaşık bir bölgedir. Anakarada Indian (yerli) gelenekleri hâlâ sürmekteyken, Karayipler'de Afrikalı etkiler egemendir. (6)Orta Amerika'nın tarihi coğrafyası, güçlü komşusunun –ABD'nin- müdahaleleri ile tıka basa doludur. (7)Orta Amerika'nın çoğu az gelişmiştir. Bölge Amerikaların en az gelişmiş ülkelerini içerir. (8)Meksika, kapladığı alan, nüfus ve ekonomik güç açısından, bölgenin en büyük devletidir. (9)Ekonomik ve politik nedenlerle nüfusun bölgeden dışarıya yönelik göçler devam etmektedir. (10)Bölge (özellikle Meksika) bilinen ve potansiyel yeraltı kaynakları açısından zengindir.

8.2. Orta Amerika'nın Bölgesel Kalıbı

Orta Amerika'nın doğu kıyıları ve ABD'nin güney kıyısı, denizsel bölgenin sınırlarını oluştururlar. Denizin kuzey kesimi Meksika Körfezi olurken, güney yarısı da Karayipler Denizi'dir. Florida Yarımadası ve buna ek olarak Karayip adalarının oluşturduğu yay denizin doğu sınırını işaret eder. Orta Amerika bir bütün olarak “*anakara*” ve “*adalar*” olmak üzere iki bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir:

8.2.1. Orta Amerika Anakarası

Meksika hem anakaranın hem de tüm bölgenin en büyük ülkesidir. Meksika uzun Indian (yerli) tarihe sahiptir. Maya, Toltek ve Aztek, İspanyolların burayı sömürgeleştirmesinden önce varolan medeniyetlerden yalnızca üçüdür. 1821'de Meksika'nın bağımsızlığına kadar buradaki dil, kültür ve mimariye bir de İspanyol boyutu eklenmiştir. Meksika, yarıdan fazlasının 1.000 m'nin üzerinde kaldığı dağlık bir ülkedir. Kuzey Amerika'nın batı kıyısı boyunca uzanan Kayalık Dağlar güneye doğru Meksika içinde de

devam eder ve “Sierra Madre” adıyla ülkenin belkemiğini oluşturur. Düz olan tek yer Meksika Körfezi çevresidir ve bu alan genişleyerek Yucatan Yarımadası’nın büyük kısmını şekillendirir. Meksika’nın 111.2 milyon nüfusunun büyük kısmı (yaklaşık ¼’ünden fazlası) başkent Mexico City çevresindeki yüksek plato üzerinde toplanmıştır.

Orta Amerika anakarasının geri kalan kısmında ise *Orta Amerika Cumhuriyetleri* olarak bilinen yedi küçük devlet -Belize, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Panama- yer alır. Bölgenin dar parçasına sıkışmış olan bu cumhuriyetlerin toprakları (Nikaragua dışında) oldukça küçüktür, nüfusları da birbirinden oldukça farklıdır: Guatemala 14.6 milyon nüfusa sahipken, altı Hispanik cumhuriyetten Panama’da 3 milyona ve tek eski İngiliz sömürgesi olan Belize’de (1981’e kadar İngiliz Hondurası olarak biliniyordu) yalnızca 280.000’e düşer. Orta Amerika’da nüfusun etnik bileşimi de çeşitlidir; Indian’lar ve beyazlar azınlıkta, mestizo’lar çoğunluktadır. Bu cumhuriyetler, daralan kara köprüsünün hem Pasifik hem de Karayip tarafında, kıyı ovaları ile kuşatılmış olan yüksek kuşakta yer almaktadırlar. Günümüzde Guatemala (Guatemala City), Belize (Belmopan), Honduras (Tegucigalpa), El Salvador (San Salvador), Nikaragua (Managua) ve Kosta Rika’nın (San José) başkentleri iç kısımlarda ve 1.060 m ya da daha üzerinde bulunmaktadır. Tüm Orta Amerika anakarasında, kıyıda yer alan tek başkent Panama City’dir. Ortalama nüfusları 4 milyon dolayında olan ülkelerde bu şehirlerin büyüklüğü, Mexico City’nin Meksika’nın gri kalanı üzerindeki egemenliğine benzer bir şekilde, onların üstünlüğünü yansıtmaktadır.

Belize Orta Amerika’nın en küçük ülkelerinden ve dünyanın en az nüfuslu ülkelerinden birisidir. Ülke düzdür ve yoğun ormanlarla kaplıdır. Karayip Denizi’nin sığ kesimlerinde kıyıya paralel uzanan mercan resifi, (Avustralya’dakinin ardından) dünyanın ikinci büyük set resifidir. Turizm, yakın zamanlarda ülkenin ikinci önemli döviz kaynağı hâlini alacak kadar gelişmiş, gelen ziyaretçi sayısı ülke nüfusunu aşmıştır.

Kosta Rika tropikal iklim bölgesinde yer alır. Toprakları ancak 119-282 km genişliktedir. Komşularının tersine, kahve ve muz ülkesi Kosta Rika’nın oldukça sakın geçen, yüzyıllık demokrasiye dayanan bir geçmişi olmuştur. Anayasası bir ulusal ordu kurulmasına izin vermeyen dünyadaki tek ülkedir. Orta Amerika’daki en dinamik turizm endüstrisi de bu ülkede yer alır. Başarısının nedeni ABD pazarına dayanan “ekoturizm” kampanyasından kaynaklanmaktadır.

Panama, Karayip Denizi’yle Pasifik Okyanusu’nu birbirine bağlayan Panama Kanalı ile büyük bir stratejik öneme sahiptir. Diğer dört Orta Amerika Cumhuriyeti -Guatemala, Honduras, El Salvador ve Nikaragua- iç savaşlar ve siyasal istikrarsızlıklarla boğuşmaktadırlar. Bu ülkeler arasında *Honduras* en yoksuludur; hatta Haiti’den sonra Batı Yarımküresi’ndeki en yoksul ülkedir. Büyük Amerikan yardımlarıyla açlıktan kurtulmuştur (buna rağmen nüfusunun % 46.5’i günde 1 \$’dan daha azla geçinmek zorundadır). *Nikaragua*, uzun dönemli bir iç savaş geçirmiştir. Yeni girdiği istikrar döneminin ise ne kadar süreceği belirsizdir. *Guatemala*, 33 yıllık iç savaştan sonra gelişme süreci içine girmiştir. Kahve üretiminden sonra turizm ikinci sırada yer almaktadır.

8.2.2. Karayip Adaları

Karayip Denizi'ndeki adalar, Küba'dan Trinidad'a kadar yaklaşık 4.000 km boyunca geniş bir yay hâlinde uzanırlar. Adaları oldukça sık sayılan Karayip Denizi çevreler. Karayip adaları fiziksel, siyasal, kültürel ve ekonomik özellikleri açısından çeşitlilik gösterirler. Sömürge geçmişleri ve şimdiki siyasal yakınlaşmaları adaların kültürel çeşitlilikleri üzerinde etkili olmuştur. Yetiştirilen şeker kamışı yüzünden “*Şeker Adaları*” olarak tanınan Karayipler 125 yıl boyunca bir “*İspanyol Gölü*” olarak kabul edilmişti. 17. ve 18. yüzyıllarda bu kez Fransız, İngiliz, Danimarkalı ve Hollandalılar geldiler ve Karayipler'de sömürgeler kurdular; bu arada bazı adalar ticari rekabet içinde el de değiştirmişlerdi. Daha sonra, ABD bazı adaları satın almış –örneğin Danimarka'dan Virjin Adaları'nı 1917'de- ve bazı adalar da 20. yüzyıl içinde egemenliklerine kavuşmuşlardı. Her bir adanın dili, mimari tarzı, siyasal örgütlenmesi sömürge geçmişinin bir sonucudur.

Karayip Adaları içinde büyük olanlar (Küba, Hispanyola, Jamaika ve Porto Riko) *Büyük Antiller*, küçük olanları ise *Küçük Antiller* olarak adlandırılırlar. *Büyük Antiller*'in en büyüğü *Küba*'dır. 1959'da gerçekleşen Küba devrimi bu adayı sosyalist bir devlet yapmış ve Batı dünyasından izole etmişti. Günümüzde, bunca yıldır turizm güzergâhı dışında kalmış olmanın yarattığı merak ve ABD'deki Kübalıların ülkelerine olan özlemleri nedeniyle, yönetimin kuralları kısmen gevşetmesiyle birdenbire büyük miktarda turist almaya başlamıştır. *Hispanyola*'nın doğu yarısında *Dominik Cumhuriyeti* (küçük volkanik bir Karayip adası olan Dominika ile karıştırılmamalıdır), batı yarısında *Haiti* yer alır. Diğer adalardan daha çok nüfusludur, ancak nüfus yoksuldur ve ülke yüksek düzeyde dış borç yükü altındadır. Burada turizm diğer adalardan biraz daha değişik yapıdadır: daha geç başlamıştır; parasal bakımdan uluslararası değil, iç kaynaklardan desteklenmiştir; Karayipler'deki en ucuz destinasyon olmasına yol açan en düşük harcama yapacak turiste hitap eder. Hem Karayipler'in hem de *Büyük Antiller*'in üçüncü büyük adası olan *Jamaika* bölgenin kuzeyinde kalır. 1950'lerde zengin İngiliz ve Amerikalıların kışı geçirmek üzere geldikleri Jamaika, çok çeşitli turizm kaynaklarına sahip olduğu hâlde, siyasal sorunları ve dış dünyada geçmişte yarattığı imaj (1985'deki ayaklanma, Hurricane Gilbert'in 1988'deki tahribatı, uyuşturucu konusundaki kötü ünü ve bununla bağlantılı şiddet olayları) yüzünden gelen turist sayısı giderek azalmıştır. *Porto Riko* Karayipler'deki dördüncü büyük adadır. Önceleri bir İspanyol sömürgesi olan ada 1898'de ABD'ye geçmişti. Adada kıyı ovaları şeker kamışı ve ananas üretim alanlarıdır. Başkent San Juan Karayipler'in ana iletişim merkezidir.

Küçük Antiller (ya da *Diğer Karayip Adaları*) içinde yer alan *Bahamalar*, 22 tanesi yerleşilmemiş 700 kadar adadan oluşmaktadır. Bahamalar, turizmin yalnızca 300 bin dolayında nüfusa sahip küçük bir Karayip ülkesine nasıl zenginlik getirebileceğine iyi bir örnek oluşturur. *Hollanda Antilleri* denilen 6 ada Venezüella kıyısına daha yakın olarak dağılmışlardır. Bunlardan *Aruba* 1986'da bağımsızlığını ilan etmiş ve Hollanda ile resmî bağlarını kesmiştir. Bu dümdüz, çöl gibi adada yönetim kalkınmada çözüm olarak turizmi görmeye başlamıştır. *Curaçao* hâlen sahip olduğu, çoğu iyi eğitim görmüş nüfusunun Karayipler'deki en yüksek yaşam standardını sürdürebilmesi için turizme sarılmıştır. *StEustatius*'da da Hollanda hükümeti turizmi geliştirmeye (eski şehir merkezinin restore

edilmesi gibi) çabalamaktadır. *St Maarten* ise kuzeyde yer almaktadır. Bu ada siyasal bakımdan ikiye ayrılmıştır: Kuzeydeki 2/3'lük kesim Fransa'nın, geri kalan da Hollanda'nındır. *Amerikan Virjin Adaları* yaklaşık 50 küçük adadan oluşmaktadır; bu grupta en büyük adalar *St Croix*, *St Thomas* ve *St John*'dur. Daha önce Danimarka sömürgesi olan adalar 1917'de ABD tarafından satın alınmışlardır. Adalar turizm amaçlı olarak yoğun kullanıma sahne olmaktadır. *Batı Hint Adaları*'ndan *Barbados*, bir zamanlar "İngiliz tacındaki en parlak taş"lardan biri olarak kabul ediliyordu. Ada yetiştirdiği şeker kamışına dayanan "rhum" üretimiyle ünlüdür, ayrıca kendi nüfusu kadar turist alır. *Fransız Batı Hint Adaları*'ndan *Guadalup* ve *Martinique* turizme bel bağlamışlardır. *Antigua*'nın da gelişme umudunu turizmedir. *Cayman Adaları* ise çok az olan nüfuslarıyla (20 bin dolayında) iki geçim kaynağına sahiptirler: Parasal işlemler ve turizm. *Grenada* adını 1983'deki Amerikan işgaliyle duyurmuştur. Amerikan yatırımları bütün altyapısını geliştirmiştir, aynı zamanda "Baharat Adası" olarak anılmasına yol açan, minik hindistan cevizi (nutmeg) üretimiyle Endonezya'dan sonra dünyanın ikinci büyük baharat üreticisi durumundadır. *Trinidad* ve *Tobago*, Güney Amerika'ya en yakın adalar arasındadırlar. Her iki ada da önemli turizm çekiciliklerine sahiptir; fakat *Trinidad*'da ekonomide petrolün de önemli rolü vardır. *Bermuda* ise Karayip Adaları içinde turizmin en uzun geçmişe (yaklaşık 100 yıl) sahip olduğu adalardan birisidir. Ancak dünyanın yakın zamanlı mali değişimleri sürecinde kendisine önemli bir yer kapmıştır. Kara para aklama işinin bu adaya kayması ve tek odalı tek memurlu bankaların çoğalması, *Bermuda*'yı dünyanın kişi başına ortalama geliri en yüksek ülkelerinden birisi yapmıştır.

8.3. Güney Amerika: Genel Özellikler

Genel hatları ile Güney Amerika'nın yüzey şekilleri birbirinden çok farklı üç üniteden meydana gelmektedir: Batıdaki And kıvrımları, iç kesimlerde ve kıyılarda yer alan düzlükler ve ovalar, platolar. Güney Amerika, coğrafi konumu, kısa mesafelerde büyük yükselti basamaklarının yer alması ve her yönden denizlerle çevrili oluşuyla, çok çeşitli iklim bölgelerini bir arada bulunduran bir kıta olma özelliğine sahiptir. Kıtanın büyük kısmı (1/3'ünden fazlası) tropikal kuşak içinde kalmakla birlikte, ılıman ve soğuk iklim özelliklerini gösteren bölgeleri de görmek mümkündür. Bölgedeki tüm bitki türleri ve kökenleri ise günümüzde bile tam olarak belirlenememiştir. Bir yandan Amazon Havzası'ndaki türlerin tamamına erişildiğini söyleyebilmek güçtür, diğer yandan da büyük coğrafi bölgeler ve iklim kuşakları içinde yer almakta olan binlerce türün ayrımı henüz tam olarak yapılamamıştır. Bununla birlikte, kıtadaki bitki toplulukları üç genel gruba ayrılmaktadır: Ekvatorial-tropikal bitki toplulukları, nemli kurak tropikal bitki toplulukları ve Andlar üzerinde görülen topluluklar.

Güney Amerika'da nüfus kıyıları boyunca ve yüksek alanlarda toplanma eğiliminde olmuştur. Bölge ülkelerinin çoğu nüfus dağılışı düzenlerinde bir başka ortak özellik daha taşımaktadırlar: Bir ya da iki büyük şehirde merkezileşmiş çok büyük bir nüfus toplanmasına karşılık, ülkenin geri kalan kısımlarının az yerleşilmiş olması. Çok nüfuslanmış alan *ulusal çekirdek* olarak hizmet görürken, seyrek nüfuslanmış alanlar ülkenin komşularıyla bitişik topraklarına denk düşer. Bu özellikleri ortaya koyan başlıca ülkeler Brezilya, Venezuela,

Arjantin ve Şili'dir. Ayrıca, nüfus dağılışında belli başlı etnik gruplar toplanma göstermektedir (Amerindianlar'ın And Dağları'nın bazı kısımlarıyla kıtanın uzak iç kesimlerinde, Avrupa kökenlilerin güneydeki orta enlemlere denk düşen alanlarda ve Afrika kökenlilerin de kuzeyde ve doğudaki tropikal kıyılar boyunca toplanmış olmaları gibi).

Güney Amerika günümüzde dünyanın en hızlı şehirleşen bölgeleri arasında yer almaktadır ve en büyük şehirlerin bir kısmı da bu bölgede yer almaktadır. Bu şehirleşme süreci özellikle 1950'den sonra giderek yoğunlaşmıştır. Bölgenin nüfusu yüksek bir artış oranına sahiptir, fakat bu artış hiçbir yerde kasaba ve şehirlerde olduğu kadar hızlı ve yüksek değildir. 1950'den beri, kırsal nüfus yılda yalnızca yaklaşık % 1 oranında artarken, şehrsel nüfus yılda % 5 oranında artmaktadır. Bölgenin başlıca metropoliten alanlarının üçü – Brezilya'da Sao Paulo ve Rio de Janeiro ile Arjantin'de Buenos Aires- günümüzde dünyanın en büyük şehirleri arasında yer almaktadırlar.

8.4. Güney Amerika'nın Bölgeleri

Güney Amerika'nın bölgesel coğrafyasına bakıldığında, kuşkusuz çeşitli bölge ayrımları yapılabilmektedir. Bu ayrımlardan birisi de kıta ülkelerini çeşitli bölgesel üniteler içinde toplamaktır. Böyle bir ayırımda, kıtanın en kuzeyinde yer alan Karayip ülkeleri, And ülkeleri ve güneyde orta enlemlerde yer alan ülkeler birer bölgesel ünite oluşturmaktadırlar. Brezilya ise, kıtanın toplam alanının ve toplam nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduğu için, ayrı bir coğrafi bölge oluşturmaktadır.

8.4.1. Kuzey: Karayip Güney Amerikası

Güney Amerika'nın kuzey kıyısında yer alan Venezüella ve Kolombiya, aynı zamanda komşuları Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası'nı da içerecek şekilde, bir bölgesel ünite oluşturlar. Bu ülkeler, kıyasal lokasyonlarının ötesinde bazı ortak özelliklere sahiptirler: her biri tropikal plantasyon alanlarına sahiptir; Avrupalılar tarafından kurulan ve geliştirilen bu plantasyonlar siyah işgücünü çekmiş ve bu Afrikalı unsur ülkelerin nüfusları içine kaynaşmıştır. Yalnızca çok sayıda siyah işgücü gelmemiştir; aynı zamanda, sözleşmeli işçiler olarak binlerce Asyalı da (Hindistan'dan) Güney Amerika'nın kuzey kıyılarına gelmiştir.

Venezüella ve Kolombiya “Guyanalar” da ne eksikse onlara sahiptirler: toprakları ve nüfusları çok daha fazladır, doğal çevre koşulları çok daha çeşitlidir, ekonomik fırsatları çok daha büyüktür. Her biri And Dağları'nın bir parçasına sahiptir (Kolombiya'nınki daha geniştir) ve her biri dünyanın başlıca depoları arasında yer alan adeta birbirine bitişik yataklardan petrol üretir. Bu iki ülkede nüfus dikkat çekici bir şekilde birbirinden ayrı kümeler hâlinde toplanma eğilimindedir, ikisinde de iç kısımlar nispeten boştur, ikisi de ihracat gelirlerinin asıl kısmı için çok sayıda ürüne bağımlı durumdadır. Bu ülkelerde nüfusun büyük kısmı geçim tarımı ile uğraşır ve İber Amerikası'nın çoğu için geçerli olduğu gibi sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle boğuşur. *Guyanalar* bölgenin kuzey kıyısında bulunan üç küçük ülkeden -Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası- oluşur. “Latin” Güney Amerika'da, bu topraklar olağan olmayan bir durum sergilerler: onların sömürge mirası İngiliz, Hollandalı ve Fransızdır. Daha önce İngiliz, Hollanda ve Fransız Guyanası olarak biliniyorlardı ve “üç

Guyana” olarak adlandırılıyorlardı. Fakat günümüzde ikisi -Guyana ve Surinam-bağımsızlığını kazanmıştır; en doğudaki topraklarda yer alan Fransız Guyanası hâlâ sömürge yönetimindedir.

8.4.2. Indian(Yerli) Batı: And Güney Amerikası

Güney Amerika ülkelerinin gruplandırılmalarıyla ortaya çıkan ikinci bölge, Peru, Ekvador, Bolivya ve Paraguay’ı içine alır. Bu dört ülkenin son ikisi -Bolivya ve Paraguay-tümüyle karalarla kuşatılmışlardır, dolayısıyla denizlere kıyıları bulunmamaktadır. Bölge And Dağları boyunca uzanır, bu nedenle her ülke önemli bir Indian (yerli) nüfusa sahiptir. Peru’nun nüfusunun (27.9 milyon) yarısından fazlası yerli kökenlidir, Ekvador (13.3 milyon) ve Bolivya’da (8.9 milyon) bu oran % 50’ye yakındır; Paraguay’da ise % 90’ın üzerindedir. Bununla birlikte, tüm bu yüzdeler yalnızca yaklaşık değerlerdir; çünkü tümüyle yerli ve güçlü yerli karakteri taşıyan “karışık” halklar arasında ayırım yapmak genellikle olanaksızdır. Fakat bu ülkeler arasında başka benzerliklerde mevcuttur: gelir seviyeleri düşüktür, topraklarının bir kısmı son derece verimsizdir, topraksız köylü sınıfın yoksulluğu eskiden beri süregelen önemli bir sorundur. Üstelik bunlar Güney Amerika’nın en az şehirleşmiş ülkeleridir; yalnızca Peru’nun başkenti Lima büyük bir metropolistir.

Peru, hem kapladığı alan hem de nüfus bakımından, dört cumhuriyetin en büyüğüdür. 1.3 milyon km² alan kaplayan toprakları, hem fiziki özellikleri hem de kültürel açıdan üç bölgeye bölünmektedir: (1)Çöl kıyı, Avrupa-mestizo bölgesi; Başkent Lima bu kıyı bölgesinde yer alır. Peru (Humboldt) Akıntısı’nın soğuk verimli sularına dayalı balıkçılık endüstrisi giderek gelişmekte ve ülkenin ihracatında önemli yer tutmaktadır. Tümü kurak kıyı boyunca yer alan 40 kadar vahada pamuk, şeker, pirinç, buğday, çeşitli sebzeler ve meyveler yetiştirilmektedir. (2)And yüksek alanları ya da Sierra, Indian bölgesi; Ülkenin yaklaşık 1/3’ünü kaplar, aynı zamanda Peru’nun yerli halklarının büyük çoğunluğu bu bölgede yaşar. Bununla birlikte, topraklarının ve nüfusunun büyüklüğüne (Peruluların yaklaşık yarısı burada yaşar) rağmen, bölgenin politik etkisi ve ulusal ekonomiye katkısı (madenler dışında) küçüktür. Üretilen başlıca madenler bakır, gümüş, kurşun ve diğer çeşitli metallerdir; en büyük madencilik kompleksi Cerro de Pasco’da yer almaktadır. (3)Doğu yükseltileri ve bitişindeki Montana, seyrek nüfuslu Indian-mestizo iç bölgesi. Doğu ya da “Oriente”, Andlar’ın iç bölgeye bakan yamaçları ile Amazon’un drene ettiği yağmur ormanlarıyla kaplı “montana”dan oluşur. Son derece izole bir bölgedir; Lima’ya ve kıyıdaki sınırlı sayıda yerleşmeye uzanan tek bir demiryolu uzanır. Doğu bölgesinin odak noktası, Iquitos şehridir.

Ekvador dört cumhuriyetin en küçüğüdür. Haritalarda yalnızca Peru’nun bir köşesinde yer alan küçük bir devlet olarak görünür, fakat bölge içinde birçok farklılıklar gösterir: bir kıyı kuşağına, dar bir And kuşağına (250 km’nin altındadır) ve bir “Oriente”ye (bu doğu bölgesi, Peru’nunki gibi, hemen hemen tümüyle boştur ve az gelişmiştir) sahiptir. Ekvador’da nüfusun çoğunluğu And sıraları arasındaki havzalarda ve vadilerde yoğunlaşmıştır ve en verimli bölge kıyı kuşağıdır. Fakat benzerlikler burada sona erer. Ekvador’un kıyı kuşağı, en önemlisi güneyde tepeler ve Andlar arasında bulunan ve Guayas Nehri ve kolları tarafından drene edilen düzlük alanların kesintiye uğrattığı tepelerden oluşmaktadır. Ülkenin başkenti

olmamakla birlikte en büyük şehri ve ticaret merkezi olan Guayaquil, bu alt bölgenin merkezidir. Düzlük alanlar batıdadır; bu düzlükler verimli tropikal ovalardan oluşur. Ekvador dünyanın en büyük muz ihracatçılarından birisidir; kahve, kakao diğer önemli ürünlerdir. Ekvador yoksul bir ülke değildir, özellikle kıyı bölgesi son yıllarda muazzam bir gelişme göstermektedir. Başkent Quito yüksek alanlar arasındaki havzalardan birisinde yer alır.

Andlar Ekvador'dan güneye doğru, Peru üzerinden *Bolivya*'ya uzanır. Peru ve Bolivya arasındaki sınırda *Titikaka Gölü* bulunur; deniz seviyesinden 3.700 m yükseklikteki bu göl, dünyanın en yüksekte yer alan gölüdür. Onun batısı İnka uygarlığının merkezlerinden birisi ve modern Bolivya'nın kalbidir. Başkent La Paz dünyanın en yüksekte (3.570 m'de) yer alan şehirlerinden birisidir. Modern Bolivya Avrupalıların güçlü etkisinin ürünüdür, fakat bu etki yerli nüfus kümelerinin bazılarına uğramadan geçmiştir. Kuşkusuz Bolivyalı Indianlar (Peru ve Ekvador'dakiler gibi) topraklarını kaybetmekten kurtulamamışlardır. Bununla birlikte, Bolivya'da Avrupalıların zenginleşmelerini sağlayan toprak değil madenlerdir. Doğudaki dağlarda yer alan Potosi kasabası yakınındaki gümüş yataklarıyla bir efsane olmuştur; burada bakır, çinko ve çeşitli metaller de keşfedilmiştir. Bolivya'nın kalay depoları dünyanın en zenginleri arasındadır. Fakat kalay ülkenin yıllık ihracat gelirinin yarısından fazlasını karşılarken, dünya kalay fiyatların düşmesi ve hatalı madencilik yöntemleri nedeniyle üretim büyük ölçüde düşmüştür. Buna karşılık petrol ve doğal gaz üretimi giderek artmaktadır.

Paraguay, tarım ve hayvancılıkta gelişme potansiyeline sahip olmasına rağmen, Indian Güney Amerika'nın en yoksul ülkesidir. Bunun nedenlerinden birisi izolasyon-ülkenin karanın iç kısımlarındaki konumu- olmalıdır. Paraguay'ın ihraç ettiği ürünler (et, kereste, yağlı tohumlular, pamuk ve tütün) başkent Asuncion'dan Paraguay-Parana Nehri yoluyla Arjantin'in Buenos Aires'ine uzanan uzun bir yol kat ederek gemilerle gönderilmek zorundadır. Kuzey Chaco bölgesinde hayvancılık en önemli ekonomik faaliyettir. Ülkede gelişme umutlarının odak noktasında, Brezilya ile Parana sınırında Itaipu Barajı çevresini kapsayan, verimli doğu bölgesi yer almaktadır.

8.4.3. Güney: Orta Enlem Güney Amerikası

Güneyde Arjantin, Uruguay ve Şili, kıtanın orta-enlemlerde yer alan ve en güçlü Avrupa etkisi taşıyan ülkeleri olarak, ayrı bir ortak bölgesel kimliğe sahiptirler. *Arjantin*, hem kapladığı alan (2.8 milyon km²) hem de nüfus (39.5 milyon) bakımından, büyük bir farkla bölgenin en büyük ülkesidir. Ülke sınırları dâhilinde büyük bir fiziksel-çevresel çeşitlilik sergiler. Nüfusun büyük çoğunluğu "Pampa" (sözcük anlamı "ova") olarak bilinen fizyografik alt bölgede toplanmıştır; diğer altı alt bölge ise son derece seyrek nüfuslanmıştır: kuzeybatıda çalılık-ormanlık "Chaco", batıda dağlık Andlar (Şili ile ortak sınır boyunca uzanırlar), Rio Colorado'nın güneyinde kurak Patagonya platosu, geçiş bölgesi niteliğindeki Cuyo, EntreRios ("Arjantin'in Mezopotamyası" olarak bilinir) ve Kuzey.

Arjantin'in nüfusu kümelenme eğilimindedir. Pampa alt bölgesi toplam alanın yalnızca % 20'sinden biraz fazlasını kaplar, fakat nüfusun $\frac{3}{4}$ 'ü burada yoğunlaşmıştır. Buenos Aires günümüzde dünyanın en büyük metropoliten alanları arasında yer almaktadır. Arjantin'in gücü ve serveti, hızlı büyüyen şehirlerinde yansımaktadır. Nüfusun % 85 kadarı şehirlerde

yaşamaktadır; bu, bir Üçüncü Dünya bölgesi için son derece yüksek bir orandır. Günümüzde tüm Arjantinlilerin 1/3'ünden fazlası ve sanayi faaliyetlerinin büyük kısmı yalnızca Büyük Buenos Aires konürbasyonunda toplanmıştır. Şehrin ulusal yaşam üzerindeki bu egemenliği nedeniyle, birçok Arjantinli başkentin Buenos Aires yerine 965 km güneyde Patagonya sınırındaki Viedma'nın olması yönündeki hareketi desteklemektedirler. Cordoba sanayi faaliyetlerinin gelişmiş olduğu bir başka şehirdir. Sonuçta, Arjantin bir fırsatlar ve meydan okumalar ülkesidir: fırsatlar ülkesidir -çünkü toprakları geniştir, çevre koşulları farklıdır, kaynakları zengin ve boldur; meydan okumalar ülkesidir -çünkü politik istikrarsızlıklar ve ekonomik sorunlar bu avantajları olumsuz etkilemektedir.

Uruguay, Arjantin ve Şili'den farklı olarak, toplu, küçük ve nüfusun nispeten eşit dağıldığı bir ülkedir. Bu eski tampon devlet, küçük ölçekli bir Pampa'nın da etkisiyle, başarılı bir tarımsal ülke olmuştur. Nüfusun (3.4 milyon) % 50'si kıyısız başkent Montevideo'da yaşar; demiryolları ve karayolları buradan verimli tarımsal iç bölgelere doğru yayılırlar. Montevideo'nun hemen çevresinde, şehri besleyen Uruguay'ın en büyük tarımsal alanı bulunur. Ülkenin geri kalan alan arazisinin hemen hemen tümünde hayvancılık yapılmaktadır. Uruguay küçük (176.000 km²) bir ülkedir, bu topraklar nüfusun daha fazla kümelenmesine izin vermez. Bununla birlikte nüfus Brezilya ve Arjantin sınırlarına kadar oldukça düzgün dağılmıştır. Uruguay Güney Amerika'nın tüm ülkeleri arasında en çok Avrupalı olandır; ırksal azınlıklar Şili ve Arjantin'den bile daha azdır, fakat toplam nüfus içinde İspanyol-olmayan Avrupalılar önemli bir yüzde oluşturmaktadırlar.

Andlar'ın zirveleri ile Pasifik kıyı çizgisi arasında, 4.000 km boyunca *Şili Cumhuriyeti*'nin dar bir şerit hâlindeki toprakları uzanır. Bu topraklar ortalama 150 km genişliğe sahiptir; genişlik yalnızca birkaç yerde 250 km'yi geçer. Şili üç alt bölgeye sahip bir ülkedir: ülkenin 16.3milyonluk nüfusunun yaklaşık % 90'ı, başkent Santiago'nun ve en büyük liman Valparaíso'nun da bulunduğu, "Orta Şili" olarak adlandırılan bölgede yoğunlaşmıştır. Orta Şili'nin Kuzeyi'nde, Peru'nun kıyısız çöllerinden daha geniş, daha kurak ve daha soğuk olan "Atacama Çölü" bulunur. Orta Şili'nin Güneyi'nde kıyı adeta gereğinden fazla fiyortlar ve adalarla bölünmüştür, topografya dağlıktır, iklim iç bölgelere göre daha kurak ve daha soğuktur. Chiloe Adası'nın bulunduğu enlemin güneyinde sürekli karayolları ve hemen hemen hiçbir yerleşme yoktur. Bu üç alt bölge aynı zamanda kültür bölgelerine de denk gelmektedirler: bir mestizo kuzey, Orta Şili'de bir Avrupalı-ticari zon ve belirli bir ayırımı sahip olmayan güney.

Kuzey-Orta Şili yazları kurak Akdeniz ikliminin görüldüğü bir bölgedir; çoğunlukla sulamalı olarak buğday, mısır, sebzeler, üzüm ve diğer Akdeniz ürünlerinin yetiştirildiği ve önemli bir tarımsal faaliyete sahne olur, hayvancılık da giderek önem kazanmaktadır. Hem kuzeyden hem de Avrupa'dan (özellikle Almanya'dan) gelen göçmenlerle sıkışmış olan Güney Orta Şili'de egemen faaliyet büyükbaş hayvancılıktır, fakat buğday ve diğer emel besin maddeleri de yetiştirilmektedir. Diğer yandan, "her 10 Şilili'nin 9'unun Orta Şili'de yaşadığı" şeklindeki tanımlamaya rağmen, kuzeyde Atacama bölgesi ülkenin dış gelirlerinin çoğunu karşılamaktadır. Atacama'da dünyanın en büyük işletilebilir nitrat depoları bulunmaktadır, bu yataklar başlangıçta ülke ekonomisinin belkemiği olmuştur. Sonradan

bakır en çok ihraç edilen maden oldu (Şili dünyanın en büyük yataklarına sahiptir); bakır yatakları birkaç yerde (asıl yoğunlaşma Atacama Çölü'nün doğu kenarında) bulunmaktadır.

8.4.4. Brezilya

Uzun süredir derin bir uykuda olan Brezilya, artık hem de güçlü bir şekilde uyanmaktadır. Brezilya ekonomisi (günümüzde dünyanın en büyük ilk 15 ekonomisi arasındadır) gelişmekte olan ülkelerin çok üzerinde bir büyüme kapasitesine sahiptir. Son zamanlara kadar dünyada nüfusu en hızlı artan ülkeler arasında yer alırken günümüzde artış yavaşlamıştır. Modern başkent Brasilia'nın sembolize ettiği, geniş Amazon Havzası'nın egemen olduğu iç bölge yeni inşa edilen yollarla açılmıştır –böylece her yıl en azından yarım milyon göçmeni çekmektedir. Şehirler mantar gibi, sanayi faaliyetleri de katlanarak büyümektedir.

Brezilya bölgesel terimlere ve ölçütlere göre bir dünya devidir: hem Ekvator'u hem de Tropik'i kapsayan dünyanın tek ülkesidir; topraklarının kapladığı alan (8.5 milyon km²) ve nüfus büyüklüğü (198 milyon) bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır; ekonomik açıdan tüm göstergeler hızla yükselmektedir. Brezilya'nın toprakları o kadar geniş alan kaplar ki, Ekvador ve Şili dışındaki diğer tüm Güney Amerika ülkeleri ile ortak sınırlara sahiptir. Çevresel koşullar Amazon Nehri Havzası'nın tropikal yağmur ormanlarından Arjantin Pampası'nın ılıman koşullarına kadar büyük bir çeşitlilik sunar. Maden kaynakları zengindir: demir cevheri, petrol ve doğal gaz rezervleri çok büyüktür; boksit ve manganez yaygın ve bol yataklar hâlinindedir. Toprakları birçok yerde verimlidir; özellikle soya fasulyesi, kahve ve portakalın hem üretiminde hem de ihracatında dünya devidir.

Brezilya kadar büyük bir ülkede kuşkusuz çok sayıda bölge ayırımı yapılabilir. Fakat ülkenin altı alt bölgeye ayrılması şeklindeki yaklaşım en çok kabul görendir: Kuzeydoğu, Güneydoğu, Sao Paulo, Güney, İç Bölge, Amazon Kuzey. Bunlardan *Kuzeydoğu*, Brezilya'nın kaynak alanı, kültürel kalbidir. Plantasyon tarımı ilk burada başlamış ve Portekizlileri çekmiş, daha sonra şeker plantasyonları için çok sayıda Afrikalı köle getirilmiştir. Günümüzde bölge “Brezilya'nın büyük çelişkisi” olarak tanımlanmaktadır. Devlet, bölgenin ekonomik coğrafyasının çeşitlendirilmesine yardımcı olmak amacıyla, 1980'lerin ortalarından beri “Süper Kuzeydoğu” adlı bir projeyi sürdürmektedir. *Güneydoğu*, büyük şehirleri ve nüfus kümeleri ile Modern Brezilya'nın çekirdek alanıdır. Başlangıçta altın binlerce yerleşmeciye çekmiş, daha sonra diğer madenlerin de keşfedilmesi akını daha da arttırmıştır (Rio de Janeiro'nun kendisi “Altına Hücum”ün son durağı olmuştur). Fakat sonunda bölgenin tarımsal olanakları büyümesini bir nevi garantiye almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bölgeyi kaldıran demir cevheri, manganez ve kireçtaşı olmuştur. Güneydoğu bölgesinde sanayi faaliyetleri hızlı bir gelişme içindedir. Rio de Janeiro da (Sao Paulo'nun ardından) ülkenin ikinci büyük imalat şehridir. Uzun yıllar boyunca Güneydoğu bölgesinin bir parçası olan *Sao Paulo* eyaleti artık kendi bölgesel kimliğiyle tanınmayı hak etmektedir; çünkü Brezilya'nın sürmekte olan gelişmesinin odağıdır. *Güney*, Kuzeydoğu ve Güneydoğu'dan farklı olarak, hiçbir zaman bir hızlı gelişme bölgesi olmamıştır. Bununla

birlikte, modern bir tarımsal ekonomiye sahiptir. Nispeten yakın yıllardaki Avrupalı göçleri bu alt bölgedeki tarım faaliyetlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. *İç Bölge*, Merkezi Batı ya da Centro-Oeste olarak da adlandırılmaktadır. Bu bölgenin ülkenin verimli kalbinin bir parçası olması ümit edilmektedir, fakat bunun zaman alacağı açıktır. Geniş alanlar tropikal savanlarla kaplıdır, topraklar verimsizdir, temel maden kaynaklarından yoksundur ve hayvancılık hâlâ en önemli ekonomik faaliyettir. *Amazon Kuzey*, hem yoğun nüfus alanlarının en uzağındaki hem de en çok ve en hızlı gelişen bölgedir.

Uygulamalar

1) Orta ve Güney Amerika'nın fiziki ve beşerî haritaları incelenmelidir. Her iki bölgedeki başlıca coğrafi unsurların lokasyonları öğrenilmelidir. Bu konuda, öğrencilerin ilgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi), google earth'e ve çeşitli istatistikleri bulabilecekleri sitelere bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Brezilya hangi Güney Amerika ülkeleri ile ortak sınırlara sahip değildir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, tek bir bölge olarak mı ya da ayrı ayrı mı ele alınacakları konusunda tartışmalar bulunan Orta ve Güney Amerika ele alınmıştır. İlgili tartışmalara kısaca değinildikten sonra, bu iki bölgenin genel özelliklerine kısaca değinilmiştir. Her iki bölgenin hem fiziki hem de beşerî özelliklerine bölgesel kalıpları içinde daha çarpıcı bir biçimde yer verilmiştir.

Avrupalıların yerleştikleri yeni dünyalarda nüfusun kompozisyonu son derece çeşitli olma eğilimindedir ve bu da Latin Amerika için özellikle doğrudur. Burada, Avrupalı yerleşmeciler gelmeden önce, 20-30 milyon dolayında oldukları sanılan yerli Amerikalılar (bazen Amerindler olarak anılıyor) vardı. Çoğunlukla da, atalarının yüzlerce yıl önce ileri medeniyetlere sahip oldukları, merkezi ve kuzey And Dağları ile orta ve güney Meksika ve Orta Amerika'nın buralara bitişik kesimlerinde yaşıyorlardı. İlk Avrupalı yerleşmeciler ise İspanyol ve Portekizliler olmuştur. İspanyollar Andlar ve Orta Amerika'daki geniş yerli nüfusunun yaşadığı yerlere, Portekizliler ise Brezilya'ya yerleşmişlerdi. Daha sonraki nesillerde başka bazı Avrupa ülkelerinden de Latin Amerika'ya gelenler olmuştur. Latin Amerika'nın bugünkü nüfus bileşiminde bir başka unsur da Afrika'dan geçmişte getirilmiş olan esirlerin torunları durumunda olanlardır. Japonlar, Hintliler ve başka Asya ülkelerinden gelenler de Latin Amerika'ya olan yirminci yüzyıl göçlerine katılmışlardı. Bu gruplar arasında evlilikler yoluyla karışmalar olmuştur. Çağdaş nüfus yapısında en çok Avrupalılarla Amerind karışımına rastlanmaktadır ve bunlara da *mestizolar* denilmektedir.

Orta ve Güney Amerika'da belli başlı etnik grupların toplandıkları görülmektedir. Örneğin Amerindler Orta Amerika, And Dağları'nın bazı kısımlarıyla Güney Amerika'nın uzak iç kesimlerinde egemen durumdadırlar. Avrupa kökenliler büyük ölçüde dağılmış olmakla birlikte, Güney Amerika'nın güneyindeki orta enlemlere düşen alanlarda egemendirler. Afrika kökenliler ise Güney Amerika'nın kuzeyinde ve doğusunda, Batı Hint Adaları'nda tropikal kıyılar boyunca toplanmışlardır. Bir Latin Amerika ülkesinde tek bir grubun tamamen egemenliğini yansıtan tek ülke olan Haiti'nin nüfusunun hemen tamamı zencidir.

Latin Amerika'daki çoğu ülke nüfus dağılışı düzenlerinde bir ortak özellik taşırlar: Bir ya da iki büyük şehirde merkezileşmiş çok büyük bir nüfus toplanmasına karşılık, ülkenin geri kalan kısımlarının az yerleşilmiş olması. Çok nüfuslanmış alan *ulusal çekirdek* olarak hizmet görürken, seyrek nüfuslanmış alanlar ülkenin komşularıyla bitişik topraklarına denk düşer. Ulusal refah ve siyasal güç şehirlerde toplanmıştır; kenar alanlar ise siyasal bakımdan ihmal edilmiş, gelişme olanağı bulamamıştır.

Bölüm Soruları

- 1) Karayip Adaları içinde büyük olanlar *Büyük Antiller*, küçük olanları ise *Küçük Antiller* olarak adlandırılırlar. Aşağıdakilerden hangisi “Büyük Antiller” içinde yer almaz?
- a) Küba
 - b) Hispanyola
 - c) Jamaika
 - d) StMaarten
 - e) Porto Riko
- 2) Güney Amerika’nın batısında, toprakları Andlar’ın zirveleri ile Pasifik kıyı çizgisi arasında, 4.000 km boyunca dar bir şerit hâlinde uzanan ülke hangisidir?
- a) Arjantin
 - b) Peru
 - c) Bolivya
 - d) Paraguay
 - e) Şili
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Orta Amerika’nın genel özellikleri arasında yer almamaktadır?
- a) Kültürel açıdan karmaşık bir bölgedir.
 - b) Dışarıya sürekli göç vermektedir.
 - c) Doğal çevre koşulları açısından yatay kuşaklar ortaya çıkar.
 - d) Yer altı kaynakları açısından zengindir.
 - e) Amerikaların en az gelişmiş ülkelerini içerir.

4) Orta Amerika anakarasında *Merkezi Amerika Cumhuriyetleri* olarak bilinen yedi küçük devlet yer alır? Aşağıdakilerden hangisi bu devletlerden birisi değildir?

- a) Honduras
- b) Kosta Rika
- c) Nikaragua
- d) Belize
- e) Bermuda

5) Aşağıda *Merkezi Amerika Cumhuriyetleri* olarak bilinen yedi küçük devlet ve başkentleri eşleştirilmiştir. Bu eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

- a) Guatemala-Guatemala City
- b) Belize-Belmopan
- c) Nikaragua-San José
- d) Honduras-Tegucigalpa
- e) El Salvador-San Salvador

6) Orta ve Güney Amerika’da belli başlı etnik grupların toplandıkları görülmektedir. Avrupa bölgesinin hangi kesiminde egemendirler?

7) Latin Amerika’nın çağdaş nüfus yapısında en çok Avrupalılarla Amerind karışımına rastlanmaktadır; bunlara ne isim verilmektedir?

8) Bir Latin Amerika ülkesinde tek bir grubun tamamen egemenliğini yansıtan tek ülke hangisidir?

9) “Orta Şili’nin Kuzeyi’nde, Peru’nun kıyısal çöllerinden daha geniş, daha kurak ve daha soğuk olan bulunur” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Andlar’ın zirveleri ile Pasifik kıyı çizgisi arasında, 4.000 km boyunca’nin dar bir şerit hâlindeki toprakları uzanır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)d, 2)e, 3)c, 4)e, 5)c, 6)Güney Amerika’nın güneyindeki orta enlemlere düşen alanlarda, 7)mestizolar, 8)Haiti, 9)Atacama Çölü, 10)Şili Cumhuriyeti

9. KUZEY AMERİKA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9. Kuzey Amerika

9.1. Kuzey Amerika'nın Çevresel Temelleri

9.1.1. Yer şekilleri

9.1.2. İklim

9.1.3. Topraklar

9.1.4. Bitki Örtüsü

9.1.5. Hidrografya

9.2. Kuzey Amerika'nın Beşerî Coğrafyası

9.2.1. Nüfus ve Yerleşmenin Gelişmesi

9.2.2. Şehirleşme

9.2.3. Nüfusun Dağılışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Kuzey Amerika'ya yer şekilleri açısından bakıldığında, açıkça belirgin olan yerşekli özellikleri genellikle hangi başlıklar altında toplanmaktadırlar?

Cevap: Şu başlıklar altında toplanmaktadırlar: (1)Kanada Kalkanı; (2)Örtülü Platform; (3)Kenar Dağlar; (4)Kıyı Ovaları.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Kuzey Amerika'nın çevresel temellerinin kavranması	Prof. Dr. Erol Tümertekin'in kaynakçada verilen "Anglo-Amerika" (1970) adlı kitabının ilgili bölümünün okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Kuzey Amerika'nın beşerî coğrafyasının genel özellikleri ile ortaya konulması	Prof.Dr. Erol Tümertekin'in kaynakçada verilen "Anglo-Amerika" (1970) adlı kitabının ilgili bölümünün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Kuzey Amerika
- Kanada Kalkanı
- Appalaşlar
- Kayalık Dağlar
- Mississippi Ovası
- Büyük Göller
- Ontario Yarımadası
- St. Lawrence Nehri

Giriş

ABD ve Kanada çok sayıda tarihsel, kültürel ve ekonomik özelliği paylaşmaktadırlar. Bununla birlikte, iki ülke birbirlerinden birçok bakımdan da farklıdır. Aslında farklılıkların katı coğrafi boyutları vardır: ABD toprak bakımından Kanada'dan biraz daha küçüktür fakat Kuzey Amerika kıtasının ortasını/kalbini kaplamaktadır. ABD 'nde çok genel bir coğrafi ayırım olarak “Doğu” ve “Batı”dan söz edilirken, Kanada'da “Güney Kanada” ve “Kanada'nın Kuzeyi” gibi bir ayırıma gitmek daha uygun karşılanmaktadır; çünkü Kanadalıların ezici bir çoğunluğu ABD sınırından 160 km mesafe içinde kalan Güney Kanada'da yaşamaktadır. ABD, ana ülke yanında, aynı zamanda, Alaska nedeniyle Kuzey Amerika'nın kuzeybatı uzantısını da kaplar (Hawaii açıkları ise Pasifik âlemine aittir) ve böylece, Kanada'nın tersine, ABD parçalanmış bir devlet, ülke toprakları iki ya da daha fazla parçadan oluşmuş, yabancı topraklarla ve uluslararası sularla ayrılmış uzantı bakımından “sürekliliği olmayan” bir ülke özelliği kazanır.

9. KUZEY AMERİKA

Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri, Batı Yarıküresinin kuzeyde kalan kesiminin 1/3'ünü oluştururlar. Bu alan Kuzey Amerika'nın büyük kısmına denk düşer. Hem Amerika Birleşik Devletleri'nde hem de Kanada'da Avrupa'nın kültürel damgasını taşırlar. Bu yüzden de bu bölge (güneyde yer alan *Latin Amerika*'dan da ayırt edilmek için) çoğu kez *Anglo-Amerika* olarak anılır. Kuzey Amerika nüfusu dünyanın en şehirlileşmiş toplumunu oluşturur; Yeni Dünya'yı New York, Toronto, Chicago ya da San Francisco'nun gökdelen manzaralarından daha iyi hiç bir şey sembolize edemez. Aynı zamanda da, bu alt-kıtanın birbirine uzak şehirlerini ve bölgelerini birbirine bağlayan süper otoyolları, havayolları ve demiryolları ağılarıyla dünyanın en hareketli ("*hipermobil*") halkını oluştururlar.

ABD ve Kanada çok sayıda tarihsel, kültürel ve ekonomik özelliği paylaşmaktadırlar. Bununla birlikte, iki ülke birbirlerinden birçok bakımdan da farklıdır. Aslında farklılıkların katı coğrafi boyutları vardır: ABD toprak bakımından Kanada'dan biraz daha küçüktür fakat Kuzey Amerika kıtasının ortasını/kalbini kaplamaktadır. ABD'de çok genel bir coğrafi ayırım olarak "*Doğu*" ve "*Batı*"dan söz edilirken, Kanada'da "*Güney Kanada*" ve "*Kanada'nın Kuzeyi*" gibi bir ayırıma gitmek daha uygun karşılanmaktadır; çünkü Kanadalıların ezici bir çoğunluğu ABD sınırından 160 km mesafe içinde kalan Güney Kanada'da yaşamaktadır. ABD, ana ülke yanında, aynı zamanda, Alaska nedeniyle Kuzey Amerika'nın kuzeybatı uzantısını da kaplar (Hawaii açıkları ise Pasifik âlemine aittir) ve böylece, Kanada'nın tersine, ABD parçalanmış bir devlet, ülke toprakları iki ya da daha fazla parçadan oluşmuş, yabancı topraklarla ve uluslararası sularla ayrılmış uzantı bakımından "sürekliliği olmayan" bir ülke özelliği kazanır.

9.1. Kuzey Amerika'nın Çevresel Temelleri

Kuzey Amerika geniş ve çeşitliliği olan bir bölge hâlinedir. Bölge hemen hemen tropikal enlemlere yaklaşan Florida ve Teksas'tan başlayıp Alaska ve Kanada'nın Kuzeybatı topraklarının subpolar alanlarına kadar uzanmaktadır. Eğer bölgeye yukarıdan, uzaydan bakılacak olursa, ilk dikkati çeken kuzeydeki *Hudson Bay* (Hudson Körfezi) olacaktır. Kanada'nın kuzey kıyısından 1.300 km kadar güneye giren körfez, dev büyüklüğüne rağmen Kuzey Amerika coğrafyasındaki etkisi bakımından oldukça önemsiz sayılır. Coğrafi bakımdan daha önemli olanlar ise, kıtaya doğru daha az girmekle birlikte, iki büyük ve geniş denizsel özelliiktir: Güneydoğudaki Meksika Körfezi ve kuzeydeki Alaska Körfezi bölgenin şekillenmesinde çok büyük iklimik ve çok önemli ekonomik etkileri olan düzensizlikleri yaratmışlardır. Kıtanın kabaca dış hatlarında dikkati çeken bir başka özellik ise, haritalara sığamayan, 70.000'den fazla adanın varlığıdır. En önemli ada gruplarını *Kanada Kuzey Kutbu Takımadaları* ve St Lawrence Körfezi etrafında kümelenmiş olanlar ile aynı adı taşıyan eyaletin bir parçası olan *Newfoundland Adası* oluşturur. ABD'nin doğu kıyısı açıklarında uzanan adalar oldukça küçüktür ve Long Island dışında çok seyrek nüfusludurlar. Pasifik kıyısının ada kalıbı ise oldukça düzensizdir. Kıyının güney kesiminde çok az ada bulunurken, kıyının kuzeyinde British Columbia ve güney Alaska geniş ölçüde adalarla çevrilidirler.

9.1.1. Yer şekilleri

Kuzey Amerika'ya yer şekilleri açısından bakıldığında, açıkça belirgin olan yerşekli özellikleri genellikle şu başlıklar altında toplanmaktadır:

(1)*Kanada Kalkanı*: Kıtanın çekirdeğini oluşturur. Şekli, Superior Gölünün güneybatısından başlayarak Hudson Körfezi'nin batı ve doğusuna uzanmak üzere ikiye ayrılarak "Y" harfine benzer. Kalkan, esas görünümüyle eski ve aşınmış olmakla birlikte, hâlâ arızalı bir platodur. 2.8 milyon km²'lik bir alan kaplayan Kanada Kalkanı her iki ülkenin de önemli bir fizyografik bölgesi durumundadır. Kalkanın kapladığı alan geniş bir buzullaşmaya sahne olmuş, kısmen gençleşmiş, akarsularla birbirlerine bağlı sayısız göl çanaklarının varlığı ile daha da çok arızalanmıştır. Buzulların genişlettikleri vadilerin sular altında kalmasıyla da çok güzel manzaralı göller -örneğin New York eyaletinin "Parmak Gölleri" (Finger Lakes) gibi- meydana gelmiştir; Minnesota da yine bu şekilde oluşan gölleriyle "10.000 Göller Bölgesi" olarak anılmaktadır.

(2)*Örtülü Platform*: Kanada Kalkanı örtülü platform hâlinde Hudson Körfezi etrafında ve iç kısımdaki alçak alanların altından, Mississippi Deltası'na kadar uzanır. "Büyük Göller" örtülü platformdaki havzaların en büyüğünü kaplar. Platform'un kuzeyinde, Kanada'nın önemli bir kısmını kaplayan "Kuzey Büyük Ovalar"ı ve güneyine doğru da çeşitli iç havzalar (en önemlileri Ohio-Mississippi Havzası'dır) yer alır.

(3)*Kenar Dağlar*: Bunlar arasında en önemlileri "Appalaşlar" ve Kayalık Dağların önemli bir bölümünü oluşturduğu "Kordilleralar"dır. Ayrıca, kıtanın doğu kenarında, Appalaşlardan daha kuzeyde, özellikle Parry adalarında odaklaşan fakat diğer adalara da uzanan, yüksek olmayan, Arktik kıvrımlar da yine kenar dağlar arasında sayılırlar. Pasifik kenarındaki dağlar ise Kıyı Sıradağları ve Kayalık Dağlar olarak Alaska'dan Kaliforniya Yarımadası'na kadar uzanırlar.

(4)*Kıyı Ovaları*: Genellikle düz ve bazen de bataklık olan kıyı ovaları, Atlantik ve Meksika Körfezi kıyılarında yer alırlar. Bunlar dışında Kuzey Amerika'da geniş kıyı ovalarına pek rastlanmaz. Kıtanın doğusunda, Atlantik kıyısında kuzeydoğuda dar olan kıyı ovaları güneyde giderek genişler ve Teksas'ın kuzeydoğusunda 100 km genişliğe erişir; Mississippi bu ovaların en büyüğüdür.

9.1.2. İklim

Kuzey Amerika gibi büyük bir kıtada iklim tiplerinde farklılıklar olacağı kesindir. Doğal olarak, bu duruma etki eden faktörler de çeşitlidir: (1)Bu alt-kıtanın kuzey-güney (sıcaklık koşullarında büyük değişiklikler meydana gelmesine yol açar) ve doğu-batı uzantısının (karasallık etkisinin güçlü bir şekilde hissedilmesine neden olur) önemli oluşu; (2)Kenar dağların Pasifik ve Atlantik okyanuslarının etkilerinin iç kısımlara sokulmasını önlemesi (dağlar kıtanın iç kısımlarında karasal iklim koşullarının oluşmasında dolaylı olarak rol oynar); (3)Kuzeyde ve güneyde herhangi bir engelin bulunmaması (böylece kuzey denizinden kopan soğuk rüzgârların ve sıcak güney rüzgârlarının Mississippi Vadisi boyunca

ilerlemesine olanak sağlar); (4)Büyük Göller'in varlığı (hem çevrelerinde yağışı artırırılar hem de sıcaklık koşullarında da yumuşatıcı rol oynar); (5)Kıtanın büyük kısmında iklim koşullarında başlıca iki hava kütesinin–Kontinental kutbi hava kütlesi ve Tropikal denizsel hava kütlesi- etkili olması.

Bekleneceği gibi, bu kadar büyük bir bölgede yağış ve sıcaklık gibi iklim elemanları büyük bir çeşitlilik göstereceklerdir. Sıcaklık bakımından yaz ve kış ekstremlerinin görülmediği alanlar yalnızca kıyılardaki dar şeritlerdir. Meksika Körfezi ve Florida ılık kışları ve sıcak yazları ile sıcaklık oynaklığının çok az olduğu iklim koşullarına sahiptirler. Buna karşılık, bir ekstrem tipini de kuzeydoğu Kanada'da hüküm süren soğuk kışlar ve serin yazlar oluşturmaktadır. Kuzey Amerika'da en fazla yağış alan yerler Pasifik kıyılarındaki dağlar, güney Appalaşlar ve güneydoğudur. İç kesimlerde, güney Pasifik kıyılarında, genellikle yağışlar azalır. Güneybatıda ise çöl koşullarının egemen olduğu alanlar vardır.

9.1.3. Topraklar

Yalnızca tropikal ormanlarda bulunan gerçek lateritler hariç, yeryüzündeki başlıca toprak çeşitlerinin hepsinin bulunduğu Kuzey Amerika topraklarını şu şekilde gruplandırmak mümkündür: (1)*Tundra toprakları*: Soğuk iklim kuşağının toprakları olan bu topraklar kıtanın kuzeyinde yer alırlar. Bir kısmı da donmuş topraklar (permafrost) hâlinde bulunduğu için yazın yer yer bataklıklar meydana gelir.(2)*Podsoller*: Soğuk nemli bölgelerin açık renk toprakları olan bu grup tundranın güneyinden başlar. Konifer ormanların altında oluşmuşlardır. (3)*Preri toprakları*: Gür ot topluluklarının bulunduğu prerilerde oluşmuşlardır. (4)*Çernozyomlar*: Kıtanın ortalarında yer alan steplere denk düşen bu topraklar, yeryüzünde bulundukları her yer gibi, Kuzey Amerika'da da en verimli toprakları oluştururlar. Ancak “su yetersizliği” tam yararlanmayı kısıtlamaktadır. (5)*Kestane renkli topraklar*: Çernozyom kuşağının batısında, yağış miktarlarının ve yıkanmanın azalması buna karşılık kalsiyum karbonat miktarının artmasıyla kendilerini belli ederler. (6)*Kahverengi topraklar*: Kayalık Dağlara paralel olarak kuzey-güney doğrultusunda uzanırlar; daha kurak koşullarda ve daha fakir bir bitki örtüsü altında oluşmuşlardır ve bunlarda humus azdır. (7)*Serozyomlar*: Kuzey Amerika'daki dağlar arası ve çölümsü steplerin karakteristik topraklarıdır. Kısa otlar ve devamlı olmayan çalı örtüsünün bulunduğu yerlerde oluşmuşlardır; tarımsal değerleri azdır.

9.1.4. Bitki Örtüsü

Kuzey Amerika'da bitki örtüsü çağdaş dönemlerde çok büyük değişikliklere uğratılmış ve azaltılmıştır. Dünyanın bu bölgesinin yerleşilmiş alanları için, birçok yazarın da vurguladıkları gibi, “doğal” bitki örtüsü, “eğer kalmışsa”, o kadar temelden ortadan kaldırılmış, yeniden düzenlenmiş ve yer değiştirilmiştir ki artık nadiren bulunabilmektedir. Doğal sayılabilecek bitki örtüsü yalnızca dağlık batıda ve kuzeyde bir miktar kalmıştır; kerestecilik ve yerleşmelerin yayılışı bu küçük kalıntıları daha da azaltmayı sürdürmektedir.

Öteden beri tekrarlanan “Nemli” ya da “Kurak Amerika” söylemi yine bir genelleştirme olarak ileri sürülerek, bitki örtüsü üç büyük kategori ayrılabilir: Orman, çayırılık ve çalılıklar. En kuzeyde tundra ise çok soğuk ve çok kurak olduğu için bitki

yetişmesine uygun olmadığından, bu üç grubun dışında kalır; burada likenler vb. hâkim durumdadır. Yılda 50 cm'den fazla yağış alan yerlerdeki bitki örtüsü orman, daha kurak iklimlerdeki ise çayırlardan ve çalılıklardan oluşmaktadır. Kuzey Amerika'da *ormanlar* enleme göre geniş geçiş alanları yaratmaktadırlar: Kuzey Kanada'da iğne yapraklı ormanlar egemenken, bunlar ABD'nin kuzeydoğusuna doğru inilirken geniş yapraklılarla karışık hâle gelmektedirler. Daha güneydoğuya inildiğinde ise geniş yapraklı bitki örtüsü egemen hâle gelmekte, fakat Körfez-Atlantik Kıyı Ovası'nda daha kurak kumlu topraklar boyunca geniş çam orman alanları bunlara istisna oluşturmaktadır. *Çayırlar*, Büyük Ovalar'ın tümü dâhil, iç kesimlerin büyük kısmını kaplarlar. Yağış yetersizliği buralarda ağaç yetişmesini güçleştirmektedir. *Çalılıklar* ise daha kurak kesimlerde görölmektedir. Örneğin Akdeniz iklim özelliğindeki Güney Kaliforniya'da bodur ağaç ve çalılıklar coğrafi görünüme hâkimdir. Gerçek çöl olan tek alan (yıllık 250mm'den az yağış alan) güneydoğu Kaliforniya ve bitişiğindeki güneybatı Arizona'dır; buralarda kaktüs ve çeşitli yapıdaki çalılıklar egemendir. Kuzey Amerika'nın tek tropikal iklim alanı olan Güney Florida'da söz konusu iklim geniş kıyı bataklıkları ile birlikte savan benzeri bir bitki örtüsü yaratmaktadır.

9.1.5. Hidrografya

Kuzey Amerika'da iki önemli drenaj sistemi egemendir: (1)Sularını St. Lawrence Denizyolu'na akıtan *Büyük Göller* (beş tane), ve (2)Ohio, Tennessee, Platte ve Arkansas nehirleri gibi kolları vasıtasıyla beslenen güçlü *Mississippi-Missouri* akarsu ağı. Her iki sistem de dünyanın en iyi karaiçi su yolu sistemlerinden birisini oluşturmaktadırlar. Kayalık Dağların batısı ve güneydoğusundaki akarsular akış yönleri ve seyrüsefere elverişlilikleri açısından çok daha az kullanım değerine sahiptirler.

Bununla birlikte uzak Batı'da Colorado ve Columbia nehirleri hem içme ve sulama suyunu sağlarlar hem de hidroelektrik enerji sağlamada büyük önem taşırlar.

Yeraltı suyu da ABD'nin birçok kesiminde hayati bir önem taşımaktadır. Geçirimli kayalar arasında toplanan *Aquifer*'ler ya da yeraltı su rezervuarları, birçok bölgenin altında uzanmakta ve yüzeydeki insanların hayatını ve faaliyetlerini sürdürmesinde temel öneme sahip bulunmaktadır. Özellikle kurak alanlarda bunlar gelişmenin temel taşlarıdır – *Ogallala Aquiferi*'nin yoğun tarımsal ekonomi için sürekliliği olan tek kaynak olduğu merkezi Büyük Ovalar'da olduğu gibi. Bununla birlikte, normal oranların üzerinde kullanıma geçildiğinde hemen sorunlar ortaya çıkar. İnsanın müdahalesi, kanalizasyon akışı ya da kimyasal maddelerin yeraltı suyunda birikmesi gibi daha ciddi sorunlar da doğururken Kuzey Amerika'nın fiziki coğrafyası da tamamen yeni bir boyut daha kazanmaktadır.

9.2. Kuzey Amerika'nın Beşerî Coğrafyası

Amerika Birleşik Devletleri, toplam yüzölçümü 9.363.400 km² olan yüzölçümü ile yalnızca üç ülkenin (Rusya, Kanada ve Çin) arkasında kalmaktadır. Nüfus miktarıyla da (Çin ve Hindistan'dan sonra) dünyanın üçüncü büyük ülkesidir (318.3 milyon). ABD yönetim erkinin federal ve eyalet hükümetleri arasında bölündüğu bir federal cumhuriyettir. Federal eyaletlerin sayısı 50'dir ve bunlar gerek yüzölçümü ve gerekse nüfus bakımından değişik

büyükliklerdedirler. Alaska ve Hawaii dışındaki “eski” denilen eyaletler anakarada bitişik olarak yer almışlardır. Eyaletler county denilen yerel yönetim birimlerine ayrılmış durumdadırlar. Ülkenin ulusal başkenti District of Columbia, daha çok bilinen adıyla Washington D.C.’dir. ABD, Karayip Denizi’ndeki bazı küçük adaları da yönetmektedir ki bunların en büyüğü Puerto Rico’dur. Bundan başka, Pasifik’teki, en çok da Mikronezya’daki birçok küçük ada çeşitli siyasal ilişkilerle bu ülkeye bağlıdır.

Kanada, 9.976.200 km² yüzölçümüyle dünyanın ikinci büyük ülkesidir. Bununla birlikte, çok seyrek nüfuslanmıştır; 35.4 milyon nüfusuyla dünya ülkeleri arasında 37’inci durumdadır. Kanada’nın yönetim biçimi ABD’nin eyalet şekliyle Büyük Britanya’nın bakanlar kurulunu (başbakan ve bakanlardan oluşan kabine sistemi) bir araya getirmiş, parlamenter demokrasisi olan bir konfederasyondur. Büyük Britanya monarşisi hâlâ Kanada devletinin başıdır ve yalnızca törenlerde yer alan bir biçimsel genel valiyle temsil edilmektedir. 1982’de Kanada Anayasası’nda yapılan değişiklik Büyük Britanya’dan ayrılığı onaylamışsa da, Kanada hâlâ bir anayasal monarşi durumundadır. Kanada konfederasyonu 10 “*province*” ve 3 de “*territory*” denilen eyaletten oluşmuştur; tümeyaletlerde farklı yerel yönetim sistemleri işleyebilmektedir. Ulusal başkent *Ottawa* ayrıca bir eyalet hâline gelmemiştir ve Ontario eyaletinde yer alır.

ABD ve Kanada, kuruluşlarının ilk yıllarında (en ciddi 1812’de olmak üzere) beş kez birbirleriyle savaşmışlardır. Fakat yüzyıldan fazla bir zamandır komşuluk ağır basmış ve aralarındaki 8.840 km uzunluğundaki sınır dünyanın en uzun açık uluslararası sınırı olarak anılmayı hak etmiştir. Her ne kadar farklılıklar bulunuyorsa da, Amerikalılar ve Kanadalılar gerek toplum gerekse halk olarak birbirlerine birçok bakımdan benzemektedirler. Her iki ülkedeki yaşam birbirine o kadar benzemektedir ki birbirlerinin ülkelerini ziyaret ettiklerinde bir “kültür şoku”ndan söz etmek söz konusu bile değildir. Gerçekten de, sınır boyunca 130 geçiş noktasından geçişler muazzam boyutlardadır; ortalama olarak yılda 40 milyon Kanadalı ABD’ye, karşılığında da 35 milyon Amerikalı Kanada’ya geçmektedir. İki ülke arasındaki dostluğun en iyi göstergesi olmamakla birlikte, ekonomik açıdan önemli olarak, ticaret hacmi de dünyadaki iki-yönlü mal akışının en büyüğüdür ve iki ulus birbirlerinin en iyi müşterileridir.

9.2.1. Nüfus ve Yerleşmenin Gelişmesi

Fransızlar ve İngilizler Kuzey Amerika’yı İspanyol ve Portekizlilerin Latin Amerika’da sömürge imparatorlukları kurma girişimlerinden bir yüzyıl sonra kolonize etmeye başlamışlardır. İlk araştırmacılar Atlantik kıyısı boyunca geçici üsler kurmakla birlikte, hem bölgenin fiziki coğrafya koşullarının kısıtlayıcı olması hem de Avrupa’da kendi sorunlarına den bahsetmek mümkün değildi. Fakat 17. yüzyıl başlarında Avrupa’da Kuzey Amerika’yı kolonize etme yolunda yeni bir enerji ortaya çıktı. Bunun başlıca nedenleri altın, baharat ve gemi inşa etmek için hammadde olarak kullanılacak maddeleri -katran, gemi levazımatı, halat- bol miktarda bulabilme hayali, Yeni Dünya’daki İspanyol egemenliğine meydan okuma arzuları ve İngiltere’deki yüksek işsizlik oranının yarattığı yeni bir şehirli sınıfın göç etmelerinin en iyisi olacağı düşüncesi idi. Kuzey Amerika’nın ilk yerleşilmesinde yalnızca

Fransız ve İngilizler değil, Hollandalıların ve İspanyolların da büyük rolü oldu. 1600'lerde göçmenler Batı Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya geldiler ve buradaki çevre koşullarına gösterdikleri farklı uyumla çok çeşitli hayat tarzları yarattılar. Altın, dinsel özgürlük, toprak ve imparatorluk hayaliyle gelen Avrupalılar yeni bir beşerî coğrafya yaratıyorlardı.

Kuzey Amerika'nın bugünkü durumunu kazanmasına yol açacak olan gelişmeler ise 1775'de başlayan ve 1782'de Paris'te bir anlaşmayla sonuçlanan bağımsızlık mücadeleleriyle yaşanmıştır. 4 Temmuz 1776'da kıtanın doğusunda kurulmuş 13 devletin birleşmesiyle 1783'de resmen yeni bir devlet kurulmuş oluyordu. Buna karşılık, İngilizlere 8 yıl süren başkaldırı dönemi sırasında Kraliyete bağlı olanlar kendilerine güvenli bir yer aramak üzere daha kuzeye gittiler ve daha sonra birleşerek Kanada konfederasyonunu oluşturdular. Yeni bir devlet hâlinde ortaya çıkan ABD nüfusu 23 milyonu biraz aşmış olarak, 1800'lü yıllarda hızlı bir büyüme süreci içine girmişti: Fransızlardan Louisiana'yı, İspanyollardan Florida'yı satın aldı; Teksas ve Oregon birliğe katıldı ve İspanyolların Meksika'ya gerilemesiyle de yine büyük miktarda arazi katılmış oldu. *Birleşme* olmakla birlikte, daha önce ayrı ayrı olan devletler arasında *bütünleşme* olamaması, tarımın ağır bastığı **Güney** ile ticaret ve sanayinin ağır bastığı **Kuzey** arasındaki ekonomik dengesizlikler ve güneyde sürdürülen esir kullanımı ülke içinde 19. yüzyıl boyunca sorun olmuş ve 1861 yılında ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında bir iç savaş doğmasına yol açmıştı. Kuzey, Güney'e karşı savaşı kazanarak (1865) ülke içindeki birliği kurmaya girişti. Batıya doğru yayılma başladı, kıta-aşırı demiryolları inşa edildi, iç kesimdeki Büyük Ovaların da tarıma açıldı. Aynı etki Kanada için de geçerli oldu ve kıta-aşırı demiryollarıyla ülkenin Atlantik ve Pasifik kıyıları birbirleriyle birleşti. ABD İç Savaş'tan sonra da genişlemesini sürdürdü; Alaska, Hawaii, Porto Riko ve Filipinler (daha sonra bağımsız oldu) de Amerikan idaresine girdiler. 1880-1920 arasında çok çeşitli ülkelerden gelen göçmen dalgaları bir sel hâlini almış, 1900 yılında 75.9 milyon olan ülke nüfusu, hem ülke içi nüfus artışı hem de büyük göç dalgalarının etkisiyle 1920'de 105.7 milyona erişmişti. Amerika'ya göçlerin zirveye eriştiği dönem olan, yalnızca 1900-1914 yılları arasında New York limanındaki Ellis Adası'na günde ortalama 15.000 göçmen gelmişti. Günümüzde yılda ortalama 550.000 dolayında yasal göçmen alan ABD ile 110.000 dolayında göçmen alan Kanada'ya gelenlerin $\frac{1}{4}$ 'ünü eskisi gibi Avrupa ülkelerinden (genellikle de doğudakilerden) gelenler oluşturmakta, $\frac{3}{4}$ 'ünden biraz fazlası Asya ve Latin Amerika'dan gelmektedirler. Kuzey Amerika'nın yerli halkı olan Kızılderili (Indian) nüfusu ise Avrupalıların kıtaya sızmasını ve kaynaklarını işletmesini engelleyecek ya da yönünü değiştirecek güce sahip değillerdi. Ayrıca, Batı'nın (West) geniş kesimleri anıları hâlâ hatırdan kalacak kadar yeni yerleşilmiştir; Alaska ve Kuzey Kanada'nın çeşitli kesimlerindeki yerleşmeler ise çok daha yenidir. Bu nedenle, Kuzey Amerika'nın beşerî coğrafyası, dünyanın diğer bölgeleriyle kıyaslandığında, çok daha yakın zamanlı ve nispeten daha türdeş bir yapıya sahiptir.

9.2.2. Şehirleşme

ABD'de Sanayi Devrimi Avrupa'dakinden hemen hemen bir yüzyıl sonra meydana geldi, fakat 1870'lerde bir kez Atlantığı geçtikten sonra o kadar hızla ve başarılı bir şekilde ilerledi ki ülke yalnızca 50 yıl içinde dünyanın en büyük sanayi gücü olarak Avrupa'yı geçti.

Şehirleşme ve sanayileşme ABD ve Kanada’da, bir süreç diğerini etkileyerek, daima elele gitmiştir. Çok yayılmış şehir ve kasabalar hiyerarşisi artık bütün Kuzey Amerika’yı kaplamış ve kendi nüfuslarına modern yaşamın her türlü kolaylığını getirmiştir. Şehirleşmenin 1790’dan 1970’e kadar gelişmesi dört devre hâlinde özetlenmektedir:

(1)Sanayi-öncesi, *Üstü Kapalı Araba Dönemi (1790-1830)*;Gelişmenin ilk aşamasıydı ve ağır, ilkel karayolu ve su yolu hareketiyle dikkati çekiyordu. Bu dönemin belli başlı şehirleri olan Boston, New York ve Philadelphia Avrupa ile ticarete yönelmiş kuzeydoğu liman şehirleriydi.

(2)*Demir At Dönemi (1830-1870)*; Bu dönem, batıya doğru yayılışını durmadan sürdüren buharlı trenlerin işlediği demiryollarının egemen olduğu dönemdir. Buna uygun olarak da ülke çapında bir ulaşım sistemi ortaya çıkmaya başlamış, maden kömürü merkezleri patlama göstermiş, küçük ölçekli şehrsel sanayi faaliyetleri gelişmeye başlamıştı. Bu arada ulusal şehir sistemi de biçimlenmeye başlamıştı: 1850’ye doğru New York “*primate*” (egemen büyük) şehir hâlini aldı ve hiyerarşik olarak bunu Pittsburgh, Detroit ve Chicago gibi sanayi merkezleri izledi.

(3)*Çelik Ray Dönemi (1870-1920)*; Amerikan Sanayi Devrimi ile ilişkiliydi ve ulusal metropoliten sistemin tam olarak kurulması ve büyümesini biçimlendiren kitlesel güçler arasında şunlar yer alıyordu: çelik sanayi faaliyetlerinin ortaya çıkması ve hızla egemenlik kazanmaları, imalat faaliyetlerinin artması ve demiryolu inşasında çeliğin kullanılması.

(4)*Otoyolu-Havayolu-İyi Yaşama Koşulları Dönemi (1920-1970)*;Kuzey Amerika’nın sanayi şehirleşmesinin ve ulusal şehir hiyerarşisinin olgunlaşmasındaki son aşamayı oluşturur. Buradaki kilit noktası sayılabilecek yenilik, otomobilin -ve de kamyonun- her zamankinden daha çok kullanımına dayanan bölgesel ve metropoliten yayılma döneminin altını çizen buluş olan ve benzin kullanan içten yanmalı motorlardır. Sanayideki teknolojik ilerlemelerle makineleşme arttıkça Amerikan işgücü sanayi ekonomisini yönetmek üzere “*beyaz yakalı*” personel ve mesleki hizmetlere doğru kaymaya başlamış ve bu tür üretim faaliyetleri “iyi yaşama koşulları”na her zamankinden çok daha olumlu tepki vermişlerdi.

Amerikan şehrsel sisteminin büyümesi dramatik mekânsal değişimler yaratmıştır. En dikkat çeken bölgesel dönüşüm yüzyılın başlarında kıta *çekirdek alanının*, yani *Amerikan Sanayi Kuşağı*’nın ortaya çıkışıdır. Kanada’nın en güney ucunu da içine alan çekirdek bölgenin coğrafi biçimi köşelerinde Boston, Milwaukee, St. Louis ve Washington D.C.’nin bulunduğu bir dikdörtgendir. Ulaşımın şehirleri birbirine bağlamak üzere yayılması ve *megapolis* hâlinde büyümeye izin vermesiyle, büyük şehirlerin büyüyen kenar kesimleri de çok sayıda *konürbasyon* oluşturacak şekilde kısa sürede birbiriyle birleşmişlerdir. Öteden beri bunların en önemlisi ise *Atlantic Seaboard Megapolis* olmuştur. Güney Maine’den Virginia’ya kadar Boston, New York, Philadelphia, Baltimore ve Washington metropoliten alanlarını içine alarak uzanan 975 km’lik şehirleşmiş kuzeydoğu kıyı şerididir. Burası, Amerikan siyasetinin, iş âleminin ve kültürünün merkezi olduğu kadar, kıta ile dünyanın geri kalan yerleri arasındaki ticaretin de “*mentеше*”sidir.

Kanada şehirleri, görüntü bakımından Amerikan şehirlerinin hemen hemen aynısı oldukları izlenimini edinilebilir. Kanada'dakilerde de bir gökdelenler yığını etkileyici bir *merkezi iş alanı* yaratmaktadır. Karayolu arterleri yoğun ve işlek trafiği taşımakta; iki yanı ağaçla çevrili caddeler banliyö semtlerine işaret etmektedir. Belli başlı kavşaklara yaklaştıkça beliren yüksek bina grupları da banliyö şehir merkezlerini ifade etmektedirler. Bununla birlikte, bu izlenim yanıltır. Çünkü Kanada'nın büyük şehirleri Amerikan karşıtlarının sorunlarının çok azı ile karşı karşıyadırlar. Toronto gibi büyük bir şehir, alan bakımından çok geniş gibi görünse de, aynı miktar nüfusa sahip bir Amerikan şehrine göre çok daha az dağınıktır. Şehrsel yoğunluklar daha yüksektir; çok aileli konutlara daha sık rastlanır ve daha da önemlisi banliyöleşme henüz ABD'deki kadar ileri gitmemiştir.

Sonuç olarak, Kuzey Amerika'da yer alan her iki ülke de yerleşme açısından belirgin özelliklere sahiptir: Bu bölgede Avrupa ya da diğer kıtalarda görülen tarımsal faaliyetlere dayalı köy vb. yerleşmeler yoktur. Amerikalı coğrafyacıların deyimiyle “*çağdaş Amerikan köyü kırsal değil şehirseldir*”. Gerçekten bu iki ülkede köy yerleşmeleri hemen tamamen hizmet merkezleridir. Tarımsal faaliyetlerse çiftliklerde sürdürülmektedir. Dünyanın bu kesiminde bir yüzyıl içinde en ilkel tarımsal yerleşmeden ya da diğer basit topluluklardan çağdaş şehirlere erişmek söz konusu olmuştur. Şehrsel yerleşmelerin ise hemen her tipi mevcuttur. Bunlar *roadside* (yol kenarı)'dan *megapolis*'e kadar (*roadside*¹, *hamlet*², *köy*, *kasaba*, *şehir*, *konurbasyon*, *metropolis* ve *megapolis*) gitmektedir.

9.2.3.Nüfusun Dağılışı

Kuzey Amerika'yı oluşturan iki ülkede nüfus düzensiz bir şekilde dağılmıştır. ABD'nin kuzeydoğusu ile Kanada'nın ona bitişik kesimi dünyanın en büyük nüfus toplanma alanlarından birisidir. Yaklaşık 100 milyon kişiyi içine alan bu nüfus çekirdeği son derece şehirleşmiştir. Çok büyük çeşitlilik gösteren şehirler ve bunların banliyöleri kuzeydoğu nüfus toplanma alanına egemen durumdadır. Bu alan, esas olarak, Atlas Okyanusu kıyıları, Büyük Göller kıyıları ve çevredeki belli başlı akarsuların bulunduğu bir kesimi içine almaktadır.

ABD'nin tarihi boyunca, doğudan batıya milyonlarca insan çeşitli nedenlerle göç etmiştir. Buna rağmen nüfusun hâlâ $\frac{3}{4}$ 'ü ülkenin doğusunda kalmıştır ve batı yarısının da hemen hemen yarısı seyrek nüfuslanmıştır. Doğu ile Batı arasındaki bu farklılığı ortaya koymak için, yaklaşık bir sınır olarak, 100. meridyen ya da 50 cm yağış eğrisi kullanılmaktadır. Bu eğrisini doğusunda kalan alanda yağış tarımsal faaliyet için yeterli nemi

¹**Roadside**, modern karayollarının eseridir. A.B.D. ve Kanada'nın yoğun trafiğe sahne olan kesimlerinde karayolları moteller, restoranlar, benzin istasyonları, dükkânlar vb tesisler hâlinde gelişmekte olan yerleşmelerin çevrelerinde hemen daima tarımsal faaliyetler hâkimdir. Bu hizmet merkezleri karayolu yolcularına olduğu kadar, tarımsal nüfusa da hizmet etmektedir.

²**Hamlet** bir yol kavşağında yer almış, 20 ile 150 nüfustan oluşan, gerek evler gerek işyerleriyle kırsal görünümünden ayrı bir görünüme sahip yerleşme türüdür. Bir yerleşmenin hamlet sayılabilmesi için şu koşullar gerekmektedir: (1)Dört adet konut -bunların en az ikisi tarım dışı olacak; (2)en az altı fonksiyonel birimin varolması -konut, işyerleri, sosyal kuruluşlar; (3)insanlar tarafından hâlihazırda kullanılmakta olan en az beş bina (bir binada birkaç çeşit faaliyet yer alabilmektedir) -esas olarak çevredeki tarımsal alanın ticari merkezi olan hamletlerin gerekli fonksiyonları karşılayacak tesislere sahip olması gerekir.

sağlamakta ve böylece yoğun nüfus kümelerini desteklemektedir. ABD'nin bu kesiminde nüfus ezici bir şekilde şehirseldir; nüfusun % 80'i şehirlerde yaşar. Yakın zamanlarda, ekonomisinin çeşitlenmesi ve yenileşmesi ve geniş alanlarının yaratılması nedeniyle, ülkenin Güney'ine önemli göçler görülmektedir. Buna karşılık 100. meridyenle batıdaki dağlık alanlar arasında kalan alanda nüfus ve yerleşmeler çok seyrek dağılmıştır. Burada kuraklık ve arızalı topografya devamlı yerleşmeyi sınırlamakta, başlıca nüfus toplanma noktaları da sulamayı mümkün kılacak ve şehirlerin ihtiyacını karşılayacak kadar su kaynaklarının bulunduğu yerlerde gelişmiştir: Denver, Salt lake City, Phoenix gibi. Pasifik kıyısında da bazı önemli nüfus toplanma alanları oluşmuştur. Bu alanlarda nüfusun çoğu sanayi ve ticaret merkezleri hâlindeki belli başlı şehirlerde yaşamaktadır. En büyük toplanma alanını Kaliforniya'da Los Angeles Havzası'ndan Meksika sınırına kadar uzanan kesim oluşturmaktadır. Pasifik kıyısındaki en büyük şehir Los Angeles'dir; onu San Francisco izlemektedir.

Kanada'da ise nüfusu ülkenin güney kıyısı boyunca toplanmıştır. Tüm Kanadalıların % 90'ı ABD ile olan sınırından 300 km mesafe içinde yaşamaktadır. Bu dar kuşağın kuzeyinde, dünyanın en geniş seyrek nüfuslu alanı uzanmaktadır. Km²'de 1'den az nüfus bu kesimde olağanken, bazı yerlerde ise hiç kimse yaşamamaktadır. Kanada'nın başlıca iki nüfus toplanma alanı bulunmaktadır: son derece sanayileşmiş ve şehirleşmiş olan, aynı zamanda ülkenin en verimli tarımsal alanlarını da kapsayan *Ontario Yarımadası* ve *St. Lawrence Nehri Vadisi*. St. Lawrence vadisinin en büyük şehri Montreal olurken Ontario Yarımadası'ndaki de Toronto'dur.

Uygulamalar

1) Öğrenci bu dersi Kuzey Amerika Asya ile ilgili fiziki ve beşerî haritalar eşliğinde okumalıdır. Bu konuda, ilgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1)** Megalopolis Kuzey Amerika kıtasının neresindedir?
- 2)** Parmak Göller” (Finger Lakes) hangi eyaletin sınırları içinde kalmaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Kuzey Amerika ele alınmıştır. Önce Kuzey Amerika'nın genel fiziki özelliklerine değinilmiş, ardından bölge ülkelerinin genel özellikleri ile ilgili bir girişin adından beşerî coğrafyasına geçilmiştir.

Kuzey Amerika alt-kıtası Kuzey Buz Denizi'nden Panama'ya kadar uzanan geniş ve çeşitliliği olan bir bölge hâlinedir. Bölgenin kıyılarla bağlantılı önemli alanlarının başında Meksika ve Alaska Körfezleri gelir; diğerleri doğu kıyısında St Lawrence Körfezi, Fundy Körfezi ve Chesapeake Körfezi ile batıdaki Puget Sound, Cook Inlet, Bristol Bay, Norton Sound ve Kotzebue Sound adlarını taşıyan körfezlerdir. Bölgeye bağlı en önemli ada grubu Kanada Kuzey Kutbu Takımadaları'dır. Adaların en büyükleri Baffin ve Ellesmere olurken, takımadalar Anglo-Amerika'nın en büyük 10 adasının 9'unu içermektedirler. Büyüklük bakımından önemli diğer adalar St Lawrence Körfezi etrafında kümelenmişlerdir: Newfoundland adası aynı adı taşıyan eyaletin bir parçasını oluşturur, Cape Breton adası Nova Scotia ve Anticosti adası da Quebec eyaletlerine aittir. ABD'nin doğu kıyısı açıklarında uzanan adalar oldukça küçüktür ve biri dışında çok seyrek nüfusludurlar. Bu istisna New York'un bir parçası olan Long Island'dır ve 3,600 km²'lik yüzölçümünde 8 milyondan çok nüfusu barındırmaktadır. Atlas Okyanusu ve Meksika Körfezi'ndeki diğer adaların hemen hemen tümü uzun, dar ve alçak kum tepeleri biçimindedir. Pasifik kıyısının ada kalıbı ise oldukça düzensizdir. Kıyının güney kesiminde çok az ada bulunurken, kıyının kuzeyinde British Columbia ve güney Alaska geniş ölçüde adalarla çevrilidirler. Bunlar arasında en dikkati çeken Kanada'nın en güneybatısı köşesini oluşturan Vancouver Adası'dır. Diğer önemliler arasında British Columbia'nın Queen Charlotte adaları, güneydoğu Alaska'nın Alexander Takımadaları, güney Alaska'nın Kodiak Adası ve oldukça uzakta kalan Aleut grubu sayılabilir.

Kuzey Amerika'ya yer şekilleri açısından bakıldığında, açıkça ortaya çıkan fizyografik bölgeler hemen ayırt edilirler. Örneğin, kıtanın batısında boydan boya uzanan Kayalık dağlar, ortasındaki Büyük Ovalar ve doğudaki Appalaşlar gibi. Kuzey Amerika'nın yapısı ve yer şekillerinde de, beşerî özelliklerinde olduğu gibi, ekonomik gelişmeyi teşvik eden hususlar vardır. Kıtanın çekirdeğini oluşturan merkezi kalkan, diğer adıyla "*Kanada Kalkanı*" ile içerideki alçak alanlar ve kenardaki dağlar arasında açık bir denge söz konusudur. Kuzey Amerika'da, örneğin Afrika'daki gibi, kitlesel bir durum, Asya'daki gibi dağların ovaları bölmesi ya da Avrupa'daki gibi yine dağların birbirlerinden ayrı üniteler hâlinde dağılmış olması söz konusu değildir. Kuzey Amerika'da kütleler, ovalar ve dağlar birbirleriyle adeta elele vererek insanın yararlanması için çok uygun bir ortam yaratmışlardır.

Amerikan şehirselleşmesinin büyümesi ve sanayi tabanlı ekonomisinin ulusal entegrasyonu, istihdam olanakları yer değiştirdikçe buna uyum sağlamak üzere nüfus da yer değiştirdiğinden, dramatik mekânsal değişimler yaratmıştır. En dikkat çeken bölgesel dönüşüm yüzyılın başlarında kıta *çekirdek alanının*, yani *Amerikan Sanayi Kuşağı*'nın ortaya çıkışıdır. Burası, gerek ABD'deki gerekse Kanada'daki sanayi faaliyetlerinde aslan payını kapmıştır.

Bölüm Soruları

1) Eğer Kuzey Amerika'ya yukarıdan, uzaydan bakılacak olursa, ilk dikkati çeken aşağıdakilerden hangisi olacaktır?

- a) Hudson Bay (Hudson Körfezi)
- b) Meksika Körfezi
- c) Alaska Körfezi
- d) Kanada Kuzey Kutbu Takımadaları
- e) St Lawrence Körfezi

2) Kuzey Amerika'da, ulaşımın şehirleri birbirine bağlamak üzere yayılması ve *megapolis* hâlinde büyümeye izin vermesiyle, büyük şehirlerin büyüyen kenar kesimleri de çok sayıda *konürbasyon* oluşturacak şekilde kısa sürede birbiriyle birleşmişlerdir. Öteden beri bunların en önemlisi ise *Atlantic Seaboard Megapolis* olmuştur. Aşağıdaki şehirlerden hangisi bu dev megapolis kapsamında yer almaz?

- a) Boston
- b) New York
- c) Ohio
- d) Washington
- e) Philadelphia

3) Kuzey Amerika'ya yer şekilleri açısından bakıldığında, açıkça belirgin olan özellikler genellikle dört başlık altında toplanmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi bu başlıklar içinde yer almaz?

- a) Kanada Kalkanı
- b) Kenar Dağlar
- c) Kıyı Ovaları
- d) Merkezi Dağlar
- e) Örtülü Platform

4) Kuzey Amerika’da buzulların genişlettikleri vadilerin sular altında kalmasıyla çok güzel manzaralı göller (örneğin New York eyaletinin “Parmak Gölleri/FingerLakes gibi) meydana gelmiştir. Bu tür göllerin yer aldığı bölge hangisidir?

- a) Kanada Kalkanı
- b) Örtülü Platform
- c) Kenar Dağlar
- d) Kıyı Ovaları
- e) Merkezi Dağlar

5) Aşağıdakilerden hangisi Kuzey Amerika’da farklı iklim tiplerinin belirlenmesinde etkili olan faktörlerden değildir?

- a) Kıtanın kuzey-güney ve doğu-batı uzantısının önemli oluşu
- b) Kuzeyde ve güneyde büyük engellerin bulunması
- c) Kenar dağların okyanusların etkilerinin iç kısımlara sokulmasını önlemesi
- d) Büyük Göller’in varlığı
- e) Kıtanın büyük kısmında başlıca iki hava (kontinentalkutbi ve tropikal denizsel) kütlelerinin etkili olması

6) Kuzey Amerika’ya bağlı en önemli ada grubu hangileridir?

7) Kuzey Amerika’da kaç önemli drenaj sistemi egemendir ve sistemler nelerdir?

8) Amerikan şehirselleşiminin büyümesi dramatik mekânsal değişimler yaratmıştır. En dikkat çeken bölgesel dönüşüm nedir?

9) “Kuzey Amerika’nın kıyılarla bağlantılı önemli alanlarının başında Meksika ve Körfezleri gelir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Kuzey Amerika alt-kıtası Kuzey Buz Denizi’nden.....’ya kadar uzanan geniş ve çeşitliliği olan bir bölge hâlinindedir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)a, 2)c, 3)d, 4)a, 5)b, 6)Kanada Kuzey Kutbu Takımadaları, 7)İki drenaj sistemi egemendir: Büyük Göller ve Mississippi-Missouri akarsu ağı, 8)Amerikan Sanayi Kuşağı’nın ortaya çıkışı, 9)Alaska, 10)Panama

10. KUZEY AMERİKA: BÖLGELER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10. Kuzey Amerika: Bölgeler

10.1. Kuzeydoğu: New England ve Kanada'nın Atlantik Eyaletleri

10.2. Fransız Kanadası

10.3. Megalopolis

10.4. Appalaşlar ve Ozarklar

10.5. Güney: İç Kesimler

10.6. Güney: Kıyı Kesimleri

10.7. Kuzey Amerika'nın Çekirdek Alanı: "Heartland"

10.8. Büyük Ovalar ve Preriler

10.9. Kayalık Dağlar

10.10. Dağlararası Havzalar

10.11. Kaliforniya

10.12. Kuzey Pasifik Kıyısı

10.13. Boreal Orman

10.14. Tundra ya da Arktik Bölge (Kanada'nın Kuzey Kesimleri ve Alaska'ya Uzantısı)

10.15. Hawaii (Adaları)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Büyük Ovalar'ın hemen batısında yer alan ve dünyanın en belirgin yüksek alanlarından birisini oluşturan dağlar hangileridir?

Cevap: Kayalık Dağlar

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Kuzey Amerika’da bölgelerin ayrılmasında ele alınan farklı kriterleri ortaya koymak	Prof. Dr. Erol Tümertekin’in kaynakçada verilen “Anglo-Amerika” (1970) adlı kitabının ilgili bölümünün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006) ve Emin Atasoy’un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Kuzey Amerika’nın alt bölgelerinin tanınması ve bu bölgelerin genel özelliklerinin anlatılması	Prof. Dr. Erol Tümertekin’in kaynakçada verilen “Anglo-Amerika” (1970) adlı kitabının ilgili bölümünün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006) ve Emin Atasoy’un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.

Anahtar Kavramlar

- New England
- Fransız Kanadası
- Megalopolis
- Appalaşlar
- Ozarklar
- Büyük Ovalar
- Preriler
- Kaliforniya
- Hawaii (Adaları)

Giriş

Kuzey Amerika'nın kültürel türdeşliğine ve halkın çoğunluğunun ulusal toplum ve ekonomiyle bütünleşmiş olmasına rağmen, gerek Kanadalılar gerekse Amerikalılar bölgesel kimliklerine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Buna karşılık, kıtayı boydan boya geçen çevresel farklılıklar insan faaliyetleri için çeşitli ortamlar yaratmaktadır. Bu durumda, Kuzey Amerika'nın farklı bölgelerinin ele alınmasının tüm kıtanın daha iyi anlaşılmasına önemli katkısı olacaktır.

10. KUZEY AMERİKA: BÖLGELER

Kuzey Amerika'nın bölgeselliği farklı diller, gelenekler ve davranışlardan çok, çevresel özelliklere dayandırılmaktadır. Çeşitli yazarlar çevresel farklılıkları esas alarak (hatta bazıları iyice ayrıntıya girerek) Kuzey Amerika'da çok sayıda bölge ayırımına gitmişlerdir. Fakat dünyanın en *şehirlileşmiş*, dolayısıyla da doğal çevresi son derece değişikliğe uğratılmış bu kesimde artık beşerî özellikler de bölge ayırımında ağır basmaktadır. Bizim ele alacağımız bölge ayırımında ise, ilgili haritadan da görüleceği gibi, McKnight'ın 15 bölgesi kullanılacaktır:

10.1. Kuzeydoğu: New England ve Kanada'nın Atlantik Eyaletleri

ABD'nin New England ve Kanada'nın New Brunswick, Nova Scotia, Prince Edward Adası ve New Foundland eyaletleri birlikte bu bölgeyi oluştururlar. "*Atlantik Kuzeydoğu*" olarak da anılan bu bölge harika manzaralarıyla tanınır. Bunun nedeni de yer şekilleridir: bölgeyi oluşturan eyaletlerin alçak dağları üç ayrı sıradan oluşmakta ve yarattıkları yükselti şeritleri şiddetli buzullaşmaya uğramış, göller, dereler, büyük akarsularla bezenmiş bir manzara vermektedir. Bölgede mandıracılık kârlı bir faaliyet olarak sürdürülmektedir. Buna daha çok patates, elma, armut ve kiraz yetiştiriciliğine dayanan bitkisel üretim eşlik eder. Labrador soğuksu akıntısıyla Gulf Stream sıcak su akıntısının birbirine karıştığı *Grand Banks* kesimi dünyanın en zengin balık yataklarından birisidir. Bununla birlikte, bölgenin ekonomisi gittikçe daha fazla turizm şeklinde gerçekleşen rekreasyona dayanmaya başlamıştır. Atlantik eyaletlerinde oldukça önemli büyüklüklere erişmiş ancak birkaç şehir vardır. Belli başlı metropoliten alanların en büyükleri *Halifax* ve *St John's*'dur.

10.2. Fransız Kanadası

Fransız Kanada'sı Kuzey Amerika'daki en ayırt edici *kültür bölgelerinden* birisidir. Fransız Kanada'sı, temelde, koloniyal dönemdeki adı *Yeni Fransa* olan Quebec eyaletiyle özdeşleşmiştir. Ama coğrafi bölgenin sınırları içine eyaletin tümü değil, Fransızca konuşulan kesimi girer. Eyaletin toplam nüfusunun % 90'ı Fransızlar'ın torunlarıdır, % 80'i anadili olarak Fransızca konuşmaktadır. Bu nedenle de, Fransız Kanada'sı Kuzey Amerika'da yalnızca *kültür* kriteri alınarak ayrılmış tek bölgeyi oluşturduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Tarım Quebec'in en önemli gelir kaynağıdır; elma, purluk tütün, yulaf, mandıra ürünleri ve akçaağaç şurubu temel tarımsal ürünlerdir. Ancak ormanların, maden ve enerji kaynaklarının gittikçe daha çok işletilmesi ve kuzeyde hidroelektriğin geliştirilmesi buradaki geleneksel tarım ekonomisini değiştirmeye başlamıştır. Bölgedeki en büyük şehir, Kanada'nın Toronto'dan sonra ikinci büyük şehri ve en önemli sanayi, maliye, ulaştırma ve eğitim merkezi olan *Montréal*'dir.

10.3. Megalopolis

Atlas Okyanusu kıyısında uzanan bu bölgenin temelini, oldukça büyük bir nüfus yığılmasının oldukça küçük bir alanda meydana gelmiş olması oluşturur. ABD'nin en küçük

bölgesi (toplam yüzölçümünün % 1'inden az) olan bu kesimde, % 90'dan fazlası şehirli olan 50 milyon üzerinde nüfus yaşamaktadır.

Bölge, Avrupalı yerleşmecilerin ilk geldikleri yerlerin en önemlisidir; bu yüzden şehirlerin çoğunun kıtanın diğer yerlerine göre daha uzun bir geçmişi vardır. Yine bölge, Kuzey Amerika'daki ekonomik ve toplumsal üstünlüklere sahip birinci bölgedir. En büyük zenginlikler, şehrsel iyi yaşama koşullarının en çeşitlileri, en büyük nüfus yoğunlukları, en çeşitli etnik gruplar bu bölgede toplanmıştır. Burası ülkenin önde gelen iş ve yönetim merkezidir, ülkenin mali kalbidir. New York, Boston, Newark, Philadelphia ve Baltimore'un bir araya gelmesiyle oluşan *Megalopolis*, uzun ve kesintisiz bir şehrsel kuşak hâlinindedir. En güneyinde de başkent *Washington* yer alır.

10.4. Appalaşlar ve Ozarklar

Bu bölge bir bütün hâlinde değildir; Appalaş yaylaları Ozark-Ouachita tepelerinden yaklaşık 480 km'lik olağanüstü düz bir alanla ayrılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, fiziki ve kültürel özellikler bakımından birbirlerine genelde o kadar benzerler ki, ayrılmışlıklarına rağmen ikisini birden aynı geniş bölge içine katmak mantıklı gelmektedir.

Appalaşlar'ın en önemli özelliği arazinin büyük kısmıyla dik yamaçlardan oluşması ve böylece de yaşamın (dolayısıyla yerleşmelerin) vadilerde odaklanmış olmasıdır. Diğer bir özellik ise ormanlardır; alanın hemen tümü ormanlarla kaplıdır ve bunların çoğu da el değmemiş ya da ikinci el ormanlardır. Güney Appalaşlar'ın dağlar ve vadilerden oluşan ana kesimi yoğun bir “dışarıya göç” olayının cereyan ettiği ve iç tıkanmanın yaşandığı bir alandır. *Pittsburgh* Appalaş Yüksek Alanları (Yaylası)'nın en büyük metropoliten merkezidir ve demir-çelik sanayisinin coğrafyasına klâsik bir örnek oluşturmaktadır. Ozarklar'da ise, arazinin arızalı ve toprakların fakir olması, bağlantılı olarak da ormanların büyük ölçüde korunmuş kalması tarım faaliyetlerini belirli alanlarla sınırlamaktadır. Bununla birlikte, hayvancılık faaliyetleri önemlidir.

10.5. Güney: İç Kesimler

ABD'deki zenci nüfusun % 90'ı 20.yüzyıl başına kadar bu bölgede yaşamıştır, fakat özellikle güneyin sanayi merkezlerine ve *Sanayileşmiş Kuzey*'in şehirlerine doğru olmak üzere dışarıya göçler bu yüzyılda çok şiddetli bir şekilde cereyan etmiştir. Bölge kültür bakımından “*güneyli*”dir, fakat ekonomik açıdan Güney'in kıyı kesimlerinden temelden farklıdır. Appalaş Piedmontu'nda (dağ eteği ovasında) küçük, aile işletmesi hâlindeki mandıracılık çiftlikleri ve meyve bahçeleri kıyı ovasının büyük ölçekli fıstık ve pamuk plantasyonlarına dayalı ekonomisiyle tam bir zıtlık oluşturur. Bölgede şehrsel hiyerarşinin en tepesindeki iki metropoliten şehir “giriş kapısı” tanımına uygun işlevlere sahiptirler. Doğuda *Atlanta* ve batıda *Dallas* ticaret, finans, taşımacılık ve başka ekonomik bakımlardan bölgesel başkentler gibidirler.

10.6. Güney: Kıyı Kesimleri

ABD'nin doğu kıyıları boyunca “subtropikal” olarak nitelenen incecik kıyı şeridi Güneydoğu Kıyı Bölgesi'ni oluşturur. Virginia, Carolina'lar, Georgia, Alabama, Mississippi ve Teksas'ın oldukça dar kıyı şeritlerini içine alırken, bölge, Louisiana'nın yaklaşık yarısını fakat Florida'nın tümünü içermektedir. Şehirleşme oldukça sınırlıdır ama bazı yerlerde de şehrsel patlamanın yaşandığı bile görülür. Florida'nın subtropikal ikliminin sağladığı hemen hemen yıl boyu süren yetiştirme devresi turuncgillere çok uygun düşmektedir. Sıcak iklimi aynı zamanda yoğun göçleri (özellikle yaşlı nüfusu ve Megalopolis'den kaçanları) kendisine çekmiştir. Batıya doğru Meksika Körfezi'ni çevreleyen subtropikal *Körfez Kıyı Ovası* ortalama 100 m yüksekliktedir; pamuk, pirinç ve şeker kamışı bölgenin önemli ürünleridir. Ovanın büyük kısmında geniş ölçekli sanayi yatırımları da çok önemlidir. Körfez kıyısındaki en büyük şehirler ise Mississippi'nin antreposu ve güney kıyılarının “*pamuk başkenti*” olan *New Orleans* ile NASA Merkezi'nin bulunduğu *Houston* liman şehirleridir.

10.7. Kuzey Amerika'nın Çekirdek Alanı: “Heartland”

Genelde bir ülke ya da geniş bir bölgenin tüm yaşamsal faaliyetlerinin toplandığı ve oldukça yüksek nüfuslu kesimi için kullanıla gelmiş bir sözcük olan “*Heartland*” ABD'nin üç eyaletinin (Indiana, Illinois, Iowa) tamamı ile oniki başka eyaletinin çeşitli kısımlarını ve Kanada'nın Ontario eyaletinin önemli bir bölümünü içine alan bir bölgedir.

Bölge bir yandan kıtanın sanayi çekirdeğidir, diğer yandan Kuzey Amerika'nın en verimli tarımsal alanlarının en büyüğü hâlinindedir. Buradaki sanayi merkezleri ağır madenlerin çıkarımıyla, tarımsal ürünlerin dünya pazarlarına sevk edilmek üzere yüklenmesiyle ve kimyasal maddeler, fotoğraf malzemeleri ve kimyasal ekipman, kauçuk ve otomobil gibi son derece uzmanlaşmış entegre sanayi faaliyetleriyle uğraşmaktadırlar. Bölge ABD'de yetiştirilen tüm tahılların % 75 kadarını, Kanada'dakilerin % 80 kadarını verir. ABD soya üretiminin 2/3'ü buradan çıkarken, Büyük Göller çevresi de meyve üretiminde büyük bir önem kazanmıştır. Bölgenin tam merkezindeki “*Mısır Kuşağı*”nın kuzeyinde “*Mandıracılık Kuşağı*” yer alır.

10.8. Büyük Ovalar ve Preriler

ABD'de bölge, tam anlamıyla “*Büyük Ovalar*” olarak benimsenmiştir ve öyle bilinir. Kanada'da ise bu terim ender olarak kullanılır ve ülkenin Büyük Ovalar'ın devamı olan kesimine Kanadalılar “*preriler*” demeyi tercih ederler. Bölgenin sınırları arazi kullanılışı ve ürün kalıplarına dayanılarak belirlenmiştir: En kuzeyde “*Yaz Buğdayı Kuşağı*” uzanır; bu kuşağın güneyinde “*kış buğdayı kuşağının uzantısı*” yer alır. Bunun yanında Büyük Ovalar ve Preriler öteden beri hayvancılık faaliyetleriyle de ün kazanmışlardır. Dünyanın en büyük, en iyi işletilen ve en verimli çiftliklerinden bazıları bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca, bölgenin güney kesiminin altında uzanan petrol yatakları nedeniyle Teksas başta olmak üzere, eyaletlerin birçoğunda petrol çıkarılmaktadır. Bölgede çok büyük denilebilecek şehirler

yoktur ama şehirlerin nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerindedir; *Denver* ve *San Antonio* en büyük şehirlerdir.

10.9. Kayalık Dağlar

Büyük Ovalar'ın hemen batısında yer alan Kayalık Dağlar, dünyanın en belirgin yüksek alanlarından birisini oluşturur. Dimdik yamaçların, arızalı bir yapının ve muhteşem manzaraların bir meydana getirdiği bir bölge olduğu kadar, aynı zamanda da geniş ormanların, bol yaban yaşamının ve derin kar örtüsünün, seyrek dağılmış yerleşmelerin, çürüyen hayalet kasabalarının ve de kalabalık kayak güzergâhlarının da yarattığı bir bölgedir.

Bölgede ormancılık faaliyetleri, hayvancılık (otlatma kolaylıklarından yararlanılarak), madencilik, sulamalı tarım (küçük havzalarda) ve turizm önemli faaliyetlerdir. Kayalık Dağlar'da çok az büyük şehir vardır; daha doğrusu bu bölgeye şehirsiz demek de mümkündür. Bununla birlikte, bazı şehirler (kurşun madeniyle bağlantılı *Leadville* gibi) zengin maden yataklarının keşfiyle ortaya çıkmış, bazıları da (*Aspen* gibi) madencilik kasabası olarak başlamış ama sonra turizm açısından patlama yaşamışlardır. Dünyanın ilk ulusal parkı olan ABD'deki Yellowstone Ulusal Parkı da bu bölgede yer almaktadır.

10.10. Dağlararası Havzalar

Bölgeyi Kanada sınırından Meksika'nın kuzeyine kadar uzanan kurak ve arızalı bir alanda yer alan üç yüksek plato oluşturmaktadır: (1)*Columbia Platosu*; kuzeyde yer alır, kurak vadiler ve ormanlık dağ sıraları hâlinindedir. Vadiler ülkenin en önemli elma ve armut üretilen alanlarından. Ancak daha kurak kesimlerinde kesintisiz uzanan hektarlarca tahıl ekili alan burasını Batı'nın "buğday kuşağı" yapmaktadır. (2)*Büyük Havza* (Great Basin); Nevada'da merkezileşmiştir ve ABD'deki en kurak iklime sahip yerlerden birisidir. Tarım büyükbaş hayvan otlatma, kuru tahıl tarımı ve sulama yapılan tek tek alanlardaki ekimle sınırlıdır. En büyük nüfus yoğunluğu Utah'daki Tuz Gölü depresyonunda yer alır. İlk olarak Mormonlar denilen bir dinî grup tarafından yerleşilen Salt Lake City Büyük Havza'nın başlıca şehridir. Ancak, 1990'dan sonra ABD'de nüfusu en çok artan şehirlerden birisi olan *Las Vegas* bölgenin de en önemli şehirlerinden birisi hâline gelmiştir. (3)*Colorado Platosu*; Bu kesim altın, gümüş ve bakır bakımından zengindir; maden kömürü kaynakları da gittikçe artan bir dikkat çekmektedir. Albuquerque bu seyrek nüfuslu alanın büyük kısmına hizmet verir. Bütünüyle bölgede çok sayıda ve ABD'de en büyükleri olan Kızılderili Rezervasyonları da yer alır. Bölgenin su sıkıntısı Columbia ve Colorado nehirleri üzerinde çok sayıda barajın yapımına yol açmıştır.

10.11. Kaliforniya

Kaliforniya bölgesi aynı adı taşıyan eyaletin yerleşilmiş kesimlerinin çoğunu içine alır. Bölgenin yarattığı imaj "*Kaliforniya tarzı yaşam*"la eş anlamlı hâle gelmiştir. Bu, Hollywood, Disneyland ve Golden Gate üzerinde odaklaşmış, lüks-ihtişam ve *smog* (duman+sis) ile tatlandırılmış ve güneşte bronzlaşmış plaj tutkunları ve eksantrik gece yaşamı insanlarıyla

nüfuslandırılmış bir yaşam tarzıdır. Ama gerçekler imajların o kadar da önemli olmadığını vurgulayacak kadar daha az heyecan vericidir.

Kuzey Amerika'nın en küçük bölgelerinden birisi ama belki de en farklı olanıdır. Bu farklılık bölgenin fiziki ve beşerî coğrafyalarının, yer şekillerinden arazi kullanımına, toprak gruplarından toplumsal kalıplara kadar her yanında yansır. Ama en önemlisi, gerek fiziksel ve gerekse psikolojik olarak, bölgenin iklimidir. Kuzey Amerika'nın, yazları kurak subtropikal iklim koşullarına sahip tek kesimidir. Bol güneş ışığı, ılıman kış sıcaklıkları, mutlak kurak yazlar ve nispeten kurak kışlar basit ve temel özelliklerdir. Ama bölgenin çekiciliğini arttıran başka fiziki coğrafya özellikleri de vardır: Kumsal plajların ve yüksek falezlerin hemen yanında yüksek dağlar yer alabilmekte; verimli vadilere açılan sarp kanyonların üzerinde ormanlar yükselebilmekte; doğuda geniş çöller uzanırken, güneyde de farklı bir kültürün (İspanyol kökenli) çekiciliği egemen bulunmaktadır. Bölgede tarım vadi ve ovalarda sulamanın da yardımıyla son derece gelişmiştir. Üretimin dörtte üçü tek başına *Merkezi Vadi*'den (*Central Valley*) gelir.

Kaliforniya ülkenin en çok nüfuslu eyaletidir ve nüfusundaki etniklik olağanüstü çeşitlidir; ülkedeki 50'den fazla grubun 21'nin yaşadığı eyalettir. Diğer yandan nüfusun % 94'ü şehirlerde yaşar. *Los Angeles*, *San Diego* ve *San Francisco* bölgenin en büyük şehirleridir. Özellikle Los Angeles, Disneyland ve Hollywood ile turizm açısından ülkenin en önemli destinasyonlarından birisini oluşturur.

10.12. Kuzey Pasifik Kıyısı

Kuzey Kaliforniya'dan Pasifik kıyısı boyunca Alaska'ya kadar, Kuzey Amerika'nın şehirleşmiş geri kalan kesimlerinden büyük mesafelerle ayrılmış, çok geniş araziler yer alır. ABD'nin "*Pasifik Kuzeybatısı*" olarak anılan eyaletleri (Oregon ve Washington), Kanada'nın British Columbia'sı ve Alaska'nın yirminci yüzyıldaki sınırları aynı çevre koşullarıyla karakterize olurlar.

Bölgenin doğal kaynakları sınırlı çeşitlilikte ama büyük miktar ya da hacimdedir. Kısmen bunun sonucu bölge ekonomisi çeşitlenmemiş ama özelleşmiş üretim türlerine dayanmıştır. Deniz ve orman bölge ekonomisinde önemli roller oynamaktadır: Tarım, denize yakın, uygun yerlerde ya da ormandan açılan alanlarda yapılmaktadır; Batı kıyısında bulunan ormanlar öteden beri tüm Kuzey Amerika ormanlarının en değerli olanlarıdır ve bu durum keresteciliği en önemli faaliyet yapmıştır.

Vancouver Adası ile birlikte dağlar, buzullar, nehirler ve ormanlardan oluşan ada ve fiyort ortamı da başlar ve bu ortam kuzeye doğru Alaska'ya kadar sürer. *Victoria* ve *Vancouver* bu kesimdeki en önemli şehirlerdir. Alaska 1.554.000 km²'lik bir alan kaplar. Çok az başka zenginliği olan Yukon Platosu yirminci yüzyılın başlangıcında *altın* arayan madencileri kendisine çekmiş ve Alaska 1912'de bir "*territory*" (eyalet öncesi statü) hâlinde örgütlenmiştir. 1959'da kazandığı eyalet statüsüyle ve küçük olmakla birlikte büyüyen nüfusuyla Alaska günümüzde hızlı bir sanayi gelişmesi deneyiminden geçmektedir. Kuzey Kutbu Denizi'ndeki petrol yataklarının keşfiyle birlikte Alaska'nın nüfusu büyük bir hızla

artmıştır; “petrol patlaması” Alaska’yı kıtanın geri kalan kısmıyla tam anlamıyla bütünleşeceği bir geleceğe götürmektedir.

10.13. Boreal Orman

Kuzey Amerika’daki en büyük bölge olan “Boreal Orman” bir okyanustan diğerine kadar uzanır. Aslında burasının temelde Kanada’nın bir bölgesi olduğu söylenebilir, çünkü Kanada’nın alansal uzantısının yaklaşık yarısını kaplamaktadır. Bununla birlikte, ABD içinde de Yukarı Büyük Gölleri ve ABD’nin bir eyaleti olan Alaska’nın merkezi kesimini de içine almaktadır.

Bu bölge kaya, su ve buzların ülkesi olurken, ama aynı zamanda da kaçınılmaz bir şekilde ormanların yarattığı bir bölgedir de. Değişiminde ya da bileşiminde çok az değişikliklerle dümdüz uzanan arazide yüzlerce kilometre boyunca ormanlar yer almıştır. Tüm bölgede yerleşenler ezici bir çoğunlukla çıkarım, yani madencilik faaliyetleriyle uğraşmaktadırlar.

İkinci önemli faaliyet ise ormancılıktır. Tarım, ancak bölgenin güney kesimlerinde yerel olarak uygun yerlerde (ceplerde) yapılabilmektedir. Şehirler oldukça seyrektir ve çoğu temelde tek fonksiyonludur; yani hayatta kalmak için tek tip ekonomik faaliyete (bazen bir madene, bazen ulaşım gibi) bağımlıdırlar. Bölgedeki büyük şehrsel merkezden ikisi olan *Duluth* (ABD) ve *Thunder Bay* (Kanada) aynı zamanda büyük hacimli malların yükseleme ve boşaltılmasında uzmanlaşmış Büyük Göller limanlarıdır.

10.14. Tundra ya da Arktik Bölge (Kanada’nın Kuzey Kesimleri ve Alaska’ya Uzantısı)

Büyüklik bakımından dev ama nüfus bakımından fakir Arktik Bölge Kuzey Amerika’nın tüm kuzey kenarı boyunca uzanır. Bu bölgenin tümüyle bir *Inuit* ve *Aleut* olduğunu söylemek gerekir; başka etnik gruplara çok az sayıda ve çok dağınık yerleşmelerde rastlanmaktadır.

Bazı temel karakterleri oldukça tekdüze olan bölgenin doğu ve batı ekstremeleri (doğuda Labrador kıyıları ve batıda Bering Denizi-Aleut Adaları) kısmen çeşitlilik sunabilmektedir. 1.600 km uzunluğundaki *Aleut Adaları* ağaçsız, sisle kaplı temelde bir dizi volkandan (46’sı aktif) meydana gelmiş, çoğu küçük 280 adalıklı bir zincir hâlinindedir. İyice kuzeyde *Kanada Takımadaları* yer alır. Buz ve kar ülkesi olan bu bölgede kış sıcaklıkları çok düşüktür; yağışlar kar şeklinde düşmekte ve yağış azlığı bölgenin kuzey kesimlerini Kuzey Amerika’nın en kurak kesimleri yaparak bazı yerlere verilen “soğuk çöl” adını haklı kılmaktadır. Yüzölçümü 1.3 milyon km²’nin üzerinde olan *Kanada Arktik*’i (Kanada Kutup Bölgesi) son derece az nüfusun yaşadığı bir “tundra”dır. Hâlâ çok az yerleşmenin nüfusu 5.000’i ancak geçmektedir, bir kısmının da 2.500’den azdır. Bu nüfusun da çoğu (50.000 kadar) modern haberleşme sistemlerinin, okulların, ticaret birimlerinin bölgede inşası ve çoğalmasına paralel olarak hızlı bir değişim içine girmiş bulunan yerli *Eskimolardır* (1970’lerin sonlarında Eskimo yerine Inuit adı tercih edilmiştir). Kızılderili gruplarından ise,

tümüyle Kanada’da olmak üzere, en çok *Dene* olarak anılanlara rastlanır (yalnızca 1.000 kadar).

10.15. Hawaii (Adaları)

Hawaii Adaları Kuzey Amerika’nın belli başlı bölgelerinin en küçüğüdür. Hawaii eyaleti, Pasifikte Hawaii adasından Kure’ye kadar batıya doğru 2.560 km uzunluğunda, adalar, adacıklar ve resiflerden oluşmuştur³. Hawaii adaları, yeryüzünde volkanik faaliyetler sonucu oluşmuş ve yüzeyleri daha sonraki volkanizmayla ve erozyon faaliyetleriyle değiştirilmiş dağ sıralarının denizaltında kalmasıyla su yüzeyinde meydana çıkan yüksek-yukarı ya da tepe kesimleridir. Adalardaki en yüksek zirvelerden olan Mauna Loa (4.104 m) dünyanın en büyük aktif volkanıdır.

Hawaii adalar zinciri dünyada yüksek volkanik adaların en uzak –herhangi bir kıtadan ya da benzer büyüklükteki başka adalardan- grubudur. Hawaii adalarının Polinezyalı nüfusundan öncesi bilinmemektedir. İlk sakinlerinin sonra gelen (750-1000 tarihleri arasında) Polinezyalılar tarafından yok edildikleri ya da asimile edildikleri sanılmaktadır. Sonraki yüzlerce yıllık yalıtılmışlığı 14. ve 15. yüzyıllarda meydana gelen bir başka büyük Polinezya göçmen dalgası, bunu da ikinci bir yalıtılmış dönemi izlemiştir. Adaların resmî keşfi ise 1778’de gelen İngiliz Kaptan James Cook tarafından olmuştur. Ama İspanyol kaptan Gaetano’nun Cook’tan iki yüzyıldan daha fazla bir zaman önce buralara geldiği de bilinmektedir. Bununla birlikte, Cook’un deyimiyle “Sandwich Adaları”nın dünyaya açılmasını sağlamıştı. Daha sonra İngiliz etkisi çok güçlü olmuştur; ABD’den çok olmayan ama gittikçe artan sayıda göçmen de gelip buralara yerleşmişti. Tabii bu arada Asyalılar da. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında ucuz işçi ihtiyacının karşılanması amacıyla, 1852’de gelen ilk Çinliyi izleyerek Asyalılar geldiler. İlk Japon 1868’de yolunu kaybeden bir balıkçı olmuşken, diğer Japonlar plantasyon işçisi olarak geldiler. Şeker kamışı tarlalarında çalışmak için de Filipinolar, Kore, Samoalı vb.’leri geldiler. Hâlen bir erime potası gibidir: Beyaz ya da Kafkas ırktan olanlar toplam nüfusun % 25, Hawaii ve melez Hawaiiililer % 20, Filipinolar % 15 ve Çinliler % 6 kadarını oluşturmaktadırlar. Japonlar da çoktur; nüfusun zaten yaklaşık yarısı Asya kökenlidir ki bu hiçbir ABD eyaletinde rastlanan bir durum değildir.

³Pratikte Hawaii Adaları Hawaii adasından Niihau’ya kadar 640 km uzunluğundaki iki düzine kadar adayla sınırlandırılmış bir kesimi ifade etmede kullanılmaktadır. Hawaii Adalarının toplam yüzölçümü yaklaşık 16,835 km²’dir ve bunun hemen tümü 8 büyük adadan oluşmaktadır. Büyüklük sırasına göre bu 8 ada: Hawaii (10,415 km²), Maui, Oahu, Kauai, Molokai, Lanai, Niihau ve Kahoolawe (115 km² kadar). Yalnızca Hawaii’nin yüzölçümü diğer yedi adanın toplamının yaklaşık iki mislidir.

Uygulamalar

1) Öğrenci bu dersi Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada haritaları eşliğinde okumalıdır. Bu konuda, ilgili web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmaları yararlı olacaktır.

Uygulama Soruları

- 1) Büyük Ovalar'ın hemen batısında hangi dağlar yer almaktadır?
- 2) Toronto hangi ülkede yer alır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Kuzey Amerika'nın bölgesel ayırımı ele alınmıştır. Kuzey Amerika'nın farklı bölgelerinin ele alınması tüm kıtanın daha iyi anlaşılmasına önemli katkıda bulunmuştur.

1990'larda Anglo-Amerika'nın tamamen yeni bir çağa girdiği ileri sürülmektedir. Kristof Kolumb'un 500 yıl önce *YeniDünyayı* keşfinden beri bu üçüncüsü olmaktadır. *İlk dört yüzyıl* tarım ve kırsal hayatın egemenliğinde geçmiş; *ikinci çağ* olan "sanayi şehirleşmesi" dönemi, ondokuzuncu yüzyılı ve yirminci yüzyılın büyük kısmını kaplamıştır. Ama artık ABD ve Kanada'da bilgi üretim ve dönüştürülmesi, uzmanlaşmış hizmetler ve yüksek teknoloji sanayilerinin egemenliğindeki ve karşılıklı iş ilişkilerinin gittikçe daha çok küresel ölçekte işlediği bir "sanayi sonrası" (post-endüstriyel) topluma dönüşme ve ekonominin olgunlaşma dönemi yaşanmaktadır. Mavi yakalılar hızla beyaz ve pembeyakalıya dönüştükçe ve otomasyonun girdiği bürolar egemen işyerleri hâline geldikçe, Anglo-Amerika'nın her tarafında esaslı yer değiştirmeler yaşanmaya başlanmıştır.

Her ne kadar ABD ve Kanada'nın çok sayıda tarihsel, kültürel ve ekonomik özelliği paylaştıkları doğruysa da, iki ülke birbirlerinden birçok bakımdan da farklıdır. Aslında farklılıkların katı coğrafi boyutları vardır: Toplam olarak 19.4 milyon km² alan kaplayan Anglo-Amerika'da ABD toprak bakımından Kanada'dan biraz daha küçüktür fakat Kuzey Amerika kıtasının ortasını/kalbini kaplamaktadır. ABD'de çok genel bir coğrafi ayırım olarak "Doğu" ve "Batı"dan söz edilirken, Kanada'da "Güney Kanada" ve "Kanada'nın Kuzeyi" gibi bir ayırımı gitmek daha uygun karşılanmaktadır; çünkü Kanadalıların ezici bir çoğunluğu ABD sınırından 160 km mesafe içinde kalan Güney Kanada'da yaşarlar. ABD, ana ülke yanında, aynı zamanda, Alaska nedeniyle Kuzey Amerika'nın kuzeybatı uzantısını da kaplar (Hawaii eyaleti ve çevresi ise coğrafi açıdan Pasifik âlemine aittir) ve böylece, Kanada'nın tersine, ABD ülke toprakları iki ya da daha fazla parçadan oluşmuş, yabancı topraklarla ve uluslararası sularla ayrılmış uzantı bakımından "sürekliliği olmayan" bir ülke özelliği kazanır.

Kuzey Amerika'nın bu iki (ABD ve Kanada) ülkesinin son derece gelişmiş toplumları tarih ve coğrafyanın bir kombinasyonu hâlinde ortaya çıkan küresel liderlik rolünü de ele geçirmişlerdir. Aslında Anglo-Amerikalıların en büyük başarısı koşulları güç ve son derece geniş olan bir çevreye karşı kazandıkları savaşlardır: Ulaşımı ve iletişimi sürekli iyileştirerek Amerikalı ve Kanadalılar ülkelerinin tümünü, dağlar ve geniş tahıl tarım alanları kuzey-güney doğrultusunda uzanarak büyük engeller yarattıkları hâlde, gerekli olduğu şekilde doğu-batı doğrultusunda büyük mesafeler (4,000 km'nin üzerinde) boyunca organize etmeyi başarmışlardır. Coğrafi mekânın kısalması, ya da zaman-mekân yaklaşması, 150 yıl boyunca birbirini izleyen demiryolu, karayolu ve havayolundaki gelişmelerle gerçekleşmiş ve uzak yerlerin birbirine iyice yaklaşması yanında, insan ve faaliyetlerin de daha geniş alanlara yayılması mümkün olmuştur. Böylece 300 yıllık tarihleri boyunca ABD ve Kanada, Avrupa'daki anavatanları olan ülkelerindeki toplumlardan çok daha farklı bir gelişme süreci içinde olmuşlardır.

Bölüm Soruları

1) Kuzey Amerika'nın "Fransız Kanadası" olarak adlandırılan bölgesinin en önemli gelir kaynağı nedir?

- a) Sanayi
- b) Tarım
- c) Turizm
- d) Ulaşım
- e) Madencilik

2) Dünyanın ilk ulusal parkı olan "Yellowstone Ulusal Parkı" ABD'nin hangi bölgesi içinde yer almaktadır?

- a) Fransız Kanadası
- b) Boreal Orman
- c) Kuzey Pasifik Kıyısı
- d) Kayalık Dağlar
- e) Dağlararası Havzalar

3) Kuzey Amerika'nın en ayırt edici kültür bölgelerinden birisi olan Fransız Kanadası, temelde hangi eyaletle özdeşleşmiştir?

- a) New England
- b) Nova Scotia
- c) New Brunswick
- d) Quebec
- e) New Foundland

- 4) Kuzey Amerika’da Quebec Eyaleti’nin en önemli gelir kaynağı hangisidir?
- a) Ormancılık
- b) Sanayi
- c) Tarım
- d) Madencilik
- e) Turizm
- 5) ABD’nin başkenti *Washington* hangi bölgede yer almaktadır?
- a) Kanada Kalkanı
- b) Megalopolis
- c) Fransız Kanadası
- d) Kuzeydoğu
- e) Appalaşlar
- 6) Anglo-Amerika toplam olarak ne kadar alan kaplar?
- 7) Kuzey Amerika’nın “Kuzeydoğu” bölgesini hangi eyaletler oluşturur?
- 8) Kuzey Amerika’daki en büyük bölge hangisidir?
- 9) “HawaiiAdaları’ndaki en yüksek zirvelerden olan(4.104 m) dünyanın en büyük aktif volkanıdır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?
- 10) “Büyüklik bakımından dev ama nüfus bakımından fakir Arktik Bölge Kuzey Amerika’nın tüm kuzey kenarı boyunca uzanır. Bu bölgenin tümüyle bir *Inuit* ve olduğunu söylemek gerekir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)b, 2)d, 3)d, 4)c, 5)b, 6)19.4 milyon km², 7)ABD ’nin New England ve Kanada’nın New Brunswick, Nova Scotia, Prince Edward Adası ve New Foundland eyaletleri, 8)Boreal Orman,9)Mauna Loa, 10)*Aleut*

11. AFRİKA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.Afrika: Başlıca Coğrafi Özellikler

11.1. Çevresel Temeller

11.1.1. Yeryüzü Şekilleri

11.1.2. İklim Koşulları

11.1.3. Bitki Örtüsü

11.1.4. Hidrografya

11.2. Nüfus ve Yerleşme

11.2.1. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri

11.2.2. Kırsal Yerleşmeler ve Şehirler

11.3. Ekonomik Yapı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Afrika'nın kuzeybatısında, yaklaşık olarak birbirine paralel, batı-güneybatı, doğu-kuzeydoğu yönünde uzanan sıradağlar hangileridir?

Cevap: Atlas Dağları

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Afrika’da çevresel koşulların genel bir bakış açısıyla ele alınması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Selami Gözenç’in (1995) kaynakçada verilen kitabının okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006) ve Emin Atasoy’un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.
Bölgesel Coğrafya	Bölgenin genel beşerî ve ekonomik özelliklerine yer verilmesi.	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Selami Gözenç’in (1995) kaynakçada verilen kitabının okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey’in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner’in (2000, 2006) ve Emin Atasoy’un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Büyük Rift Vadisi
- Atlas Dağları
- Sahra ölü
- Savan
- Nil Nehri
- Kongo Nehri
- Viktorya Gölü
- Capetown
- Johannesburg

Giriş

Afrika alışılmamış bir lokasyona sahiptir. Toprakları bir lades kemiği gibi ekvatorun iki yanında, hem kuzeye hem de güneye doğru uzanır; bu lokasyon Afrika'nın bitki örtüsünü, topraklarını, tarımsal potansiyelini ve nüfusunun dağılışını etkiler. Afrika aynı zamanda çok büyük bir kıtadır; dünya karalarının toplam yüzölçümünün yaklaşık 1/5'ini kaplar. Topraklarının kuzeyde Tunus kıyısından güneyde Güney Afrika kıyısına olan mesafesi 7.700 km, en batıda Senegal kıyısından en doğuda Somali'nin "Boynuzu"nun en uç noktasına kadar olan mesafesi ise 7.200 km'dir. Bu büyüklük de kıtanın fiziki ve beşerî coğrafyası üzerinde etkili olmaktadır. Afrika'nın büyük kısmı nem sağlayacak denizlerden uzaktır. Nüfusun büyük çoğunluğu dış dünyayla bağlantı kurmalarını sağlayacak yolların uzağında yaşar. Afrika'nın büyük kısmı nem kaynağı olan denizlerden uzaktır; Afrikalıların çoğu dünyanın geri kalan kısmına uzanan yolların uzağında yaşar.

11.1. Çevresel Temeller

Afrika'nın yalnızca göreceli lokasyonu alışılmamış değildir, fiziki coğrafyası da eşsizdir. Örneğin, dünyanın büyük (ve çizgisel uzanışa sahip olan) dağ sıralarını ele alalım. Her büyük kara kütlesi /kıta an azından bir tane dağlık omurgaya sahiptir: Güney Amerika'nın Andları, Kuzey Amerika'nın Kayalık Dağları, Avrupa'nın Alpleri ve Asya'nın Himalayaları. Oysa Afrika bu tür yüksek dağ sıralarının bulunmadığı bir kıtadır.

Afrika tüm kıtaların en kütleli ve topografik olarak en düz olanıdır. Kıtada kıvrım hareketleri seyrek, fakat bu yer kabuğu hareketlerinin hiç olmadığı anlamına gelmez. Kıtada daha çok dikey hareketlerin sonucunda karasal bloklar çarpılmış, bu çarpılmalardan da meydana gelen kırıklar ve çatlakların gelişmesiyle Afrika'nın büyük havzaları oluşmuştur. Bu durum, özellikle dünyanın en büyük kırık sisteminin bulunduğu Doğu Afrika'da dikkat çekicidir. Bu kırık çizgisi, Zambezi'den Suriye'ye kadar uzanır ve Afrika'nın yapısının esas çizgisini meydana getirir. Çöküntü hendeği (graben) ise büyük göller tarafından işgal edilmiştir. Bu kırıklardan birisi olan Kızıldeniz, Hint Okyanusu'nun suları tarafından istila edilmiştir. Afrika'nın doğusunda, karalar üzerinde meydana gelen çok kuvvetli olayların doğurduğu bu *Büyük Graben Sistemi*'ni (*Rift Valley*) şaşılacak kadar uzun bir mesafede izlemek mümkündür; güneydeki Beira'dan Kızıldeniz'in kuzeyine kadar olan mesafe 4.750-5.000 km kadardır.

11.1.1. Yeryüzü Şekilleri

Afrika'nın yüzey şekillerine büyük platolar hâkimdir. Bu platoların yüksekliği birçok yerde deniz seviyesinden birkaç bin metrenin üzerindedir; örneğin, Lesotho Platosu 3.500 m yükseklikte bulunur. Afrika platosu çok geniştir ve birçok bölgede hemen hemen deniz kıyısında birdenbire sona erer. Dolayısıyla kıyı ovaları nispeten dardır. Afrika'da alçak sahalar kıtanın kenarlarında yer alır. Bu büyük kıtanın en yüksek bölümleri merkezi kısımdadır.

Afrika'nın plato karakterinde olmayan bölümleri iki kıvrım dağ kuşağı (kuzeyde Atlas ve güneyde Cape Sıradağları), kıtanın yüzeyinde meydana gelen birikintiler ve Afrika'nın en yüksek noktalarını oluşturan büyük volkan konileridir. *Atlas Dağları* Afrika'nın kuzeybatısında, yaklaşık olarak birbirine paralel, batı-güneybatı, doğu-kuzeydoğu yönünde uzanan sıradağlar dizisidir. Atlas Okyanusu, Akdeniz kıyıları ve Büyük Sahra arasında yer alırlar ve Fas'ın büyük kısmını, Cezayir ve Tunus'un da kuzey bölgelerini kapsarlar. Atlas Dağları, geniş platolara yer vererek Atlas Okyanusu kıyısında İfni bölgesinden, Tunus'ta Bone Nurnu'na kadar 2.400 km boyunca uzanırlar. Dağlara verilen "Atlas" adı, yerliler tarafından kullanılmamaktadır. Onlar, sözcük anlamı Berberi dilinde "Dağlar" anlamına gelen "Adrar" adını vermişlerdir. Avrupalılar ise eski Yunan tanrılarından "Atlas"ın burada oturduğunu farzederek bu adı kullanmaktadırlar. Atlaslar, jeolojik bakımdan, Avrupa'nın ve Asya'nın en büyük dağ kütlelerini meydana getiren Alp-Himalaya kıvrımlarına dâhildirler. Sicilya aracılığı ile İtalya'da Apeninler'e, kuzeybatıda Rif Sıradağları ile de İber Yarımadası engebelerine bağlanırlar. Atlas Dağları genel olarak "Doğu" ve "Batı" olarak iki kısma ayrılır;

bunlar da aralarında birtakım kısımlara bölünürler. Doğu kısmı iki bölümde incelenir: (1)Büyük Atlaslar (Sahra Atlasları) ve (2)Küçük Atlaslar (Tel Atlasları). Batı kısmı ise güneyden kuzeye doğru üç bölüme ayrılır: (1)Yüksek Atlaslar, (2)Orta Atlaslar, (3)Rif Dağları.

Büyük Sahra'da Ahaggar ve Tibesti Dağları bölgenin en yüksek zirvelerini oluştururlar. Doğuda, Kızıldeniz çöküntü hendeği ile Etiyopya Platosu'nun bulunduğu kesimin en yüksek zirveleri ise Daşan ve Etiyopya Dağları'dır. Bu iki dağlık bölge arasında kalan Doğu Afrika Çöküntü Hendeği'nde birtakım göller (Viktorya, Tanganika, Nyassa gibi) yer alır. Göllerin batısında da büyük bir çanaklaşma alanı olan Kongo Havzası bulunur. Güney Afrika'da ise Drakensberg Dağları ile en güneyde Karroo Dağları bulunmaktadır. Afrika'nın birçok bölgesinde karakteristik görünüm, aşınım yüzeyleri ile diğer şekillerin arasında belirgin bir kesintinin varlığıdır. Bunlardan en iyi bilinenlerden bir tanesi, Güney Afrika Platosu'nu sınırlayan *Great Escarpment* (Büyük Diklik)'tir.

Afrika'da volkan konilerinin büyük kısmı kıtanın doğu yarısında ya da yakınında yer alır ve mevcut kırıklarla (Rift Vadisi'nin doğu yönündeki kolu ile) ilişkilidir. Bunlar arasında Afrika'nın en yüksek zirvesi olan Klimanjaro (5.894 m), Kenya Dağı (5.199 m), Elgon Dağı (4.322 m), Meru Dağı (4.566 m) sayılabilir. Batı Afrika'da volkanik faaliyetler Jos, Air, Kamerun, Bawenda platoları ile Santo Antonio, Sao Thome Principe ve Annobon adalarıyla ilgilidir. Ayrıca Dakar çevresindeki geniş lav örtülerini, Sahra'nın daha kuzeyindeki Ahaggar ve Tibesti platoları ile Nijerya'nın çeşitli kesimlerindeki volkanik şekillerin görüldüğü alanları da eklemek gerekir. Güney Afrika da volkanizma faaliyetlerine sahne olmuştur, fakat bu faaliyetler sonucunda volkanik koniler meydana gelmemiştir. Kıtanın bu bölgesinde, örneğin Transvaal'de büyük ölçüde yüzeye çıkan lavlar temel kayaları örtmüştür; bazı yerlerde bu lav örtüsünün kalınlığı 10 km kadardır.

Afrika'da çöller de geniş alanlar kaplar. Kuşkusuz bunların en büyüğü ve en önemlisi *Sahra Çölü*'dür. Atlantik kıyılarından Kızıldeniz'e kadar 4.800 km uzunluğa ve 1.900 km'lik maksimum genişliğe sahip olan Sahra Çölü, kıtanın ¼'üne yakınına kaplar. Sahra'da hem çöl hem de yarı-kurak topoğrafyalara ait yer şekillerini görmek mümkündür. Çöldeki yer şekilleri aşındırıcı sürece ve bölgedeki kayaların cinsine bağlı olarak birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, Libya'nın Tripolitanya bölgesi ile Fizan arasında yer alan Hammada, "el-Hamza" ya da "Kırmızı Çöl" adı ile yaklaşık 320 km uzunluğunda bir taş çölüdür. Sahra'da devamlılık gösteren akarsu yatağı yoktur, fakat çok sayıdaki vadi düzensiz yağışların aşındırıcı faaliyetini gösteren unsurlardır. Bunlardan Libya'daki *Zemzem Vadisi* 160 km uzunluktadır ve oldukça düz bir güzergâh çizer. Çeşitli yönlerden gelen kolları aldıktan ve çöl ve step alanlarını geçtikten sonra Sirte Körfezi'nde son bulur.

11.1.2. İklim Koşulları

Afrika'da iklim koşullarının belirlenmesinde matematik konumunun ve yer şekillerinin büyük etkisi vardır. Kıtadaki iç havzaların etrafını sınırlayan yüksek dağlar ve platolar, okyanusların etkilerinin iç kesimlere ulaşmalarına engel olur. Afrika, topraklarının 2/3'ünden fazlası Oğlak ve Yengeç Dönenceleri arasında bulunduğu için, tam anlamıyla bir

tropikal iklim kıtasıdır. Afrika'nın toplam alanının % 60'ı kurak alanlar ve çöllerle kaplıdır ve dünyadaki en sıcak kıtadır; en yüksek sıcaklık Libya'da 1922 yılında 58°C olarak kaydedilmiştir. Temmuz ve Ocak ayları hava sıcaklıkları ortalaması deniz seviyesine indirilirse görülür ki, her iki ayda da sıcaklık, hiçbir bölgede 10°C'nin altına düşmez. Bununla birlikte, Afrika'nın büyük kısmı yüksek platolardan meydana geldiği için deniz seviyesi sıcaklıkları fazla önem taşımaz. Doğu Afrika'daki Ekvator'a yakın zirveler, kar ve buzullarla kaplı olacak kadar yüksektir. Ocak ayında Atlas Dağları'nda ve Temmuz ayında Güney Afrika'da ortalama aylık sıcaklıklar 5°C'nin altındadır. Fakat sıcaklıklar genellikle yüksektir. Ocak ayında yalnızca Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki bölgede sıcaklık 15°C'nin altındadır. Bunun güneyinde, Afrika'nın büyük kısmında ortalama sıcaklık 20-25°C arasındadır. Temmuz ayında 12°C kuzey enleminin kuzeyindeki hemen hemen her yerinde ortalama sıcaklık 25°C üzerindedir; geniş alanlarda ise 30°C'yi geçer.

Afrika'nın hiçbir bölgesi mevsimler arasında muntazam yağış almaz. Her bölgenin yağışlı ve çok yağışlı ya da kurak ve çok kurak olduğu mevsimler vardır. Bu nedenle ortalama yağış değerlerinden çok, yağışın mevsimlere göre dağılışı çok daha önemlidir. Yıllık yağış, Batı Afrika kıyılarında, Madagaskar'ın doğu kıyılarında ve Güney Afrika'nın bazı dağlık kesimlerinde 2.500 mm ile Sahra'nın bazı bölümleri ile Güneybatı Afrika kıyılarında 0 mm arasında değişir. Afrika kıtasında en yüksek yağış alan bölge, doğal olarak ekvator ve çevresidir. Yaklaşık 15 derece kuzey enlemi ile 15 derece güney enlemleri arasındaki saha, Güneydoğu Afrika ve Atlas ülkeleri en fazla yağış alan yerlerdir. Burada yıllık yağış tutarı 1.500-2.000 mm'dir. Bölge içinde yağış en fazla olduğu ve 2.000 mm'yi aştığı, hatta 2.500 mm'ye ulaştığı kesimler Yukarı Gine ile Aşağı Nijer, Kamerun ve Gabon'dur. Ekvator'dan uzaklaştıkça yağışın azaldığı ve 500-1.000 mm'ye vardığı görülür. Kıtada 250 mm'den az, hatta yıllarca yağış almayan yerler, Büyük Sahra ile Sudan'ın kuzeyi ve Güneybatı Afrika'dır.

11.1.3. Bitki Örtüsü

Afrika'nın bitki türleri, ağaçlarla çeşitli otların değişik oranlarda birbirlerine karıştığı ormanlardan başlamak üzere, az yağışlı yerlerdeki otlar ve çalılıklara ve en sonunda da çöllere doğru çok değişik biçimler gösterir. Ana bitki gruplarının çoğu, ekvatorun her iki dönencesine kadar geçiş bölgeleri hâlinde uzanırlar. Afrika kıtası genel olarak dört bitki kuşağına ayrılmaktadır:

(1)*Nemli Tropikal Ormanlar*: Başlıca özelliklerinden biri, yoğun yağış ve yüksek sıcaklıklara bağlı olarak gür bir bitki topluluğunun bulunmasıdır. Bu bölgelerin her yanı bitkiler tarafından çeşitli katlar meydana getirmek suretiyle doldurulmuştur. Ağaçlar yüksektir; boyları 35-45 m'leri bulabilir. Orman altı çok yoğundur; bu özellik ışığın, sıcaklığın ve nemin fazla olması ve toprağın çok derin bulunmasından ileri gelir. Tropikal ormanların ikinci özelliği, çok çeşitli türlerin bulunmasıdır; ağaç türleri karmaşık dağılmıştır. Bu zenginliğin nedenleri, çok uzun ve kesintisiz bir gelişme ile tropikal iklim koşullarıdır. Afrika'nın tropikal ormanlarından bazı kesimlerde kereste elde edilmekte, bazı kesimlerde de tarım faaliyetleri için ormanlar tahrip edilmektedir. Ormanların tahrip edildiği yerlerde çalılıklar, daha kısa ağaçlar ve tırmanıcı bitkiler yeniden yetişmektedir.

(2)*Savanlar*: Kurak mevsimin uzun sürdüğü tropikal bölgelere ait otsu bitkiler topluluğudur. Yüksek boylu otlardan, çalı ve küçük ağaççıklardan meydana gelir. Yer yer (Baobab gibi) kuraklığa uyum sağlamış ağaçlara da rastlanır. Savanlar genellikle ekvatorial ormanlar ile kurak ve sıcak stepler arasında yer alırlar. Bu bölgelerde uzun boylu otların yetişmesi, yüksek sıcaklık ve bol nem sayesinde. Yağışlarla hızla büyüyen otlar, kurak mevsimler birlikte hızla kururlar. Savanların büyük kısmı her yıl yanar, yalnızca yanmaya dayanıklı bazı ağaç türleri kendini kurtarır. Gerçek ormanların (yangınlar ve benzeri nedenlerle) gerilediği yerlerde, orman-savan türü ortaya çıkar. Benzer tipte bitki örtüsü Kenya ve Tanzanya’da görülür. Afrika’daki bitki örtüsü içinde en yaygın tip, ağaçlık-savanlardır. Bu tip çoğunlukla yapraklarını döken ağaçlarla otların egemen olduğu bitki örtüsünden meydana gelmiştir. Bunlar, kıtanın ılıman, yağış alan ve zaman zaman kurak devreleri de bulunan kesimlerinin karakteristik bitki örtüsüdür. Bu tip bitki örtüsü, toprak şartlarından çok kurak mevsimlerin uzunluğuna bağlı olarak, “kurak ağaçlık savan” ve “nemli ağaçlık savan” olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Savanların çöl-altı bölgelerine birleştiği ve birçok ot türünün yetişebilmesine olanak sağlamayacak kadar kurak yerlerde, çalılar ve otların bazı ağaçlarla (özellikle akasya ile) karışması sonunda “otlu step” bitki örtüsü görülür. Bu tip bitki örtüsü kuşağı 15⁰ kuzey enlemine kadar ulaşır ve Cezayir’de, Doğu Afrika Platosu’nda, Bostwana’da, Güneybatı Afrika’da ve Madagaskar’ın yüksek kesimlerinde yer alır.

(3)*Çöl-altı stepleri ve çöller*: Daha kurak bölgelere doğru gidildikçe, bitki örtüsü çöl-altı stepleri şeklini alır. Buralarda büyük alanları kaplayan ve bütün yıl boyunca yaşayan çalılar tek bitki örtüsüdür. Bununla birlikte yağmurlardan sonra bir yıllık bitkiler yetişir; aralarında otlar ve çiçek açan bitkiler de vardır. Bu tip, Kuzey Etiyopya, Somali, Kuzey Kenya ve Güney Afrika’da görülür. Çöllere gelince, onları step ve savanlardan ayıran başlıca özelliklerden birisi, bitkilerin çok seyrek şekilde yetişmesidir. Çöllerin ve çölümsü steplerin bitkileri, başlıca iki tipe ayrılabilir: birinci tip, soğanlı, yumrulu bitkilerden ya da bir yıllık otlardan meydana gelir. Bunların hayat devreleri kısa olup, yağışlı mevsime bağlıdır. İlk yağmurlarla meydana çıkar, sonra kurur ve çok uzun olan kurak devreyi toprağın altında, soğanları, yumruları ya da tohumlarındaki yedek besinleriyle geçirirler. İkinci tip bitkiler uzun ömürlüdür. Asıl çöl bitkileri bunlardır ve tam anlamıyla kurakçıldır. Bitkilerin yer altı suyuna erişebileceği depresyonlarda ve vadilerde ise bitki örtüsü birdenbire zenginleşir. Suyun bulunduğu bu gibi yerlerde çöl karakteri adeta kaybolur ve yerini vaha alır. Sıcak ve buharlaşmanın çok şiddetli olduğu vahaların karakteristik ağacı hurmadır.

(4)*Ilıman ormanlar*: Ilıman ve Akdeniz tipi bitki örtüleri, kıtanın kuzey ve güney uçlarında büyük çeşitlilik gösteren tiplerini barındırırlar. Gerçek yapraklarını dökmeyen ormanlar, güneydeki Cape ve Natal bölgelerinde görülürler. Geri kalan türleri, kış yağmurları bölgesindedir. Kıtanın kuzeyindeki (Fas ve Cezayir’de olduğu gibi) makiler, Cape’de “makia” ya da “finbos” adını alırlar.

11.1.4. Hidrografya

Afrika’da akarsuların yalnızca % 48’i ekzoreik, yani denize akışı olan akarsulardır; bu akarsular geniş bölgelerin sularını toplarlar, doğrudan okyanusa ulaşırlar ve havzalarının büyük bir kısmının yüksekliği 300-1.000 m arasında değişir. Diğerlerinin % 40 kadarı areik (dışarıya akışı olmayan) ve % 12’si de endoreik (denize kesintili olarak akışı olan) akarsulardır. Kıtadaki Areik bölgelerin başlıca örnekleri çöllerdir. Buralarda yağışlar herhangi bir drenaj sisteminin oluşmasına müsait değildir; günümüzde kuru vadiler hâlinde bulunan karışık bir sistem mevcuttur. Geniş endoreik bölgeler ise Çad Gölü havzası, Botswana’nın tuzlu Makarikari Çanağı ve Doğu Rift Grabeni’dir.

Afrika’nın deniz akışı olan akarsuları aynı zamanda kıtanın en büyük akarsularıdır. Başlıca örneklerini Nil, Kongo, Nijer, Zambezi ve Oranj nehirleri oluşturur. *Nil Nehri* Afrika’nın doğusunda güney-kuzey doğrultusunda akar; Afrika’nın (ve dünyanın) en uzun (6.695 m) akarsuyudur. Havzası Afrika kıtasının 1/10’unu kaplayan Nil’in üç ana kolu vardır: Beyaz Nil Nehri, Mavi Nil Nehri ve Atbera Nehri. Nil Nehri Burundi’deki Doğu Afrika Göller Bölgesi’nden Kagera Nehri olarak doğar; kuzeye doğru akar, Mısır’da Kahire yakınlarında Nil Deltası’nı oluşturur ve Akdeniz’e dökülür. (12. haftadaki derste ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi) Nil nehrinden tarih boyunca sulamada, taşımacılıkta ve daha yakın zamanlarda da elektrik üretiminde yararlanılmıştır. *Kongo Nehri* (bir dönem *Zaire Nehri* olarak da anılmıştır) Orta Batı Afrika’nın en uzun (4.667 km) nehri, Afrika’nın Nil’den sonra ikinci en uzun nehridir. Kongo Nehri birçok açıdan önemlidir: kollarıyla birlikte Amazon’dan sonra dünyanın en geniş yağmur ormanlarını besler; dünyanın en uzun beşinci nehridir; ekvator çizgisini iki kez kesmektedir; Afrika kıtasındaki debisi en yüksek nehirdir; Kongo Cumhuriyeti ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti arasındaki sınırı oluşturur ve Angola sınırında Atlas Okyanusu’na dökülür. *Nijer Nehri*, 4.184 km’lik uzunluğuyla Batı Afrika’daki en büyük nehirdir. Gine, Mali ve Nijer’den geçer; Benin-Nijerya sınırının bir kısmını oluşturur; Nijerya topraklarına sokularak deltasını oluşturur ve Atlas Okyanusu’na (tam olarak Gine Körfezi’ne) sularını boşaltır. *Zambezi Nehri* (2.574 km) Afrika’nın dördüncü büyük nehridir. Nehir Orta Afrika Platosu’ndan doğar, çeşitli büyüklükte ve bir düzineden fazla kolla beslendiği yukarı çığırında yaklaşık 300 m alçalır, yüksekliğinin 880 m’ye indiği Kazungula’da (Zambiya) genişliği 1.380 m’yi bulur. Zambezi daha sonra bu dev su kütlesiyle Viktorya Şelalesi’nden aşağı dökülür. Yatağı boyunca “S”biçimli bir vadi izleyerek Hint Okyanusu’na dökülür. *Oranj Nehri* (2.200 km) ise Güney Afrika’nın en uzun nehridir. Lesotho’da Drakensberg Dağları’ndan doğar, batıya doğru akar ve Atlas Okyanusu’na dökülür. Oranj Nehri Güney Afrika-Namibya ve Güney Afrika-Lesotho arasındaki uluslararası sınırların birer parçasını oluşturur. Hiçbir büyük şehrin içinde ya da kenarından geçmez, fakat Güney Afrika ekonomisinde (sulamada ve elektrik üretiminde) önemli bir yeri vardır.

Afrika’nın gölleri (tektoniğin etkisi görülen) başlıca iki tip altında toplanır: bunlardan ilki yüzeyin tektonik hareketlerle hafifçe çarpılmasından oluşan, ikincisi de grabenler içinde oluşan göllerdir. Göllerin şekilleri genellikle hangi tipe girdiklerini göstermektedir. Doğu Afrika çöküntüsü içindeki göller (Tanganika, Malawi, Rudolf gibi) çoğunlukla uzun ve

nispeten dar göllerdir. Aynı zamanda bu göllerin büyük bir kısmı dışarıya akışlıdır: Edward ve Albert Nil Nehri yoluyla, Tanganika, Tanzania ve Malawi de Shire Nehri yoluyla sularını boşaltır. Diğerleri (Rukwa, Rudolf ve Çad gölleri) içe akışlı bölgelerin merkezinde yer alırlar.

Viktorya Gölü, Afrika'nın doğusunda (Tanzanya, Uganda ve küçük bir kısmı da Kenya topraklarında) bulunur. Afrika'nın en büyük (68.800 km²) gölü, dünyanın en büyük ikinci tatlı su gölüdür. Nil Nehri'nin başlıca su kaynağını oluşturur. Su toplama alanı 238.900 km² olan göl, Batı ve Doğu Rift vadileri arasında uzanan büyük platonun ortasındaki sığ bir çukuru kaplar. *Tanganika Gölü* (32.900 km²) Orta Afrika'nın en büyük gölüdür. Tanganika Kongo-Tanzanya-Zambia-Burundi arasında, Afrika'nın doğusundaki Büyük Rift Vadisi'nin batı kısmında yer alır. Göl, Afrika'daki en büyük su miktarına sahiptir; su toplama havzası 231.000 km²'yi bulur. Başlıca su kaynakları Ruzizi, Lufubu ve Malagarasi nehirleridir. Gölden doğan tek akarsu ise Lukuga'dır.

Malawi (eski adıyla *Nyassa*) *Gölü*, 560 km'lik uzunluğu ve 80 km'ye varan genişliği ile Büyük Rift Vadisi'nin en büyük (29.604 km²) göllerinden birisidir. Gölde dünyanın başka hiçbir sulak alanında bulunmayan canlılar yaşamaktadır. *Albert Gölü* (5.300 km²), Ekvatorial Afrika'da, Zaire ve Uganda arasında yer alır. Büyük Rift Vadisi üzerinde yer alan irili ufaklı birçok gölden biriside *Rudolf* (ya da *Turkana*) *Gölü*'dür. 6.405 km²'lik alan kaplayan göl Kenya'nın kuzeybatısında bulunur; dünyanın en büyük alkalın gölüdür. *Çad Gölü* ise Orta Afrika'da, Nijerya-Kamerun-Nijer-Çad sınırında yer alır. Sularını çevresindeki nehirlerden alan Çad Gölü'nün dışarıya akışı yoktur. Yüzölçümü mevsimlere göre değişir; yağışlı mevsimde 20.000 km²'yi aşar, kurak mevsimde ise 10.000 km²'nin altına düşer. Fakat gölün kapladığı alan günümüzde önemli ölçüde daralmıştır.

11.2. Nüfus Ve Yerleşme

Afrika hep “Karanlık Kıta” olarak bilinmiştir. Bunun nedeni iç kesimlerin fiziksel engeller yüzünden uzun süre erişilememesi olmuştur. Geniş Sahra Çölü'nü geçmek son derece tehlikeli, denizden kıtanın iç kesimlerine geçmek de akarsulardaki şelaleler ve güçlü akıntılar ile ekvatorial kıyılar boyunca uzanan yoğun bitki örtüsü yüzünden çok güçlü. Tüm bu engellere rağmen, Avrupalıların kıtadaki sömürge ve yerleşme faaliyetleri 20. yüzyılda tamamlanmıştı. Afrika nüfusu Avrupalılarla temaslarından hem kayba uğramış hem de kazanç sağlamıştır. Fakat buradan çıkan en önemli sonuç, 17. yüzyıl boyunca ve 18. yüzyıl başlarında Avrupalıların esir ticareti ağı oluşturarak yerli nüfusu azaltmalarıdır.

Günümüzde Afrika'nın toplam nüfusu 900 milyona yaklaşmıştır, buna rağmen çok az sayıda nüfus toplanma alanı bulunmaktadır. Nüfus, seyrek olarak yerleşilmiş çöller ile birkaç toplanma alanı dışında, orta derecede yoğunluklu olarak dağılmıştır. Afrika, Avustralya dışındaki diğer kıtaların hepsinden daha çok çöl nitelikli topraklara sahiptir. Başta Büyük Sahra ve Kalahari olmak üzere, çöller Afrika'nın en seyrek nüfuslanmış bölgeleridir; hatta bazı geniş alanlar gerçek anlamda yerleşilmemiştir. Verimli toprakların ve sulama olanaklarının bulunduğu vadiler, zengin yeraltı kaynaklarının bulunduğu alanlar ve kıyılardaki liman şehirleri ve yakın çevreleri ise orta ya da sık nüfuslanmıştır. Ayrıca, Doğu

Afrika’da Klimanjaro ve Kenya dağlarının çevresindeki volkanik kül ve bazalttan meydana gelmiş verimli havzalar da önemli nüfus topluluklarına sahiptirler.

Afrika’da günümüzde hiçbir ülke nüfusu tek başına etkili görünmemektedir. Nijerya, 136 milyonluk nüfusu ile kıtanın en kalabalık ülkesidir. Etiyopya 85 milyon nüfusu ile ikinci, Mısır ise 80.4milyon nüfusu ile üçüncü gelmektedir. Çoğu Afrika ülkesi 30 milyondan daha az nüfusa sahipse de, kıtanın nüfus büyüme hızının çok yüksek olması nedeniyle, bu hızın sürmesi durumunda, bunların da çoğu 20-30 yıl içinde iki misline varmış olacaktır. Nijerya’nın nüfusu, Nijer Nehri’nin geniş deltası ve aşağıvadisi de dâhil, ülkenin kıyı kuşağında toplanmıştır. En büyük şehri olan Lagos da burada yer alır. Nüfusun iç kesimlerdeki toplanma alanları ise daha çok geleneksel geçim türü tarım ve hayvancılığa bağlı olarak oluşmuştur, bir de başkent Abuja içeride yer almaktadır. Mısır da ise nüfus büyük ölçüde Nil Vadisi’nde toplanmıştır. Nil Vadisi yeşil sulanmış tarlalar, köyler ve şehirlerle kalabalık bir şerit hâlinde uzanmaktadır; burası hayal edilebilen en yoğun nüfuslu alanlardan birisidir. Yalnızca 10-11 km genişliğinde olduğu hâlde ülkenin nüfusunun % 85’ini içine almaktadır. Nil Vadisi’nden çorak iç kesimlere, nehrin iki tarafında da canlı bir şekilde gözlenen çarpıcı bir geçiş vardır. Çöl o kadar kuraktır ki, insan dâhil her çeşit canlıdan yoksundur.

11.2.1. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri

Afrika dünyada doğal nüfus artışının en hızlı büyüme oranı gösterdiği kıtadır. Aynı zamanda en yüksek doğum ve ölüm oranlarının (Asya ve Latin Amerika ile birlikte) bölgeler arasındadır. Ölüm oranlarının yüksek olmasında çeşitli hastalıkların da önemli bir payı vardır: AIDS Afrika’dan çıkmıştır; enfeksiyonel hastalıklardan örneğin “nehir körlüğü” Sahra’nın güneyinde, batıda Senegal’den doğuda Kenya’ya kadar uzanan savanlarda yaygındır; tropikal kesimlerde sıtma ölümlere neden olabilmektedir. Kıtliklar, iç karışıklıklar ve mülteci sorunuyla karşı karşıya bulunan Afrika ülkeleri bebek ve çocuk ölümlerinde de ilk sıralarda yer alırlar.

Afrika’daki yerli diller olağanüstü zenginliktedir ve çoğu yazılı hâle gelmemiş 1000’den fazla dil vardır; dillerin sayısını fazlalığı, Avrupalıların fetihlerinden önce Afrika’nın birçok yerli halkının temaslarının en alt düzeyde kaldığını göstermektedir. Afrika dilleri esas olarak dört aile hâlinedir. Bunların en büyüğü “Nijer-KongoAilesi”dir: Batı Afrika’dan başlayıp bütün orta kesimi kaplar ve güneye uzanır. “Nilo-Sahra Ailesi” iki küme hâlindeki nüfus toplulukları tarafından konuşulur: Sudan’da yukarı Nil boyunca ve Çad’da yukarı Çari Nehri boyunca yer alır. Kara Afrika’nın en eski dilleri ise “Hoisan” dilleridir. Diğer yandan, Afrika ülkelerinin bir kısmı –Nijerya, Çad, Sudan, Etiyopya- inançlar arası sınırlara sahiptirler. Örneğin, Nijerya dinler açısından kuzeyde bir Müslüman, güneyde de yerel dinlerle birlikte Hristiyanlığın egemen olduğu bir bölünüşe sahiptir. Sudan’da da Müslüman kuzeyin karşısında Hristiyan-geleneksel güney yer alır. İslamiyet sekizinci yüzyıl ortasında Mısır ve Kuzey Afrika’ya yayılmış, daha sonra Sahra Çölü’nü geçerek Kara Afrika’nın bazı kesimlerine de erişmiştir. Kuzey Afrika (Orta Doğu ile birlikte) Asya’dan sonra Müslümanların en çok toplandığı bölgedir.

Afrika hem büyük miktarda göç vermiş hem de göç almış bir kıtadır. Bu kıtadan başka kıyalara olan göçlerin başında zoraki göçler yani *esir ticareti* gelir. Sayısız köle (sömürgecilerle birlikte) Orta Amerika'daki adalardan Meksika ve İspanyol Amerikası'na ve A.B.D'ne kadar birçok bölge ve ülkeye götürülmüşlerdir. Afrikalılar köle olarak tabi tutuldukları zoraki göçler dışında da dünyanın çeşitli yerlerine göç etmişlerdir. Afrikalıların isteğe bağlı ya da zoraki göçlerinin tümüne birden *Afrika diasporası* denilmektedir. Buna karşılık, Afrika, Avrupalılar ve biraz da Asyalılar tarafından kolonize edilmiştir. Kuzeybatı Afrika, İspanyol, Fransız ve İtalyan kökenli göçmenlerce; Güney Afrika ise İngiliz ve Hollandalı (*boer*'ler denilen çiftçiler) göçmenlerce yerleşilmiştir.

11.2.2. Kırsal Yerleşmeler ve Şehirler

Afrika nüfusu büyük bir çoğunlukla kırsaldır. Kıtanın bazı kısımlarında kırsal yerleşmeler topludur ve planlarına bir bakışta bile egemen kültürü anlamak mümkündür. Örneğin, bütün yaşamın hayvancılığa bağlı olduğu yerlerde bulunan köylerde evler hayvanların geceyi geçirdikleri merkezi bir ağılı çevreleyen bir daire şeklinde sıralanmışlardır. Ya da, Nijerya'nın batısında olduğu gibi, savunma ihtiyacı nedeniyle, düzenli olmamakla birlikte birbirlerine çok yakın olarak bir araya toplanmışlardır. Kırsal konutlar geleneklerin ve geçişlerin göstergeleridirler; Mısır'ın düz, kare damlı Arap evleri, güney sudan ve Uganda'nın dik çatılı evleri gibi. İnşaat malzemeleri de çevreyle sıkı ilişkiyi yansıtmaktadır; örneğin, elde edilebilen taşla bina inşa etmek orta-güney Afrika'da (Zimbabve harabelerinin taş işçiliği gibi) geleneksel mimariyi oluşturabilmektedir ya da Zulular savanlardaki uzun otları kullanarak kendilerine arı kovanı şeklinde kulübeler yapmaktadırlar.

Afrika'nın büyük şehirleri azdır ve bazı ülkelerde şehrsel nüfusun toplam içindeki payı % 20'nin altındadır. Bu durumun en büyük istisnası, bütün Afrika'daki en sanayileşmiş ve en farklılaşmış ekonomiye sahip ülke olan Güney Afrika'dır. Bu ülkede her birinin nüfusları 1 milyonun üzerinde olan dört şehir –*Capetown, Johannesburg, Pretoria* ve *Durban*- bulunmaktadır. Afrika'nın birçok kesiminde, ülke içi karışıklıklar da kırlardan şehirlere olan göçü büyük ölçüde arttırmış ve nüfusun (Mozambik'de Maputo ve Angola'da Luanda gibi) büyük şehirlerde daha da fazla toplanmasına yol açmıştır. Gerçekten de, tarım yapamayan, 1970'lerden beri normalin altındaki yağışların yarattığı kuraklıkla birlikte gerek doğal gerekse insanın yol açtığı çevre sorunları yüzünden, binlerce insan zaten kalabalıklaşmış olan büyük şehirlerde toplanmaktadırlar (Moritanya'nın başkenti *Nouakchott* ve Sudan'ın başkenti *Hartum* gibi). Afrika hem geleneksel ve hem de sömürge döneminin izlerini taşıyan şehirlere sahiptir. Geleneksel şehirler batıda, Müslüman zonunda görülmektedir. Nijerya'nın kuzey kesiminin esasını oluşturduğu bu zonda, *Kano, Kaduna, Zaria* ve diğer şehirler, Avrupalıların sömürge güzergâhlarından uzakta kaldıkları için, sömürge öncesi yapılarını kısmen korumuşlardır. Fakat, sömürgeciler, *Kinşasa, Nairobi* ve *Harare* gibi iç kısımdaki; *Dakar, Abidjan, Luanda, Maputo* ve diğer limanlar gibi kıyı boyunca uzanan seçkin şehrsel merkezleri de planlı hâle getirmişlerdir. Afrika'nın ne geleneksel ne de koloniyal olmayan şehirleri de vardır. Güney Afrika'nın başlıca şehirleri (Johannesburg, Capetown ve Durban) temelde Batı tarzı şehirler oldukları hâlde, Avrupa ve

Amerikan şehir modellerinin (yüksek binalar ya da kenarlardaki banliyöler gibi) çeşitli unsurlarına da sahiptirler.

11.3. Ekonomik Yapı

Afrika (Batı Afrika ve Etiyopya) dünyada tarımın ilk geliştiği bölgeler arasındadır. Kuzey Afrika kıyıları ve Nil boyunca (aşağıdaki modern Hartum şehrine kadar) tarım ve hayvancılık yayılmasını sürdürmüştür. Daha sonra Avrupalıların plantasyonlar ve ticari çiftlikler kurmuş, madenleri açmış ve ticari kolaylıklar getirmiş olmalarına rağmen, günümüzde Afrikalıların büyük çoğunluğu geçim türü tarım yapmaktadırlar. Kongo Havzası'nın *Pigmeleri* ve Kalahari Çölü'nün *Bushmanleri* gibi avcı ve toplayıcılar, ancak “oruç ya da kıtlık” düzeyinde beslenmektedirler. Kıtanın nemli tropikal kesimlerinde, alet olarak yalnızca saban, yeri kazmak için sopa ve yöresel uzun bıçaklar kullanarak tarım yapan insanlar çeşitli kök bitkileri (manyok/tapyoka yam, tatlı patates) ve tahıllar (darı, mısır) yetiştirmektedirler. Bir kısım çiftçi de ticari ürünlere (pamuk, fıstık, kahve, kakao, palmiye yağı) yönelmiştir. Afrika plantasyonların dünyada en son denendiği kıtadır. Örneğin, Tanzania'da muz, Fildişi Sahili'nde kakao plantasyonları geniş alanlar kaplar. Kıtanın kuzeybatı ve en güney uçlarında da Akdeniz tarımı yapılmaktadır. Modern teknolojinin girmesi Afrika'da henüz büyük ölçekli tarımsal değişikliklere yol açamamıştır. Toprak erozyonu ve toprağın sıkışması, sürekli kuraklık tarımdaki ilerlemeyi engelleyen sorunlardır. Diğer yandan, Kuzey Afrika'da Atlantik kıyılarından başlayarak Arabistan Yarımadası'na kadar uzanan, çöller ve yarı-kurak steplerle kaplı kuşakta göçebe hayvancılık çok yaygındır.

Afrika ülkeleri sanayi teknolojisinin, fosil yakıtların ve sermaye yatırımlarının bulunmaması ve ulaşım sisteminin yetersizliği nedeniyle en düşük düzeyde sanayileşebilmişlerdir. Sanayi faaliyetleri, genelde, ülkenin belirli büyük şehirlerinde toplanmış bulunmaktadır. Özellikle küçük ülkelerde başkent olan şehir (çoğunlukla eski koloni başkentidir) ya da bir liman ülkenin tüm sanayisine sahiptir. Örneğin, Liberya'da Monrovia, Burkina Fasso'da Bangui gibi. Sierra Leone sanayisinin % 70'i Freetown'da toplanmıştır; Nijerya gibi daha büyük ülkelerde bile durum aynıdır –eski başkent Lagos, liman şehri olarak, ülke sanayisinin % 30-40'ını kendinde toplamıştır. Buna karşılık, Kahire'nin hinterlandında ve Güney Afrika'da Pretoria-Witwaterstrand-Vereeniging kompleksinde son derece makineleşmiş sanayi faaliyetleri şehrsel merkezler yakında toplanmıştır.

Afrika'nın kuzey ve batı bölgelerinde belli alanlarda madencilik faaliyetleri gelişmiştir. Fakat kıtanın diğer bölgelerinde de çeşitli madenler çıkartılmaktadır ve jeolojik araştırmalar ilerledikçe yeni yeni maden kaynakları da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bilinen demir cevheri yataklarının 2/3'ü Kuzey Afrika'nın Atlas bölgesinde, Güney Afrika Birliği ve Zimbabwe'dedir. Sierra Leone ve Gine'de de demir çıkarılmaktadır. Zambiya, Kongo Demokratik Cumhuriyet ve Zimbabwe ile birlikte Güney Afrika Cumhuriyeti dünya bakır çıkarımında söz sahibidirler. Nijerya'da Jos yaylalarındaki bakır işletmeleri, kurula kasabalar, barajlar, hidro-elektrik tesisleri, demir ve karayolları ile ülke ekonomisinin etkilemişlerdir.

Zaire’de ise kalay Katanga’nın merkezi kısmında yer alan yataklardan elde edilir. Gine’de boksit, Gabon ve Gana’da manganez, Güney Afrika’da nikel ve altın, Zimbabwe’de krom çıkarımı önemlidir. Kıtadaki madencilik faaliyetleri açısından Güney Afrika’nın ayrı bir yeri vardır. 1867’de Güney Afrika’da alüvyal yataklarda, üç yıl sonra da Transvaal’de Kimberley yakınlarında büyük bir damar hâlinde elmas bulunması üzerine, 1872’den itibaren Güney Afrika elmas çıkarımında öncü duruma gelmiştir. Elmasın bugün de önemli olduğu bu ülkedeki çıkarım alanı yine Kimberley’de Finsch ve Saldanha Bay’dır. Güney Afrika taşkömürü ve antrasit çıkarımında da önemlidir. Afrika petrol ve doğal gaz çıkarımında da önemlidir; Cezayir, Libya, Nijerya başlıca petrol üreten ve ihraç eden ülkelerdir.

Uygulamalar

1) Öğrenci bir atlas üzerinde Afrika'nın fiziki ve beşerî haritalarını incelemeli ve kıtanın başlıca coğrafi özelliklerini kavramak amacıyla çeşitli web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmalıdır.

Uygulama Soruları

- 1) Nil Nehri'nin ana kolları hangileridir?
- 2) Atlas Dağları Afrika'nın hangi kesiminde yer alır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Afrika'nın başlıca coğrafi özelliklerinin genel bir bakış açısıyla ele alındığı bir girişin ardından, bölgenin genel fiziki, beşerî ve ekonomik özelliklerine yer verilmiştir.

Afrika'nın başlıca fiziki, beşerî, ekonomik ve siyasi coğrafi özellikleri şu on madde altında toplanabilmektedir:

(1) Afrika'nın fiziki coğrafyasına kıtanın plato karakteri, değişken yağış, toprakların verimsizliği ve tarımda bitmek bilmeyen çevresel sorunlar egemendir.

(2) Afrika nüfusunun çoğunluğu yaşamlarına sürdürebilmek için tarımsal faaliyetlere bağlı durumdadır. Şehirleşme hızlanmaktadır, fakat Afrika ülkelerinin çoğunda şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 40'ın altındadır.

(3) Afrika'nın nüfusu, malarya, uyku hastalığı ve nehir körlüğü gibi hastalıkların yüksek tekrarlanma oranı ile karşı karşıya kalmaya devam eder.

(4) Afrika'nın siyasi sınırları, bölgelerin ya da ülkelerin beşerî ve fiziki coğrafyası göz önünde tutulmadan, sömürge devresinde çizilmişti. Bu sayısız sorunları beraberinde getirmiştir.

(5) Afrika'da birbirinden ayrı çeşitli alanlarda ekonomik gelişme dikkat çekicidir, fakat bölgenin nüfusunun çoğu dünya ekonomisinin ürünlerine ve hizmetlerine yine de çok az erişebilmektedir.

(6) Bölge sanayileşmiş ülkeler için yaşamsal değeri olan hammaddeler bakımından zengindir.

(7) Hammaddelerin çıkarılması ve ihracat güzergâhlarının koloniyal devrede belirlenmiş olan kalıpları, Sahra-altı Afrika'nın büyük kısmında hâlâ geçerlidir. Kıtanın bölgeleri arasındaki bağlantılar zayıftır.

(8) Afrika dünyanın başlıca güçleri arasındaki rekabetin ve çatışmanın içine giderek daha çok çekilmektedir. Kıta, dünyanın mülteci nüfusunun yaklaşık 1/3'ünü içerir.

(9) Afrika'nın nüfus artış oranı, çevre koşullarının tarım faaliyetlerini güçleştirmesine, sayısız tehlike ve hastalıklara ve periyodik kıtlıklara rağmen, diğer kıtalardan çok daha yüksektir. İyi nitelikli arazinin bir kısmı, deniz aşırı alanlara satılmak üzere, kahve, çay, kakao ve pamuk gibi ticari ürünleri üretmek için kullanılmaktadır.

(10) Bağımsızlık sonrasında Afrika'nın bazı kısımlarında karmaşaya, sivil savaşa ve salgın hastalıklardan kitle hâlindeki ölümlere rağmen, diğer alanlarda nispi istikrar, işbirliği ve ekonomik büyüme görülmektedir.

Bölüm Soruları

- 1) Afrika'nın en yüksek zirvesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Kenya Dağı
 - b) Elgon Dağı
 - c) Klimanjaro
 - d) Meru Dağı
 - e) Drakensberg Dağları
- 2) Aşağıdakilerden hangisi Afrika'nın başlıca gölleri arasında yer almaz?
 - a) Viktorya Gölü
 - b) Tanganika Gölü
 - c) Malawi Gölü
 - d) Albert Gölü
 - e) Titicaca Gölü
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Afrika'nın genel özellikleri arasında yer almamaktadır?
 - a) Nüfus artış oranı diğer kıtalardan daha düşüktür.
 - b) Sanayileşmiş ülkeler için yaşamsal değeri olan hammaddeler bakımından zengindir.
 - c) Nüfusunun çoğunluğu yaşamını sürdürebilmek için tarımsal faaliyetlere bağlı durumdadır.
 - d) Dünyanın mülteci nüfusunun yaklaşık 1/3'ünü içerir.
 - e) Sömürge devresinde çizilen siyasi sınırlar sayısız sorunu beraberinde getirmiştir.

4) Aşağıdakilerden hangisi Afrika'nın yüzey şekillerine ait özellikler arasında yer almaz?

- a) Yüzey şekillerine büyük platolar hâkimdir.
- b) Kıyı ovaları nispeten dardır.
- c) Atlas Dağları kıtanın kuzeydoğusunda yer alır.
- d) Volkan konilerinin büyük kısmı kıtanın doğu yarısında yer alır.
- e) Çöller geniş alanlar kaplar.

5) Afrika'nın kuzeybatısında, yaklaşık olarak birbirine paralel, batı-güneybatı, doğu-kuzeydoğu yönünde uzanan sıradağlar dizisi hangi adla anılmaktadır?

- a) Alp Dağları
- b) Apeninler
- c) Himalayalar
- d) Dinar Dağları
- e) Atlas Dağları

6) Afrika ülkelerinin çoğunda şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı ne kadardır?

- 7) Moritanya'nın başkenti neresidir?
- 8) Sudan'ın başkenti neresidir?

9) “Bölge sanayileşmiş ülkeler için yaşamsal değeri olan hammaddeler bakımından” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Hammaddelerin çıkarılması ve ihracat güzergâhlarının koloniyal devrede belirlenmiş olan kalıpları, ... Afrika'nın büyük kısmında hâlâ geçerlidir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)c, 2)e, 3)a, 4)c, 5)e, 6)% 40'ın altındadır, 7)Nouakchott, 8)Hartum, 9)zengindir, 10)Sahra-altı

12. AFRİKA: BÖLGELER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12. Afrika: Bölgeler

12.1. Kuzey Afrika

12.1.1. Mısır: Aşağı Nil Havzası'nın Dayanak Noktası

12.1.2. Mağrip ve Libya

12.2. Sahra-altı Afrika

12.2.1. Geçiş Zonu

12.2.2. Batı Afrika

12.2.3. Doğu Afrika

12.2.4. Ekvatorial Afrika

12.2.5. Güney Afrika

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Afrika genel olarak kaç büyük bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir?

Cevap: İki bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir: (1)Kuzey Afrika, (2)Sahra-altı Afrika.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bölgesel Coğrafya	Afrika'nın çeşitli bölgeler hâlinde ele alınması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr.Selami Gözenç'in (1995) kaynakçada verilen kitabının okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.
Sudan'ın başkenti	Kıtanın öğrencilere tanıtılması açısından bölgesel ayırımın yararının ortaya konulması	Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın okunması; Prof. Dr. Selami Gözenç'in (1995) kaynakçada verilen kitabının okunması; Prof. Dr. Ramazan Özey'in (1997, 2009, 2012), Prof. Dr. İbrahim Güner'in (2000, 2006) ve Emin Atasoy'un (2003) kaynakçada verilen kitaplarının ilgili bölümlerine bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Kuzey Afrika
- Mısır
- Kızıldeniz
- Sina Yarımadası
- Mağrip
- Nijerya
- Uganda
- Güney Afrika Cumhuriyeti
- Angola
- Namibya

Giriş

Afrika bölge ayrımının güç yapılabildiği kıtalar arasında yer almaktadır. Ancak bu güçlük kıtanın tümünü değil, daha çok Sahra'nın kuzeyinde kalan kısmını kapsamaktadır. Bazı araştırmacılar kıtanın bu kısmını tek bir bölge hâlinde ele almakta, bazıları da Mısır ve Mağrip'i bir alt bölge hâlinde ele alıp ayrı bir "geçiş zonu"nun belirlenmesiyle kıtanın özelliklerinin daha iyi anlaşılabilceğini savunmaktadırlar.

12. AFRIKA: BÖLGELER

Afrika, çevresel koşullar (özellikle kuraklık), dil, din ve etnik yapı gözönüne alındığında, *Kuzey Afrika* ve *Sahra-altı Afrika* olmak üzere iki büyük bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir.

12.1. Kuzey Afrika

Kuzey Afrika da kendi içinde iki alt bölgeye ayrılmaktadır:

12.1.1. Mısır: Aşağı Nil Havzası'nın Dayanak Noktası

Mısır Afrika'nın kuzeydoğu köşesini kaplar ve 1 milyon km² alan kaplayan toprakları çoğunlukla geometrik sınırlarla batıda Libya'dan ve güneyde Sudan'dan ayrılır. Asya kıtasına uzantısı (Sina Yarımadası ile) bulunan tek Afrika ülkesidir. Herodot Mısır'ı "Nil'in Hediyesi" olarak tanımlamıştır, fakat Mısır aynı zamanda "doğal korumanın bir ürünü"dür (en azından hava savaşları çağından önce): Nil'in orta ve aşağı çıkışları Akdeniz'e açılan fakat son derece güç koşulların bulunduğu bölgede yer alır; güneyde günümüzdeki Mısır ve Sudan sınırından başlayan bir dizi şelale ile kesintiye uğratılmaktadır; kuzeydoğuda Sina Yarımadası hiçbir zaman kolay bir geçiş noktası olmamıştır ve eski Mümbit Hilal'in güneybatı kolu uzağında yer alır; batıda da sonsuz Sahra Çölü vardır. Mısır Afrika ile Güneybatı Asya ve Akdeniz ve Kızıl Deniz arasında lades kemiği şeklinde bir kara köprüsü gibidir. Akdeniz ve Kızıl Deniz arasında (1869'da) Süveyş Kanalı'nın açılması, Avrupa ile Güney ve Güneydoğu Asya arasındaki en kısa yolu oluşturarak hayati bir öneme sahip olmuştur.

Mısır'ın 81.7 milyon nüfusunun yaklaşık % 95'i Nil'in ve onun sayıları bir düzineye yaklaşan kollarının kenarında ya da yakınında yaşar. Nil Afrika'nın iki ayrı parçasında, uzak güneyde doğan suların bir ürünüdür: kaynağını Etiyopya'dan alan Mavi Nil ve ekvatorial Doğu Afrika'nın büyük göller bölgesinden alan Beyaz Nil (bu iki akarsu daha sonra Sudan'da Hartum'da birleşirler). Nil üzerinde barajlar inşa edilmeye 19. yüzyılda başlanmış, böylece Mısır'ın tarım alanlarının sürekli sulanması mümkün olmuştur. 1980'lerde Mısır'daki tüm tarımsal alanlar sulanır hâle gelmiş, bu dönüşüm bir yüzyıl içinde tamamlanmıştır. Tüm Nil'i kontrol altına alma projelerinin en büyüğü, Aswan Barajı'dır. Baraj nehrin Kahire'den 1.000 km mesafedeki orta çıkışı yakınında, vadinin dar ve granitlerden oluşan bir kesiminde yer alır. Barajın 111 m yüksekliğindeki seti, dünyanın en büyük yapay göllerinden birisini –Nasır Gölü'nü- yaratmıştır. Bu su kütlesi Nil'in vadisinde 500 km boyunca, Mısır ve Sudan topraklarında uzanır. Barajın Mısır'ın ekilebilir toprakları üzerindeki etkisi muazzam olmuştur: daha önce Nil'in suları 2.53 milyon hektar tarımsal araziye sularken, barajın inşasından sonra buna 1.2 milyon hektar daha eklenmiştir. Ayrıca, baraj günümüzde Mısır'ın ihtiyacı olan elektrik enerjisinin yaklaşık % 40'ını üretmektedir. Bununla birlikte, Aswan Barajı'nın birçok olumsuz etkisi de söz konusu olmuştur. Nil'in taşkın suları ve taşıdığı alüvyonlar baraj gölünde kaldığı için, nehir artık vadiyi besleyememektedir. Zengin alüvyal topraklara sahip olan Mısır, artık tarımsal alanlarında yoğun gübre kullanmak zorundadır.

Balıkçılık faaliyetleri zarar görmüş, parazitlerle ilgili salgın hastalıklar artmış ve Nil Deltası hem şiddetli erozyona hem de tuz birikimine maruz kalmıştır.

Mısır altı alt bölgeye ayrılmaktadır:

(1) Nil Deltası ya da Aşağı Mısır;

(2) Orta Mısır; Nil Vadisi'nin Kahire'den eski Teb'e (günümüzde modern Luksor şehrinin sınırları içinde, Nil Nehri'nin doğu yakasında kalır) kadar olan kısmını içerir;

(3) Yukarı Mısır; Nil Vadisi'nin Teb'den Sudan sınırına kadar olan kısmını ve Nasır Gölü'nü içerir;

(4) Batı Çölü; bazı geniş vahaları içerir;

(5) Doğu Çölü ve Kızıldeniz kıyısı;

(6) Sina Yarımadası.

12.1.2. Mağrip ve Libya

Mısır'ın batısında Libya ve daha ötesinde Mağrip bulunur. Afrika'nın kuzeybatı köşesindeki üç ülke –Fas, Cezayir, Tunus- *Mağrip* olarak anılır. Bu dört ülkenin nüfusları Mısır'ınkinden fazla değildir: Fas'ın nüfusu 32.7 milyondur; Cezayir toprakları en geniş Mağrip ülkesidir ve 32.5 milyon nüfusa sahiptir; Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesi Tunus 10.1 milyon ve Libya 5.8 milyon nüfusludur. Akdeniz'in sularından çok büyük bir ada gibi yükselen Atlas Dağları, Mağrip'in çekirdeğini oluşturur. Bu yüksek sıra boyunca yükselen hava kütlelerinin neden olduğu orografik yağışlar, verimli topraklara sahip olan vadilerdeki yaşamı ayakta tutar. Atlas Dağları Kuzeybatı Afrika'da güneybatı-kuzeydoğu doğrultusuna sahiptir; Yüksek Atlaslar olarak başladıkları Fas'ta 4.000 m'ye çıkarlar.

Mağrip ülkelerinin bir kısmı Orta Doğu ülkeleri gibi petrol yataklarına sahiptir. *Cezayir*'de ihraç edilen ürünler arasında petrol başta gelir; Sahra Çölü'nde çıkarılan petrol Avrupa'ya gönderilmek üzere Cezayir ve Tunus limanlarına boru hatlarıyla sevk edilmektedir. Libya'nın Sahra petrol yataklarından üretimi giderek artmış ve ülke dünyanın önde gelen petrol ihracatçılarından biri konumuna yükselmiştir. Mağrip ülkeleri petrol dışında başka kaynaklara da sahiptirler. Bunların başında fosfat gelir; başta Fas olmak üzere, Cezayir ve Tunus'ta zengin fosfat yatakları vardır ve üç ülkenin de ihracatında önemli bir yere sahiptir. Fas ve Cezayir'de Atlaslarla ilişkili demir cevheri yatakları bulunmakta ve başta İngiltere olmak üzere çoğunlukla Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Bu üç ülkede manganez, çinko ve kurşun da çıkartılmaktadır. Fakat tüm bu kaynakların endüstriyel gelişmeye katkıları sınırlı olmaktadır. 1980'lerin petrol patlaması da eklenmesine rağmen, halkın çoğunun yaşam tarzına etkisi sınırlı olmuştur, bir kısmı hâlâ yoksuldur, işsizlik yaygındır ve gelişme ve değişme merkezlerinden uzakta yaşarlar.

Mağrip ülkelerinin en büyüğü olan *Libya*'nın topraklarının biçimi hemen hemen bir dikdörtgene benzer; dolayısıyla ülkenin dört köşesi vardır. Akdeniz kıyısı boyunca, batıda a merkezini başkent Trablus'un oluşturduğu bir bölge, doğuda da şehrsel odak noktasını Bingazi'nin oluşturduğu Sirenayka bölgesi yer alır. Bu iki kıyı kesimi arasında da Sitre Körfezi bulunur. Çoğu çöllerle kaplı, nüfusu 6.5 milyona yaklaşan Libya'nın yakın tarihindeki iki önemli olay ülkenin kaderini büyük ölçüde etkilemiştir: 1959'da petrolün keşfedilmesi, on yıl sonra da kraliyetin devrilip yerini askerî bir yönetimin alması. Libya 1.76 milyon km² alan kaplayan çok büyük bir ülke olmasına rağmen, nüfusun çok büyük bir kısmı (% 90'ı) kıyılarda ve şehirlerde yaşamaktadır. Çöllerin çok geniş alanlar kaplaması ve tarımsal faaliyetin olanaksız olması nedeniyle, nüfus başta Trablus ve Sirenayka bölgesi olmak üzere Bingazi ve El Bayda gibi kıyı şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumda, nüfusun % 90'ı ülke topraklarının yalnızca % 10'unda yaşamaktadır. Libya'nın etnik yapısı da çeşitlilik arz etmektedir. En büyük grupları Berberiler, Bedeviler ve Tuaregler ile Türk kökenli olanlar oluşturmaktadır; Sahra-altı Afrika halklarından Sahiller ile Tobular da küçük gruplar hâlinde ülkenin etnik yapısını zenginleştirmektedirler. Ayrıca, çoğu petrolün çıkarılması ve sevk edilmesi ile ilgili işlerde çalışmak üzere gelen, çok sayıda Mısırlı ve Orta Afrikalı göçmenlerin varlığını da belirtmek gerekir.

12.2. Sahra-Altı Afrika

Afrika'nın bu bölgesi, çevre koşullarındaki farklılıklar, nüfusun yoğunlaşma alanları, etnik kalıplar, tarihi kültür merkezleri ve koloniyal geçmişleri göz önüne alındığında, kendi içinde beş alt bölgeye ayrılmaktadır.

12.2.1. Geçiş Zonu

Afrika'nın Sahra'nın güneyinde kalan, batıda Moritanya ve Senegal'den doğuda Etiyopya ve Somali'ye kadar uzanan kesimi bir "geçiş zonu"ndan oluşmaktadır. Afrika'da bu geçiş zonu da kendi içinde yerel farklılıklar göstermektedir. Örneğin, merkezini başkent Hartum'un oluşturduğu Beyaz ve Mavi Nil arasındaki ülkenin çekirdek alanını da içeren Kuzey Sudan Müslümandır; fakat güney Hristiyanlığa geçmiştir ya da geleneksel animist inanışları sürdürür. Etiyopya'nın başkent Addis Ababa ve çevresini kapsayan merkezi kesiminde, daha çok Ortodoks olan Amharik nüfus yaşar. Bununla birlikte, merkezini Harar şehrinin oluşturduğu doğu bölgesi Müslümandır.

Geçiş Zonu'nda yaşam hiçbir zaman kolay olmamıştır. Bu bölge kötü bir üne sahip olan *Sahel*'in (Arapça anlamı da "sınır"dır) kalbidir. Sahel 1970'lerde uzun yıllar süren ve belki de 300.000 insanı ve 5 milyon büyükbaş hayvanı aç bırakan bir kuraklığa sahne olmuştur (bu açlıkta aşırı-otlatma uygulamalarının da büyük katkısı olmuştur). Sahel, 330 km genişliğe sahip bir kuşak hâlinde, Sahra'nın güney kenarı boyunca tüm Afrika'yı geçen bir bölgedir. Daha çok steplerle kaplı olan bu bölge nispeten daha çok yağış alır. Yağış değerleri bölge genelinde 100 mm ile 600 mm arasında değişir, fakat bu değişkenlik nedeniyle temel ekonomik faaliyet olan hayvancılık için her zaman bir risk söz konusudur. Bölgede yerleşik tarım, Etiyopya'nın yüksek alanları ya da Nil Nehri'nin Sudan'da kalan kısmında olduğu gibi

akarsuların sulama olanağı sağladığı kesimlerle sınırlıdır. Fakat bu kesimlerde bile diğer çevresel felaketler önemli bir tehdit unsurudur: örneğin, 1988’de başlayan çekirge istilası en büyük felaketlerden birisi olarak hatırlanmaktadır.

Afrika’nın geçiş zonu son yıllarda barışçıl bir bölge olmamıştır. Etiyopya’nın kuzey eyaletlerinde, Çad’da hatta Afrika’nın Boynuzu’nda yer alan Somali’de meydana gelen karışıklıklar, ulusal gelişme programlarının tümüyle kesintiye uğramasından büyük mülteci kamplarına kadar birçok dev boyuttaki sorunu da beraberinde getirmiştir. Belki de tüm bunlar 1980’lerdeki büyük kuraklığın gölgesinde kalmaktadır. Kuraklıkla beraber gelen kıtlık ve açlık 8 milyondan fazla insanı etkilemiş, felaketin boyutları uluslararası kamuoyunun dikkatini de bu bölgeye çekmiştir (örneğin destek amaçlı birçok konser düzenlenmiştir; meşhur “We Are the World” şarkısı da bu bölge için yazılmış ve seslendirilmiştir).

12.2.2. Batı Afrika

Batı Afrika’nın sınırları içinde yer alan ülkeler Nijerya, Fildişi Sahili, Senegal, Moritanya, Mali, Nijer, Gana, Liberya, Burkina Faso, Benin, Togo, Gine, Gine-Bissau ve Sierra Leone’dir. Batı Afrika ülkelerinin ekonomileri daha çok dış pazarlardaki fiyatlara ve bu fiyatlardaki dalgalanmalara göre şekillenmektedir; gelirlerinin büyük kısmını ürünlerini uluslararası pazarlarda satarak elde eden bu ülkeler, bu pazarlardaki fiyatları kontrol edemediklerinden, fiyatlar düştüğünde çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Batı Afrika, Sahra-altı Afrika’nın en fazla nüfusa sahip bölgesidir. Nijerya (136 milyon) bölgenin en fazla nüfusa sahip ülkesidir; Gana 21 milyonluk nüfusuyla onun ardından gelir. Batı Afrika aynı zamanda Afrika’nın büyük nüfus toplanma alanlarından biridir. Nüfusun büyük bölümü bölgenin güney yarısında yaşar. Kuzeyde Moritanya, Mali ve Nijer verimsiz step alanlarının büyük kısmını ve Sahra Çölü’nü içine aldıklarından, güneydeki Nijer, Gana ve Fildişi Sahili’ne göre daha az nüfusludurlar. Fakat bu Batı Afrika’da yalnızca kıyı kesimlerinin yoğun nüfuslanmış oldukları anlamına gelmez, iç kısımdaki savan bölgelerinde de yoğun nüfuslu alanlar göze çarpmaktadır.

Nijerya 1960’da tam bağımsızlığını elde ettiğinde üç bölgeden oluşan federal bir yapıya sahipti. Biri kuzeyde ve ikisi güneyde yer alan bu bölgeler, aynı zamanda ülkenin büyük nüfus toplanma alanlarını içeriyorlardı. “Batı Bölgesi”, güneybatıda Yorubaçekirdeği çevresinde bulunur. Yoruba halkının şehirleşme tarihi uzundur, fakat hâlâ büyük kısmı tarımla uğraşmaktadır. Eskiden güvenlik nedeniyle şehirlerin etrafını duvarlarla çevirerek güvenliği sağlıyorlardı ve bu çevrili arazide yoğun şekilde tarım yapıyorlardı. Ülkenin ilk federal başkenti olan Lagos, günümüzde bölgenin güney kıyısındaki yoğun liman faaliyetlerine bağlı olarak 8 milyon nüfuslu bir konürbasyona dönüşmüştür. Abuja ülkenin çok daha merkezi bir lokasyonda yer alan yeni başkentidir. İbadan, 18. yüzyılın sonunda kurulmuş bir Yoruba yerleşmesinden gelişerek, yine Sahra-altı Afrika’nın büyük şehirlerinden birisi hâline gelmiştir. Nijer Nehri’nin doğusu ve Benue Nehri’nin güneyindeki “Doğu Bölgesi”nin çekirdeğini, Ibo nüfus oluşturur. “Iboland” kıyıda yer almasına rağmen kolonyal etkinin ayak izlerini daha az hissetmiştir; tarihi ve gelenekleri de Batı Nijerya’dan keskin bir şekilde farklıdır. Şehirleşme açısından az gelişmiş bir bölgedir. Buna rağmen nüfusu Batı

Bölgesi'nde yaşayan nüfusun 1/3'ünden daha fazladır. Bölge nüfusunun % 20'sinden azı şehirlerde yaşarken, kırsal alanlar oldukça yoğun (20 milyondan fazla) nüfusludur. "Kuzey Bölgesi" Nijerya'nın en büyük ve en fazla nüfuslanmış bölgesidir. Burası Nijerya'nın "Müslüman Kuzeyi" olarak bilinir. Merkezdeki Hausa-Fulani önemli bir nüfus toplanma alanıdır. Bu kesimde feodal sosyal sistemin bir mirası olarak tutucu, geleneklere bağlı ve değişime karşı bir direnç vardır. Nijerya günümüzde Yeni Afrika'nın en önemli ülkesidir. Ülke ekonomisi Nijer Deltası'ndaki oldukça zengin petrol kaynaklarına dayanmaktadır; ihracat gelirlerinin % 90'ından fazlasını petrol ve petrol ürünlerinden elde edilmektedir.

Kıyı Devletleri; Batı Afrika'nın kıyıları büyüleyici bir kültürel ve politik yapıya sahiptir. Nijerya'nın komşusu olan *Benin*, adını bölgenin geçmişteki güçlü krallıklarından alır. Pek çok Batı Afrikalı Brezilya'ya buradan köle olarak götürülmüşlerdir. Togo'ya bitişik olan Benin'in batı komşusu *Gana*'dır. Gana toprakları kısa süre Alman kolonisi olmuş, daha sonra Fransa tarafından yönetilmiştir. Adını eski bir Batı Afrika ülkesinden bu ülke, bir zamanlar "Altın Kıyı" olarak bilinirdi. Gana 1957 bağımsızlığını elde eden ilk Batı Afrika ülkesi oldu; fakat diğer birçok Afrika ülkesi gibi etkisiz hükümetler, ekonomik hatalar, yolsuzluk ve istikrarsızlık gibi sorunlar yaşamaktadır. Gana'nın iki önemli projesinden biri Büyük Volta Nehri Barajı, diğeri başkent Akra'nın (1.6 milyon nüfuslu) yakınındaki Tema Limanı'dır. *Fildişi Sahili*, Fransa'nın Batı Afrika'daki iki önemli sömürgesinden biriydi. 1960'da bağımsızlığını elde etti ve on yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde yönetildi; bağımsızlığını elde ettiğinde ülkeyi yöneten zenci başkan 1990'da hâlâ görev başındaydı. Bu otuz yıl boyunca başkenti Abidjan (1.8 milyon nüfusuyla) ülkenin en büyük şehrsel ve endüstriyel merkezi olarak büyüdü. Kakao ve kahve üretimine dayanan ekonominin geliştirilmesiyle yaşam standartları yükseldi. Fransa'nın diğer büyük kıyı kolonisi ise *Senegal* idi. Dakar (2 milyon) ülkenin başkentidir. Ülkenin kuzeyi ciddi şekilde kuraklıktan etkilenir. Ekonomisi yer fıstığı, fosfat ve balık endüstrisine dayanır. Fakat bir yandan kuraklık ihraç ettiği malların pazar fiyatını düşürmekte, diğer yandan da hızlı nüfus artışı ülkenin gelişmesini yavaşlatmaktadır. Fildişi Sahili ile Senegal arasında kalan *Liberya* hiçbir zaman sömürge olmamıştır. Amerika'da özgürlüklerine kavuşan çoğu kölenin Afrika'ya döndüklerinde yerleştikleri ülke Liberya olmuştur. Daha önce İngiltere'ye bağlı olan *Sierra Leone* ise kölelerin gelip yerleştikleri bir diğer ülkedir. *Gine*, Fransa egemenliği döneminden beri Batı Afrika kıyısındaki az gelişmiş ülkelerden biridir. Küçük Portekiz olarak adlandırılan *Gine-Bissau* ise ekonomik, demografik, tıbbi ve politik problemlerle karşı karşıyadır.

12.2.3. Doğu Afrika

Doğu Afrika yüksek bir plato ve savan bölgesidir; savanlar daha kurak olan kuzeye doğru steplere dönüşür. Üzerinde yüksek volkanik dağların yükseldiği plato, rift vadilerle parçalanmıştır. Bölgede Viktorya Gölü kıyıları Uganda, Kenya ve Tanzanya arasındaki sınırları oluşturur. Viktorya Gölü'nün güneyinde (Tanzanya'da) elmas ve batısında (Uganda'da) bakır madeni ve az miktarda olsa da çeşitli mineral kaynaklar vardır. Doğu Afrika'da yaşayanların çoğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Bölgenin birçok yerinde olumsuz yaşam koşulları hüküm sürer ve fiziksel kısıtlamalar söz konusudur: büyük kısmında yağışlar yetersizdir; Tanzanya'nın merkezinde kuraklık nedeniyle bazı devrelerde kıtlıklar

yaşanır; Kenya'nın doğusu ve kuzeyi büyük step alanlarıyla kaplıdır. Buna rağmen, Doğu Afrika'nın bazı kesimlerinde yoğun nüfuslu alanlar vardır.

Tanzanya Doğu Afrika'nın en büyük ülkesidir. Toprakları Kenya, Uganda, Burundi ve Ruanda'nın topraklarının toplamından daha fazla alan kaplar. Fakat nüfusu (36.7milyon) Kenya'dan (33.8 milyon) biraz daha fazla nüfusludur ve çok sayıda etnik gruptan oluşmaktadır. Uganda 27.2 milyon nüfusla Tanzanya ve Kenya'yı izler. Küçük ülkeler Burundi (6.4 milyon) ve Ruanda'nın (8.4 milyon) nüfusları toplamı 15 milyona yakındır. Bütün bu ülkeler aynı bölgede olmalarına rağmen birbirinden oldukça farklı özelliklere sahiptirler. Örneğin Tanzanya başlıca bir çekirdek alan olarak tanımlanamaz, çünkü üretim alanları ve nüfusu dağınıktır. Bu alanlar çoğunlukla ülkenin doğusunda, göllerin kenarında (kuzeybatıda Viktorya Gölü kıyıları, uzak batıda Tanganyika Gölü yakınlarında ve güney iç kısımda Malavi Gölü yakınında) yer almaktadırlar. Tanzanya'da bazı ürünler ticari tarıma konu olmaktadır: kuzey kıyısı boyunca plantasyonlar, Kenya sınırı yakınındaki Klimanjarro Dağı'nın eteklerinde kahve tarımı, Viktorya Gölü'nün güneyinde pamuk ve Malavi Gölü'nün güneybatısında çay tarımı yapılmaktadır. Buna rağmen Tanzanyalıların büyük kısmı geçim tipi tarım yapmaktadırlar.

Kenya gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı görünümsergilemektedir. Ülkenin başkenti Nairobi yüksek binalarıyla dikkat çekerken, bunların hemen yakınlarında tarım alanları ve çiftlikler yer almaktadır. Kurak bir ülke olan Kenya'nın topraklarının %25'inden daha azı tarıma elverişlidir; en önemli tarımsal ürünler ihracatı da yapılan kahve ve çaydır. Aynı zamanda büyük mineral yataklarına da sahip değildir. Günümüzde turizmden önemli miktarda gelir elde edilmektedir. Kenya bozulmamış doğal alanlarıyla turizm açısından çekici bir ülkedir, fakat nüfus artışının doğal alanlar üzerindeki baskısı giderek büyüyen bir sorundur ve turizmin geleceğini de tehdit etmektedir. Gerçekten de hızlı nüfus artışı Kenya'nın en büyük sorunlarından biridir. Nüfustaki bu hızlı artışın temel nedenleri sağlık alanındaki gelişmeler, bebek ölümlerinin azalması ve ortalama ömrün uzamış (son otuz yılda 39'dan 57'ye çıkmıştır) olmasıdır.

Uganda, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngilizler geldiklerinde, bölgedeki en önemli politik unsurdu. Bu, başkenti Viktorya Gölü'nün kuzey kıyısına bakan etkileyici Kampala şehri olan ve buradan geniş hinterlandını dolaylı şekilde yöneten, Buganda Krallığı idi. Uganda 1962'de bağımsızlığını kazandığında birçok Afrika ülkesinden ekonomik açıdan daha iyi durumdaydı: İngiliz Uluslar Birliği'nin en büyük kahve üreticisiydi; başta pamuk olmak üzere, çay, şeker ve diğer tarımsal ürünleri de ihraç ediyordu. Güneybatıda bakır madeni vardı. Ülkedeki Asyalı göçmenlerin sayısı yaklaşık 75.000 civarındaydı ve bu göçmen nüfus ülke ticaretinde önemli rol oynuyordu. Fakat daha sonra tüm ülkeyi politik karmaşa (hatta felaket) sardı. Buganda'nın yöneticileri devrildi ve 1971'de kontrolü bir diktatör -İdi Amin- ele geçirdi. Ekonomi tümüyle altüst oldu, Asyalılar ülkeden çıkarıldı, gelişme yavaşladı ve daha sonraki yıllarda da AIDS'in ölümcül etkileri çarpıcı bir darbe daha vurdu. Ülkenin İngilizler gelmeden önceki durumuna bir daha kavuşup kavuşamayacağı ya da bunun ne kadar sürede başarılabilceği çok önemli bir soru ve sorundur.

12.2.4. Ekvatorial Afrika

Bu bölge (Doğu Afrika gibi) Ekvator'un iki yanında uzanır. Fakat yükselti doğuya göre daha düşüktür. Bölgenin sınırları içinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Kamerun ve Ekvatorial Gine yer alır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti (eski Zaire) kapladığı alan (2.34 milyon kilometrekare) bakımından Ekvatorial Afrika'nın büyük ülkelerinden biridir, 70.9 milyon nüfusuyla Sahra-altı Afrika'nın en fazla nüfus sahip ülkesidir. Ülke büyük şehirleri ve sahip olduğu çeşitli kaynaklarıyla büyük bir gelişme potansiyeline sahiptir. Fakat ulaşım ve iletişimle ilgili sorunlarla, ulusal birliğin sağlanmasındaki zorluklarla, ihracat gelirlerindeki düşüklükle ve baskıcı hükümetlerle karşı karşıyadır. Merkezi bölgesi, başkent Kinşasa çevresinde ve Atlas Okyanusu kenarındaki dar koridora sahip Matadi Liman'ı boyunca yer almaktadır. Ekonomi uzun zamandan beri güneydoğudaki (başta bakır olmak üzere) oldukça zengin mineral kaynaklarına sahip Lubumbaşi şehri çevresinde odaklanmıştır.

Ekvatorial Afrika'nın geri kalan beş ülkesinden yalnızca bir tanesi -*Orta Afrika Cumhuriyeti*- tümüyle karalarla çevrelenmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti, Afrika'nın en az gelişmiş ülkelerinden birisidir. *Kongo (Kongo Cumhuriyeti)* az sayıda doğal kaynağa sahip olmasına rağmen bazı lokasyonel avantajlara sahiptir. Başkenti Brazzaville Fransa'nın Ekvatorial Afrika'daki yönetim merkeziydi ve Pointe-Noire başlıca limanıydı. Bu durum Kongo'ya gelir sağlayan bir transit konum kazandırmıştır, fakat kuşkusuz ülke içi ticaret sınırlıdır. Batıdaki komşusu *Gabon*'un durumu daha parlak görünmektedir; bu ülkenin çeşitlendirilmiş ekonomisi petrol rezervlerini, manganez, uranyum ve demir cevherlerini ve verimli bir (fakat büyük ölçüde zarar görmüş) kereste endüstrisini içerir. Fakat tarımsal sektörü zayıftır ve ulaşım sistemine büyük yatırımlar yapılması gereklidir. Bir diğer bölge ülkesi, Gabon'un kuzeyinde yer alan *Kamerun*'dur. Kamerun'un güneyinde tropikal ormanlar, kuzeyinde de açık savanlar vardır; fakat gerçek farklılık ülkenin doğusu ile batısı arasındadır. Batı Kamerun (Ekvatorial Afrika standartlarına göre) dikkat çekici bir şekilde gelişmiştir; bu gelişmesini petrol rezervlerine, çeşitli tarımsal ürünlere, orman ürünleri ihracatına ve endüstriyel büyümeye borçludur. Başkent Yaounde ve Douala limanı da ülkenin bu kesiminde bulunur. Buna karşılık, Doğu Kamerun uzak ve izoledir.

Ekvatorial Afrika her türlü göstergeler açısından Sahra-altı Afrika'nın bölgelerinin en az gelişmiş olanıdır. Temel ekonomik faaliyet geçim tarımıdır, ekonomideki hareketlilik birçok yerde çoğunlukla hammaddelerin ihracatıyla sınırlıdır. Yalnızca Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun ve Gabon'da birkaç yerde yeni bir devre başlayacak gibi görünmektedir.

12.2.5. Güney Afrika

Güney Afrika (bir coğrafi bölge olarak) Ekvatorial Afrika'da Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Doğu Afrika'da Tanzanya'nın güneyinde bulunan tüm toprakları ve ülkeleri kapsar. Böylece, Angola ve Mozambik'ten (sırasıyla, Atlas ve Hint Okyanusu kıyılarında) Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar uzanır. Bölgenin kuzeyinde Angola, Zambiya, Malavi ve

Mozambik, güneyinde de Zimbabwe, Namibya, Bostvana, Svaziland, Lesotho ve Güney Afrika Cumhuriyeti yer alır.

Güney Afrika Afrika'nın en zengin yeraltı kaynaklarına sahip bölgesidir. Zengin rezervlerin bulunduğu geniş bir kuşak bölgenin kalbinden geçer: Zambiya'nın bakır kuşağından başlar, Zimbabwe'nin Great Dyke'ı ve Güney Afrika'nın Bushveld Havzası ve Witwatersrand üzerinden geçer, Güney Afrika'nın kalbinde Cape Eyaleti'nin kuzeyindeki ve Orange Free State'deki elmas madenlerine ve altın yataklarına kadar uzanır. Bu madenlerin sömürge döneminde işletilmeye başlamalarından beri çok sayıda göçmen işçi çalışmak üzere bölgeye gelmiştir. Bu kuşaktaki madenlerin değeri oldukça yüksektir; özellikle Zambiya'daki bakır madeninden elde edilenlerin mineral değerleri çok yüksektir. Güney Afrika'nın yüksek değerdeki diğer minerallerini, Zimbabwe'deki krom, asbest, altın, elmas, platin, kömür ve demir oluşturur. Güney Afrika'nın önemi yeraltı kaynaklarından biri de kömürdür; kömür yatakları Zimbabwe'nin batısında Hwange'ta ve Mozambik'in merkezinde (Tete yakınında) yer almaktadır. Angola'nın kuzey kıyısı boyunca yer alan petrol yataklarından elde edilen petrol ihraç edilir. Namibya'nın kuzeyinde yer alan Tsumeb kasabasındaki maden kompleksinde bakır, kurşun ve çinko üretilir. Ayrıca güneyde, Atlantik Okyanusu kıyısında elmas yatakları yer almaktadır.

Güney Afrika'nın kuzey parçasında yer alan dört ülke- Angola, Zambia, Malawi ve Mozambik- çok sayıda sorunlarla boğuşmaktadırlar. Eski bir Portekiz sömürgesi olan *Angola* (11.2 milyon), bağımsızlığını elde ettiğinde başarılı bir ekonomiye sahipti. Fakat günümüzde iç çekişmeler ve kavgalar nedeniyle ekonomisi kötüye gitmektedir. Tarım alanları ve çiftlikler büyük ölçüde terk edilmiştir, demiryolları ve limanlar tahrip edilmiş ya da askerî kullanıma tahsis edilmiştir. Cabinda bölgesi petrol rezervlerine sahiptir; merkezi Atlas Okyanusu kıyısındaki Luanda olan devletin başlıca geliri, buradan üretilmeye devam eden petroldür. Karşı kıyıdaki (Hint Okyanusu kıyısındaki) *Mozambik* (21.3 milyon) de eski bir Portekiz sömürgesidir. Mozambik gelişmek için Marksist sitemi tercih etmiştir. Fakat Angola kadar bile şanslı değildir; doğal kaynakları yetersizdir. Bağımsızlıktan önce gelirinin büyük bölümünü maun ve hindistancevizi plantasyonlarından ve göreceli lokasyonundanelde ediyordu. Mozambik'in Hint Okyanusu kıyısındaki Beira limanı, ideal konumuyla Zimbabwe'nin ve güney Malawi'nindiş ticaretini elinde tutacak ideal bir konuma sahiptir. Başkent Maputo ise Güney Afrika'nın Witwatersrand madencilik ve sanayi kompleksine en yakın limandır. Fakat günümüzde Mozambik dünyanın en az gelişmiş ülkeleri arasında gösterilmektedir; ülkede kıtlık ve açlık, sosyal gerilim, politik karmaşa ve ekonomik kaos hüküm sürmektedir. Ayrıca bu krizlere bir de isyan eklenmiştir. Hidroelektrik projesi tahrip edilmiş, Beira limanındaki faaliyetler durdurulmuş, Maputo'nun transit fonksiyonu tümüyle kesintiye uğratılmıştır. Plantasyonlar bakımsız kalmış ve daha önce gelişmesi teşvik edilen turizm endüstrisi büyük zarar görmüştür. Mozambik 1990'ların başında politik eğilimini değiştirerek Güney Afrika ile işbirliği yapma çabasında olduğunu belirtti. Fakat yakın geçmişin izlerini ne kadar da silip ülkenin yeniden ne zaman kalkınmaya başlayabileceği birçok soru işaretini barındırmaktadır. Angola ve Mozambik arasında, İngiliz sömürge imparatorluğunun eski parçalarını oluşturan, karalarla çevrili üç ülke -Zambiya, Malawi ve Zimbabwe- yer alır. Zambiya Bakır Kuşağı'nın zengin bakır yataklarına sahip olmasına

rağmen, Zambiya (11.7 milyon) ve Malawi (13.9 milyon) Zimbabwe'den daha az gelişmişlerdir. Mineral kaynaklarının dünya pazarlarındaki fiyatlarının düşmesine ulaşım maliyetlerinin yüksek oluşu da eklenince, *Zambiya*'nın ekonomisi zarar görmüştür. Malawi'nin ekonomik coğrafyası neredeyse tümüyle tarıma dayanmaktadır; ürünlerde de çeşitlilik (çay, pamuk, tütün ve yer fıstığı gibi) söz konusudur.

Güney Afrika'nın güney parçasında altı ülke -Zimbabwe, Namibya, Bostwana, Swaziland, Lesotho ve Güney Afrika Cumhuriyeti- yer alır. *Bostwana*, Kalahari Çölü'nün ortasında ve etrafı steplerle çevrili, 1.8 milyon nüfuslu bir ülkedir. *Lesotho* (2.1 milyon), Güney Afrika Cumhuriyeti'nin topraklarıyla kuşatılmıştır; Güney Afrika, *Swaziland* (1.1 milyon) topraklarını da büyük ölçüde (geri kalan küçük bir kısmında Mozambik ile ortak sınıra sahiptir) kuşatır. Bu üç ülkenin gelirleri büyük ölçüde Güney Afrika'nın madenlerinde, fabrikalarında ve çiftliklerinde çalışan işçilerin kazançlarına bağlıdır. *Zimbabwe* (11.4 milyon nüfusuyla) önemli bir Afrika ülkesidir. Ülkenin kuzeyinde Zambezi Nehri ve dev Kariba Barajı yer alır. Doğuda plato bölgesi Mozambik'in kıyı ovasına doğru alçalır. Burada verimli toprak ve uygun iklim koşulları sayesinde çeşitli tarımsal ürünler yetiştirilir. Batıda Botswana ve Kalahari'nin kurak ovaları bulunur. Güneyde de, Limpopo Nehri'nin ötesinde, Güney Afrika vardır. Mineral kaynakları açısından zengin olan "Great Dyke" ve çevresi ülkenin çekirdek alanını oluşturur. Bu çekirdek alan başkent Harare'nin yakınından güneybatıya doğru uzanır ve ülkenin ikinci büyük şehri Bulawayo'yu da içine alır. Bakır, asbest ve krom büyük miktarlarda ihracatı yapılan minerallerdir. Tarımsal faaliyet önemlidir; tütün, pamuk, çay, şeker ve diğer birçok ürün (mısır halkın temel gıda maddesidir) yetiştirilir. Kömür ülkenin uzak batısında çıkarılır ve demiryoluyla Harare ve Bulawoya şehirleri arasında yer alan sanayi merkezine taşınır. *Namibya*, 70 yıldan fazla Güney Afrika idaresinde kaldıktan sonra, 1990'da bağımsız bir Afrika devleti oldu. Namibya güneyden Oranj Nehri ile sınırlanmaktadır; kuzey ve doğu sınırları ise çoğunlukla geometrik (çizgisel hatlar şeklinde) özelliktedir. Namibya toprakları bir parmak gibi (Angola ve Botswana arasından) Zambiya'ya doğru uzanır. Namibya, adını Namibya Çölü'nden alır. Ülkenin fiziki coğrafyasına Kalahari ve Namibya çölleri egemendir; yalnızca uzak kuzeyde koşullar biraz daha iyidir. Bu büyük ülkede nüfusun (2.1 milyon) büyük kısmı kuzeyde, Angola sınırı yakınlarında yoğunlaşmıştır. Merkezde yer alan başkent Windhoek bu yoğun nüfuslu alanın uzağında yer alır. Walvis Körfezi en önemli limanıdır. Namibya'nın güney yarısında kalan topraklarının büyük bölümünde beyazların sahip olduğu büyük çiftlikler ve otlaklar alanlar yer alırken, kuzey yarısında küçük çiftlikler yaygındır. Bu iki alan arasında Namibya'nın mineral yatakları (Tsumeb'in güneybatısında) yer alır; bu bölgeden çıkarılan bakır, kurşun, çinko ve küçük miktardaki diğer madenler ülkenin ihracatında önemli yer işgal eder. Fakat en değerlileri başka yerlerde; güney kıyısı boyunca bol miktarda elmas rezervleri vardır.

Güney Afrika Cumhuriyeti, Afrika kıtasının en güney parçasını kaplar. Günümüz cumhuriyetinin beşiği, Masa Dağı'nın (Table Mountain) gölgesinde, iki okyanusun buluştuğu yerde bulunur. Beyazlara ait yerleşmeler, Masa Dağı'nın bir parçası olduğu Cape Sıraları'nı ayıran vadilerin oluşturduğu kanallar boyunca iç kısımlara yayılmıştır. Cape Sıraları Afrika'nın güney ucuna egemendir, fakat Güney Afrika'nın kalbi dağlık değildir –bir plato, bazı yerlerde tepelerin görüldüğü yükselmiş bir düz alandır. Bu platonun büyük kısmı, peri

benzeri bir görünüme sahip olan uzun doğal çayırırlarla kaplıdır. Platonun kenarında, dar kıyı şeridini geniş çayırardan ayıran Büyük Diklik uzanır. İç kısımlarda plato alçalır ve arazide dev dalgalanmalar yaratacak şekilde bazı yerlerde yuvarlanır. Çoğu yerde yükselti 1.500 m'nin altındadır. Güney Afrika'nın büyük nehirlerinden Oranj Nehri Drakensberg'den (Ejderha Dağları) doğar, ülkenin batısına doğru akarak Atlantik'e erişir; önce ülkenin iki eyaleti (Cape ve Orange Free State) arasındaki, sonra da aşağı çıkışında Namibya ile olan sınırı belirler. Transvaal Eyaleti'nde Vaal Nehri ile birleşir. Limpopo Nehri ise Güney Afrika-Botswana-Zimbabve arasındaki sınırı belirler. Oranj ve Vaal nehirlerinin birleştiği yerde, dünyanın en büyük elmas yatakları bulunur. Bu yatakların yanında yüzyıl önce bir şehir doğmuştur: Kimberley.

Güney Afrika çok sayıda etnik grubu barındıran bir ülkedir: Afrikalılar, İngilizler, Zulular ve diğer “siyah” gruplar. Afrika'nın en çoğulcu ve heterojen nüfusa sahip ülkesi Güney Afrika'dır. 48.8 milyonluk nüfusunun yaklaşık 30 milyonu siyah Afrikalıdır (Zulu, Xhosa, Sotho ve çok sayıda diğerleri), geri kalanın büyük kısmı da Avrupalıların torunları olan beyazlardır. Ülkenin şehrsel nüfusunun büyük çoğunluğu, ülkenin çekirdek alanının kalbi olan güney Transvaal'de bulunur. Dolayısıyla bütün büyük şehirler de buradadır. Bu şehirlerden Pretoria yürütme başkenti, Cape Town yasama başkenti, Bloemfontein de yargı başkentidir. Hint Okyanusu kıyısında Durban, daha güneyde Port Elizabeth diğer büyük şehirlerdir. 1860'ların sonunda elmasın keşfedilmesi ülkenin gelişmesinde yeni bir çağ başlatmıştır. Aynı zamanda, farklı iklim ve toprak koşulları tahıllardan çeşitli sebze ve meyvelere kadar çok çeşitli ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlar. Elmas ve altın dışında sayısız yeraltı kaynağı vardır: Merkezi Transvaal'dan merkezi Orange Free State'e kadar bir dizi büyük rezerv alanı yer alır. Güney Afrika, Afrika'nın tek gerçek uluslararası ulaşım ağını kurmuştur. Limanları kendi ürünleri kadar Zaire ve Malawi gibi uzak ülkelerin mallarına da hizmet eder.

Uygulamalar

1) Öğrenci bir Afrika haritası üzerinde, bölgelerin sınırlarını ve kapsadıkları ülkeleri incelemeli, böylece lokasyonlarını ve komşularını öğrenmelidir.

Uygulama Soruları

- 1) Güney Afrika'nın büyük nehirlerinden Oranj Nehri nereden doğar?
- 2) Ekvatorial Afrika'nın sınırları içinde hangi ülkeler yer alır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Afrika çeşitli bölgeler hâlinde ele alınmıştır. Afrika gibi büyük bir kıtayı coğrafi bölgelere ayırmak kolay değildir. Yalnızca yoğun nüfus kümeleri birbirinden uzak alanlarda yer almaz, kültürel geçişler de (hem iç hem dış) bölgesel bir çerçevenin belirlenmesini güçleştirir. Eğer çevresel koşullar (özellikle kuraklık), dil, din ve etnik yapı gözönüne alınırsa, kıta Kuzey Afrikave Sahra-altı Afrika olmak üzere iki büyük bölgeye ayrılarak incelenebilmektedir.

Kıtanın bı iki büyük bölgesinden ilki olan Kuzey Afrika kendi içinde iki alt bölgeye ayrılmaktadır: (1)Mısır: Aşağı Nil Havzası'nın Dayanak Noktası, ve, (2)Mağrip ve Libya. Mısır da kendi içinde altı bölgeye ayrılmaktadır: (1)Nil Deltası ya da Aşağı Mısır; Aşağı Mısır'ın şehirselle odağı, aynı zamanda ülkenin en önde gelen limanı olan İskenderiye'dir. Şehirde iki Dünya Savaşı arasında endüstriyel büyüme hızlandırılmış, kraliyet döneminde ise ikinci başkent rolünü üstlenmiştir. Günümüzde İskenderiye Nil'e bir kanalla, Mısır'ın kentine de gelişmiş bir kara ve demiryolu ağıyla bağlanmış durumdadır. Orta Mısır, Nil Deltası'nın "boğaz"ında –özellikle vadi ve delta arasında yer alan kalabalık başkent Kahire'de- başlar. Kahire'nin lokasyonu mükemmel bir odak noktası niteliğindedir: deltayla bağlantıları iyidir ve bölgenin tüm uzunluğu boyunca (ve Aswan'ın ötesine) bir demiryolu uzanır. Bu yol boyunca bir dizi kasaba yer alır; merkezi konumdaki Asyut bunların en önemlisidir. (2)Orta Mısır; Nil Vadisi'nin Kahire'den eski Teb'e (günümüzde modern Luksor şehrinin sınırları içinde, Nil Nehri'nin doğu yakasında kalır) kadar olan kısmını içerir; (3)Yukarı Mısır; Nil Vadisi'nin Teb'den Sudan sınırına kadar olan kısmını ve Nasır Gölü'nü içerir; (4)Batı Çölü; bazı geniş vahaları içerir; (5)Doğu Çölü ve Kızıldeniz kıyısı; (6)Sina Yarımadası.

Afrika'nın ikinci büyük bölgesi olan Sahra-Altı Afrika, çeşitli fiziksel beşerî coğrafi özellikleri göz önüne alındığında, beş alt bölgeye ayrılmaktadır. (1)Geçiş Zonu;bu geçiş zone da kendi içinde yerel farklılıklar göstermektedir. Örneğin, merkezini başkent Hartum'un oluşturduğu Beyaz ve Mavi Nil arasındaki ülkenin çekirdek alanını da içeren Kuzey Sudan Müslümandır; fakat güney Hristiyanlığa geçmiştir. (2)Batı Afrika; sınırları içinde yer alan ülkeler Nijerya, Fildişi Sahili, Senegal, Moritanya, Mali, Nijer, Gana, Liberya, Burkina Faso, Benin, Togo, Gine, Gine-Bissau ve Sierra Leone'dir. (3)Doğu Afrika; Doğu Afrika yüksek bir plato ve savan bölgesidir; savanlar daha kurak olan kuzeye doğru steplere dönüşür. Üzerinde yüksek volkanik dağların yükseldiği plato, rift vadileriyle parçalanmıştır. Bölgede Viktorya Gölü kıyıları Uganda, Kenya ve Tanzanya arasındaki sınırları oluşturur. (4)Ekvatorial Afrika; Ekvator'un iki yanında uzanır. Fakat yükselti doğuya göre daha düşüktür. Bölgenin sınırları içinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Kamerun ve Ekvatorial Gine yer alır. (5)Güney Afrika; Ekvatorial Afrika'da Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Doğu Afrika'da Tanzanya'nın güneyinde bulunan tüm toprakları ve ülkeleri kapsar.

Bölüm Soruları

- 1) Asya kıtasına uzantısı bulunan tek Afrika ülkesi hangisidir?
 - a) Kenya
 - b) Mısır
 - c) Libya
 - d) Cezayir
 - e) Tunus
- 2) Sahra-altı Afrika'nın en fazla nüfusa sahip ülkesi hangisidir?
 - a) Kongo Cumhuriyeti
 - b) Orta Afrika Cumhuriyeti
 - c) Gabon
 - d) Kongo Demokratik Cumhuriyeti
 - e) Kamerun
- 3) Afrika'nın en çoğulcu ve heterojen nüfusa sahip ülkesi hangisidir?
 - a) Sudan
 - b) Güney Afrika
 - c) Cezayir
 - d) Uganda
 - e) Tunus
- 4) Nil Nehri üzerinde inşa edilen Aswan Barajı'nın Mısır'ın ekilebilir toprakları üzerindeki etkisi muazzam olmuş ve baraj ülkenin elektrik ihtiyacının % 40'ını karşılar hâle gelmiştir. Fakat Aswan Barajı'nın birçok olumsuz etkisi de söz konusu olmuştur. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde bu olumsuz etkilere yer verilmiştir?
 - a) Balıkçılık faaliyetleri zarar görmüştür.
 - b) Nil Deltası şiddetli erozyona ve tuz birikimine maruz kalmıştır.
 - c) Nil'in taşıdığı alüvyonlar baraj gölünde kaldığı için yoğun gübre kullanımı gerekli olmuştur.

d) Parazitlerle ilgili salgın hastalıklar artmıştır.

e) Hepsinde

5) Afrika'nın kuzeyindeki üç ülke *Mağrip* olarak anılmaktadır. Bu ülkeler aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Libya-Fas-Cezayir

b) Libya-Tunus-Fas

c) Mısır-Libya-Fas

d) Fas-Cezayir-Tunus

e) Mısır-Tunus-Cezayir

5) Afrika'nın en çoğulcu ve heterojen nüfusa sahip ülkesi hangisidir?

6) Namibya hangi yıl bağımsız bir Afrika devleti olmuştur?

7) Angola'nın günümüzdeki nüfusu ne kadardır?

8) “Kenya gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı görünümsergilemektedir. Ülkenin başkenti yüksek binalarıyla dikkat çekerken, bunların hemen yakınlarında tarım alanları ve çiftlikler yer almaktadır” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

9) “.....Doğu Afrika'nın en büyük ülkesidir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)b, 2)d, 3)b, 4)e, 5)d, 6)Güney Afrika, 7)1990, 8)11.2 milyon, 9)Nairobi, 10)Tanzanya

13. AVUSTRALYA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13. Avustralya

13.1. Çevre Koşulları

13.1.1. Topografya

13.1.2. İklim

13.1.3. Hidrografya

13.1.4. Topraklar ve Bitki Örtüsü

13.2. Nüfus ve Yerleşme

13.2.1. Nüfusun Yoğunluğu ve Dağılışı

13.2.2. Yerleşme ve Şehirler

13.3. Başlıca Ekonomik Faaliyetler

13.4. Avustralya'nın Bölgeleri

13.4.1. Güneydoğu Kenarı

13.4.2. Akdeniz Köşeleri

13.4.3. Tasmanya

13.4.4. Kuzeydoğu Kenarı

13.4.5. Muson Etkisindeki Kuzey

13.4.6. Kurak İç Kesim

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Topografik bakımdan dünyanın en düz kıtası hangisidir?

Cevap: Avustralya

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ülkeler Coğrafyası	“Kıta ülke” Avustralya’nın çevre koşullarına değinilmesi	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’ün “Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları” (ÇantayKitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması.
Ülkeler Coğrafyası	Avustralya’nın yerleşilmesi ve nüfusun çeşitli özelliklerinin açıklanması	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’ün “Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları” (ÇantayKitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Beşerî Coğrafya -İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın “Nüfus” ve “Yerleşme” bölümlerine bakılması.
Ülkeler Coğrafyası	Avustralya’nın başlıca ekonomik faaliyetlerinin üzerinde durulması	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’ün “Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları” (ÇantayKitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç’e ait “Ekonomik Coğrafya–Kalkınma ve Küreselleşme” İnsan. Kültür. Mekân” (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın ilgili blümlerine bakılması.

Anahtar Kavramlar

- Yeni Güney Galler
- Queensland
- Güney Avustralya
- Batı Avustralya
- Victoria
- Tasmanya,
- Sydney
- Melbourne

Giriş

Avustralya dünyadaki kıtasal kara kütlelerinin en küçüğü ve tek bir ülke tarafından kaplanmış olanıdır; aynı zamanda, 7.692.024 km² (32.163 km²'si adalar) dolayındaki yüzölçümü ile dünyanın altıncı büyük ülkesidir. Avustralya, daha önce İngiliz sömürgesi hâlindeyken 1850'den sonra ayrı ayrı yönetimlerine kavuşan 6 eyalet -Yeni Güney Galler, Queensland, Güney Avustralya, Batı Avustralya, Victoria ve Tasmanya- ve iki de “toprak” adını taşıyan eyalet benzeri idari bölümden oluşmaktadır.

13.1. Çevre Koşulları

Güney Yarıküre’de, temelde orta ve alçak enlemler arasındaki geçiş alanında yer alan Avustralya’nın yüzde 40 kadarı da tropikler içinde kalmaktadır. Böylece, fiziksel özellikleri subtropiklerde yer alan çok geniş bir kara kütesinin bir yansıması hâlindeyken, kuraklığın çok yaygın olması ve nüfusun tropikal etkilerin en az olduğu yerlerde toplanmış bulunması ise bu subtropikalliğin önemini azaltmaktadır. Ayrıca, Avustralya, Tasmanya adasının 43⁰ güney enlemine varan en güney ucu vasıtasıyla Güney Kutbu’na doğru da uzanmaktadır. Avustralya’nın coğrafi konumu ve boyutlarında pek o kadar dikkat çeker bir özellik bulunmamakla birlikte, fiziki coğrafyasının başka bazı yanlarının onu diğer kara kütlelerinden farklılaştıran olağan dışı özelliklere sahip olduğu görülür.

13.1.1. Topografya

Topografik bakımdan Avustralya dünyanın en düz kıtasıdır; kıtanın yalnızca 1/20’si 650 m’nin üzerindedir. Avustralya kara kütesini kabaca üç kısma ayırmak mümkündür:

(1)*Kalkan Zonu: Batı Kalkanı:* Avustralya’nın yarıdan fazlasını kaplayan bu olağanüstü büyüklükteki alan (güneybatıdan kuzeydoğuya kadar 2.880 km) dünyanın en eski (600 milyon yıl) kayaçlarından bazılarının oluşmuş, yine dünyanın en önemli jeolojik yüzeylerinden birisidir. Meydana geldiğinden bu yana yer hareketlerinden pek etkilenmemiştir. Kalkandaki yerel rölyef oldukça alçaktır; en yüksek noktalar ender olarak 1200 m’yi geçer (Kimberleys, Macdonnell ve Musgrave gibi sıradağlar üzerinde) ve arazinin yükseltisi 450-600 m arasında değişmektedir. Ayers Rock gibi tek ya da izole kayaçlar 180 m’lik yükseltilerine rağmen, dümdüz uzanan arazi üzerinde birer dağ gibi yüksek dururlar.

(2)*Doğudaki Dağlık Zon:* Avustralya’nın doğu kenarı, en kuzeydeki York Burnu’ndan güneyde Victoria ve Tasmanya’ya kadar uzanan yüksek kütlelerden meydana gelmiştir. Bölgeye özelliğini kazandıran, Büyük Ayrıcı Sıradağlar’dır (Great Dividing Range). Karlı Dağlar (Snowy Mountains) üzerinde, aynı zamanda ülkenin en yüksek tepesi olan Mt Kosciusko (2.228 m) yer alır. Yeni Güney Galler ve Victoria çevresinde en fazla yükseltiye erişen dağ sıraları ise “Avustralya Alpleri” olarak anılırlar. Yüksek Zon’un karşısında, kuzeydoğu kıyısı (Queensland) boyunca dünyadaki en büyük (237.000 km²) ve en uzun (2.000 km) mercan resifi yer alır: “Büyük Set Resifi”.

(3)*Alçak Zon:* Kalkan Zonu ve Yüksek Zon arasında Alçak Zon yer almaktadır. Burası, Batı Kalkanı’nın doğusunda oldukça alçak bir kuşak hâlinde uzanır. Bu zondaki alçak alanlar arasından Avustralya’nın en büyük nehirleri olan Murray ve Darling ile bunların kolları ve denize varamayan, ancak Güney Avustralya’daki Eyre Gölü Havzası’na dökülen birçok akarsu geçer. Eyre Havzası dünyadaki en büyük iç drenaj havzalarından birisidir.

13.1.2. İklim

Avustralya ikliminin temel gerçeği, topografik yapısıyla da büyük ölçüde ilişkili olarak *kuraklıktır*. Avustralya’daki kuraklığın açıklaması ise konumunda yatmaktadır:

Anakaranın küresel konumunun (dünyanın her iki yarıkürede de en büyük çöllerinin yer aldığı) güney yarıküredeki 30° enlemine denk düşmesi, Ekvator ve Büyük Sahra ile aynı ilişkilere sahip olmasına yol açmıştır. Kuzeyde ekvatorial ve güneyde de kutupsal hava kütlelerinin yolu üzerinde bulunması, Avustralya'yı subtropikal yüksek basınç sistemlerinin – *antisiklonlar*- etkisi altında bırakmaktadır. Burası dünyanın en sıcak kıtalarından birisidir. Avustralya'nın iklimatik bölgelerine yakından bakmak, bu sıcak ve az yağışlı ülkenin iklim koşullarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

(1)*Kurak İç Kesimler*: Avustralya'daki en geniş iklimatik bölgeyi, iç kesimlerin hemen tümünü ve batısının da büyük kısmını kaplayan geniş çöl ve yarı-çöller (kuzeyden güneye Büyük Kum Çölü, Gibson Çölü ve Büyük Victoria Çölü gibi) oluşturur. Düşük yağış ve yüksek buharlaşma ülkede çöl koşullarını yaygın hâle getirmektedir. Bununla birlikte, Avustralya kurak koşulların şiddeti değil fakat yaygınlığıyla dikkati çeker; kuraklık koşullarının ülkenin % 65 ile 75 arasında değişen bir kesimi üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

(2)*Muson Etkisindeki Kuzey*: Avustralya'nın “uzak kuzeyi” diye bilinen kuzeydeki üç yarımadasında iklim koşulları muson rejiminin iki mevsimli özelliğinin egemenliğindedir. Yaz ortasında yoğun muson yağışları ve çeşitli tropikal fırtınalar görülür, yılın geri kalan kısmında ise yağışlar hemen tamamen ortadan kalkar. Bu Muson rejimi York Burnu Yarımadası, Arnhem Land ve Kimberleys kesiminde –kuzeydeki üç yarımada- gelişir.

(3)*Nemli Doğu Kıyı*: Avustralya'nın doğu ve güneydoğu kıyı kuşağında oldukça bol olan yağışlar mevsimsel olarak daha düzenli dağılmıştır. Yağış miktarları korunmalı alanlarda 500 mm'den başlayıp yamaçlarda açık kesimlerde 2.540 mm'nin bile üzerine kadar çıkar.

(4)*Akdeniz Güneybatısı*: Avustralya'nın iki güneybatı köşesinde –Batı Avustralya'da Perth dolayında merkezileşen bir alan ile Güney Avustralya'da Adelaide'de merkezileşen bir diğer alan– ayrı bir “Akdeniz tipi” iklimin varlığı gözlenir. Burası yazların kurak, kışların ise yağışlı olduğu iklim tipinin tipik örneğidir.

(5)*Tasmania*: Tasmania adası –aslında hemen karşısına denk düşen anakaranın güneydoğu uç köşesiyle birlikte- ılık yazlar ve soğuk kışlarıyla gerçek bir orta enlem iklim özelliğine sahip olacak kadar güneyde yer almaktadır. Adanın büyük kısmı yılda 760 mm yağış alır.

13.1.3. Hidrografya

Avustralya'nın hidrografya bakımından temel gerçeği *suyun azlığı*dır. Kıta, dünyanın diğer kısımlarında bulunan genç dağ sıralarından yoksundur; bu yüzden de nehir akışlarında devamlılığı sağlayacak kar ya da buzul örtüsüne sahip değildir. Bundan başka, orografik yağışlar da en azından sınırlıdır. Bu koşullar altında ülkedeki akarsuların hemen hemen ¾'ü devamlı bir akışa sahip değildir. Yalnızca iki küçük eyalette, Tasmania ve Victoria'da belli başlı akarsuların sürekli akışı vardır. Kuzeyde ise muson mevsimi akarsuların akışını tayin eder.

Avustralya'nın drenaj havzaları şu şekilde sıralanabilir:

(1)*Karpentarya Havzası* iç merkezli drenaj sistemlerinin klâsik bir örneğidir. Akarsular yüksek kesimlerden Karpenterya Körfezi'ne doğru akarak burada toplanırlar. Bu körfeze akan belli başlı nehirler batıdan Roper, güneyden Gregory, Leichhardt ve Flinders ile doğudan Gilbert ve Mitchell'dir.

(2)*Anakara Pasifik Yamacı* denilen sistem, yıl içinde dengeli bir şekilde oldukça fazla miktarda su akışı olan, çok sayıda kısa akarsuyu içine alır. Tully, Herbert, Burdekin, Fitzroy, Burnett, Richmond, Clarence, Hunter ve Snowy bu gruba girerler.

(3)*Tasmania drenaj sistemi*, yoğun ve yıl boyu süren yağışlar yüzünden oldukça bol akışı olan kısa akarsulardan meydana gelir. Tasmania'nın en büyük akarsu sistemi Derwent'tir; diğer belli başlı nehirler güneyde Huon, kuzeyde South Esk ve Mersey ile batı kıyısındaki hemen tüm nehirlerdir.

(4)*Murray-Darling Nehir sistemi*, ülkenin en önemli ve en karmaşık akarsu sistemidir. Avustralya'nın en uzun iki nehrini içine alan bu büyük sistem toplam 20 önemli akarsu ve yüzlerce küçük kol vasıtasıyla eriştiği 1.057.000 km²'lik toplam kapma alanıyla ülke topraklarının yaklaşık yedide birinin sularını boşaltmaktadır.

(5)*Güneybatı Avustralya drenaj sistemi*, üst mecralarında geniş plato yüzeyinde düz sayılabilecek vadilerde akan ve sonra kıyı ovasına ve denize erişen çok sayıda kısa akarsularla tanınır.

(6)*Batı drenaj sistemini* oluşturan akarsular, normalde kuru fakat düzensiz ve sık olmayan sağanak yağışlardan sonra sellerle taşan çöl akarsularının özelliklerini taşırlar.

(7)*Timor Denizi* drenaj sistemleri dikkat çeker şekilde muson rejimine bağlıdır. Bu bölgenin büyük akarsuları Fitzroy, Ord, Victoria ve Daly'dir.

(8)*Eyre Gölü Havzası* dünyadaki en büyük iç drenaj havzalarından birisidir. Bu toplanma sisteminin odağını ise Eyre Gölü'nün en büyüğünü oluşturduğu Güney Avustralya'daki birbirine bağlı bir dizi göl meydana getirmektedir. Göllere yönelen belli başlı drenaj sistemleri Cooper's Creek deresi ile Diamantina ve Georgina nehirleridir. Bunların akış yolları, ünlü Channel Country'yi meydana getirmiştir.

13.1.4. Topraklar ve Bitki Örtüsü

Avustralya'nın toprak özellikleri dünyanın büyük kısmında bulunan genel kalıplardan değişiklik gösterir. Bir-iki istisna dışında kıtanın toprakları, nem ve yeterli besleyici maddeler olmadığı için, düşük bir verimlilik düzeyine sahiptirler. Toprakların çoğunda aşırı tuz başlıca özellik olarak ortaya çıkmakta ve bu yüzden de arazi kullanımında önemli bir sorun sayılmaktadır. Avustralya'da, ayrıntıda çeşitlilik ve karmaşıklık çok olmakla birlikte, kabaca ayırt edilebilen toprak grupları *nemli topraklar* (daha çok York Burnu'ndan Tasmania'ya kadar ince kıyı şeridinde ve biraz da Batı Avustralya'nın güneybatı köşesinde ince bir şeritte

bulunurlar), *ikinci derecede nemli topraklar* (doğuda yay şeklinde bir alanın iç kesimlerinde, özellikle Yeni Güney Galler ve güney Queensland'de bulunurlar), *yarıkurak topraklar* (kıtanın iç kesiminin neredeyse 4/5'ünü kaplayacak şekilde uzanırlar), *kurak topraklar* (kıtanın yaklaşık yarısı üzerinde rastlanırlar) ve *iskelet topraklardır* (özellikle kuzeydeki muson ikliminin egemen olduğu, Batı Avustralya ve Kuzey Toprakları'nda yaygındırlar).

Avustralya'nın doğal bitki örtüsü, bu ülkenin eşsizliğini sergileyen bir başka yönüdür. Ülkenin bitki örtüsü bakımından en önemli özelliği yoğun ormanlara (kıyıların çoğu dışında) çok seyrek rastlanmasıdır. Kıtanın büyük kısmında bitki örtüsü fakirdir. Mevcut bitki örtüsü içinde iki tür ezici bir şekilde egemenliğini hissettirir: *okaliptüs* (daha çok "*gum-sakız*" olarak çağrılır) ve *akasya*. Avustralya'daki ağaç türleri arasında ilginç olan bir diğeri en çok Queensland'de bulunan "*şişe ağaçları*"dır. Avustralya'da başlıca bitki birlikleri şu şekildedir:

(1)*Yağmur Ormanları*: Ülke yüzölçümünde hâlen % 2'den az bir alan kaplamaktadırlar. Ülkedeki kara ekosistemi içinde bitki ve hayvan yaşamı bakımından en zengini olan yağmur ormanlarının Orta İklim kuşağında yer alan tek örneği güneybatı Tasmanya'dadır; Victoria ve Yeni Güney Galler'de de çok minik cepler hâlinde yağmur ormanları bulunur. Buna karşılık, yağmur ormanlarının diğer türü olan tropikal yağmur ormanları, York Burnu'ndan Yeni Güney Galler'e kadar uzanan kuzey ve doğu kıyıları boyunca fakat daha çok Queensland'de toplanma gösteren cep şeklindeki alanlarda bulunmaktadır. Yağmur ormanlarında en yüksek ağaçlar (50 m'ye ulaşırlar) güney kayını ve kızıl sedirdir.

(2)*Kserofil Ormanlar*: Yerel iklim koşullarının subtropikal ormanların ihtiyaçlarından daha serin ve daha kurak olduğu ya da toprakların daha az verimli olduğu yerlerde ormanlar kurakçıla dönerler. Ülkenin yaklaşık % 5'inde bu tür yer alır. Yeni Güney Galler kıyısından 160 km kadar içerilere kadar uzanan, Victoria'nın büyük kısmını ve Tasmanya ile Batı Avustralya'nın önemli bir bölümünü kaplayan bu ormanların çoğu okaliptüslerden oluşmaktadır.

(3)*Koruluklar*: Ülkenin % 17 kadarını kaplayan bitki toplanma şekilleridir; yine ülkenin % 28'inde de çalılık ve otlaklarla karışık hâlde bulunurlar ve böylece ülke yüzölçümünün yarısına yakın bir bölümünde görülürler. Queensland'in doğudaki 1/3'lük kesimi, Yeni Güney Galler, Victoria ve Batı Avustralya'nın iç kesimlerinde geniş alanlarda sık rastlanırlar.

(4)*Çalılık ve Fundalıklar*: Avustralya'nın orman ya da korulukların yetişmesine uygun olmayan çok daha kurak kesimlerinde funda ve çalı türü bitkiler çok yaygındır. Genelde ülkenin güney yarısında, orman, koruluk ve çöller dışındaki kesimlerde yer alırlar.

(5)*Ot Formasyonları*: Ülkenin yaklaşık ¼'ünde, özellikle iç kesimlerin kuzey ve doğusunda her tarafta yaygındırlar. Bu tür bir bitki örtüsünün yaygınlığı ülkenin kurak ve yarı-kurak koşulları kadar, insanın son 200 yıllık müdahalesinin de bir sonucudur.

(6)*Çöl Bitkileri:* Kıtanın yaklaşık % 12'si kadar tutan ortadaki çekirdek kesimi bitki ve hayvan yaşamının genel kuraklık koşulları altında olduğu ve bunun yalnızca arada sırada gelen sağanak yağışlarla bozulduğu bir çöl ekosistemine sahiptir. Buralarda en çok rastlanan bitki, çok dikenli spinifeks, şeker kamışı otu ve tuz çalısı ile mavi çalı gibi etli yaprakları nem depolayan çalı türleridir.

(7)*Alpin Ekosistem:* Avustralya'da çok küçük birer nokta hâlindeki alanlarda, MtKosciuskoPlatosu'nda 1800 m'nin üzerinde ve Tasmanya merkezi platosunda 1200 m'nin üzerinde (yani ülke topraklarının binde 1'den bile azında) kısa yetiştirme mevsimi olan, kışın bir ya da iki ay kar altında kalan bitkilerden söz edilebilir.

13.2. Nüfus ve Yerleşme

Avustralya'nın nüfusunun gelişmesi yeni bulunan başka kıta ya da kara parçalarının geçirdiği nüfus patlamalarına benzer şekilde olmamıştır. Avustralya nüfusunun en çarpıcı özelliklerinden birisi, dünyanın bu altıncı büyük ülkesinin dünyanın en az nüfuslu ülkelerinden birisini (nüfus sıralamasında 55. durumda) oluşturmasıdır. Nüfus azlığı Avustralya'da her zaman sorun olmuş; ülke sürekli *göçmen* olarak nüfus eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Bununla birlikte, nüfus yine de beklenildiği kadar artış gösterememiştir. Avustralya'da bu kadar az nüfus bulunmasında birçok faktörün etkisi olmuştur: ülkenin kurak iç kesimleri ile kuzeyindeki tropikal iklimin egemen olduğu kesimlerin Avrupalıların kıtaya yerleşme konusunda cesaretlerini kırmış olması, Avustralya'nın uzaklığının göçmenlerin sayısını ve sömürge ekonomisinin dar tabanlı olmasının işgücünü dolayısıyla nüfus çekimini sınırlaması, doğal nüfus artışının düşük olması bu faktörlerin bazılarını oluşturur. Gerçekten de, 1960'lı yılların başında bile henüz ancak 10 milyona erişmiş olan nüfus, 1976'da 14 milyonu biraz aşabilmiş ve 1986'da da 16 milyona çıkmıştır. 1998'de 18,709,700 dolayında olan ülke nüfusu 2010'da 20.229.800'e çıkmıştır.

13.2.1. Nüfusun Yoğunluğu ve Dağılışı

Avustralya'da nüfusun yoğunluğu ve genel dağılışı kalıbı çevresel özelliklerin, fakat en çok da iklimin etkilerini yansıtmaktadır. Kurak alanlar ve çok nemli tropikal kesimler seyrek, orta iklim koşullarına sahip daha yağışlı alanlar ise daha yoğun olarak yerleşilmişlerdir. Hâlen ülkede km²'ye ancak 2.7 kişi düşmektedir. Yoğunluğun en az olduğu eyalet *Kuzey Toprakları*, en yüksek olduğu eyalet ise *Başkent Toprakları*'dir.

Avustralya'da nüfus yoğunluğunun düşüklüğü kadar önemli bir yanı da dağılışında yansımaktadır: Avustralya'da nüfus, yoğun bir şekilde, doğu ve güney kıyıları ile her eyaletteki en önemli liman şehrinin çevresinde toplanmıştır. Tüm Avustralyalıların % 83'ü denizden 50 km mesafe içinde yaşamaktadır. Avustralya'nın nüfus dağılışının bir ikinci özelliği de iç kısımlarda son derece düşük olan nüfus miktarı ve yoğunluğudur. Avustralya kara kütlelerinin % 85'ini oluşturan iç kesim nüfusun ancak % 17'sine sahip bulunmaktadır; fakat kurak iç merkeze doğru nüfus daha da azalır. Nüfusun bu dağılışı, dışsatıma yönelmiş ekonominin ilk kuruluş (sömürge devri) aşamasından etkilenmiştir.

13.2.2. Yerleşme ve Şehirler

Avustralya'nın yüzölçümünün ancak % 1'i şehirsiz arazi olarak nitelenebilir; bu küçük alanda nüfusun büyük kısmı (% 86'sı) toplanmıştır. Bu ülkede, yerleşmeler hangi büyüklükte olursa olsun, birer şehirsiz çekirdek hâlinde kurulmuşlardır. Kırsal nüfus her zaman için çok az miktarda, belirli yerlerde ve toplam nüfus içinde de az paya sahip olmuştur. Dolayısıyla da Avustralya'daki şehirleşme olgusunda kırlardan şehirlere doğru büyük bir göç akışının rolünden söz edilemez.

Avustralya'da görülen yerleşme tipleri hiyerarşisi hakkında şöyle bir sıralama yapmak mümkündür: *Hamletler*; bir postanesi, bir genel mağazası, ilkokulu ve köy odası olan, 10-150 nüfuslu yerler; *Köyler*; bir genel mağazaya, oldukça çeşitli birçok fonksiyona sahip fakat hiçbirisinin egemen olmadığı 150-1.000 nüfuslu yerleşmeler; *Küçük Kasabalar*; bir doktor, bir banka, çeşitli hizmetlerin ve bazı imalat tesislerinin bulunduğu, 1.000-2.500 nüfuslu yerleşmeler; *Kasabalar*; tüm bunlara ek olarak değerli mallar satan, daha büyük bir çeşitliliğe sahip dükkânlar, mesleki hizmetlerin bulunduğu, 2.500-20.000 nüfuslu yerleşmeler; *Şehirler*; Her şeyin bulunduğu büyük yerleşmelerdir. 100,000 nüfus sınırından sonra metropoliten merkezlere dönüşürler.

Avustralya'da nüfusun yoğunluğu beş anakara eyaletinin başkentleri etrafında toplanmıştır; şehirli nüfusun ezici bir yoğunluğu eyalet başkentlerinde yaşamakta ve yalnızca %13.2'si bunların dışındaki şehirlere dağılmış bulunmaktadır. Şehirlerin çok önemli bir özelliği de bütün başkentlerin "*primate şehir*" (nüfusun en büyük tek şehirde toplanması) olma özelliği taşımalarıdır. Bütün başkentler kendilerinden sonra gelen büyük şehrin en az birkaç misli (bazen çok daha fazla) büyüklükte dirler. Örneğin, Güney Avustralya'da Adelaide, Whyalla'nın 42 misli büyüktür. Ayrıca, fonksiyonel yapıları ortaya koyulmaya çalışıldığında, daha çok *hizmet merkezleri* kategorisine –yani, primer üretim, tarım ve sanayi malları için ticari ve mali hizmetler sağlayan- girdikleri görülmektedir (% 60 dolayında).

13.3. Başlıca Ekonomik Faaliyetler

Avustralya dünyanın gelişmiş ülkeleri arasına *tarım-hayvancılık-madencilik* şeklindeki "*primer*" üretime dayanarak katılmıştır. İlk bakışta ülkenin kaynakları o kadar etkili bir izlenim bırakmamaktadır: gerek yağış gerekse akarsu şeklinde "su" eksiktir; ormanlar çok az sayıda belirli noktalarda yer alır; topraklar verimsizdir ve besleyici elemanlardan yoksunluk ve aşırı tuzluluk onları daha da sorunlu hâle getirmektedir; okyanus balıkçılığı bile etkileyici değildir. Buna karşılık, ekonomik değeri yüksek maden kaynakları bol ve faklıdır.

Avustralya'da *madencilik faaliyetleri* dünya çapında önem taşımaktadır. Ülke faal nüfusunun yalnızca % 1.5'i madencilik faaliyetlerinde çalıştığı hâlde millî gelirin % 6.5'den fazlası madenlerden elde edilmektedir. Maden kömürü (Tasmania hariç bütün eyaletlerde bulunmaktadır) madencilik ekonomisinin öteden beri temel taşı olmuştur. Avustralya'da bulunan madenler ve madensel maddeler gerçekten korkunç zengindir. Hâlen, Avustralya, alümina, boksit, elmas, ilmenit, monazit, opal, safir, rutil, zirkon çıkarımında dünyada 1.; kurşun, çinkoda 2.; altın, demir cevherinde de 3. sıralarda yer almaktadır. *Enerji*

kaynakları bakımından yeni yeni keşifler, önceleri ham petrolün üçte birini ithal eden Avustralya'nın enerji ekonomisini değişikliğe uğratmaktadır. Hâlen Avustralya petrol kaynakları bakımından, % 80 kendi kendisine yeterli duruma gelmiştir. Ayrıca, iç talebi karşılamaya yeterli doğal gazı üretmekte (en büyük yatak Güney Avustralya'nın kuzeydoğusundaki Cooper Havzası'ndadır) ve güneş enerjisine önem vermektedir. Avustralya odun kaynakları bakımından zayıftır, dolayısıyla *ormancılık* faaliyetleri gelişmemiştir. Ülkenin yalnızca % 2'si "erişilebilir" orman alanı olarak sınıflandırılmıştır. Ticari bakımdan önem taşıyan ormanlar Yeni Güney Galler, Queensland, Kuzey Toprakları ve Güneybatı Tasmanya'da bulunur. *Balıkçılık* faaliyetleri geleneksel önemini korumaktadır. Ticari balıkçılık yakın zamanlarda istikrarlı bir durum kazanmıştır. Ticarete konu olan balıkların başında ton ve som balıkları gelir; karides ise Avustralya'nın hem en değerli deniz ürünüdür hem de en önemli ihraç kaynağıdır.

Avustralya bütün geçmişi boyunca gerek bitkisel gerekse hayvansal ürünler bakımından *tarımsal faaliyetlere* yoğun bir şekilde bağımlı kalmıştır. Ülkede bitkisel üretim bakımından tahılların özel bir önemi vardır. Ülke birçok tahılın üretiminde dünyada ön sıralarda gelmekle birlikte, en önemli tahılı buğdaydır. Yılda 250 mm ve daha fazla yağış alan her yerde, ticari olarak ise Büyük Ayırıcı Sıradağlar'ın batı kesiminde yetiştirilmektedir. Üretilen buğdayın çok büyük kısmı ihraç edilir; Avustralya % 15'ini sağladığı dünya buğday dışsatımında ön sıralarda yer alır. Avustralya'da önem taşıyan tarımsal ürünlerden birisi de, yüzyıldan fazla bir süredir yetiştirilen şeker kamışıdır –Avustralya'da ticari olarak yetiştirilen ilk tropikal ürün olmuştur. Günümüzde çoğunluğu Queensland kıyısı boyunca sıralanan ve gerisi Yeni Güney Galler'de yer alan plantasyonlarda yapılmaktadır. İki özel ürün Avustralya'da özellikle dikkati çeker: pamuk ver tütün üretimi. Bunlardan pamuk üretimi, yalnızca Avustralya için değil, dünya pamuk pazarı için de büyük bir önem taşımaktadır. Yeni Güney Galler'deki Naomi kesimi ve Güneydoğu Queensland pamuk yetiştirilen alanların en önemlileridir. Avustralya'da çok yakın zamanlara kadar *hayvancılık* faaliyetleri tarım içinde daha fazla önem taşımıştır. Hatta Avustralya ekonomisinin ilk zamanlardan beri "koyunun sırtına bindiği" söylenmektedir. Dünyadaki dışsatıma konu olan koyun ve kuzu etinin % 25 kadarını bu ülke sağlamaktadır. Dünya ticaretinin % 20 kadarıyla danave sığır etinde bazı yıllar 1., bazı yıllar ise 2.sırada, canlı hayvan dışsatımında ise 1. sırada yer almaktadır.

Avustralya ileri teknoloji kullanan geniş ve sağlam bir sanayi temeline sahip bulunmaktadır. *Sanayi faaliyetleri* dokuma, plastik maddeler ve gıda maddeleri işlenmesinden hassas ayar aletleri, elektronik araçlara kadar çok çeşitli ve değişiktir. Otomobil, demir, çelik, makineler, çeşitli madenlerin izabe (eritme) ve rafinerisi, petrol rafineri ve gübre gibi ağır sanayi kollarındaki gelişme de önemli boyutlara erişmiştir. Bununla birlikte, Avustralya'da sanayinin gelişmesinde her zaman güçlüklerle –ülkenin uzaklığı, bazı sanayi kollarının tekelciliği, korumacılık gibi- karşılaşmıştır. Avustralya'da *turizm ve rekreasyon faaliyetleri* de sürekli (özellikle 1980'lerden beri) gelişmektedir. Avustralya, kişi başına en yüksek gelirlerden birisine sahip gelişmiş bir ülke olarak, iç turizmde yüksek bir rekreasyon ve tatil talebiyle karşı karşıyadır. Uluslararası turizmde de gelen turist sayısı sürekli artmaktadır. Belli başlı destinasyonlar açısından bakıldığında, gerek iç gerekse dış turizmde en çok ziyaret edilen yerlerin başında Sydney ve çevresi gelmektedir. Ayrıca, ülkenin önemli fiziksel ve kültürel

özellikleri göz önüne alındığında, Tropikal Kuzey (Kakadu Ulusal Parkı, Aborijin kaya resimleri ve başka kalıntılar), Doğu Kıyısı ve Büyük Ayırıcı Sıradağlar (Büyük Set Resifi, Brisbane bölgesi, SunshineCoast ve Gold Coast, Sydney-Melbourne kesimi, kış sporları merkezleri, başkent Canberra, Tasmanya Adası ve Hobart), Avustralya'nın Akdeniz Güneybatısı (Perth ve çevresi, ulusal parklar, RockWave/Dalga Kayası), Kurak İç Merkez ya da Kızıl Merkez (AyersRock/Ayers Kayacı, Kata Tjuta/Olgalar) turizm çekiciliklerinin içinde yer aldığı diğer bölgelerdir.

13.4. Avustralya'nın Bölgeleri

Avustralya'nın bölge ayırımında, ele alınan unsura göre çok sayıda bölgeye ayrılabilmeyle birlikte, altılı bölge ayırımı yararlı bir bölgesel bakış açısı oluşturmaktadır:

13.4.1. Güneydoğu Kenarı

Avustralya'nın “kalbi” sayılan bu kesim, güneydoğu Queensland'den başlayıp kıyı boyunca kıtanın güneydoğu köşesini kaplayacak şekilde Güney Avustralya'ya doğru uzanır. Bu bölge ülkenin en büyük şehirlerini, en işlek deniz ve hava limanlarını, en yoğun kullanılan kara ve demiryollarını, en yoğun yerleşilmiş hayvancılık ve tarım alanlarını, çok sayıda kıyı sayfiye yerini ve belli başlı kömür madeni yataklarını içine alır. Bölge Avustralya nüfusunun yaklaşık % 60'ını içermektedir. Nüfusun burada toplanma nedeni kısmen tarihsel ve siyasal faktörlerin etkisiyle de, daha da çok ülkenin diğer yerlerine göre iklim koşullarının, çok daha elverişli, özellikle yağışın miktar ve güvenilirliğinin yüksek olmasıdır.

Bölge kendi içinde de üç alt bölgeye ayrılır: (1)*Kıyıdaki Alçak Kesimler*; Bölgenin kıyı boyunca sıralanan alçak kesimlerinde, şehirsiz alanlar dışında, en çok tarım ve özellikle hayvancılık faaliyetleri sürdürülür. Bölgede sürdürülen mandıracılık faaliyetleri de Avustralya için çok önemlidir. Ülkedeki toplam mandıra sürülerinin 2/3'ü burada yer almaktadır; Victoria eyaleti tek başına % 60.2'sine sahiptir. Bölgeye -aynı zamanda tüm ülkeye egemen olan iki büyük şehir bu kıyı zonunda yer alırlar: Sydney ve Melbourne. (2)*Ormanlık Yüksek Kesimler*; Doğu Yaylaları, doğu kıyısı ile iç kesimler arasında önemli birer engel oluşturacak kadar yüksek, geniş ve geçilmesi zor bir görünüm sunarlar. Bütün bu yüksek kesim (ülkenin de en yüksek kesimidir ve Avustralya Alpleri olarak bilinir) okaliptüsün egemen olduğu yoğun bir orman örtüsüyle kaplıdır. Bölgenin bu kesiminde, Yeni Güney Galler'in güneydoğu köşesi ve Victoria'nın en doğusu dışında, ormancılık faaliyetleri pek gelişmemiştir. Bölgede önemle belirtilmesi gereken yerleşme ülke başkenti Canberra'dır. (3)*İçerdeki tarım Zonu*; Avustralya'nın “münbithal”ı (verimli ay) 250 km genişliğinde hafif dalgalı düz bir yüzey oluşturmaktadır. Burası genelde ülkenin en verimli tarımsal alanıdır ve coğrafi görünümüne buğday tarlaları ve koyun çiftlikleri egemendir. En büyük şehirsiz merkez Toowoomba'dır.

13.4.2. Akdeniz Köşeleri

Avustralya iki adet güneybatı “köşe”sine sahiptir: Birincisi, Güney Avustralya'da Adelaide çevresinde, ikincisi de Batı Avustralya'da Perth ve çevresinde odaklaşır. Bu iki alan

birbirinden oldukça büyük bir girinti yaparak uzanan Büyük Avustralya Koyu ile ayrılırlar. Her iki Akdeniz köşesinde de ormanlar geniş yer tutar ve tarım faaliyetleri özelleşmiştir. Buna rağmen, diğer bölgelerin tipik faaliyeti olan tahıl üretimi ya da koyun yetiştiriciliği ya da ikisinin birlikte yapılması daha da çok yer tutmaktadır. Bölgede yer alan iki büyük şehir Perth ve Adelaide'dır; her iki şehir de Avustralya doğu ve güneydoğu yoğunluk bölgesi dışındaki tek önemli nüfus toplanma alanlarıdır.

13.4.3. Tasmanya

Avustralya'nın ada eyaleti Tasmanya anakaradan geniş Bass Boğazı ile ayrılmıştır. Ada kendi ülke yüzölçümünün ancak % 1'i kadar tutmaktadır ve nüfusu da oldukça azdır. Tasmanya'nın coğrafyasındaki belki de en ayırt edici özellik, adanın Avustralya'nın diğer yerlerinden farklı olan orta enlem konumudur. Bu konum onu iklim (daha serin kışlar, daha istikrarlı yağışlar), doğal bitki örtüsü (genelde daha çok ağaç sayısı, özelde de daha fazla ve daha yoğun ormanlar) ve su kaynakları (daha bol su taşıyan daha sürekli akarsular) bakımından Avustralya anakarasından ayrı kılmaktadır.

Adada tarım alanlarının en zengin olduğu kesim, kuzeydeki alçak alanlar, özellikle de *Tamar* deltası çevresidir. Halk genellikle kırsal alana yayılmıştır; ancak bazı yerleşmeler – Hobart, Launceston, Devonport, Burnie-Somerset, Kingston-Blackmans Bay gibi- yoğun nüfusludur. Batı kesim, madencilik merkezleri dışında, pek yerleşilmemiştir. Göller ve dik yamaçlı vadiler nedeniyle Tasmanya'nın elektrik üretecek su gücü rezervleri kendisinden kat kat büyük olan anakaraya hemen hemen eşittir; ülke elektrik üretiminin %10'u da, böylece, Tasmanya'da gerçekleşmektedir.

13.4.4. Kuzeydoğu Kenarı

Bölgenin asıl karakterini veren tropikal/suptropikal çevre koşulları kıtanın diğer yerlerinde çok az olan ya da hiç bulunmayan çok sayıda bitkinin (tropikal ve suptropikal bitkiler, özellikle de şeker kamışı, muz ve ananas) yetişebilmesi için uygun bir ortam sağlamaktadır. Bölgenin deniz kesimi de dünyadaki eşsiz özelliklerinden birisine sahiptir: Dünyanın en büyük set resifi, Büyük Set Resifi, muhteşem ve karmaşık ekosistem özellikleriyle büyük kısmıyla bu bölge açıklarında uzanmaktadır. Bölgede şeker kamışı başlıca tarımsal üründür; aynı zamanda, Avustralya'nın başka tropikal ürünlerinin (muz, papaya, mango, avokado, zencefil ve değişik kabuklu yemişler) de en büyük üretim alanıdır. Buna rağmen bütün bu kıyı bölgesinde mandıracılık daha yaygın bir faaliyet. Ayrıca, kıyı boyunca her düzeyde (orta dereceden süperlükse kadar) çok çeşitli tatil merkezleri inşa edilmiştir. En çok tutulanları *Gold Coast* (Altın Kıyı) ve *Sunshine Coast* (Güneşışığı Kıyısı)'dır. Nüfusun büyük kısmı şehirlidir. Bölge nüfusunun yaklaşık yarısı *Brisbane* metropoliten alanında yaşar.

13.4.5. Muson Etkisindeki Kuzey

Avustralya ana karasının yaklaşık % 20'ye yakınına oluşturan kuzeydeki üç yarımada –Batı Avustralya, Kuzey Toprakları ve Queensland'in 19'uncu enlemin kuzeyinde kalan ve

Top End diye anılan kesimleri- muson ikliminin egemenliği nedeniyle ayrı bir karakter taşımaları yüzünden ayrı bir “bölge” olarak nitelenirler. Bölgede çevresel koşullar yerleşme ve insan faaliyetleri için güçlüklerle doludur: Yılın bir kısmında çok yağış varken, diğer kısmında hiç yoktur; fırtınalar sık sık tahribat yapar; topraklar verimsizdir; bol miktarda haşereler bulunurken, doğal zararlılar da çok çeşitlidir; ülkenin merkezine olan mesafe de bütün bunlara eklenen bir başka olumsuzluktur. Bölgede günümüzde en önemli faaliyet sığır yetiştiriciliğidir; bunun dışında bölgenin ekonomik üretkenliği bir avuç çiftlik, birkaç büyük maden ve biraz da balıkçılık faaliyeti ile sınırlıdır. Bölgedeki tek şehrsel merkez *Darwin*’dir.

13.4.6. Kurak İç Kesim

Avustralya’nın en büyük, en uzak ve en az nüfuslu bölgesini oluşturur. Bu bölge anakaranın yaklaşık 2/3’ünü kaplamakta; fakat nüfusun yalnızca % 6 kadarı burada yaşamaktadır. Bölge, sulama olmaksızın tarım yapılamayacak kadar kurak; sulama için su getirilemeyecek kadar kaynaklara uzak ve ekstansif otlatma dışında, hayvancılık yapılamayacak kadar da çoraktır. Bu yüzden de dağınık olan çiftlik binaları, Aborijin yerleşmeleri ve az sayıdaki küçük kasabayla sınırlanmıştır. Kurak bölgeler Aborijinlerin klâsik yurduudur. Avustralya toplam Aborijin nüfusunun yaklaşık yarıdan fazlasının kurak alanlarda yaşadıkları anlaşılmaktadır. *Outback* denilen bu uzak bölge arazisinin çok büyük kısmı dümdüzdür. Bölge büyük kısmıyla kısa yağışlarla kesintiye uğrayan sürekli kuraklık koşulları altındadır; büyük kısmında yağış miktarı ancak 250 mm kadardır. Doğal bitki örtüsü ise birçok çeşidin bir mozaigi gibidir –çok çeşitli otlar ve çalılar yanında, arada sırada da ağaçlar.

Kurak bölgede beş yerde madencilik faaliyetlerinin süreklilik kazanmıştır: *Broken Hill* (gümüş-kurşun-çinko), *Mt Isa/İsa Dağı* (büyük kurşun, çinko, gümüş ve bakır potansiyeli), *Kalgoorlie* (altın), *Pilbar a*(demir) ve *Cooper Havzası* (doğal gaz). Kurak bölgelerde yer alan çeşitli doğal özellikler de turizm açısından büyük önem taşır. Avustralya’nın hemen hemen orta noktası olan Alice Springs’e yakın yer alan *Ayers Rock* ve *Olgalar* Alice Springs ile birlikte bu bölgeyi ziyaret için yeterli nedeni oluştururlar.

Uygulamalar

1) Öğrenci atlastan bir Avustralya haritası üzerinde, kıtanın fiziki ve beşerî özelliklerini incelemeli; ayrıca çeşitli web sitelerine (wikipedia, World Bank, World Factbook, Encyclopedica Britannica gibi) ve google earth'e bakmalıdır.

Uygulama Soruları

- 1)** Tasmanya Adası nerede yer alır?
- 2)** *Channel Country* Avustralya'nın hangi kesimine verilen isimdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İlk olarak bu “kıta ülke”nin çevre koşullarına değinilmiş, daha sonra yerleşilmesi ve nüfusun çeşitli özellikleri ile başlıca ekonomik faaliyetler üzerinde durulmuştur. Son olarak da, Avustralya’nın coğrafyasını açıklayabilecek belli başlı bölgesel özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Avustralya kara kütesinin bugün bilinen batı kesiminin üçte ikisini kaplayan kısmı “eski kıta platformları”nın belki de bir milyar yıl önce kitlesel çarpışması sonucu meydana gelmiştir. Burası, büyük Gondwana kıtasının batıda Hindistan/Tibet ve güneyde de Antarktika’yı içine alan kısmıydı. Uzun jeolojik dönemler boyunca oldukça sert olan yer kabuğu tabakalarının parçalanarak birbirinden ayrıldığı ve Avustralya tektonik levhasının da Hint ve Antarktik tabakalarından ayrılarak yavaş yavaş kuzeydoğuya doğru ilerlemeye başladığı ve bu arada da güneybatıya doğru hareket hâlinde olan Pasifik levhasıyla çarpıştığı hesaplanmaktadır. Bu çarpışma Avustralya’nın doğu kısmına yeni topraklar eklemişti. 40 milyon yıl kadar öncesine doğru denizsel bariyerler oldukça genişti ve Avustralya’nın etrafında da oldukça iyi bir gelişme gösteriyorlardı ve kara kütesi gerçekten bir “ada kıta” hâline gelmişti. Daha yakın zamanlarda, yaklaşık 25 milyon yıl kadar önce Avustralya levhasının kuzeye doğru hareketi ise onun Asya ada zinciri ile etkileşimine yol açmıştı. Burada meydana gelen çarpışma da Yeni Gine’nin bel kemiği olan dağları meydana getirirken, çarpışma zonunun güney kesiminde de çok geniş bir alanın –şimdiki Arafura Denizi, Torres Boğazı ve Karpenterya Körfezi- Avustralya kıtasının kuzey kesiminin altında kalmasına yol açtı.

Avustralya kara kütesinin biçimi, orta-güney ve kuzeydoğu kesimlerinde oldukça bozulmuş olmakla birlikte *düz bir dikdörtgene* benzer. Orta-güneyde Büyük Avustralya Koyu çok büyük fakat oldukça sığ bir girinti oluşturur; Karpenterya Körfezi ise daha küçüktür fakat kuzeydoğuda daha keskin bir şekilde kara içine sokulmuştur. Bu iki girintinin dışında kıyı çizgisi oldukça yumuşak ve kaba hatlarıyla düzenli olmakla birlikte, başka birçok küçük küçük düzensizlikler de vardır.

Kıtanın kenarları boyunca çeşitli uzaklıklarda adalar da yer alır fakat bunlar da çoğunlukla küçük adalardır. Öteden beri en önemlisi, güneydoğuda, aynı zamanda ülkenin bir eyaleti ve dünyanın 25. büyük adası olan Tasmanya’dır. Diğer önemli adalar arasında Tasmanya ile anakara arasındaki Bass Boğazı’nda yer alan King Adası ve Furneaux Grubu, Güney Avustralya kıyısı açıklarında Kangaroo Adası, kuzey-orta kıyı açıklarında Melville ve Bathurst adaları, Karpenterya Körfezi’ndeki bazı adalar ve ada grupları (Groote Eylandt, Sir Edward Pellew ada grubu ve Wellesley Adaları) Queensland’ın kuzey ucu açıklarında Torres Boğazı Adaları ve Büyük Set Resifi’yle bağlantılı çok sayıda ve çeşitteki adalar sayılabilir.

Avustralya’nın genişliği, konumu ve şekli göz önüne alındığında, iklimin de kıtanın bir yerinden diğerine büyük değişiklikler gösterdiği gözlenir. Topografya ise Avustralya’da yerleşme ve ekonomik gelişmede dünyadaki bütün kara kütlelerinden çok daha az rol oynamıştır.

Bölüm Soruları

1) Avustralya'nın en yüksek tepesi olan Mt Kosciusko hangi topografik bölgede yer alır?

- a)** Kalkan Zonu
- b)** Alçak Zon
- c)** cClaudiusPtolemy
- d)** Doğudaki Dağlık Zon
- e)** Kurak İç Kesimler

2) Avustralya'da madencilik ekonomisinin öteden beri temel taşı olmuş olan maden aşağıdakilerden hangisidir?

- a)** Bakır
- b)** Maden Kömürü
- c)** Demir
- d)** Kalay
- e)** Kurşun

3) Avustralya'nın en önemli ve en karmaşık akarsu sistemi hangisidir?

- a)** Karpentarya Havzası
- b)** Güneybatı Avustralya Drenaj Sistemi
- c)** Tasmanya Drenaj Sistemi
- d)** Eyre Gölü Havzası
- e)** Murray-Darling Sistemi

4) Avustralya nüfusunun en çarpıcı özelliklerinden birisi, dünyanın bu altıncı büyük ülkesinin dünyanın en az nüfuslu ülkelerinden birisini (nüfus sıralamasında 55. durumda) oluşturmıştır. Avustralya'da bu kadar az nüfus bulunmasında aşağıdaki faktörlerden hangisi etkili olmamıştır?

- a) Doğal nüfus artışının düşük olması
- b) Devletin nüfus artışını engelleme yönündeki sert önlemleri
- c) Avustralya'nın dünyanın yoğun nüfuslu merkezlerine uzaklığı
- d) Uzaklık faktörünün göçmenleri ve işgücünü sınırlaması
- e) Kurak iç ve tropikal kuzey kesimlerin yerleşme konusunda Avrupalıların cesaretlerini kırmış olması

5) Avustralya'da nüfusun dağılışı ve yoğunluğunun genel kalıbı çeşitli özelliklere sahiptir. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde bu özelliklerden birisine yer verilmemiştir?

- a) İklim koşullarının etkilerini yansıtmaz
- b) Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu eyalet Başkent Toprakları'dır
- c) Nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu eyalet Kuzey Toprakları'dır
- d) Nüfus doğu ve güney kıyıları ile liman şehirlerinde toplanmıştır
- e) İç kesimlerde nüfus miktarı ve yoğunluğu son derece düşüktür

6) Avustralya'nın "Muson Etkisindeki Kuzey" bölgesinde günümüzde en önemli faaliyet nedir?

7) Avustralya'nın "kalbi" sayılan bölgesi hangisidir?

8) Avustralya'da nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu eyalet hangisidir?

9) "Avustralya kara kütlelerinin biçimi, orta-güney ve kuzeydoğu kesimlerinde oldukça bozulmuş olmakla birlikte *düz bir* benzer" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) "Kıtanın kenarları boyunca yer alan adaların öteden beri en önemlisi, güneydoğuda, aynı zamanda ülkenin bir eyaleti ve dünyanın 25. büyük adası olan 'dır" ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)d, 2)b, 3)e, 4)b, 5)a, 6)sığır yetiştiriciliği, 7)Güneydoğu Kenarı, 8)Başkent Toprakları, 9)dikdörtgene, 10)Tasmanya

14. YENİ ZELANDA-PASİFİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14. Yeni Zelanda-Pasifik

14.1. Yeni Zelanda

14.1.1. Yeni Zelanda'nın Çevresel Temelleri

14.1.2. Yeni Zelanda'da Nüfus ve Yerleşme: Başlıca Özellikler

14.1.3. Yeni Zelanda'nın Ekonomik Yapısı

14.1.4. Yeni Zelanda'nın Bölgesel Çeşitliliği

14.1.4.1. Kuzey Adası

14.1.4.2. Güney Adası

14.2. Pasifik Adaları

14.2.1. Adaların Çevresel Temelleri

14.2.2. Pasifik Halkları

14.2.3. Adalara Kısa Bir Bakış

14.2.3.1. Melanezya

14.2.3.2. Mikronezya

14.2.3.3. Polinezya

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Yeni Zelanda'nın en önemli iki özelliği hangileridir?

Cevap: (1)Küçüklüğü, (2)uzaklığıdır.

2) Pasifik Adaları, litoloji, yapı ve alansal uzantı gibi jeolojik esaslara göre kaç ana gruba ayrılırlar?

Cevap: Dört ana gruba ayrılırlar: (1)Kıtasal Adalar, (2)Yüksek Adalar, (3)Yükselmiş Mercan Platformlar, (4)Atoller.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ülkeler Coğrafyası	Yeni Zelanda'nın çevresel temelleri hakkında bilgi sahibi olmak.	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'ün "Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması.
Ülkeler Coğrafyası	Yeni Zelanda'da nüfus ve yerleşme ile ekonomik faaliyetlerin başlıca özelliklerini açıklayabilmek.	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'ün "Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Beşerî Coğrafya İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın "Nüfus" ve "Yerleşme" bölümlerine bakılması; Prof. Dr. Erol Tümertekin ve Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'e ait "Ekonomik Coğrafya–Kalkınma ve Küreselleşme" İnsan. Kültür. Mekân" (Çantay Kitabevi, 2011) adlı kitabın ilgili blümlerine bakılması.
Ülkeler Coğrafyası	Pasifik Adaları'na kısa bir bakış	Prof. Dr. Nazmiye Özgüç'ün "Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları" (Çantay Kitabevi, 1999) adlı kitabında ilgili bölümün okunması.

Anahtar Kavramlar

- Kuzey Adası
- Güney Adası
- Mt Cook,
- Mt Aspiring
- Auckland
- Melanezya
- Mikronezya,
- Polinezya

Giriş

Yeni Zelanda genç bir ülkedir (Maoriler 1000 yıl önce, ilk Avrupalılar da yalnızca 200 yıl kadar önce gelmişlerdi) ve tarihsel bir geçmişlerinin olmaması bu ülke halkının çok daha geniş bir kültürel çeşitlilikle karşı karşıya gelmesini ve ticaret yapmasını kolaylaştırmaktadır. 2012 yılı Yeni Zelanda'nın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının 75 yılıydı. Ama çoğu kimse bunu önemli bir tarih olarak kabul etmemekte ve Britanya Krallığı ile İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlılığını sürdürmektedir. Bu, refah ve eğitimde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alan ve nükleer güç ve çevre konusunda gittikçe daha duyarlı hâle gelen bir ulus için kendine güveni göstermektedir.

1700 km kadar güneydoğusunda yer aldığı Avustralya'dan çok daha küçük olan (Avustralya'nın otuzda biri kadar) Yeni Zelanda'da nüfus *yoğunluğu* ise bu büyük komşusundan yaklaşık 6 kez daha fazladır. Nüfusun kökeni ve tarihsel miras bakımından aynı geçmiş paylaştığı Avustralya'dan nemli iklimi, dağlık arazisi ve kıt maden kaynakları gibi değişik çevre koşullarıyla farklılık gösteren Yeni Zelanda'nın ekonomik gelişmesi de daha farklı olmuştur. Ekonomisi her ne kadar hâlâ tarım gibi primer bir kaynağa dayalıysa da, ülke kaynaklarını işletmede kendisi gibi araziye bağımlı başka ülkelerden farklı bir strateji izleyerek sürekli ve hızlı bir ekonomik gelişme süreci içine girebilmiştir. Yeni Zelandalılar, aslında, bir şehirli ulus –nüfusun yüzde 86'sı şehirlerde yaşar- oldukları hâlde, kendi kırsal mirasının bilincinde olmayan bir Yeni Zelandalıya da rastlamak mümkün değildir.

Artık Yeni Zelanda'nın ekonomik odak noktası değişmiştir; İngiltere Avrupa Topluluğu'na yöneldiğinden beri Yeni Zelanda'nın en büyük ticari partneri Avustralya'dır ve Japonya başta olmak üzere Pasifik Kenarı ülkeleriyle ilişkileri gittikçe daha çok önem kazanmaktadır. 2010'da kişi başına 29,050 Amerikan \$'ını aşan bir millî gelire sahip Yeni Zelanda'nın en önemli sorunu, tarım ve hayvancılık yoluyla sahip olduğu bu refah düzeyini sürdürebilmektir.

Yeni Zelanda'da bölgesel çeşitlilikler özellikle yerel iklim farklılıklarını büyük ölçüde etkileyen topografik zıtlıklara bağlı bulunmaktadır. Bütünüyle bakıldığında, Yeni Zelanda'nın bölgesel kalıbında, bölgeler arasındaki geçişlerin keskin bir şekilde kendisini belli ettiği görülmektedir.

Dünyanın bütün karalarının toplamından daha büyük bir alan kaplayan geniş Pasifik Okyanusu'nda, doğuda Amerikalılar ile batıda Asya ve Avustralya arasında, bazıları büyük (en büyüğü Yeni Gine) fakat çoğunluğu küçük (birçoğu da yerleşilmemiş) onbinlerce ada -*Pasifik Adaları*- yer alır.

14.1. Yeni Zelanda

Yeni Zelanda'nın en önemli iki özelliği *küçüklüğü* (266,171 km²) ve *uzaklığıdır*. Ülke, Güney Pasifik'te *Kuzey Adası* ve *Güney Adası* adlarını taşıyan iki büyük ada ve daha küçük bir ada (Stewart Adası) ile çok sayıda küçük adalardan (Antipodes Islands, Auckland Islands, Bounty Islands, Campbell Island, Chatham Islands ve Kermadec Islands gibi) oluşmuştur.

14.1.1. Yeni Zelanda'nın Çevresel Temelleri

Yeni Zelanda yer kabuğunun en istikrarsız kesimlerinden birisinde, “*Pasifik Ateş Kuşağı*”nda yer almaktadır. Kuzey ve Güney adalarında ülkeyi kuzeydoğudan güneybatıya doğru ortadan bölen ve yüksek zirvelere sahip bir dağ sırası tümüyle egemen durumdadır. *Güney Adası*'nda dağ sıraları daha yüksek ve daha arızalıdır; adanın batı kenarında yükselen Güney Alpleri'nde Mt Cook (Cook Dağı) ve Mt Aspiring (Aspiring Dağı) 3.764 ve 3.027 m'ye varan yüksekliktedir. Aynı kesimde 3.000'in üzerinde aktif buzul bulunmaktadır ve bunların bir kısmı vadilere doğru neredeyse deniz seviyesine kadar inebilmektedir. Bu yüzden de Yeni Zelanda'nın Güney Adası'nın batı kesimindeki buzullar “dünyanın en kolay erişilebilir buzulları” olarak anılırlar. Doğu kıyısının orta kesimindeki büyük Canterbury Ovası, aynı zamanda tüm Yeni Zelanda'daki en geniş alçak alandır. Kuzey Adası'nda ise yükselti daha azdır ve diğerine oranla arazi daha düzdür. En yüksek tepe olan Mount Egmont (2.490 m) adadaki görünümüne tamamen egemendir.

Yeni Zelanda başlıca üç faktörün belirlediği denizsel bir iklime sahiptir: (1) Bulunduğu *enlem*, (2) yakınında başka büyük bir kara kütlelerinin olmamasının yarattığı *izolasyon* ve (3) *arızalı rölyefi*. Dağ ve tepelerin bloke ettiği hâkim *Batı Rüzgârları* her iki adada da iklim bakımından farklılıklar yaratır. Yeni Zelanda ikliminin yaygın özelliği rüzgârdır. Bu rüzgârlar sayesinde Güney Alpleri'nin batı yamaçlarının yukarı kesimleri 750 mm dolayında yağış alırken, doğu yamaçları, Batı Rüzgârları buralara erişemediği için, yılda ancak 350 mm dolayında yağış almaktadırlar. *Doğal bitki örtüsü* ise karmaşıktır (yaklaşık 2,500 yerli bitki türü olduğu sanılmaktadır) ve dağılışı bakımından yerel çeşitlilikler gösterir. Bitki toplulukları gerek volkanik faaliyetler ve buzullaşma gerekse yangınlar, yoğun otlatma ve orman açma gibi insan faaliyetleri yüzünden sürekli bir değişim içinde bulunmaktadır. İnsanın müdahalesinden önce adaların yüzde 80'i yoğun ormanlarla kaplıydı –ki bunların çoğu orta kuşak yağmur ormanlarıydı; günümüze bunların ancak 1/4'i aktarılabilmektedir ve çoğu da artık koruma altındadır.

14.1.2. Yeni Zelanda'da Nüfus Ve Yerleşme: Başlıca Özellikler

Yeni Zelanda'nın uzak geçmişi hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. Daha yakın sayılabilecek bir geçmişte ülkeye ilk yerleşenlerin Doğu Polinezya'da bir yerlerden gelen *Maoriler* olduğu bilinmektedir. Zamanımızın Maorileri avcılıkla uğraşan bu eski halkları *Morioriler* (“ilkel halk” anlamında) olarak anılmaktadırlar. Avrupalıların geldikleri sırada (18'inci yüzyıl sonu) artık *Moriorilerin* tamamen asimile oldukları ya da ortadan kalktıkları ve Klâsik Maori toplumunun iyice yerleşik olduğu kesin olarak bilinmektedir. Yeni Zelanda

yakınlarına ilk varan Avrupalı Abel Janzoon Tasman, ilk araştıran ise James Cook olmuştur. İlk Avrupalı yerleşmesi Güney Adası'nda 1792'de kurulan bir yunus ve balina avcılığı istasyonu ile başlamış, daha sonra (1800'lü yılların ilk yarısında) İngiltere'den çiftçiler ve göçmenler getirilmiş ve yerleşmeler yayılmaya başlamıştır. Şimdiki şehir ve kasabaları oluşturmak üzere gelen göçmen dalgasının şiddeti gittikçe artmış, Avrupalılar önce Kuzey Adası'nın içlerine hızla ilerlemişler ve daha sonra da Güney Adası'nı yerleşmeye açmışlardır. Böylece, Yeni Zelanda'nın artan nüfusu iki ada arasında eşit olarak bölünmüş, *Auckland* ve *Wellington* Kuzey Adası'ndaki en büyük şehirler olarak ortaya çıkmışlardır; Güney Adası'nda da *Christchurch* hızla büyümüştür.

Yeni Zelanda'nın nüfusu gelişmiş ülkelere özgü düşük bir artış oranına (% 1.4) sahip bulunmaktadır; bunun esas nedeni, doğum oranının düşük (binde 15.3) olmasıdır. Ülke her yıl yaklaşık 50-70.000 arasında göçmen (büyük kısmı Britanya kökenliler, bir kısmı da Pasifik adalarından ve Asya'nın çeşitli bölgelerinden gelenler) almakla birlikte, 30-50.000 dolayında da göçmen verdiğinden, yerleşmek üzere kalanların sayısı ancak 20-30 bin dolayında olmaktadır.

Günümüzde Yeni Zelanda'da nüfus dağılışının önemli bir özelliği toplam nüfusun yaklaşık %75.2'sinin Kuzey Adası'nda yaşamakta oluşudur. Adanın birçok bakımdan yerleşmelerin gelişme ve yayılmasına daha elverişli olması bu sonucu doğurmuştur. Nüfusun bir diğer özelliği de nüfusun yarıdan fazlasının (%56'sının) nüfusu 100 binin üzerindeki 6 merkezde toplanmış olmasıdır: *Auckland*, başkent *Wellington*, *Christchurch*, *Hamilton*, *Napier-Hastings* ve *Dunedin*.

14.1.3. Yeni Zelanda'nın Ekonomik Yapısı

Yeni Zelanda tarım ve hayvancılığa dayanarak imalat sanayisinin çok az katkısıyla gelişmiş zengin bir topluma dünyadaki tek örnektir. Buna rağmen, Yeni Zealandalıların çok küçük bir kesimi (% 9'u) doğrudan doğruya tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, nüfusun geri kalan kesimi şehirlerde yaşamakta, yine daha çok gıda maddeleri işlemeye dayanan imalat ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar.

Hayvancılık 150 yıldan fazla bir zamandan beri Yeni Zelanda ekonomisinin belkemiğini oluşturmuş ve ülkenin yüksek yaşam standardını bu faaliyet sağlamıştır. Yeni Zelanda, sözcüğün tam anlamıyla bir koyun ve sığır ülkesidir. Hayvan ve otlakların özenle düzenlenme ve işletilmesi, çiftçilerin ülke toplam nüfusunun bazen 20 misli tutan 75 milyon dolayında koyun ve 9 milyon dolayında da büyükbaş hayvan yetiştirmesini mümkün kılmaktadır. Ülke yüzölçümünün yarıdan fazlasını, kullanılabilir alanların %80.1'ini bir halı gibi kaplayan otlaklar, iklimin, arazi yapısının ve bitki örtüsünün izin verdiği her yerde bulunmaktadır. Yeni Zelanda'da toplam arazinin yalnızca % 3'ünde herhangi bir ürün ekilidir, fakat alınan verim çok yüksektir. Ekim yapılan belli başlı alanları (verimli toprakların, yeterli yağışın ve uzun yetiştirme mevsiminin geçerli olduğu) Kuzey Adası'nda Auckland Yarımadası ve Güney Adası'nda da Christchurch'den içeri doğru Canterbury Ovası oluşturmaktadır. Ülke, kendi ihtiyacını tamamen karşılayacak ve bir miktar da dışsatım yapacak kadar tahıl (çok büyük ölçüde Canterbury Ovası'nda ve Otago'nun kıyıdaki alçak

alanlarda) yetiştirmektedir. Bununla birlikte, toplam tarım alanlarının büyük kısmının hayvan yemi ve otlaklarla kaplı olduğunu vurgulamak gerekir. Bahçe tarımı ve meyvecilikde(elma ve kiwidedünya toplam üretiminin % 31'ini karşılar) de Yeni Zelanda'da belirli bir düzeye erişmiştir.

Yeni Zelanda ekonomik tabanını çeşitlendirmeye çalışmakla birlikte, doğal kaynakları çok azdır. Hidroelektrik enerji Yeni Zelanda'daki tek önemli enerji kaynağıdır; ülke elektriğinin %80'den fazlası, Güney Adası'nda üç ana akarsu sistemi (Rakaia, Waitaki ve Clutha) ve Manapouri Gölü ile Kuzey Adası'ndaki Waikato Nehri üzerindeki tesislerden elde edilmektedir. Bir başka geliştirilen ekonomik faaliyet de uluslararası turizmdir. Gelen turist sayısı artmakta ve umut vermektedir. Gelen turist sayısı değil ama turizm gelirleri ve yapılan harcama bakımından Yeni Zelanda dünyanın ilk 40 ülkesi arasına girmeyi başarmıştır. Kuzey Adası'nda Auckland ve Wellington gibi büyük şehirler yanında, volkanik göl ve başka özellikler de turistler için önemli çekicilikler oluşturmaktadırlar. Güney Adası'nda iç turizmin merkezi ise *Canterbury kıyısı*dır; fakat doğal koruma alanları (Fiordland, Westland vb.) ve eski madencilik merkezi Queenstown gibi başka yerler de turist çekmektedirler.

14.1.4. Yeni Zelanda'nın Bölgesel Çeşitliliği

14.1.4.1. Kuzey Adası

Kuzey Adası nüfus (toplam nüfusun % 75'ini barındırır), tarımsal üretim, ticaret, sanayi ve şehirselleşme bakımından Güney Adası'ndan çok daha üstün durumdadır. Adada 6 coğrafi bölge ayrılabilir:

(1)*Northland*: Northland Yarımadası'yla Coromandel Yarımadası'nı birlikte içine alır. Kuzey Adası'nın kuzey ucunda, yaklaşık 240 km uzunluğunda dar bir yarımada hâlinde kuzeybatıya doğru uzanır. Bu bölge Maori ve *pakeha* (beyaz) nüfus arasında, misyoner faaliyetleri ve ticaret yoluyla ilk temasların odak noktası olmuştu. Şimdi de oldukça büyük sayılabilecek Maori nüfus kitlesinin varlığıdır. Günümüzde, mandıracılık ve sığır yetiştiriciliğinin orta derecede yaygınlık gösterdiği, koyuncululuğun çok seyrek yapıldığı, buna karşılık yarı-tropikal iklimin (ülkedeki en yumuşak iklime sahiptir) meyvecilik, özellikle de turuncgil üretimine izin verdiği bir alandır. Northland Yeni Zelanda'daki en yumuşak iklime sahiptir.

(2)*Auckland metropoliten alanı*: Yarımadanın oluşturduğu bölgenin güneyinde, anakaranın en dar olduğu kıstak üzerinde yer alır. Çevresiyle birlikte 1 milyondan biraz fazla nüfusuyla Auckland, dünyadaki en büyük Polinezyalı nüfusuyla Güney Pasifik'in de en "büyük şehri"dir.

(3)*Waikato*: Auckland'ın hemen güneydoğusundan başlayıp merkezi volkanik platoya kadar uzanır. Waikato genelde hafif dalgalı bir alçak alandır; Yeni Zelanda'nın da en büyük akarsuyu olan Waikatoda bölgenin içinden geçer. Ülkenin en güzel tarım ve otlatma alanlarından bazılarını içine alır; en önemli mandıracılık alanlarından birisidir; en büyük ve en iyi kaliteli maden kömürü rezervleri de burada yer alır (özellikle Huntly'de). Bölgenin merkezi *Hamilton*'dur ve Yeni Zelanda'nın içeride yer alan en büyük şehrini oluşturmaktadır.

(4)*Volkanik Plato*: Yeni Zelanda'daki gayzerlerin ve sıcak su kaynaklarının çoğu bu bölgede yer alır. Ülke toplam elektrik enerjisinin %5'inden fazlası bu bölgeden elde edilmektedir. Bölgede ekonomik taban sınırlıdır ve nüfus seyrek dağılmıştır. Ormancılık, turizm ve kış sporları bölgenin belli başlı gelir kaynaklarıdır.

(5)*Doğu Yüksek Alanları-Wellington*: Kuzey Adası'nın doğu kesimi, East Cape'den Wellington'a kadar, yüksek ve sert kayalardan oluşmuş bir dağlık yapı hâlinde yaklaşık 620 km uzunluğunda ayrı bir bölge durumundadır. Bu bölgenin kuzeyinde, kıyı ile sıradağlar arasında yalnızca üç şehrin çevresinde yoğun nüfuslanmanın olduğu düzensiz bir kıyı ovası yer alır –bu üç şehir ise *Gisborne* ile *Napier* ve artık metropoliten alan hâlinde birleştiği *Hastings*'dir. Fakat bölgede şehirleşmenin odak noktasını *Wellington* oluşturmaktadır.

6)*Taranaki-Manawatu*: Adanın daha nemli batı kesiminde oluşur. Bölgenin en batısında bir yarımada üzerindeki simetrik konisiyle Mt Egmont (ya da Mt Taranaki) yanardağı bütün Taranaki'ye egemendir. *New Plymouth* bölgenin kuzeyindeki, *Hawera* ise güneyindeki en önemli yerleşmelerdir. Bölgenin en büyüğü ise *Palmerston North*'dur. Bölgede mandıracılık ve koyun besiciliği egemendir.

14.1.4.2. Güney Adası

Yeni Zelanda'nın iki büyük adası Cook Boğazı'yla birbirinden ayrılmıştır. Güney Adası Kuzey Adası'ndan birçok bakımdan farklıdır: Yer şekillerinin arızalı yapısı, daha yüksek ve daha kütleli dağlar, yaygın buzullaşma, rüzgâra açık ve kapalı yamaçlar arasındaki keskin farklılıklar, daha soğuk geçen kışlar, mandıracılığın daha az önemli-tahıl tarımının daha çok, şehrsel gelişmenin ise orta derecede meydana gelmesi gibi olgular bu farklılığın başlıcalarıdır. Güney Adası'nda da 6 coğrafi bölge ayırt edilmektedir:

(1)*Nelson-Marlborough (Kuzey Bölgesi)*: Kuzey-güney doğrultulu bir dizi kıvrımlı dağlar ve vadilerden meydana gelmiştir ve bu durum nüfus dağılışında (daha çok Waimea ve Wairau ovalarında yoğunlaşmıştır) da açıkça yansımaktadır. Bölgedeki kırsal faaliyetlerin mekânsal bağlantısı başlıca iki şekildedir: Birincisi, oldukça yüksek ve arızalı olan dağlarda ekstansif koyun yetiştiriciliği yapılır ve buralar seyrek yerleşilmiştir. İkincisi de, özellikle kıyıya yakın olan, iklim koşullarının uygun olduğu vadiler ve ovalarda entansif tarım faaliyetleri sürdürülür ve bu kesimlerde oldukça yoğun yerleşilmiş kırsal yerleşmeler yer alır. Bölgenin en büyük şehri Nelson'dur.

(2)*Westland*: Güney Adası'nın batı kenarı olarak bilinir. Burası çok dar, dimdik yamaçların birçok yerde doğrudan denize indiği, yer yer de dar kıyı ovalarının aralara serpiştiği bir kıyı kuşağıdır. Batıya bakan bu bölgenin en önemli özelliği yılın büyük bir kısmında çok nemli (yıllık ortalama yağış 2.500 mm) olmasıdır. Birçok değerli ağaç türlerini içeren yoğun ormanlar bölgede önemli bir kaynak tabanı durumundadır. Bu koşullar altında tarım oldukça güçtür; nüfus da çok seyrek dağılmıştır ve azdır. En büyük şehir, bölgenin ticari odak noktası olan *Greymouth*'dur.

(3)*Alpler ve Fiordland*: Güney Alpleri adanın ortasına doğru boylu boyunca uzanır. Adanın en uzak güneybatı köşesinde Güney Alpleri yükselti bakımından daha düşük fakat çok daha muhteşem manzaralar sunan, dik duvarlı fiyortları meydana getirmek üzere deniz tarafından istila edilmiş buzul vadiler hâlinindedir. *Fiordland* denilen bu kesim, hidroelektrik gücün önemli bir kaynağı ve dünya çapında ünlü bir turizm destinasyonudur. Yeni Zelanda'nın "üçüncü" adası olan Stewart Adası da bazı coğrafyacılar tarafından yapısal bakımdan büyük bir benzerlik gösterdiği Fiordland bölgesi içine katılmaktadır.

(4)*Yüksek Ülke*: Güney Alpleri ve Fiordland'ın doğusunda kalan dağ etekleri, daha alçak dağlar ve dağlararası havzaları içine alarak merkezi Otago'dan adanın kuzeyindeki Marlborough'ya kadar uzanan alanı ifade etmektedir. Bölgenin en ayırt edici özelliği uzun bir şerit hâlinde uzanan tepelik arazidir; tepeler ekstansif koyun ve sığır yetiştiriciliği yapılan alanlar hâlinindedir.

(5)*Doğu Ovaları ve Downs*: Güney Adası'nın doğu kesimi batıyla tamamen zıt özellikler taşır. Çok geniş bir dağ eteği ovası Güney Alpleri'nin daha alçak kesimlerinin meydana getirdiği "Yüksek Ülke" bölgesini doğudan kuşatır ve bu alüvyal yelpaze iyice açılarak Yeni Zelanda'nın en geniş alçak alanını, *Canterbury Ovası*'nı oluşturmak üzere iyice düzleşir. Eti ve yünü için koyun besiciliği ve tahıl üretimi kırsal ekonomiye egemendir. Güney Adası nüfusunun büyük kısmı bu bölgede yaşar. Bölgenin odak noktası *Christchurch*'dür.

(6)*Güney Tepeleri ve Ovaları*: Güney Adası'nın en güney ucu *Southland* olarak bilinir. Bu bölgenin yarıdan fazlası alçak, hafif dalgalı tepeler ve aralarda serpişmiş düz küçük ovalardan meydana gelmiştir ve bütün bu ovalarda entansif tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Bütün bölgenin en önemli tarım alanı, *Southland Ovası*'dır. Yeni Zelanda'nın mandıracılık faaliyetleri *Southland*'den başlamıştır ve bölge hâlâ bu konuda önde gelmektedir. Nüfusun çok büyük kısmı iki şehirde, *Dunedin* ve *Invercargill*'de toplanmıştır.

14.2. Pasifik Adaları

Dünyanın bütün karalarının toplamından daha büyük bir alan kaplayan geniş Pasifik Okyanusu'nda, doğuda Amerikalılar ile batıda Asya ve Avustralya arasında, bazıları büyük (en büyüğü Yeni Gine) fakat çoğunluğu küçük (birçoğu da yerleşilmemiş) onbinlerce ada -*Pasifik Adaları*-yer alır.

14.2.1. Adaların Çevresel Temelleri

Okyanusla içiçe olmanın egemen etkisine rağmen, Pasifik adaları arasında önemli fiziksel çeşitlilikler gözlenir. Adalar, büyük ya da küçük, esas olarak, litoloji, yapı ve alansal uzantı gibi jeolojik esaslara göre dört ana gruba ayrılabilir.

(1)*Kıtasal Adalar*: Bölgedeki adaların yalnızca birkaç tanesi geniş karasal alana sahiptir ve okyanusun etkisi çok içerilere kadar giremez; alçak enlemlerdeki konumları da adalarda yükseltinin olumsuz etkisini yumuşatır. Bu tür dört adadan söz edilebilir: Avustralya, Yeni Gine ve Yeni Zelanda'nın iki adası.

(2)*Yüksek Adalar*: Yüzölçümü bakımından büyük, rölyef bakımından çeşitli ve yamaç eğimi bakımından çok dik adalardır. Bazıları tamamen volkanik kökenlidir; volkanlardan bazıları hâlâ faaldir. Genelde “Pasifik ateş hattı” ile bağlantılı olan bu adalar, en belirgin bir şekilde, Okyanusya’nın Melanezya kısmında kendini belli etmektedir. Dağlar, tepeler ya da her ikisi birden ada alanının büyük kısmını oluştururlar; kıyı ovaları ise ya hiç bulunmaz ya da çok dar ve sınırlıdır.

(3)*Yükselmiş Mercan Platformlar*: Pasifik’te mercanlarla bağlantılı yapılanmalar son derece yaygındır. Bunların çoğu dar resifler hâlinindedir; fakat bazen de daha geniş platformlar ya da geçirimli kütleler hâlinde görünürler. Mercan platformu hâlindeki adalara örnekler arasında Makatéa (Tuamotular’da), Nauru ve Tongatapu (Tonga’da) verilebilir.

(4)*Atoller*: Öteden beri Pasifik’te en sık rastlanan ada türü atollerdir. Atoller polip olarak anılan mercan familyasından küçük deniz hayvancıklarının birbirine yapışmış ve kalkerleşmiş iskeletlerinden oluşan birliklerdir. Mikronezya adalarının hemen hemen tümü, Polinezya adalarının çoğunluğu ve Melanezya adalarının da büyük bir bölümü atollerden oluşmaktadır.

Pasifik adalarının *bitki örtüsünde* izolasyon yüzünden tür sayısı oldukça azdır. İzolasyonun bir başka fonksiyonu da endemik (yalnızca bir ya da birkaç adada bulunan fakat dünyanın başka yerlerinde rastlanmayan) bitkilerin büyük bir paya sahip olmasıdır. Örneğin Yeni Kaledonya ve Hawai’nin her ikisinin de yerel bitki türlerinin yüzde 70’den fazlası endemiktir. Yüksek adalardaki yoğun yağışlar, yüksek sıcaklıklar ve nemle de birleşerek, her zaman yemyeşil, birkaç katlı, aşırı güçlü ve gösterişli yağmur ormanlarını destekleyecek bir ortam yaratırlar. Yağmur ormanları Melanezya’da, Yeni Gine, Yeni Britanya, Bougainville, Guadalcanal ve Espiritu Santo gibi dağların geniş yer tuttuğu bol miktarda yağış alan adalarda çok yaygındır. Daha küçük alanlar hâlinde yağmur ormanları ise Fiji’de VitiLevu’da rüzgâra karşı ya da Amerikan Samoası’nda Tutuila’daki bazı güneydoğuya bakan yamaçlar gibi yerlerde bulunmaktadır. Mercan adaları ise çok küçük ve alçak oldukları için bitki örtüleri daha seyrekler. Çok daha kurak olan koşullar yağış azlığı ve geçirimli toprak yapısıyla da güçlenerek oldukça tekdüze bir kuraklığa dayanıklı bir bitki örtüsü yapısını ancak destekleyebilmektedirler. Her yerde görülen pandanus ve hindistan cevizi ağacı ve adalıların ektiği çeşitli bitkilerden başka çalılar, otsu bitkiler ve dağınık çayırıklardan fazla bir şeye rastlanmaz.

14.2.2. Pasifik Halkları

Pasifik adalarının nüfuslanması aşırı derecede uzun bir dönem boyunca olmuştur. Pasifik’e ilk gelenlerin Negritolar ve Australoidler oldukları sanılmaktadır. Avrupalıların Pasifik’e sızmaları da çok yavaş ve değişik noktalardan olmuştur. 1500’lerin başlarından itibaren ilk olarak İspanyol ve Portekizliler, 17. yüzyılda Hollandalı denizciler, 18. yüzyılda da Fransız ve İngilizler bölgede Avrupalı etkisini hissettirmişlerdir. Yüzyılın bitiminde ise, Amerikalılar da dâhil, Avrupalı güçlerin Pasifik Havzasını ele geçirme işlemleri neredeyse tamamlanmıştı. Fakat 1962’de Batı Samoa’dan başlayarak ada gruplarının birçoğu ya bağımsızlıklarını kazandılar ya da kendi kendilerini yönetimde daha çok söz sahibi oldular.

Günümüzde Pasifik adalarının nüfusunun kabaca % 80'i yerel halklardan oluşur, geri kalan % 20'nin 2/3'ü Asya, 1/3'ü de Avrupa kökenlidir. Yerli nüfus grupları arasında en büyüğü Melanezyalıdır (% 80'den fazlası); bunlar arasında da geri kalanın üçte ikisi Polinezyalı olurken, en küçük grup da Mikronezyalıdır. Dille ilgili çeşitlilikler etnik farklılıklardan daha fazladır. Yerli halkların çoğu Avustranezya (Hint Okyanusu'nun batısında Madagaskar'dan başlayıp Polinezya'nın doğusuna kadar uzanan alan) dillerini konuşurlar. Buna tek istisna Melanezya'nın sayıları 800'ü aşan Papua dilleridir. Polinezya ve Mikronezya'da ise nispeten daha az sayıda dil konuşulmakta ve komşu ülkeler birbirlerinin dillerini az çok anlayabilmektedirler. Zaten adaların çoğunda da ya Fransızca ya da İngilizce resmî dil hâlinindedir. Pasifik adalarında dinler arasında animizm uzak yerlerde hâlâ egemendir; Asyalı nüfusun fazla olduğu yerlerde Hinduzim, Budizm vb. gibi Asya dinleri yaygındır. Fakat adaların çoğu Hristiyanlaşmışlardır (Protestan ve Katolik).

14.2.3. Adalara Kısa Bir Bakış

Parçalanmış ve kültürel bakımdan karmaşık olan Pasifik âlemi, *suyun* mutlak egemenliğine rağmen, bölgesel kimlikler sunmaktadır: Hawaii Adaları, Tahiti, Fiji, Tonga, Samoa ayrı ayrı dünyalarla masallaşmış adlardır. Pasifik Dünyası üç ayrı bölgeye sahip bulunmaktadır:

14.2.3.1. Melanezya

Melanezya, Pasifik Havzası'nın güneybatı kısmında, batı ucunda Yeni Gine'nin yer aldığı, doğuya doğru Fiji'ye uzanan ve Solomon Adaları, Vanuatu ve Yeni Kaledonya'yı da içine alan adalar grubundan oluşur. Pasifik'teki tüm adaların yüzölçümünün % 98 kadarını ve tüm Pasifik ada nüfusunun (Hawaii hariç) % 82'sini kapsar. Dünyada hiçbir yerin Melanezya kadar çeşitli kültür gruplarından meydana gelmediği söylenir.

Papua Yeni Gine, yüz yıl kadar süren İngiliz ve Avustralya yönetimlerinden sonra 1975'de bağımsız bir devlet hâline gelmiştir. Yaklaşık 5.5 milyonluk nüfusunun % 80'den fazlasını Melanezyalıları oluşturur. Papua Yeni Gine dünyanın en yoksul ve en az gelişmiş ülkelerinden birisidir. Nüfusunun % 80'den fazlası kırsal alanda ve yarıdan fazlası da küçük kırsal köylerde ve geçim türü tarıma dayanarak yaşar. Yakın yıllarda hızlı şehirleşme ayrı bir olgu olarak ortaya çıkmıştır; en büyük şehir ve başkent Port Moresby'dir. Bağımsızlıktan beri özellikle Avustralya'dan aldığı dış yardımlarla varlığını sürdüren Papua Yeni Gine'de yakın zamanlarda keşfedilen büyük maden yatakları (bakır, altın, petrol) ülkenin kendi geçimini sağlayacak parlak gelişme potansiyeline işaret etmektedir.

Melanezya'nın kültürel çok parçalılığına en güzel örneklerden birisi yaklaşık 540 bin nüfuslu, 120'den fazla dilin konuşulduğu, hatta bazılarının birbirinden birkaç yüz metre mesafedeki köylerde ayrı ayrı diller hâlinde temsil edildiği Solomon Adaları'dır. En büyük ada Guadalcanal'dır ve başkent Honiara da bu ada üzerinde yer almaktadır. Ekonomi geçim türü tarıma dayanır; ticari tarım bakımından tek faaliyet kopra (hindistan cevizinin kurutulmuş iç kısmı) üretimine dayanmaktadır. Ticari balıkçılık ve ormancılık da (daha çok Japon pazarına yönelik olarak) önem kazanmaya başlamıştır. Komşu Vanuatu 1980'de

bağımsızlığını kazanmıştır; o zamana kadar Vanuatu “Yeni Hebridler” olarak bilinmiş ve Fransızlarla İngilizlerden oluşan bir konsorsiyum tarafından yönetilmiştir. Vanuatu biraz daha az dil farklılığı göstermektedir; fakat takımadalar 80 adadan ve bunlar üzerinde yaşayan 90 farklı kabile ve 200 bin dolayında nüfustan oluşmaktadır. En büyük ada Espiritu Santo’dur; fakat Efate en önemli adasıdır ve başkent Port Vila burada yer alır. Vanuatu ekonomisi neredeyse tümüyle dışarıdan gelen (İngiltere, Fransa ve Avustralya) yardımlara dayanıyordu. Fakat ülke bir uluslararası yatırım merkezi ve vergi cenneti olmaya hazırlanmaktadır. Diğer yandan, Pasifik adalarının turizm açısından çekiciliklerine (yanardağlardan geleneksel törenlere kadar) burada da rastlanmaktadır.

Yeni Kaledonya, Pasifik’teki üçüncü büyük adadır ve hâlâ Fransız yönetimindedir. Ada Melanezya’nın diğer yüksek adalarından hem fiziksel hem de kültürel özellikler bakımından farklıdır. 400 km uzunluğunda, “puro” şeklindeki bu adada dağlar ortada belkemiği gibi uzanır. 220 bin dolayındaki nüfusun içinde Fransızların (büyük kısmı başkent Nouméa’dayaşar) % 37’yi bulan payının etkisiyle, ülke tamamen Avrupalı özellikler taşır. Ada birçok değerli madene (en çok nikel; fakat demir, krom, manganez, kobalt vb. de var) sahiptir. Ancak iç sorunları turizmin gelişmesini engellemektedir.

Bağımsızlığını 1970’de kazanan *Fiji*, Pasifik âleminin en ilginç ülkelerinden birisidir. İki büyük ve 100 kadar küçük adadan (yerleşilmemiş olanlarla toplam 322) oluşan Fiji karalarının % 86’sı ve 900 bin dolayındaki toplam nüfusun % 92’si başlıca iki adaya –Viti Levu ve Vanua Levu- adeta sıkışmıştır. Başkent ve en önemli liman olan *Suva* Viti Levu’da yer alır. Tarımsal faaliyet önemli olmakla birlikte, Fiji ekonomisi büyük ölçüde turizme bel bağlamıştır.

14.2.3.2. Mikronezya

Melanezya’nın kuzeyi ve Filipinlerin doğusunda uzanan adalar Mikronezyaolarak bilinen bölgeyi oluştururlar. Mikronezya yaklaşık 7.700.000 km²’lik bir alana dağılmış bulunan ve hepsi de Ekvator’un kuzeyinde kalan 2.500’den fazla adayı kapsamaktadır. Mikronezya, Pasifik Adaları arasında karalar bakımından % 0.3’lük, nüfus bakımından da % 5’lik bir paya sahiptir. Adaların çoğu çok seyrek yerleşilmiş fakat birkaç tanesi de çok kalabalıklaşmıştır.

Guam, 550 km²’lik yüzölçümüyle Mikronezya’nın en büyük adasıdır ve Mikronezya nüfusunun yaklaşık yarısını barındırmaktadır. 1868’de İspanyollardan ABD’ne geçmiştir. Adanın yaklaşık 1/3’ü askerî amaçla kullanılmakta ve ada nüfusunun yine yaklaşık 1/3’ünü ABD’nden gelen askerî personel ve aileleri oluşturmaktadır. Ada nüfusunun geri kalan yarısı da “Chamorros”denilen yerli halktan meydana gelmektedir. Guam batı Pasifik’te bir hava ulaşım ağı merkezi durumuna gelmiştir, turizm faaliyetlerinde de büyük gelişme vardır.

Mikronezya’nın çok büyük kısmı (Caroline, Marshall ve Mariana takımadalarında 2.000 dolayında ada) 1986’ya kadar ABD tarafından tek bir ünite, *U.S. Trust Territory* durumundaydı; fakat artık statüsü değişmiştir. Adaların hepsi uzun mesafeler, kaynak kıtlığı, geleneksel ile modern değerler arasında keskin çatışmalar, altyapı yokluğu ve siyasal karmaşa

gibi ortak sorunları paylaşırlar. Daha önce ABD yönetiminde oldukları için *Amerika Birleşik Devletleri'yle Bağlantılı Adalar* olarak anılan bu adalar, 1994'den sonra dört ada grubuna ayrılmıştır: Mikronezya Federal Devletleri, Marshall Adaları Cumhuriyeti, Belau (Palau) Cumhuriyeti ve Kuzey Mariana Adaları.

Mikronezya'da bağımsız ülkeler arasında en küçüğü (yalnızca 24 km²), en az nüfuslu olanı (9 bin dolayında) ve kişi başına en yüksek gelirliilerden birisi *Nauru Cumhuriyeti*'dir. Bir tek yükselmiş mercan adasından oluşur ve bu adanın ortası dünyanın hemen hemen en zengin fosfat yataklarından birisi hâlinedir. Fosfat çıkarımı ekonominin tümüne egemendir ve verginin olmadığı bu toplumun tüm refahını sağlamaktadır. Fakat fosfat adadaki bitki örtüsü ve toprağı sıyırıp götürdüğünden, şimdi Naurulular Güney Pasifik'te yerleşecekleri yeni bir ada aramaktadırlar. Daha önceleri “Gilbert Adaları” olarak bilinen *Kiribati Cumhuriyeti* ise Nauru'nun doğusunda 1.3 milyon km²'lik bir alana yayılmış 33 küçük yoksul adadan oluşmaktadır. Tek önemli gelir kaynağı kopra ve balıktır; fakat 200 millik ekonomik zon Kiribati'ye karasularında avlanan balıkçı teknelerinden avlanma izni karşılığı önemli bir gelir sağlamaktadır.

14.2.3.3. Polinezya

Mikronezya ve Melanezya'nın doğusuna, kuzeyde Hawai Adaları'ndan doğuda Şili'nin Paskalya Adası'na ve güneyde Yeni Zelanda'ya doğru uzanan kabaca büyük bir üçgenin çevrelediğı Pasifik'in orta kesimi (*kalbi*) yer alır. Burası çok sayıda adanın bulunduğu *Polinezya*'dır. Pasifik adalarının kara alanı bakımından % 1'ini oluşturan bu adalar nüfusun ise % 13 kadarını (Hawai hariç) barındırırlar. Büyüklüğü ve doğal çevre koşullarındaki farklılıkları nedeniyle, Polinezya Pasifik âleminde açıkça bir coğrafi bölge oluşturmaktadır.

Tonga Krallığı, 70 yıl İngiliz yönetiminde kaldıktan sonra, 1970'de bağımsız hâle gelmiştir. Okyanusta 400 km boyunca yayılmış ve Pasifik'teki en büyük derinlik olan (10,665 m) Tonga Trench'in yanında uzanan 150 küçük adadan oluşur. Pasifik'teki bu tek krallıkta, halk tarım ya da balıkçı köylerinde yaşar ve daha çok geçim türü faaliyetlerle uğraşır; bununla birlikte, kopra, muz, vanilya, kabak ve kavun da dışsatım amacıyla üretilmektedir.

Samoalar, Batı Samoa ve Amerikan Samoası olarak ikiye ayrılır. *Batı Samoa* Yeni Zelanda'dan bağımsızlığını 1962'de kazanmıştır ve bunu yapan ilk Pasifik adasıdır. Ülke ekonomisi üç ürünün –kopra, taro ve kakao- dışsatımına dayanırsa da, turizm de gittikçe önemli hâle gelmektedir. *Amerikan Samoası* ise 1900'den beri Amerikan yönetimindedir. Burada halkın çoğı Tutuila adasında yaşar, PagoPago yönetim merkezidir ve Pasifik Havzası'ndaki en iyi liman durumundadır. Ekonomi hemen tümüyle balıkçılık (en çok ton), avcılık, konservecilik, federal harcamalar ve turizme dayanır.

Cook Adaları, Tahiti ile Samoalar arasında 1.940.0 km²'lik bir okyanus parçası üzerinde uzanır, fakat karalar yalnızca 241 km²'dir. 15 küçük adanın “güney” ve “kuzey” grubu olarak toplandığı Cook Adaları'nın (adını kâşif Kaptan James Cook'tan almıştır) nüfusunun yaklaşık % 90'ı güney grubunda yaşar. 1965'de Cook Adaları, Yeni Zelanda ile

serbest birlik anlaşması içinde kendi kendisini yöneten bir ülke statüsü almıştır. Nüfusun yarısından fazlası en büyük ve en önemli ada olan Rarotonga'da yaşar. Cook Adaları'nın ekonomisi de diğer adalarinki gibi, avokado, hindistan cevizi vb. gibi tropikal meyve ve bitkilerin yetiştirilmesine ve balıkçılığa dayanır.

Fransız Polinezyası okyanusta beş takımada (Markiz, Tuamotu, Sosyete, Austral, Gambier) hâlinde 130 adadan oluşur. Adalar hem volkanik ve hem de mercan kökenlidir – çoğu da küçük atollerden oluşur. Sosyete grubu içinde yer alan Tahiti, Fransız Polinezya'sının doğal harikasıdır –kara alanının $\frac{1}{4}$ 'ünü kaplar fakat nüfusun $\frac{2}{3}$ 'ünü barındırır. Her şeyin merkezi Tahiti'deki başlıca şehirselle alan olan *Papeete*'dir. Diğer adaların halkları en çok geçim türü bahçecilik ve balıkçılıkla uğraşırken, Tahiti ve kızkardeş adası *Moorea* ile Bora-Bora'da turizm ve devlet kurumlarıyla ilgili harcamalar çok büyük bir önem taşır. Polinezya'daki diğer ada grupları ise küçük, nüfussuz (bazı durumlarda ada büyüklüğüyle orantılı olmayan aşırı nüfuslu), kaynaktan yoksun ve az gelişmiş adalardır.

Uygulamalar

1) Öğrenci atlastan Yeni Zelanda'nın yerini bulmalı; fiziki harita eşliğinde morfolojik ünitelerin, siyasi harita üzerinde metinde adı geçen yerlerin adlarını bularak lokasyonlarını öğrenmelidir.

Uygulama Soruları

- 1) Canterbury Ovası Yeni Zelanda'nın hangi kesiminde yer alır?
- 2) Yeni Zelanda'da Auckland'ın hemen güneydoğusundan başlayan bölgenin adı nedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Yeni Zelanda ile Pasifik Adaları ele alınmıştır. Sayıları onbinlerle ifade edilmesine rağmen Pasifik Adaları'nın çeşitli bölgeler hâlinde ele alınmasının bu uzak âlemin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Yeni Zelanda'nın iki önemli özelliği *küçüklüğü* (kuzeydeki 114,154, güneydeki 150,416 km²) ve *uzaklığıdır*. Ülke, Güney Pasifik'te Kuzey Adası ve Güney Adası adlarını taşıyan iki büyük ada (büyüklük bakımından dünyada 12 ve 14'üncü) ve daha küçük bir ada (Stewart Adası 1,681 km²) ile çok sayıda küçük küçük adalardan oluşmuştur. İki büyük ada birbirinden *Cook Boğazı* ile ayrılmaktadır.

Yeni Zelanda'nın en sürekli imajı görkemli manzaralarıdır –Güney Adası'nda dağlar, Kuzey Adası'nda volkanlar ve göller. Gerçekten de Kuzey Adası'ndaki volkanik faaliyetler ile Güney Alplerindeki buzullar dünyadaki en göz alıcı sıcak ve soğuk manzaralardan bazılarını yaratmaktadırlar. Yeni Zelanda'nın, yer kabuğunun en istikrarsız kesimlerinden birisinde, dağ oluşumlarının ve başka yer kabuğu hareketlerinin son jeolojik devrede oldukça faal olduğu "*Pasifik Ateş Kuşağı*"nda yer alması bunun başlıca nedenidir.

Kuzey ve Güney adalarında ülkeyi kuzeydoğudan güneybatıya doğru ortadan bölen ve Avustralya kara kütesinden daha çok sayıda yüksek zirvelere sahip bir dağ sırası tümüyle egemen durumdadır. Güney Adası'nda dağ sıraları daha yüksek ve daha arızalıdır. Adanın batı kesimindeki buzullar dünyanın en kolay erişilebilir buzulları olarak anılırlar. Doğu kesiminde geniş dağ eteği ovaları yer alır; buradaki *Canterbury Ovası*, aynı zamanda tüm Yeni Zelanda'daki en geniş alçak alandır. Kuzey Adası'nda ise yükselti daha azdır ve diğerine oranla arazi daha düzdür. En yüksek tepe olan *Mount Egmont* (resmî adı *Mt. Taranaki*, 2,490 m) adadaki görünüme tamamen egemendir. Egmont ve Kuzey Adası'nın tüm diğer dağları volkaniktir ve biri de 1995'den beri faal durumdadır (*Ruapehu Dağı*, 2,750 m'dir ve 6 küçük buzul bulunmaktadır). Gerçekten de Yeni Zelanda dağ ve tepelerle dolu, patlamaya hazır bir ülkedir.

Pasifik Okyanusu'nda, bazıları büyük (en büyüğü Yeni Gine) fakat çoğunluğu küçük (birçoğu da yerleşilmemiş) onbinlerce ada yer alır. Parçalanmış, kültürel bakımdan karmaşık olan bu âlem, suyun mutlak egemenliğine rağmen, bölgesel kimlikler sunmaktadır: Hawaii Adaları, Tahiti, Fiji, Tonga, Samoa ayrı ayrı dünyalarla masallaşmış adlardır.

Ne Endonezya ve Filipinler ne de Avustralya ve Yeni Zelanda Pasifik âleminin birer parçasıdır. Avrupalıların gelişinden önce Avustralya ve Yeni Zelanda bu gruba katılabilirlerdi; çünkü Avustralya'nın yerli zenci nüfusu ve Yeni Zelanda'nın Maorileri Pasifik akrabalıkları olan nüfusu oluşturuyorlardı. Fakat Avustralya yerlileri ve Yeni Zelanda Maorileri ülkelerinin Avrupalılar tarafından istila edilmesiyle bu nüfus içinde erimişler ve her iki ülkenin de bölgesel coğrafyası günümüzde egemen bir şekilde Batılı olmuştur, Pasifik değil! Yalnızca Yeni Gine adasında Pasifik halkları egemen kültürel unsur hâlinde kalabilmişlerdir. Pasifik âleminin içeriği parçalanmış, dağılmış ve uzak olmakla birlikte, Pasifik Dünyası üç ayrı bölgeye sahip bulunmaktadır: *Melanezya*, *Mikronezya* ve *Polinezya*.

Bölüm Soruları

- 1) Tüm Yeni Zelanda'daki en geniş alçak alan aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Canterbury Ovası
 - b) Waikato
 - c) Doğu Ovaları
 - d) Güney Ovaları
 - e) Northland
- 2) Mikronezya Adaları'nın en büyüğü hangisidir?
 - a) Nauru
 - b) Kant
 - c) Guam
 - d) Caroline
 - e) Mariana
- 3) Yeni Zelanda'nın nüfusu gelişmiş ülkelere özgü düşük bir artış oranına sahip bulunmaktadır. Bunun esas nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Her yıl çok sayıda göçmen vermesi
 - b) Nüfus artışını kısıtlayıcı devlet politikaları
 - c) Siyasal istikrarsızlıklar
 - d) Ekonomik sıkıntılar
 - e) Doğum oranının düşük oluşu

4) Yeni Zelanda ekonomisinin belkemiğini oluşturan ve ülkenin yüksek yaşam standardını sağlamış olan faaliyet hangisidir?

- a) Sanayi
- b) Hayvancılık
- c) Madencilik
- d) Turizm
- e) Ulaşım

5) Aşağıdakilerden hangisi Yeni Zelanda'nın iki büyük adasından birisi olan Kuzey Adası'nın başlıca özellikleri arasında yer almaktadır?

- a) Ülkenin toplam nüfusunun % 75'ini barındırır
- b) Tarımsal üretim ve ticaret bakımından Güney Adası'ndan üstündür
- c) Sanayi ve şehirselleşme bakımından Güney Adası'ndan üstündür
- d) Altı coğrafi bölgeye ayrılabilir
- e) Hepsi

6) Kuzey Adası'nda en yüksek tepe olan Mount Egmont'un resmî adı nedir?

7) Yeni Zelanda'nın en büyük gölü hangisidir?

8) Tonga Krallığı hangi yıl bağımsızlığını kazanmıştır?

9) “Mikronezya’da bağımsız ülkeler arasında en küçüğü (yalnızca 24 km²) ve en az nüfuslu olanı (9 bin dolayında)’dir” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

10) “Melanezya’nın kuzeyi ve Filipinlerin doğusunda uzanan adalar olarak bilinen bölgeyi oluştururlar” ifadesinde boşluk bırakılan yere ne gelmelidir?

Cevaplar

1)a, 2)c, 3)e, 4)b, 5)e, 6)Mt.Taranaki, 7)Taupo Gölü, 8)1970, 9)Nauru Cumhuriyeti, 10)Mikronezya

KAYNAKÇA

Bradshaw, Michael. 1997. *A World Regional Geography. The New Global Order*, Brown And Bench Publishers,

Claval, Paul. 1998. *An Introduction To Regional Geography* (İngilizce Çevirisi I. Thompson), Blackwell Publishers, Oxford.

De Blij, Harm ve Peter O.Muller. 1992. *Geography: Regions And Concepts*, John Wileyand Sons, New York.

De Blij, Harm ve Peter O.Muller. 1997. *Geography: Realms, Regions And Concepts*, Silver Anniversary, New York.

Dickinson, R. E. 1976. *The Regional Concept: The Anglo-American Leaders*, Routledge And Kegan Paul, Londra.

Doğanay, H. 1998. *Ekonomik Coğrafya 2 – Enerji Kaynakları*, Şafak Yayınevi, Erzurum.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, F.M. 2003. *Coğrafya'ya Giriş 2 – Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Aktif Yayınevi, Erzurum.

Dönmez, Y. 1987. *Türk Dünyasının Beşerî ve İktisadi Coğrafyası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No.1878, İstanbul.

English, Paul W. 1984. *World Regional Geography*, New York.

Ertin, G. 2004. *Rusya –Özellikler. Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Fisher, C.A. 1970. “Wither Regional Geography?”, *Geography* 55, S.373-389.

Fisher, James S. (Ed.). 1995. *Geography And Development: A World Regional Approach*, New Jersey.

Gilbert, E.W. 1960. “The İdea Of The Region”, *Geography* 45, S.157-175.

Gözenç, S. 1985. *Güney Amerika Ülkeler Coğrafyası*, Acar Matbaacılık, İstanbul.

Gözenç, S. 1993. *Orta ve Güney Amerika Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.3744, İstanbul.

Gözenç, S. 1995. *Afrika Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3913, İstanbul.

Gözenç, S. 1998. *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Gözenç, S. 1999. *Güneybatı Asya "Ortadoğu" Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Güner, İ. 2000. *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (Eski Dünya Kıta ve Ülkeleri)* Birinci Cilt, Atatürk Üniversitesi Yayınları No.910, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No.116, Ders Kitapları Serisi No.58, Erzurum.

Güner, İ., Ertürk, M. 2005. *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Nobel Yayın Dağıtım.

Hall, R.B. 1935. "The Geographic Region", *Annals Of The Association Of American Geographers* 25.

Heintzelman, O.H. ve R.M. Highsmith. 1973. *World Regional Geography*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Herbertson, A.J. 1905. "The Major Natural Regions: An Essay in Systematic Geography", *Geographical Journal* 25, S.300-310.

İbrahimov, İ., Soykan, F. 1996. *Türkmenistan: Çöl ve Turizm*, İzmir.

Isard, Walter. 1975. *An Introduction To Regional Science*, Prentice Hall Englewood Cliffs, N.J.

Johnston, R.J., J.Hauer ve G.A. Hoekveld (Ed.). 1990. *Regional Geography: Current Developments And Future Prospects*, Routledge, Londra.

Heintzelman, O.H. ve R.M. Highsmith. 1973. *World Regional Geography*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Mcdonald, J.R. 1966. "The Region: Its Conception, Design, Limitations", *Annals Of The Association Of American Geographers* 56, S.516-528.

Minshull, Roger. 1967. *Regional Geography. Theory And Practise*, Hutchinson, Londra.

Özey, R. 1997. *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, Öz Eğitim Yayınevi, Konya.

Özey, R. 2004. *Dünya Denkleminde Ortadoğu (Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar)*, Aktif Yayınevi (3.Baskı), İstanbul.

Özey, R. 2004. *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, Aktif Yayınları (5.Baskı), İstanbul.

Özey, R. 2009. *Afrika Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul.

Özey, R. 2010. *Ülkeler Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul.

Özgüç, N. 1999. *Avustralya –Yeni Zelanda-Pasifik Adaları*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özgüç, N. 2011. *Turizm Coğrafyası –Özellikler. Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Platt, R.S. 1957. “A Review Of Regional Geography”, *Annals Of The Association Of American Geographers* 47.

Salter, Christopher L., Jesse H. Wheeler, v Jr., Joseph Hobbs Vej.Trenton Kostbade. 1998. *Essentials Of World Regional Geography*, Saunderscollege Publishing, Orlando, Florida.

Stembridge, J.H. 1974. *The World: A General Regional Geography*, Oxford.

Timor, A.N. 2000. “Hazar Denizi Bölgesi Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları”, *Coğrafya Dergisi* Sayı 8, S.213-236, İstanbul.

Timor, A.N. 2002. *Güneydoğu Asya –Özellikler. Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Timor, A.N. 2005. *Japonya*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Timor, A.N. 2011. *Çin*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tunçdilek, N. 1971. *Güneybatı Asya –Fiziki Ortam*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları 1675/65, İstanbul.

Tümertekin, E. 1970. Anglo-Amerika, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.1585, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No.61, İstanbul.

Tümertekin, E. ve N. Özgüç. 2011. *Ekonomik Coğrafya: Kalkınma Ve Küreselleşme*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tümertekin, E. ve N. Özgüç. 2011. *Beşerî Coğrafya. İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Turnock, D. 1967. “The Region İn Modern Geography”, *Geography* 52.

Vidal De La Blache, Paul. 1910. “Régions Françaises”, *Revue De Paris* 15, S.821-842.

Wheeler, J.H., J.T. Kostbade ve R.S. Thoman. 1975. *Regional Geography Of The World: An Introductory Survey*, Holt, Rinehart Ve Winston.